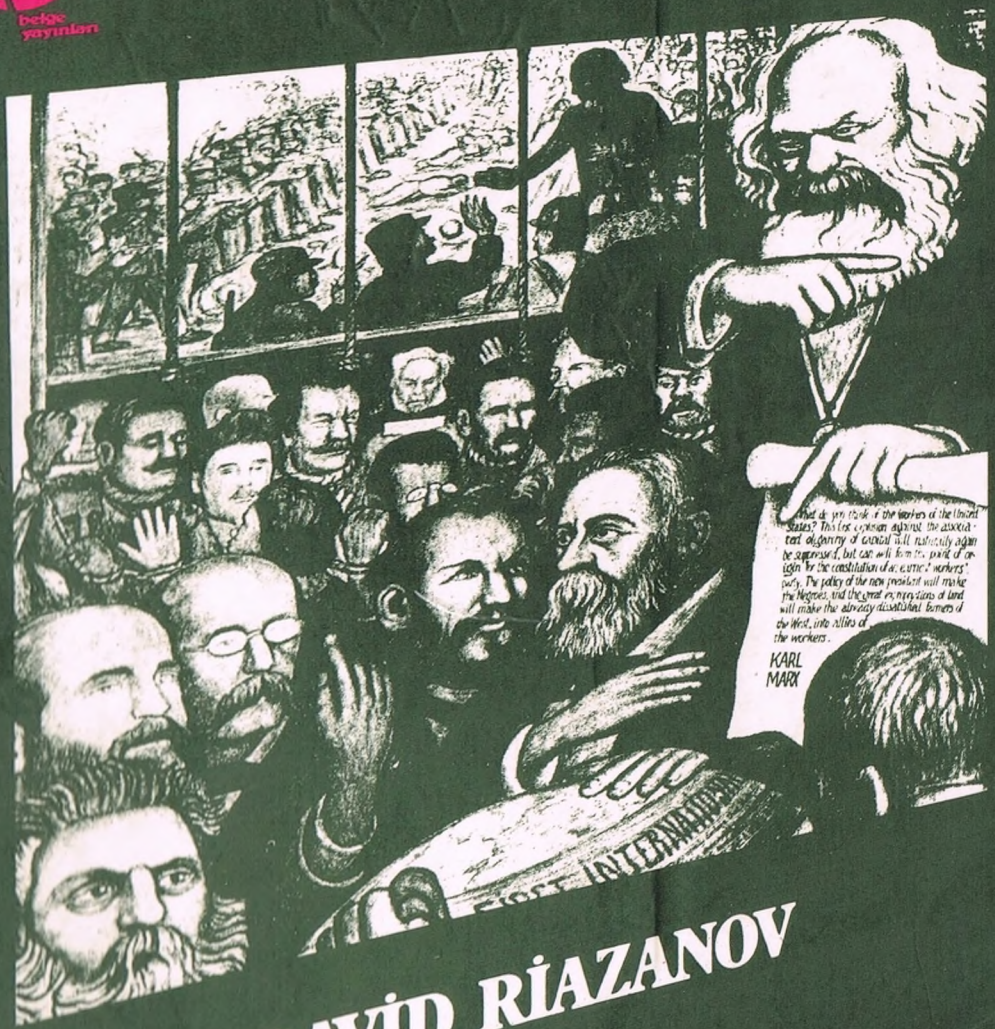
k.marx/f.engels
hayat ve eserlerine giriş

belge yayınları

DAVİD RİAZANOV

k.marx/f.engels
DAVİD RİAZANOV

KARL MARX - F. ENGELS

Davıd Riazanov 1870'de Odesa'da doğdu. Daha 15 yaşında devrimci harekete katıldı. Rusya'daki ilk Marksist çevreler içinde yeraldı, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisine girdi. Aynı yıllarda Marx araştırmalarına başladı. Bu alanda başlıca otoritelerden biri haline geldi. 1917 Devriminden sonra Sosyalist Akademinin kurulmasına yardım etti. 1920'de **Marx - Engels Enstitüsü** kurulunca başına geçirildi ve dev çalışmalarına girişti. Lenin'in tam desteğiyle Marx-Engels'in dünyanın her yanına yayılmış yazılarını belge ve elyazmalarını topladı. Bugün onların bütün eserlerini, özellikle el yazmalarını kullanabiliyorsak, bu Riazanov'un yorulmak bilmeyen çalışmaları sayesinde. Ünlü **MEGA**'yı (Marx-Engels Gesamtausgabe) baskıya hazırladı. Bunlar yanında sunduğumuz **GİRİŞ** gibi, önemli incelemeler yaptı. Bu kitabı baskıya hazırlayan, notlayan Prof. Dirk Struik, Marx araştırmalarında otorite sayılan bir matematikçi. En önemli çalışmalarından biri de Komünist Manifestonun Doğuşu.

BELGE YAYINLARI: 1
Birinci Baskı: Ocak 1978
İkinci Baskı: Ocak 1990

Kapak Düzeni: Deniz Oral / Dizgi: Gençlik Matbaası / Baskı: Gülen Ofset / BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK TİC. LTD. ŞTİ. Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı 16 Zemin Kat. Cağaloğlu - İstanbul.

David Riazanov

KARL MARX
F. ENGELS

Hayat ve Eserlerine Giriş

Türkçesi : RAGIP ZARAKOLU

belge
yayınları

GİRİŞ

D. Riazanov (David Borisoviç Goldendach) 10 Mart 1870'de Odesa'da doğdu. P.L. Lavrov'un etkisiyle ,onbeş gibi küçük bir yaşta, Rusya'nın islahı için halk (narod —burada köylüler) arasına giden Narodniklerin halkçı hareketine katıldı. Bu, beş yıl kadar hapiste yatmasına neden oldu. Sosyal Demokrat hareketin Rusya'daki ilk tomurcuklanmasında yeraldı ve 1889'la 1891 yıllarında, Rusya'daki işçi hareketinin temelini atan (Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1898'de oluştu) siyasi göçmenler arasındaki çeşitli eğilimleri öğrenmek için yurtdışındaki Marksist Rus çevrelerini dolaştı.

Riazanov ikinci yolculuğundan dönerken sınırda tutuklandı, duruşmaya çıkmak üzere hapiste onbeş ay geçirdi, sonunda dört yıl hücre hapsine ve ağır çalışmaya mahkum edildi. Hapis cezasını tamamladıktan sonra, polis denetiminde yaşamak üzere, Bessarabya'daki Kişenev kentine sürgüne gönderildi. Toplumsal sorunların araştırılmasına her zaman büyük bir ilgi besleyen Riazanov'un eline bu yolda fırsat, ilk kez 1900'de yurtdışına çıkmayı becerdiğinde geçti ve bundan sonra kendini bilimsel araştırmaya adadı. İlk önemli eseri, Narodnik hareketin eleştirisi olan İki Gerçek'ti (1901). Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı.

Bu yıllarda Riazanov, Karl Kautsky'nin sorumluluğunda yayınlanan Marksist Alman dergisi Neue Zeit'a (Yeni Zamanlar) yazı vermeğe başladı. 1905'te Devrimin patlak verme-

sinden hemen sonra, Riazanov Rusya'ya döndü ve St. Petersburg'daki sendikal çalışmalarda faal görev aldı. 1907'de yeniden tutuklandıysa da, Rusya'dan çabucak kaçmayı becerdi. Almanya'ya gitti ve Marx-Engels'in hayat ve eserlerine ilişkin belgelerin düzenlenmesinde (Almanların deyişiyle Marx-Forschung) başlıca otorite olmasına yolaçan araştırmalarına başladı.

Riazanov'un çalışmalarına değer biçebilmek için, bu yüzyıl başlarında Marksizmin tarihine ilişkin sayısız belgenin arşivlerde yada özel kolleksiyonlarda tozlanmağa terkedildiğini yada eski günlerin gazetelerinde saklı kaldığını kavramak gerek. Bu belgelerin değeri, bırakın akademik çevreleri, öncü Sosyal Demokrat çevreler içinde bile çok az anlaşılmıştı —birkaç istisna dışında. Bu tespit, Marx ve Engels'in edebi mirasının en büyük bölümünün saklandığı Berlin'deki Sosyal Demokrat Parti (SPD) arşivleri açısından da geçerliydi. Bu belgelerin, sosyalist hareketin geçmişi, bugünü ve geleceğini kavrama açısından taşıdığı anlamı değerlendirebilen birkaç kişiden biri de Riazanov'du.

Yüklendiği ilk görev, Marx'ın İngiliz-Rus ilişkileriyle ilgili, özellikle Kırım Savaşı (1854-1856) döneminde kaleme aldığı hacimli yazılar üzerine yaptığı inceleme oldu; bu konuda 1909'da Neue Zeit'da (Sayı 5) bir monografi yayınladı. Aynı yıl Birinci Enternasyonal (1864-1876) üzerine bir araştırmaya girişti. Bu araştırmanın peşinden Londra'ya gitti ve British Museum'da çalıştı. Burada Marx ve Engels'in 1852 - 1862 yılları arasında katkıda bulunduğu tüm yayınları, özellikle New York Tribune kolleksiyonlarını, Marx ve Engels'in yayınladığı yazıları derlemek amacıyla taradı; bunların bazıları yazı kurulu imzasıyla çıkmıştı yada imzasız makalelerdi. Bunların bir kısmı Marx'ın kızı Eleanor ve kocası Edward Aveling tarafından 1897'de Şark Meselesi adlı derleme içinde yayınlanmıştı. 1901'de Franz Mehring, Marx ve Engels'in

1841 - 1850 döneminde yazdığı, o sıralar bulunamayan yazılarını yayınladı (Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels, *3 Cilt). Riazanov 1912'de SPD'nin himayesi altında,* Tribune'*da, Çartistlerin yayın organı* People's Paper'*da çıkan yazıları ve 1852-1856 yılları arasında yazılan diğer birçok makaleyi içeren iki ciltlik bir derleme yayınladı* (Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels, 1852 bis 1862, *Almanca çevirileri yapan Luise Kautsky). İki cildin daha yayınlanması planlanıyordu, ama bu gerçekleşemedi. Bunlar, Marx ve Engels'in A. Bebel ve E. Bernstein tarafından 1913'te yayınlanan mektuplarıyla* (Briefwechsel, *4 Cilt) birlikte, Rus Devriminden önce* Marx-Forschung'*a (Marx araştırmalarına) yapılan başlıca katkılardı.*

Riazanov'un Birinci Enternasyonal'e ilişkin araştırmasının 1914'de yayınlanması planlanıyordu. Kitap dizilmekteydi, ama araya savaş girdi ve yayınlanmadan kaldı. Riazanov'un elindeki malzemenin bir bölümü daha sonra Marx-Engels Archiv *I'de (1926) yayınlandı. Riazanov birçok noktada, Mehring'in, Bakunin ve Lassalle gibi kişilerin rolü hakkındaki düşünceleriyle çatışıyordu. Bazen, Komünist Liga'nın doğuşu konusunda anlattıklarına ilişkin olarak, Marx ve Engels'den de —aradan uzun yıllar geçtikten sonra hatırlarında kalanları yazmışlardı— ayrılıyordu. Elinizdeki kitap bu eleştirilerden bazılarını içermektedir.*

1917 Şubat Devriminden sonra Riazanov Rusya'ya döndü, hızla gelişen İşçi Şuraları (Sovyetler) içinde çalıştı. 1917 Ağustos'unda Bolşevik Parti'ye katıldı.

Ekim Devrimi Bolşevikleri iktidara getirdi ve Riazanov'a bilgisini ve gücünü yeni devletin hizmetine sunma fırsatı sağladı. 1918'de arşivleri düzenlemeğe girişti, 1919'da Sosyalist Akademi'nin (daha sonra Komünist Akademi) oluşturulması-

na yardım etti, ve Akademi içinde bir «Marksizm Tarihi Bölümü»nün kurulmasını üstlendi. 1920'de Komünist Parti'nin himayesi altında ünlü Marx-Engels Enstitüsü (1931'den sonra Marx-Engels-Lenin Enstitüsü) kurulunca, yöneticiliğine Riazanov getirildi. Enstitü önce Sosyalist Akademiye bağlıyken, 1922'den sonra doğrudan Sovyet Hükümetine bağlandı. Diğer birçok sorumluluklarına karşın Lenin, Enstitünün çalışmalarıyla yakından ilgileniyordu. Riazanov artık arkadaşlarıyla birlikte tüm gücünü sosyalist hareketin dünya çapındaki kaynaklarına ve gelişmesine ilişkin malzemeyi toplamağa ve incelemeğe hasredebilirdi.

Rus Komünist Partisi'nin 1924'deki Onüçüncü Kongresinde resmen kabul edilen, ve Komünist Enternasyonal'in Beşinci Kongresinde onaylanan bir kararla, Marx ve Engels'in toplu eserlerinin hazırlanmasına öncelik verildi. Bunu söylemek, yapmaktan daha kolaydı. Enstitü işe neredeyse en başından başlamak zorundaydı, çünkü bu çalışmaya birkaç yüz eski kitap ve yalnızca sekiz orjinal belgeyle başlandı. Marx ve Engels henüz yaşarken yayınlanan ilk basımların yokluğunun sıkıntısı çekiliyordu, ayrıca Bernstein ve Kautsky tarafından hazırlanan daha sonraki baskılar da eksikti ve güvenilir değildi. 1920'lerde Sovyet görevlileri, Londra'da Marksist klasiklerin ender bulunan kopyalarını satın almağa girişti; ve Lenin Şubat 1921'de Riazanov'a yazdığı mektupta şunu istiyordu: «Marx ve Engels'in mektuplarını Scheidemann (*) ve Kumpanyasından alamaz mıyız (tam bir çıkarcılar güruhudurlar), yada fotokopilerini satın alamazmıyız?». Ve Riazanov bunun için çalışmaya koyuldu.

Riazanov 1921'de Berlin'dedir. «Scheidamann ve Kumpanyasının» anti komünist tavrından dolayı çalışmak kolay ol-

(*) Philipp Scheidemann (1865-1939) Alman Sosyal Demokratlarının önde gelen kişilerindendi.

muyordu, ama yine de Riazanov, iki yıl süren pazarlıklardan sonra Moskova'ya 7.000 fotostatik kopya göndermeyi becerdi. 1924'te 4.200 Mark karşılığında (yaklaşık 1.000 Dolar) Marx ve Engels'in Alman Sosyal Demokrat Partisi arşivlerinde saklanan yazılarının tüm haklarını satın aldı. Birkaç yıl sonra SPD bu anlaşmadan caymağa kalkıştı, ama artık çok geçti; Enstitü istediklerinin büyük bölümünü elde etmişti.

Riazanov diğer kaynaklara da başvurdu: Marx'ın okula gittiği Trier'de (Treves), doktorasını yaptığı Jana'da ve Ruhr bölgesinde, Engels'in baba tarafından akrabaları arasında araştırmalar yaptı. Özel kolleksiyonlardaki ve müzaayelerdeki belgeleri izlemek için Britanya, Fransa ve ABD'deki çeşitli kişilerle yazıştı. Enstitü Rusya, Almanya, Britanya ve Fransa üzerine sosyolojik malzemeyle doldu taştı. 1930'da Enstitü yüzlerce orjinal belgeye, 55.000 sayfa fotostatik kopyaya, 32.000 broşüre ve 450.000 kitapla dergi kolleksiyonundan oluşan zengin bir kütüphaneye sahipti. İdari bölümler, arşiv ve kütüphane yanında, okuma odaları, bir müze ve bir yayın bölümü de bulunmaktaydı.

Yayın konusundaki başlıca çaba, Marx ve Engels'in eserlerinin, Rusça ve orjinal dillerde, mümkün olduğu kadar eksiksiz bir basımını sağlamağa yönelikti. Rusça baskı yirmi sekiz ciltte tamamlandı (1931-1951). Orjinal dildeki baskının beş cildi ise, Almanya'da Hitler iktidara gelmeden önce yayınlandı, daha sonraki iki cilt Leningrad'da yayınlandı ve 1935'te bu girişime ara verildi. Bu yedi cilt, ünlü Marx-Engels Gesamtausgabe'*yi oluşturmaktadır (kısaltılmış adıyla MEGA olarak bilinmektedir). Bu baskı ancak 1848 yılına kadar gelmekle birlikte,* Alman İdeolojisi, 1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları *gibi eserlerin ve* Neue Rheinische Zeitung'*da 1848 Aralığına dek yayınlanan tüm makalelerin ilkez el altına gelmesini sağladı. Riazanov,* Doğanın Diyalektiği'*ni de Enstitünün çıkardığı* Marx-Engels Archiv *adlı dergide yayınladı;*

bu derginin ancak iki cildi çıktı (1926 ve 1927) ve daha sonra yayına Rusça olarak devam etti.

Bu çalışmanın değerini taktir etmekle yükümlüyüz, ancak bütün çalışmaların aşırı dikkatle yapılmış olmadığını da eklemek zorundayız. Bunun nedeni kısmen, Marx'ın elyazısını çözmede çekilen büyük güçlüktü (*), bazen Engels'in yazılarını sökmek de son derece zor oluyordu. Bunun sonucunda Doğanın Diyalektiği *1935'de zorunlu olarak yeniden yayınlandı.*

Enstitü bunların yanısıra Plekhanov, Kautsky, Lafargue ve Wilhelm Liebknecht gibi Marksist yazarların birçok eserini yayınladı. Riazanov'un bu dönemdeki kendi çalışmaları arasında iki ciltlik Marksizm' Tarihi Üzerine Denemeler'i *(1923, 1928, Rusça olarak) ve* Komünist Manifesto'*nun ayrıntılı yorumlarla hazırladığı basımını anmalıyız. Sonuncunun İngilizce çevirisi de vardır (1930, yeni basım 1958).*

Riazanov'u tanıyan bir yoldaşı bu dönemde onu şöyle anlatmaktadır: «Riazanov, insanın üzerinde, muazzam, neredeyse yanardağsı bir güce sahip —güçlü kuvvetli yapısı da bu izlenimi pekiştiriyordu—. Marx ve Engels'e ilişkin her parçacığı yorulmak bilmeksizin toplayan biri olarak etki uyandırmaktadır. Parti kongrelerinde yaptığı konuşmalar, büyük bir zekayı yansıtır ve çok kez onu katışıksız bir coşkuyla mantığın sınırları ötesine götürürdü. Kimseyle, hatta Lenin'le bile anlaşmazlığa düşmekten çekinmezdi. Bu nedenle, ona oldukça garip bir saygıyla, kafes içindeki bir aslanmış gibi davranılırdı —ama fazla abartmadan sunuyorsanız, dinlemeğe değer her hakikat zerresini kükreyerek karşılayan bir aslan. Enstitüye atanmasıyla, enerjisinin daha emin, ama

---

(*) Marx'ın elyazısının çözülmesi ,bugün başlıbaşına bir uzmanlık dalıdır.

son derece yararlı kanallara akıtıldığını düşündüm —ve yıllar sonra haklı çıktım sanırım.»

1930 Mart'ında, atmışıncı yaşgününde Riazanov'un sosyalizm tarihi üzerine çalışmaları, Na boevom postu *(Savaş Çizgisinde) adlı bir jübile kitabıyla selamlandı.*

Riazanov'un son yılları kötü geçti. 1930'ların başlarındaki siyasal hava, bu türden bir kişi açısından pek güvenilir değildi. Artık çizmeyi aştığı düşünülüyordu. Bir süre hapiste kaldı, aynı yıl içinde kütüphaneci olarak Saratov'a gönderildi. Enstitü yöneticisi olarak yerine, 1939'a dek bu görevde kalan, toplama, derleme ve yayın çalışmalarını dikkatle sürdüren V.V. Adoratski (1878-1845) getirildi. Riazanov, neredeyse haritada kaybolmuş olan bu taşra kasabasında, kendisine çalışma fırsatı tanınması için dilekçe verdi ve Kirov'un izniyle Leningrad'da araştırmalarına devam etti. Ancak Kirov'un 1935'de öldürülmesinden sonra, yeniden Saratov'a dönmek zorunda kaldı. 1938'de öldü.

●

Elinizdeki kitap, Sosyalist Akademinin ilk yıllarında Riazanov tarafından verilen halka açık bir konferans dizisinin sonunda meydana gelmiştir. Riazanov bu konferanslarda yalnız Marx ve Engels'in dehasının gelişiminin öyküsünü vermekle kalmadı, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılığa doğru içinde geliştikleri dönemi ve toplumsal koşulları da anlattı. Bu konferansların kitap halinde yayınlandığı sırada, Marx'ın Franz Mehring tarafından yazılan tek ciddi biyografisi vardı (1918, İngilizce çevirisi 1935) ve Engels'in hayatı üzerine ise çok daha az şey yazılmıştı (Gustav Mayer'in yazdığı biyografinin ilk cildi 1920'de çıktı, ancak bu, yalnız 1851'e dek olan dönemi kucaklıyordu). Riazanov'un kitabı Mehring'in biyografisinin ayrıntılı çerçevesinden yoksundur; ama Riazanov ken-

di araştırmalarını kullanmaktadır, Marx ve Engels'in hayatlarındaki belirli dönemleri kendi yorumuyla vermektedir ve Engels'in ölüm tarihi olan 1895'e dek uzanmaktadır.

İngilizce çeviriyi yapan Jochua Kunitz'e, kitaptaki orjinal alıntıların çoğu Marx-Engels Enstitüsü tarafından sağlanmıştır. Bu çeviri 1927'de New York'da International Publishers tarafından yayınlanmış, bu giriş bölümü için esas aldığımız önsöz ise yayınevinin yöneticisi Alexander Trachtenberg tarafından hazırlanmıştı.

Elinizdeki metin 1927 çevirisinin yeniden ele alınmış basımıdır. Giriş bölümü yanında, düzeltme ve değişiklik gerektiren yerlerde dipnotlar verilmiştir

1973 Dirk J. Struik

BÖLÜM I

SANAYİ DEVRİMİ VE İNGİLTERE. BÜYÜK FRANSIZ DEVRİMİ VE ALMANYA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in kimliğinde insan düşüncesini büyük çapta etkiliyen iki insanı bulmaktayız. Engels'in kişiliği bir ölçüde, Marx'a oranla daha geri planda kalmaktadır. Onların karşılıklı ilişkisini daha ilerki bölümlerde göreceğiz. Marx söz konusu olduğunda, Ondokuzuncu Yüzyılda eylemi ve bilimsel bulgularıyla, çok sayıda ülkede birbirini izleyen kuşakların düşünce ve eylemlerini belirleyerek, ondan daha fazlasını yapan bir kişi bulmak mümkün değil. Marx öleli kırk yıldan fazla oluyor. Ama o hala yaşıyor. Düşüncesi, en uzak ülkelerin, Marx'ın yaşarken adını bile duymadığı ülkelerin entelektüel gelişmesini etkilemeğe ve yönlendirmeğe devam ediyor.

Önce Marx ve Engels'in içinde büyüyüp geliştiği koşul ve çevreleri saptamağa çalışacağız. Her insan belli bir topiumsal ortamın (milieu) ürünüdür. Yeni bir şey yaratan her deha, bunu, kendinden önce tamamlanan bir temel üzerinde gerçekleştirir. Dahiler bir boşluğun içinden fışkırmaz. Kaldı ki, bir dehanın büyüklüğünü saptamak için, likin, daha önce elde olunmuş başarıları, toplumun entelektüel gelişme derecesini, bu dehanın içine doğduğu, psikolojik ve maddi besinlerini aldığı toplumsal kalıpları bilmek gerekir. Ve bu nedenle, Marx'ı

anlamak için —bu Marx'ın kendi yönteminin pratik bir uygulaması olacaktır— işe, ilkin onun yaşadığı dönemin tarihsel arkaplanını ve bunun Marx üzerindeki etkisini incelemekle başlayacağız.

Karl Marx 5 Mayıs 1818 de Ren Prusya'sında Trevers kentinde; Engels 28 Kasım 1820 de aynı eyaletin Barmen kentinde doğdu. İkisinin de Almanya'da, Ren eyaletinde ve hemen hemen aynı yıllarda doğması anlamlıdır. Yetişme çağının her türlü etkiye açık ve biçimlendirici yıllarında, gerek Marx gerekse Engels, 1830'ların başlarındaki karmaşık dönemin etkisi altında kalmışlardı. 1830 ve 1831 devrim yıllarıydı; 1830'da Fransa'da Temmuz devrimi meydana gelmişti. Bu devrim Batıdan Doğuya tüm Avrupa'ya yayıldı. Rusya'ya bile ulaşan devrim dalgası, 1831 Polonya Ayaklanmasına yol açtı.

Ama Temmuz Devriminin kendi de, aslında daha önemli diğer bir devrimci kabarmanın ulaştığı doruktu; bu devrimci kabarmanın sonuçlarını, Marx ve Engels'i ortaya çıkaran tarihsel konumu anlamak için bilmek gerekiyor. Ondokuzuncu Yüzyıl tarihi, özellikle Marx ve Engels'in toplumsal konularda bilinçli gençler haline gelmelerinden önce geçen ilk otuz yılın karakterini iki temel olgu belirler: İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki Büyük Devrim. Sanayi Devrimi İngiltere'de yaklaşık 1760 yıllarında başladı ve uzun bir zaman dilimini kapladı. Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru doruk noktasına ulaşan Sanayi Devrimi, 1830'larda sona erdi. «Sanayi Devrimi» terimi Engels'e aittir (1) ve bir geçiş dönemine ilişkindir. Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere kapitalist bir ülke olmaktaydı. Daha önce de emekçiler, proleterler vardı —yani mülk ve üretim araçlarına sahip olmayan ve bundan dolayı yaşam araçlarını sağlayabilmek için kendini bir meta olarak, işgücü olarak satmağa zorlanan bir halk sınıfı vardı. Bununla birlikte, Onsekizinci Yüzyıl ortalarında, İngiliz kapita-

lizminin karakterini, üretim yöntemlerinden küçük imalat sistemi (handicraft) belirliyordu. Bu sistem, her küçük teşebbüsün bir usta, iki üç kalfa ve bir kaç çıraktan oluştuğu, eski lonca (craft) sisteminden farklıydı. Bu geleneksel küçük imalat yerini kapitalist üretim yöntemlerine bıraktı. Onyedinci Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de, artık kapitalist üretimin manifaktür evresine geçilmişti. Bu manifaktür evresinin ayırıcı özelliği, işçilerin kapitalistlerce sömürülmesine ve imalâthanelerin önemli büyüklükte olmasına karşın, küçük imalatın (handicraft production) sınırlarını aşmayan bir sanayi yönetiminin varlığıydı. Teknik ve emeğin örgütlenmesi açısından, küçük imalat (handicraft) eski lonca sisteminden bir kaç bakımdan farklıydı. Bu sistemde kapitalist, yüz-üçyüz kadar zanaatkarı büyük bir binada biraraya getiriyordu; buna karşılık daha önceleri küçük bir iş odasında beş altı kişi çalışırdı. Hangi sanat dalında olursa olsun, belirli bir işçi sayısına ulaşılır ulaşılmaz, bütün sonuçlarıyla birlikte yüksek derecede bir iş bölümü belirdi. O zamanlar makinaları ve otomatik işleyişi olmayan bir kapitalist teşebbüs sözkonusuydu; ancak işbölümü ve tek bir üretim yönteminin kısmî işleyişlere ayrılmasında, oldukça önemli bir yol alınmıştı. Böylece, tam Onsekizinci Yüzyılın ortalarında manifaktür evresi, doruk noktasına ulaştı.

Ancak Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısından, yaklaşık 1760'lardan sonra, bizzat üretimin teknik temelleri değişmeye başladı. Eski araçların yerine makinalar geçiyordu. Makina kullanımı, İngiltere'deki en önemli sanayi dalında, dokuma alanında başladı. Birbirini izleyen bir dizi icat, dokumacılık ve iplik eğirmeciliği tekniğini köklü biçimde değiştirdi. Burada bütün bu icatları tek tek saymayacağız. Ancak 1760'larda gerek iplik eğirme, gerekse dokuma tezgahlarının icat edildiğini söylemekle yetineceğiz. 1785'de Watt geliştirilmiş buhar makinasını buldu. Bu icat, fabrikaların, artık sugücünden yararlanmak için nehir kıyılarına kurulma zorunluluğuna son verip, kentlerde de

kurulmasını mümkün kıldı. Bu ise, üretimin merkezleşmesi ve temerküzü için elverişli koşulların doğmasına yol açtı. Dokuma alanında buhar makinasına geçilmesinden sonra, sanayinin birçok dalında, harekete geçirici güç olarak buharın kullanılması yolunda denemeler yapıldı. Ama bu konuda ilerleme, bazı kitaplarda yazıldığı gibi hızlı bir biçimde olmadı. 1760-1830 yılları arasındaki dönem, büyük Sanayi Devrimi dönemi olarak adlandırılır.

Yetmiş yıllık bir dönem boyunca, yeni yeni icatların ekonomide sürekli olarak uygulandığı, üretimin gittikce yoğunlaştığı, sürekli bir mülkeüzleşme sürecinin, yani küçük dokuma ve iplik eğirme atelyelerinin yokolma, küçük imalatın yıkılma ve ortadan kalkma sürecinin katı biçimde ilerlediği bir ülke düşünün. Zanaatkârların yerini sürekli olarak artan bir proleterler ordusu aldı. Hasılı, Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda gelişmeğe başlayan ve Onsekizinci Yüzyılın ilk yarısında İngiltere nüfusunun hala önemsiz bir kısmını oluşturan eski işçi sınıfının yerine, Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru ve Ondokuzuncu Yüzyılda nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan ve tüm çağdaş toplumsal ilişkileri belirleyerek, onlara güçlü damgasını vuran bir işçi sınıfı geçti. Sanayi Devrimiyle birlikte, işçi sınıfının kendi safları içinde de belirli bir yoğunlaşma meydana geldi. Ekonomik ilişkilerdeki bu temel değişme, eski dokumacıların ve iplik eğiricilerin alışageldikleri yaşama biçimlerinden bu koparılışları, işçinin kafasına zorla dünle bugün arasındaki acı farkı sokan koşullar altında gerçekleşti. Dün herşey iyiydi; dün işverenle işçiler arasında katı olmayan ilişkiler geleneği vardı. Şimdi ise herşey değişmişti ve işverenler işlerini ve yüzlerce işçiyi amansızca tasfiye ediyordu. Kendi gerçek varoluş koşullarındaki bu temel değişme karşısında, işçiler, güçlü bir tepki gösterdi. Bu yeni koşullardan kurtulmak amacıyla ayaklandılar. Sonsuz nefretlerinin ve tutuşan kızgınlıklarının, ilk başta, bu yeni ve zorlu devrimin görünürdeki sim-

gesi makinaya karşı yöneleceği açıktı; işçilere göre tüm felaketler, yeni sistemin yarattığı tüm kötülükler, makinada kişilik kazanıyordu. Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında, makina ve üretimde kullanılan yeni teknik yöntemlere karşı çıkan bir dizi işçi ayaklanmasının yeralması şaşırtıcı değil. İngiltere'deki bu ayaklanmalar 1815 de korkunç boyutlara ulaştı (dokuma tezgahındaki en son yenilik 1813 de yapılmıştı). O sıralar işçi hareketleri tüm sanayi merkezlerine yayıldı. Bu hareket, kısa zamanda, uygun sloganlar ve güçlü önderlerle, kaba güç gösterisi olmaktan çıkıp örgütlü bir direnişe dönüştü. Makinalı üretime geçilmesine karşı çıkan bu hareket, tarihte Luddite hareketi olarak bilinir.

Bir söylentiye göre hareket adını bir işçiden almıştır; diğer bir söylentiye göre ise, bu ad işçilerin bildirileri imzalarken kullandıkları mitolojik bir generale, Lud'a ilişkindir.

Hakim sınıflar, egemen oligarşi, Luddite isyancılarına karşı en hunharca bastırma tedbirlerini uyguladı. Makina tahribi gibi, bir makinayı hasara uğratma girişimi de ölümle cezalandırıldı. Yığınla işçi darağacına gönderildi.

Bu işçi hareketinin gelişerek daha yüksek bir düzeye ulaşmasına ve daha uygun devrimci propaganda yapılmasına ihtiyaç vardı. İşçiler, yanlışın makinalardan değil, bu makinaların kullanılma koşullarından doğduğunu öğrenmek zorundaydılar. İşçileri, belirli toplumsal ve siyasal sorunlarla başa çıkabilecek, sınıf bilincine erişmiş bir kitle olarak biçimlendirmeyi amaçlayan bir hareket, artık İngiltere'de güçlü yaşama belirtileri göstermeye başlıyordu. Ayrıntılara girmeden, 1815-1817 yıllarındaki bu hareketin köklerinin, Onsekizinci Yüzyıl sonlarına dayandığını belirtmeliyiz. Diğer yandan bu hareketin anlamını kavrayabilmek için Fransa'ya dönmemiz gerekecek; çünkü Fransız Devriminin etkisini tam olarak bilmeden, İngiliz işçi hareketinin köklerini kavramak zor olacaktır.

Fransız Devrimi 1789'da başlar, 1793'de doruk noktasına ulaşır ve 1794'den sonra gerilemeğe başlar. Devrimin yatışması, birkaç yıl içinde Napolyon'un askeri diktatörlüğünün kurulmasına yol açtı. 1799'da Napolyon kendi hükümet darbesini gerçekleştirdi. Beş yıl Konsül olarak kaldıktan sonra İmparatorluğunu ilan etti ve 1815'e kadar Fransa'ya hükmetti.

Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru, Fransa, Çarlık Rusyasındakine pek benzemeyen bir mutlak monarşi ile yönetilen bir ülkeydi. Ama iktidar fiilen, para sıkıntısından dolayı nüfuzlarının bir bölümünü büyümekte olan finans-ticaret burjuvazisine satan soyluların ve rahiplerin elindeydi. Halk yığınları arasındaki —küçük üreticiler, köylüler, imtiyazları olmayan küçük ve orta tacirler— güçlü devrimci hareketin etkisiyle, Fransız monarkı, bazı tavizler bahşetmek zorunda kaldı. Kral, Etats Généraux'yu toplantıya çağırdı. İki ayrı toplumsal gurup arasındaki mücadelede —kent yoksulları ve imtiyazlı sınıflar— iktidar, devrimci küçük burjuvazinin ve Paris işçilerinin eline geçti. Bu olay, 10 Ağustos 1792'de gerçekleşti. Bu egemenlik ifadesini, Robespierre ve Marat'nın baş çektiği —bunlara Danton'un adı da eklenebilir— Jakoben yönetiminde buldu. Fransa, iki yıl boyunca isyancı halkın elinde kaldı. Öncülüğü devrimci Paris halkı yapıyordu. Jakobenler, küçük burjuvazinin temsilcileri olarak, kendi sınıflarının taleplerini zor kullanarak kendi mantıksal sonuçlarına ulaştırıyorlardı. Marat, Robespierre ve Danton gibi önderler, kendilerini burjuvazinin bir bütün olarak karşılaştığı sorunların çözümüne adayan küçük burjuva demokratlarıydı; bu sorunlar, Fransa'nın feodal düzenin tüm kalıntılarından temizlenmesi, özgür siyasal koşulların yaratılmasıydı; böylece, özel mülkiyet varlığını özgürce sürdürecek, küçük mülk sahiplerinin başkalarını namuslu biçimde sömürerek önemli kazançlar sağlamaları engellenemiyecekti. Yeni siyasal koşullar yaratılması ve feodalizmle mücadele uğraşında, aristokrasiye ve Fransa'ya saldıran birleşik Doğu Avrupa

cephesine karşı verilen kavgada, Jakobenler —Robespierre ve Marat— devrimci önderler rolünü üstlendiler. Tüm Avrupa'ya karşı sürdürdükleri savaşta, Jakobenler, devrimci propagandadan yararlandılar. Feodal derebeylerin ve kralların gücüne karşı, halkın, yığınların gücünü harekete geçirmek için, «Saraya Savaş, Kulubeye Barış» sloganını attılar. Bayraklarına «Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik» sloganını yazdılar.

Fransız Devriminin ilk etkileri Ren eyaletinde görüldü. Orada da Jakoben dernekleri kuruldu. Birçok Alman, gönüllü olarak Fransız ordusuna katıldı. Bunlardan bazıları, Paris'teki her türden devrimci topluluklar içinde yer aldılar. Bütün bu dönem boyunca Ren eyaleti, Fransız Devriminin büyük çapta etkisi altında kaldı ve Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında, genç kuşak hala Devrimin yiğit geleneklerinin güçlü etkisini yaşamaktaydı. Kendisi bir zorba olan Napolyon bile eski monarşik ve federal Avrupa'ya karşı sürdürdüğü savaşta, Fransız Devriminin temel başarılarına dayanmak zorunda kaldı; salt feodal rejime düşman bir zorba olduğundan... Napolyon askerlik mesleğine devrim ordusunda başladı. Paçavralar içinde, çok kötü biçimde silahlanmış Fransız askerleri, üstün Prusya kuvvetleriyle çarpıştı ve onları yenilgiye uğrattı. Devrimci coşkularıyla, sayılarıyla zafere ulaştılar. Kazandılar, çünkü düşmana kurşun sıkmadan önce bildiri atıyorlardı, böylece düşman ordularının moralini bozuyor, onları parçalıyorlardı. Ve Napolyon da seferleri sırasında devrimci propagandadan kaçınmadı. Topun mükemmel bir araç olduğunu çok iyi biliyordu; ama hayatının sonuna kadar devrimci propaganda silahını küçümsemedi —bu, düşman ordularını etkili biçimde parçalayan bir silahtı. (2)

Fransız Devriminin etkisi daha doğuya da sıçradı; St. Petersburg'a bile ulaştı. Bastille'in düştüğü haberi gelince, halk birbirini kucaklayıp öptü.

Rusya'da Fransız Devriminin gelişimini çok iyi bilen küçük bir gurup da vardı; aralarında en göze çarpan kişi Radişçev-

dı. (3) Aslında Fransız Devriminin etkisi az yada çok tüm Avrupa ülkelerinde duyuldu; Fransa'ya karşı harekete geçen tüm Koalisyon ordularının başını çeken şu İngiltere'de bile. Bu etkiyi güçlü biçimde duyan yalnızca küçük burjuva unsurlar değildi; Sanayi Devriminin bir sonucu olarak meydana gelen kalabalık bir emekçi halk kitlesi de Devrimin etkisi altında kaldı. 1791-1972 yıllarında ilk devrimci İngiliz işçi örgütü Corresponding Society (Haberleşme Derneği) ortaya çıktı. Zararsız görünümlü bu ad, bir derneğin diğer kentlerdeki derneklerle örgütsel ilişkiye girmesini yasaklayan İngiliz yasalarını atlatmak amacıyla konmuştu.

Onsekizinci Yüzyıl sonlarında İngiltere'de meşruti bir hükümet vardı. İngiltere daha önce iki devrim yaşamıştı —biri Onyedinci Yüzyıl ortalarında, diğeri aynı yüzyılın sonlarında (1642 ve 1688). O çağda İngiltere dünyanın en özgür ülkesi sayılıyordu. Ama klüp ve derneklerin kurulmasına izin verildiği halde, bunların birbirleriyle birleşmeleri yasaklanmıştı. Bu yasağı alt etmek için, işçilerden oluşan dernekler şu yönteme başvurdular: Mümkün olan heryerde Haberleşme Dernekleri kurmak. Bu dernekler kendi aralarında sürekli bir yazışma sürdürüyorlardı. Londra'daki derneğin başında ayakkabıcı Thomas Hardy (1752-1832) vardı. Kendisi Fransız kökenli bir İskoçyalıydı. Adından da anlaşılacağı gibi, Hardy zorlu bir kişiydi. Derneğin örgütleyicisi olarak yığınla işçiyi çevresinde topladı, toplantılar ve gösteriler düzenledi. Sanayi Devriminin eski manifaktür üretimi üzerindeki yıkıcı etkisi nedeniyle, bu derneklerde biraraya gelenlerin büyük çoğunluğu artizanlar, ayakkabıcılar ve terzilerdi. Terzi Francis Place de bu ilişki içinde anılabilir, o da İngiliz işçi hareketi tarihinin daha ilerde bir bölümüne adını yazar. Çoğunluğunu zanatkarların oluşturduğu daha birçok kişinin adını anabiliriz. Ama Onsekizinci Yüzyıl sonlarında hareket içinde önemli bir rol oynayan ayakkabıcı, ozan, yazar ve hatip Thomas Holcroft'un (1745-1809) adı özellikle anılmalıdır.

Fransa'da Cumhuriyetin ilan olunduğu 1792 yılında, **Corresponding Society**, Londra'daki Fransız elçisinin yardımından yararlanmış ve devrimci Konvansiyona duyulan yakınlığı ifade eden bir mesaj gizlice Paris'e ulaştırılmıştı. İlk uluslararası dayanışma ve sempati bildirilerinden biri olan bu mesaj, Konvansiyon üzerinde derin bir etki uyandırdı. Bu belge, İngiltere'deki hakim sınıfların nefretten başka birşey beslemediği Fransa'ya yığınların yolladığı bir mesajdı. Konvansiyon buna özel olarak alınan bir kararla karşılık verdi ve İngiliz işçilerinin kurduğu Haberleşme Dernekleri ile Fransız Jakobenleri arasındaki bu ilişkiler, İngiliz oligarşisinin bu derneklere karşı baskı tedbirleri uygulamaya başlaması için bir bahane oldu. Hardy ve diğerleri hakkında bir dizi kovuşturma açıldı.

'Egemenliğini yitirme korkusu İngiliz oligarşisini yükselen işçi hareketine karşı şiddetli tedbirler almağa yöneltti. Daha önceleri hali vakti yerinde burjuva unsurlar için tamamen yasal bir örgütlenme yöntemi olan ve zanaatkarlarca kurulmaları yasayla engellenemeyen kulüp ve dernekler, 1800 de kesin olarak yasaklandı. Birbiriyle ilişki içinde bulunan çeşitli işçi dernekleri hakkında özel olarak kovuşturma açıldı. 1799 da çıkarılan bir yasa, İngiltere'deki tüm işçi örgütlerini özel olarak yasakladı. 1799 dan 1824'e kadar, İngiliz işçi sınıfı, özgürce toplanma ve örgüt kurma hakkından tamamen yoksun kaldı.

1815 yılına dönelim. Temel amacı makineleri yoketmek olan Luddite hareketini daha bilinçli bir mücadele izledi. Yeni devrimci örgütler, siyasal koşulları değiştirme amacıyla harekete geçti; işçiler varlıklarını ağır siyasal koşullar altında sürdürmeğe zorlanıyordu. İşçilerin ilk talepleri arasında, toplanma, örgütlenme ve basın özgürlüğü vardı. 1817 yılıyla birlikte inatçı bir mücadele başladı, bu mücadele 1819 yılında ünlü «Manchester Katliamı» ile doruk noktasına ulaştı. Katliam St. Peter tarlasında gerçekleştirildi ve İngiliz işçileri bu katliama Peterloo Meydan Savaşı adını taktılar'. Direnen işçilere karşı büyük

süvari birlikleri harekete geçirildi ve çatışma yığınla işçinin ölümüyle sona erdi. Bunun yanısıra işçilere karşı Altı Yasa (Tıkaç Yasaları») denen yeni baskı tedbirleri uygulanmaya başlandı. Bu baskılar sonucunda devrimci kavga daha da yoğunlaştı. 1824 de, devrimci yoldaşlarını terkeden ve varlıklı bir fabrikatör olmayı beceren, ama Avam Kamarasındaki radikallerle ilişkilerini sürdüren Francis Place'in de yardımıyla, İngiliz işçileri, devrimci hareket karşısında bir ödün olarak verilen ünlü Koalisyon Yasaları'nı (1824-1825) elde ettiler. Böylece işçilerin işverenlerin baskılarına karşı kendilerini savunmaları ve kendileri için daha iyi koşullar, yüksek ücret v.b. sağlamaları için örgütler ve birlikler yaratmayı amaçlayan hareket yasallık kazandı. Bu olay, İngiliz trade union hareketinin başlangıcını bildiriyordu. Diğer yandan bu yasalar, genel oy için mücadeleye başlayan siyasal derneklerin doğmasına da yol açtı.

Aynı sıralarda Fransa'da, 1815'de Napolyon ezici bir yenilgiye uğramış ve XVIII Louis'nin Bourbon monarşisi kurulmuştu. Bu tarihte başlayan Restorasyon dönemi yaklaşık onbeş yıl kadar sürdü. Yabancı müdahale yardımıyla (Rus çarı I. Alexander) tahta geçen Louis, Devrim'de zarara uğrayan derebeylerine birçok imtiyazlar tanıdı. Ancak toprak kendilerine geri verilemedi, köylülerin elinde kaldı; feodaller bir milyon franklık bir bedelle ovutuldular. Kraliyet iktidarı tüm gücünü, yeni toplumsal ve siyasal ilişkilerin gelişmesini durdurmak çabasına harcadı Burjuvaziye tanınan birçok imtiyazı geri almaya kalkıştı, çünkü bu yönde baskı altındaydı. Liberaller ve muhafazakârlar arasındaki bu çatışma yüzünden, Bourbon Hanedanı 1830 Temmuzunda patlak veren yeni bir devrimle karşılaşmak zorunda kaldı.

Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru, Fransız Devrimine işçi hareketinin uyanışıyla cevap veren İngiltere, Fransa'daki Temmuz Devriminin bir sonucu olan yeni bir kabarmayla karşılaştı. Daha yaygın bir oy hakkı talep eden zorlu bir hareket başladı.

İngiliz yasalarına göre oy hakkı, nüfusun küçük bir bölümü, esas olarak büyük toprak sahipleri tarafından kullanılıyordu; çoğunlukla bunların egemenliği altındaki boşalmış kasabalarda yalnız iki üç seçmen bulunuyordu, ama yine de parlamentoya temsilci gönderiyorlardı.

Gerçekte toprak aristokrasisinin iki hizbi olan iki önemli parti, Tory'ler ve Whig'ler, sonunda halka ödün vermek zorunda kaldılar. Uzlaşmaya ve seçim reformlarına ihtiyacı olan daha liberal Whig Partisi, sonunda Tory'leri yendi. Sanayi burjuvazisine oy hakkı bahşedildi ,ama işçiler yüzüstü bırakıldılar. Liberal burjuvazinin bu ihanetine (4) (Corresponding Society'nin eski üyesi Place'ın da bu sahtekârlıkta payı vardı) karşı, bir dizi başarısız girişimden sonra, 1836 da **London Workingmen's Association** (Londra Emekçiler Birliği) oluşturuldu. Bu derneğin yetenekli birçok önderi vardı. Bunların en seçkinleri William Lovett (1800-1877) ve Henry Hetherington'du (1792 - 1849). 1837 de Lovett ve yoldaşları, işçi sınıfının temel siyasal taleplerini kaleme aldılar. İşçiler ayrı bir siyasal parti içinde örgütlenmek istiyorlardı. Bununla birlikte kafalarında, bütün diğer partilerin programları karşısında, kendi özel programını koyacak belirli bir işçi sınıfı partisi kavramı yoktu; yalnızca ülkenin siyasal yaşamında diğer partiler kadar büyük ve etkin bir rol alacak bir parti tasarlıyorlardı. Bu burjuva siyasal ortamı içinde, işçi sınıfının da bir partisi olsun istiyorlardı. Belirli hedefleri yoktu, tüm burjuva toplumuna karşı yönelen herhangi bir özel ekonomik program sunmuyorlardı. Bu gün, Avusturalya ve Yeni Zelanda'daki, bu tür toplumsal koşullarda herhangi bir temel değişimi amaçlamayan işçi partilerinin varlığı hatırlanacak olunursa, bu durum, çok daha iyi kavranabilir. Bu tür partiler bazen, hükümette emek adına belirli bir etkinlik payı sağlamak için, burjuva partileriyle koalisyon kurarak sıkı bir işbirliğine girmektedirler.

Lovett ve arkadaşlarının işçilerin taleplerini ifade ettikleri Charter, Çartist harekete adını verdi. Çartistler altı talep ileri

sürüyorlardı: genel oy hakkı, gizli oy, parlamentonun her yıl yenilenmesi, parlamento üyelerine maaş ödenmesi, parlamento üyeliği için konan mülkiyet sınırlamasının kaldırılması ve seçim bölgeleri arasında eşitliğin sağlanması.

Çartist hareket 1837 de, Marx ondokuz, Engels onyedi yaşındayken başladı. Marx ve Engels yetişkin kişiler olduğu dönemde de en yüksek noktasına ulaştı.

Fransa'daki 1830 Devrimi Bourbon'ları yerinden etti, ama bu dönemdeki devrimci örgütlerin amaçladığı cumhuriyetin ilanı yerine, Orleans Hanedanı temsilcilerinin başa geçtiği meşruti bir monarşi ile sonuçlandı. 1789 Devrimi sırasında ve daha sonraki Restorasyon döneminde, bu hanedan, akrabaları Bourbon'lara karşı muhalefet etmişti. Louis Philippe burjuvazinin tipik bir temsilcisiydi. Bu Fransız monarkının başlıca uğraşı, Parisli dükkancıların da pek hoşlandığı gibi, para biriktirip istif etmekti.

Temmuz monarşisi sanayi, ticaret ve finans burjuvazisine özgürlük sağladı. Burjuvazinin zenginleşme sürecini kolaylaştırdı ve hızlandırdı; örgütlenme eğilimindeki işçi sınıfına karşı ise saldırılar yöneltti.

1830'ların başlarında devrimci topluluklar, esas olarak öğrenci ve aydınlardan oluşuyordu. Bu örgütlerdeki işçiler çok az sayıdaydı. Yine de, ipek sanayii merkezi Lyon'da 1831'de burjuvazinin ihanetine karşı bir protesto olarak, bir işçi ayaklanması patlak verdi. Kent birkaç gün işçilerin elinde kaldı. İşçiler herhangi bir siyasal talep ileri sürmediler. Taşıdıkları bayraklardaki slogan; «Çalışarak yaşa, yada kavgada öl»dü. Sonunda yenildiler, bunu, bu tür yenilgilerin alışılagelen sonuçları izledi. 1834 de Lyon'da yeni bir ayaklanma oldu. Bu ayaklanmanın sonuçları, Temmuz Devriminkilerden de önemliydi. 1830 Devrimi esas olarak demokrat denilen küçük burjuva unsurları harekete geçirmişken, Lyon ayaklanmaları ilk kez, yal-

nızca bir kentde de olsa, tüm burjuvaziye karşı isyan bayrağını kaldıran ve işçi sınıfının sorunlarını ön plana iten «işçi» unsurunun önemini gösterdi. Lyon proletaryasının ileri sürdüğü ilkeler, henüz burjuva sistemin temellerine yönelmemiştl, ama bunlar yine de kapitalistlere ve sömürüye karşı savrulan taleplerdl.

Hasılı 1830'ların ortalarına doğru gerek Fransa'da gerekse İngiltere'de arenaya yeni bir devrimci sınıf-proletarya çıktı. İngiltere'de proletaryayı örgütleme yolunda çabalar harcanmaktaydı. Fransa'da da Lyon ayaklanmalarından sonra, proletarya ilk kez devrimci örgütler oluşturmağa çalıştı. Bu hareketin en göze çarpan temsilcisi, büyük Fransız devrimcilerinden Auguste Blanqui'ydi (1805-1881). Blanqui Temmuz Devrimine katılmış ve Fransa'daki en devrimci unsurun işçiler olduğunu gösteren Lyon ayaklanmalarının derin etkisi altında kalmıştı. Blanqui ve arkadaşları Paris işçileri arasında devrimci dernekler örgütlemeğe giriştiler. Diğer uluslardan kişiler de —Alman, Belçikalı, İsviçreli v.b.— bu çabaya katıldı. Bu devrimci faaliyetin bir sonucu olarak, Blanqui ve yoldaşları, bir devrimi tahrik etme yolunda gözüpek bir girişimde bulundular. Amaçları siyasal iktidarı ele geçirmek ve işçi sınıfı yararına bir dizi tedbirler aldırmaktı. Paris'teki bu ayaklanma (Mayıs 1839) yenilgiyle sona erdi. Blanqui ömür boyu hapse mahkum oldu. Bu kalkışımda yeralan Almanlar da yenilginin dehşetli sonuçlarını yaşadılar. İlerde kendisinden yine sözedeceğimiz Karl Schapper (1812 - 1870) (5) ve yoldaşları birkaç ay sonra Fransa'dan kaçmak zorunda kaldı. Londra'ya gittiler ve 1840 da, İşçi Eğitim Derneği'ni örgütleyerek çalışmalarını sürdürdüler.

Bu sıralarda Marx yirmiikisine, Engels yirmisine girmişti. (6) Proleter devrimci hareketin gelişmesindeki en yüksek noktayla, onların delikanlılıkları aynı döneme rastlamaktadır.

BÖLÜM II

ALMANYA'DA İLK DEVRİMCİ HAREKET. REN EYALETİ. MARX VE ENGELS'İN GENÇLİĞİ. ENGELS'İN İLK YAZILARI MARX **Rheinische Zeitung**'un EDİTÖRÜ.

Artık 1815 sonrası Almanya tarihine geçebiliriz. Napolyon savaşları sona ermişti. Bu savaşları yöneten güçler arasında, yalnızca Koalisyona can veren İngiltere değil, Rusya, Almanya ve Avusturya da vardı. Rusya çok önemli bir rol almıştı. Öyle ki, birçok ulusun kaderinin belirlendiği ünlü Viyana Kongresinde, baş rolü Çar «Mübarek» I. Alexander oynayacaktı. Viyana'da imzalanan barış antlaşmasından sonraki olayların gelişimi, son emperyalist savaşın (I. Dünya Savaşı) bitiminde yapılan Versailles barışını izleyen karmaşadan pek de farklı değildi. Devrimci dönemde fethedilen topraklar Fransa'dan koparıldı. İngiltere Fransa'nın tüm sömürgelerini gaspetti, «Kurtuluş Savaşı» sonunda birleşeceği umulan Almanya, kesin olarak iki parçaya ayrıldı. Kuzeyde Almanya ve güneyde Avusturya. (7)

1815 den kısa bir süre sonra, Alman aydınları ve öğrencileri arasında, temel amacı birleşik bir Almanya'nın yaratılması olan bir hareket gelişmeğe başladı. Viyana Kongresinden hemen sonra, tüm devrimci hareketlere karşı Prusya ve Avusturya ile birlikte Kutsal İttifak'ı kuran Rusya, devrimci hareketlerin en büyük düşmanıydı. Çar I. Alexander ve Avusturya İmparatoru bu ittifakın kurucusu sayılırlar. Gerçekte bu İttifakın

beyni, Avusturya İmparatoru değil, Avusturya siyasetinin çarkcıbaşısı Metternich idi. Ama gerici eğilimlerin dayanak noktası olarak Rusya düşünülmekteydi; ve aydınlarla öğrencilerden oluşan liberal hareket, birleşmeye hazırlık olarak, Alman halkı arasında kültür ve aydınlanmanın ilerlemesi amacıyla işe giriştiklerinde, bu grubun tüm nefreti, tutuculuğun ve gericiliğin güçlü desteği Rusya üzerinde toplanmıştı. 1819 da Karl Sand adında bir öğrenci, belli bir delile dayanmadan Rus casusu olduğundan şüphelenilen Alman yazarı August Kotzebue'yi öldürdü. Bu terörcü eylem Rusya'da bile büyük bir heyecan yarattı; gelecekteki Dekambristlerin çoğu Karl Sand'ı örnek aldılar; aynı eylem, Metternich ve Alman hükümeti için Alman entelijansiyası üzerine çullanma bahanesi oldu. Bununla birlikte öğrenci derneklerinin engellenemiyeceği anlaşıldı; bu dernekler, tersine daha da saldırgan bir hal aldılar ve 1820'lerin başında bunların bağrından devrimci örgütler fışkırdı.

Bir silahlı ayaklanma girişimine yol açan ve 14 Aralık 1825'de başarısızlığa uğrayan Rus Dekambrist hareketinden sözetmiştik. Bu hareketin yalıtlanmış, salt Rusya'ya özgü bir olgu olmadığını eklemeliyiz. Bu tür hareketler, Polonya, Avusturya, Fransa ve İspanya entelijansiyası arasındaki devrimci kaynaşmaların etkisiyle daha da gelişti. Bu aydın hareketi edebiyatta da karşılığını buldu; 1818-1830 döneminde ün salan Almanya'nın ilk siyasal yazarı yahudi asıllı Ludvig Börne, bu hareketin başlıca temsilcisiydi. Börne'nin Alman siyasal düşüncesinin evrimi üzerinde köklü bir etkisi olmuştur. Börne, toplumsal sorunlarla fazla ilgilenmeyen ve halka siyasal özgürlük bahşedilirse herşeyin düzeleceğine inanan saf bir demokrattı.

Bu durum 1830'a dek sürdü. O yıl Fransa'yı sarsan Temmuz Devriminin yankıları Almanya'ya da ulaştı. Birçok bölgede isyan ve ayaklanmalar patlak verdi, ama hepsi bir takım anayasal ödünlerle sona erdirildi. Hükümet kitleler arasında derin bir kök salmayan bu harekete, teslim olması için kısa bir süre

tanıdı. Yine Temmuz Devriminin doğrudan bir sonucu olan başarısız 1831 Polonya ayaklanması, çok sayıda Polonyalı devrimcinin, baskı tedbirlerinden kaçarak Almanya'ya iltica etmelerine neden olunca, Almanya'yı ikinci bir ajitasyon dalgası daha kapladı. Hasılı Alman entelijansiyası arasındaki eski eğilim daha da güçlendi: Rusya'ya karşı nefret ve o sırada Rus egemenliği altında bulunan Polonya'ya karşı sempati.

1831'den sonra, Temmuz Devriminin boşa çıkmasına rağmen, yukarda sözü edilen iki olayın sonucu olarak, aşağıda sırayla ele alacağımız bir dizi devrimci harekete tanık oluyoruz. Genç Marx ve Engels'i şu ya da bu biçimde etkilemiş olabilecek olayların özellikle üzerinde duracağız. 1832'de devrimci hareket Güney Almanya'da Ren eyaletinde değil, Palatinate'de yoğunlaşmıştı. Tıpkı Ren eyaleti gibi Palatinate de uzun bir süre Fransa'nın elinde kalmış, ancak 1815 den sonra Almanya'ya geri verilmişti. Ren eyaleti Prusya'ya teslim edilirken, Palatinate de gericilikte hiç de Prusya'dan geri kalmayan Bavyera'ya verilmişti. Fransa'nın tanımış olduğu daha geniş özgürlüklere alışmış bulunan Ren eyaleti ve Palatinate sakinlerinin, Alman gericiliğinin baskısını neden daha güçlü bir biçimde hissettikleri kolayca anlaşılabilir. Fransa'daki her devrimci kabarma, Almanya'nın bu bölgesinde hükümete karşı muhalefeti arttırıyordu. Bu muhalefet 1831'de Palatinate'deki liberal entelijansiya, avukatlar ve yazarlar arasında ürkütücü boyutlara ulaştı. 1832 de avukat Wirth ve Siebenpfeifer, Hambach'da büyük bir festival düzenledi. Birçok hatip kürsüde boy gösterdi. Bunlar arasında Börne de vardı. Özgür ve birleşik bir Almanya'nın gerekliliği ilan olundu. Orada bulunanların arasında çok genç birisi daha vardı: yirmiüç yaşlarında fırça imalatçısı Johann Philip Becker (1809-1886). Bu bölümde Becker adından birkaç kez söz edeceğiz. Becker, aydınları ajitasyonla yetinmemeleri ve silahlı bir ayaklanmaya hazırlanmaları gerektiği konusunda ikna etmeğe çalıştı. Becker, eski ekolden tipik bir devrimciydi.

Yetenekliydi, sonraları yazar olmakla birlikte, hiçbir zaman önemli bir kuramcı olamadı. Daha çok pratik devrimciler türünden bir kişiydi.

Hambach şenliklerinden sonra Becker, Almanya'da yıllarca kaldı, çalışmaları 1870'lerdeki Rus devrimcilerinin eylemlerine benziyordu. Propaganda ve ajitasyon çalışmaları yürüttü, içerdeki yoldaşlarını kurtarmak için kaçırma girişimlerinde bulundu ve silahlı saldırılar düzenledi. 1833'de Becker'le yakın ilişkisi bulunan bir gurup (Becker o sıralar hapisteydi). silah elde edeceklerini umarak Frankfurt askeri kışlasına silahlı bir saldırıda bulundu. O sırada Diet Frankfurt'da toplantı halindeydi; öğrenciler ve işçiler, başarılı bir silahlı ayaklanma düzenleyerek Almanya'nın dört bir yanında heyecan uyandırabileceklerine inanıyorlardı. Ama kısa sürede icaplarına bakıldı. Bu ayaklanmaya katılan yürekli kişilerden biri de, daha önce sözünü ettiğimiz Karl Schapper'di. Schapper Fransa'ya kaçmayı başardı. Bu hareketin bütününün, uzun süre Fransız egemenliği altında kalan bölgelerde yoğunlaştığını hatırlatmalıyız.

Hesse prensliğindeki devrimci hareketi de unutmamak gerek. Buradaki hareketin önderi Weidig, bir bakan ve bir din adamıydı ,ama diğer yandan kendini tamamen Almanya'nın birleşmesi davasına adayan bir kişiydi. Weidlg gizli bir matbaa kurdu, devrimci yayınlar bastı ve entelijansyayı harekete geçirmek için uğraştı. Bu hareket içinde önemli payı bulunan aydınlardan biri de **Dalton'un Ölümü** adlı dramın yazarı George Büchner'di (1813-1837). Büchner'in Weidig'den farklı olan yanı, yürüttüğü siyasal ajitasyonda Hessia köylülüğünün sempatisini kazanmanın gerekliliğine işaret etmesiydi. Büchner köylüler için, Weidig'in matbaasında özel bir propaganda bildirisi bastı (bu türden ilk denemeydi). Sonunda Weidig tutuklandı, Büchner kıl payı kurtuldu. İsviçre'ye kaçtı, orada öldü. Weidig hapsedildi, kırbaç cezasına mahkum edildi. Weidig'in Wilhelm Lieb-

knecht'ın dayısı olduğunu hatırlatalım. Liebknecht dayısının açtığı güçlü izlerin etkisi altında gelişti. (8)

Becker tarafından hapisten kurtarılan devrimciler —aralarında Schapper ve Theodor Schuster de vardı— Paris'e geçtiler ve orada Sürgünler Derneği adlı gizli bir örgüt kurdular. Schuster ve o sıralarda Paris'e yerleşen çok sayıdaki Alman işçileri sayesinde, topluluk kısa zamanda sosyalist bir nitelik kazandı. Bu durum bölünmeye yol açtı. Schuster'in başını çektiği hizip, Paris'te varlığını üç yıl sürdürecek olan Doğrular Ligası'nı oluşturdu. (9) Liga üyeleri Blanqui'nin düzenlediği ayaklanmaya katılarak Blankistlerin kaderini paylaştılar ve hapsedildiler. Serbest bırakıldıklarında Schapper ve yoldaşları Londra'ya gittiler. Orada daha sonra komünist bir örgüte dönüşen İşçi Eğitim Derneği'ni (10) oluşturdular.

1830'larda Börne'nin dışında Alman entelijansyasının kafasında yereden birkaç yazar daha vardı. Bunların en ünlüsü olan Henrich Heine'nin Paris Mektupları da, Alman gençliğinin uyanmasında Ludwig Börne'nin yazıları kadar büyük rol oynamıştır.

Börne ve Heine yahudiydi. Börne Palatinate'den, Heine ise Marx ve Engels'in doğdukları ve büyüdükleri Ren eyaletindendi. Marx da bir yahudiydi.

İster istemez akla gelen sorulardan biri de, bir yahudi olmaktan doğan koşulların Marx'ın daha sonraki yaşamını ne çapta etkilediğidir.

Alman entelijansyasının tarihinde, Alman düşünce tarihinde dört yahudinin görkemli bir rol oynadığı bir gerçektir. Bunlar Marx, Lassalle, Heine ve Börne'dir. Bunlara daha birçok isim eklenebilir ,ama yukardakiler en önemlilerldir. Ayrıca şu gerçeği de belirtmek gerekir ki, gerek Marx gerekse Heine, siyasal gelişmelerinde kendi payları büyük olan yahudilerdi. Üniver-

site entelijansyası Almanya'yı ezen toplumsal-siyasal rejimi protesto etmişse de, yahudi entelijansyası, bu boyunduruğu çok daha şiddetli bir biçimde hissetmişti; Alman sansürünün sertliğini kavramak için, Börne'yi okumak gerek; biraz olsun bilinçlenen bir insanın, bu rezillikleri protesto etmekten kendini nasıl alamıyacağını anlamak için, Börne'nin softa (filisten) Almanya'yı ve ülkede kol gezen polis kafasını iğneleyen makalelerini okumak gereklidir. O sıralarda koşullar, özellikle Yahudiler açısından çok ağırdı. Börne bütün gençlik yıllarını Frankfurt'un Yahudi mahallelerinde geçirmişti ve buralardaki koşullar Yahudilerin karanlık Orta Çağ boyunca yaşadıklarına çok benziyordu. Heine'nin karşılaştığı koşullar da daha hafif değildi.

Marx kendini biraz daha farklı koşullar içinde buldu. Bununla birlikte, bu koşullar, bir Yahudi olmanın Marx'ın üzerindeki etkisini hemen hemen tümüyle inkâr eden bazı biyografların sorunu koyuş tarzını doğrulamamaktadır.

Karl Marx bir avukatın, yüksek tahsilli, kültürlü ve özgür düşünceli bir kişinin, Heinrich Marx'ın oğludur. Marx'ın babasının Onsekizinci Yüzyıl Fransız Aydınlanma edebiyatının büyük bir hayranı olduğunu, Marx'ların evinin heryanının Fransız anlayışıyla kaplı olduğunu biliyoruz. Marx'ın babası okumayı severdi ve oğlunun Diderot ve Voltaire gibi Fransız yazarlarının yanısıra İngiliz feylesofu Locke'un eserleriyle de ilgilenmesini sağlamıştı. Şanlı diye nitelenen ikinci İngiliz Devriminin ideologlarından biri olan Locke, felsefede fikirlerin doğuştan geldiği ilkesine karşı çıkmış ve bilginin kaynağını araştırmağa başlamıştı. Deney, bütün bilgilerimizin kaynağıdır diyordu; fikirler birer deney ürünüdürler; bilgi bütünüyle deneyseldir; doğuştan gelme fikirler yoktur. Fransız materyalistleri de aynı tutumu benimserler. Fransız materyalistleri, insan zihnindeki herşeyin şu yada bu şekilde duyum organları kanalıyla etkilendiğine inanıyorlardı. Marx'ın içinde bulunduğu ortama Fransız materyalistlerinin fikirlerinin ne oranda nüfuz ettiği, aşağıda

anlatılanlardan çıkarılabilir. Marx'ın babası dinle bütün ilişkisini kesmeden önce, uzun süre, görünürde Yahudiliğe bağlı kalmağa devam etmişti. 1824'de Hıristiyanlığı benimser, oğlu o sıralarda altı yaşındadır. Franz Mehring (1846-1919) yazdığı Marx biyografisinde, baba Marx'ın Yahudi olmayan daha kültürlü topluma girme hakkını kazanmağa karar vermesinin, dinini değiştirmesine neden olduğunu ispatlamağa çalışır. Bu, ancak kısmen doğrudur. Ren eyaletinin Almanya'ya geri verildiği 1815 tarihinden sonra Yahudilere uygulanan yeni baskı tedbirlerinden kurtulma arzusunun da bu olayda etkisi olsa gerek. (11) Marx'ın kendisinin de, dinsel açıdan Yahudiliğe bağlı olmamakla beraber, yaşamının ilk döneminde Yahudi sorununa büyük ilgi duyduğunu görmekteyiz. Marx, Treves'deki Yahudi topluluğu ile ilişkilerini sürdürdü. O sıralar, Yahudiler, ardı arkası kesilmeyen dilekçelerle, hükümetten şu yada bu baskıya son verilmesini talep ederlerdi. Bir keresinde Marx'ın yakın akrabalarıyla birkaç Yahudinin daha Marx'a başvurup, kendileri için bir dilekçe yazmasını istediğini bilmekteyiz. O sıralar Marx yirmidört yaşındadır.

Bütün bunlar, Marx'ın eski akrabalarından bütünüyle kopmadığını, Yahudi sorunuyla ilgilendiğini ve aynı zamanda Yahudilerin kurtuluş mücadelesine katıldığını göstermektedir. Ama bu, Marx'ın belli bir yakınlık duyduğu yoksul Yahudiler ile finans Yahudiliğinin zengin temsilcileri arasında kesin bir sınır çizgisi çekmesini engellemedi.

Marx'ın doğduğu ve dedelerinden birkaçının hahamlık yaptığı Treves kenti Ren eyaletindeydi. Bu eyalet, sanayi ve politikanın en canlı olduğu Prusya eyaletlerinden biriydi. Bugün bile burası Almanya'nın en sanayileşmiş bölgelerindendir. Demir çelik ürünleriyle ün salan Solingen ve Ramscheld kentleri de bu bölgededir. Alman dokuma sanayinin merkezi Barmen-Elberfeld de aynı eyalettedir. Marx'ın doğduğu kasabada, Treves'de dericilik ve dokuma sanayii gelişmişti. Burası Onuncu Yüz-

yılda önemli bir rol oynayan eski bir ortaçağ kentiydi. O zamanlar Treves ikinci bir Roma sayılırdı, çünkü Katolik Piskoposluk merkeziydi. Aynı zamanda bir sanayi kentiydi ve Fransız Devrimi sırasında, güçlü bir devrimci nöbetin pençesine düşmüştü. Bununla birlikte manifaktür sanayii burada, eyaletin metalurji ve pamuklu sanayi merkezlerinin yer aldığı kuzey kesimlerine oranla daha az gelişkindi. Treves, Ren ırmağının kolu Moselle kıyılarındaki şarap üreten bölgenin merkezindeydi. Bu bölgede komünal toprak mülkiyetinin kalıntıları hala bulunmaktaydı. Köylülük küçük toprak sahipleri sınıfından meydana geliyordu, henüz sıkı elli, para canlısı köylü özelliği kazanmamıştı; şarap yapıyor, azla yetinmesini biliyorlardı. Bu anlamda Treves ortaçağların geleneklerini sürdürüyordu. Birçok kaynaktan, o sıralar Marx'ın köylülüğün koşullarıyla ilgilendiğini çıkarmaktayız. Marx, çevredeki köyleri gezmiş ve köylü yaşantısıyla iyice içli dışlı olmuştu. Birkoç yıl sonra Marx, köylü hayatının ve sanayiin ayrıntıları üzerindeki bilgisini yazılarında sergiler.

Orta öğreniminde Marx en yetenekli öğrencilerden biri olarak belirir, bu, öğretmenlerin önemle üzerinde durduğu bir noktaydı. Karl'ın kompozisyonlarından biri üzerine bir öğretmeninin yaptığı övgüyle dolu değerlendirmeleri içeren bir belge bugün elimizdedir. Marx'tan «Gençler Nasıl Meslek Seçmeli» konulu bir kompozisyon yazması istenmişti. Marx bu konuyu belirli bir açıdon ele almış ve yazısında, özgürce bir meslek seçiminin söz konusu olamıyacağını ,insanın seçimini önceden belirleyen koşullar içine doğduğunu, bu koşulların insanın **weltanschaung**'unu (dünya görüşünü) biçimlendirdiğini ispatlamağa çalışmıştı. Burada materyalist tarih anlayışının ilk tohumlarını görebiliriz. Bununla birlikte, babası hakkında anlattıklarımızdan sonra, Fransız materyalistlerinin temel fikirlerini özümleyen babasının, Marx'ı ne çapta etkilediği kolayca kavranabilir.

Marx onaltı yaşında orta öğrenimini tamamlar ve 1835 yılında Bonn Üniversitesine girer. Bu tarihte devrimci huzursuz-

luklar bütünüyle yatışmıştı. Üniversite hayatı yine olağan döngüsü içinde ilerliyordu.

Marx üniversitede büyük bir tutkuyla çalışmalarına dalar. (12) Çok ilginç bir belge, ondokuz yaşındaki Marx'ın babasına yazdığı bir mektup elimizdedir.

Baba oğlunun değerini biliyor, onu çok iyi anlıyordu. Marx'a yazdığı cevabı okumak ,onun ne denli yüksek düzeyde bir kültüre sahip olduğunu kavramak için yeterlidir. Devrimcilerin yaşamlarında, babasının tam onayına sahip olan ve anlayışla karşılanan, babasına gerçek bir dost olarak yönelen bir oğul örneğine çok ender rastlarız. Dönemin havasına uygun olarak Marx felsefeyle uğraşıyordu —bu öğrenim onun, o zamanlar hüküm süren siyasal— toplumsal sisteme beslediği amansız nefrete teorik bir temel kazandırmasını mümkün kılacaktır. Marx, o yıllarda Hegelci felsefeyi Genç Hegelcilerin benimsediği biçimde, izlemekteydi. Genç Hegelciler eski ön yargılardan köklü biçimde kopmuşlar ve Hegel felsefesi kanalıyla siyasal, insancıl ve dinsel ilişkiler alanında en aşırı sonuçlara ulaşmışlardı. 1841 yılında Marx Jena Üniversitesinde doktorasını verir. (13)

O sıralarda Genç Hegelciler gurubuyla Engels de ilişkiye girmişti. Bildiğimiz tek şey Engels'in Marx'la ilk kez kesinlikle bu çevrelerde karşılaştığıdır. (14)

Engels Barmen'de, Ren eyaletinin kuzey kesiminde doğmuştu. Burası pamuklu ve yünlü kumaş sanayilerinin merkeziydi, kısa bir süre sonra da önemli bir metalurji merkezi olacaktı. Engels Alman kökenliydi ve iyi halli bir ailedendi. Ren eyaletindeki tüccarların ve manifaktürcülerin seceresini anlatan kitaplarda Engels ailesi önemli bir yer işgal etmektedir. Bunlarda Engelslerin aile armasına da rastlanabilir. Bu tacirlerin soyu sopu, soylular gibi, kendi aile armalarına sahip olacak ölçüde belliydi. Engels'in atalarının arması üzerinde barış simgesi, zeytin dalı taşıyan bir melek vardı; sanki bu arma soylarından ge-

lecek ünlü oğullardan birinin barışçı hayatını ve umutlarını simgeliyordu. Engels hayata bu armayla girdi. Bu arma, çok büyük bir olasılıkla, Engels adı Almancada melek anlamına geldiği için seçilmiştir. Bu ailenin önemi, kökeninin Onaltıncı Yüzyıla kadar izlenebildiği olgusuna dayanılarak saptanabilir. Marx'a gelince, büyükbabasının kim olduğunu güçlükle çıkarabilmekteyiz; bütün bildiğimiz bir hahamlar ailesinden olduğudur. (15) Ama bu ailede, secereye o kadar az önem verilmiştir ki, kayıtlar bizi iki kuşaktan daha ileriye götürmemektedir. Buna karşılık, Engels iki taraftan da soy kütüğüne sahiptir. Eldeki verilerden birine göre, Engels uzaktan olmakla birlikte, Almanya'da mülteci olarak bulunan L'Ange adlı Protestan bir Fransızın, bir Huguenot'un soyundan gelmektedir. Engels'in daha yakın akrabaları bu Fransız kökeni inkar etmekte, katışıksız Alman atalara sahip olduklarında ısrar etmektedir. Hasılı, Engels ailesi Onyedinci Yüzyılda eski, çok köklü, kumaş manüfaktürüyle uğraşan bir aileydi. Daha sonra dokuma fabrikatörü olan Engelsler, uluslararası yaygın siparişler alan varlıklı bir aileydi. Baba Engels arkadaşı Erman'la birlikte yalnız kendi ülkesinde değil, Manchester'de de dokuma fabrikaları kurmuş, bir Anglo-Alman dokuma fabrikatörü olmuştu.

Engels'in babası Protestan mezhebindendi. Köklü bir dinsel imanı ve ondan daha güçsüz olmayan, iş adamının yeryüzündeki görevinin sanayi ve ticaretle servet yapmak ve biriktirmek olduğu inancıyla, garip bir biçimde eski Kalvenistleri hatırlatan bir Evangelist'ti. Hayatı boyunca fanatik bir dindar olarak kaldı. Çalışma hayatından ve diğer dünyevi işlerden artakalan her anını dinsel düşüncelere hasrederdi. Bu temeller üzerinde baba ve oğul Engels'ler arasındaki ilişkiler, Marx ailesinde gözlediklerimizden son derece farklıydı. Babayla oğulun fikirleri kısa zamanda terse düştü; baba oğlunu tüccar yapmaya kararlıydı, bunun için onu iş ortamında büyüttü. Engels onyedi yaşında Almanya'nın en büyük ticaret şehirlerinden Bre-

men'e gönderilir, orada üç yıl boyunca bir ticari büroda çalışmak zorunda bırakılır. Bazı okul arkadaşlarına yazdığı mektuplardan, Engels'in girdiği bu ortamın etkilerinden kendini nasıl kurtarmağa çalıştığını öğreniyoruz. Engels Bremen'e dindar bir delikanlı olarak gitmişti, ama çabucak Heine ve Börne'nin etkisi altına girdi. Ondokuz yaşında yazar oldu, demokratik Almanya'nın özgürlüğe aşık bir havarisi olarak ortaya çıktı. Büyük ilgi toplayan ve Oswald takma adıyla yayınlanan ilk makalelerinde, Engels, çocukluğunu geçirdiği çevreyi acımasızca eleştirir. Wupperthal mektupları büyük yankı uyandırır. Bu mektupların bu yörede büyüyen ve halkını çok iyi tanıyan biri tarafından yazıldığı hemen sezilebilmektedir. Engels Bremen'deyken kendini tüm dinsel önyargılardan kurtardı ve Fransız Jakobenlerine yöneldi.

Engels 1841'de yirmi yaşında gönüllü olarak Berlin Topçu Muhafız Birliğine girdi. Orada Genç Hegelciler ile aynı çevre içine düştü, Marx da bu çevredendi. Hegelci felsefenin aşırı sol kanadına katıldı. Marx 1842'lerde hala çalışmalarına kapanmış, üniversite kariyerine hazırlanırken, 1839 da yazmaya başlayan Engels, eski takma adı altında edebiyatta göze çarpan bir yer kazanmıştı. Eski ve yeni felsefe sistemlerinin çömezlerince yürütülen ideolojik kavgalarda son derece faal bir rol oynuyordu.

1841-1842 yıllarında Berlin'de çok sayıda Rus yaşamaktaydı: Bakunin, Ogarev, Frolov ve diğerleri. Marx ve Engels'i büyüleyen aynı felsefe onları da büyülemişti. Bu, aşağıdaki anlatının da doğrulayacağı bir gerçekti. 1842 de Engels, Hegel'in hasmı Friedrich Schelling'in felsefesini keskin bir dille eleştiren bir broşür yayınlar. Friedrich Schelling o sıralar Prusya hükümeti tarafından Berlin'e davet olunmuş, Hegelci sisteme karşı İncil'le bilimi uzlaştırmayc çabalayan kendi felsefesini arenaya sürmesi istenmişti. (16) Engels'in o sıralar sergilediği görüşler, aynı dönemdeki Rus eleştirmeni Bielinsky'nin ve Bakunin'in

makalelerindeki görüşlere o kadar benziyordu ki, yakın tarihlere kadar, Schelling'in **Vahiy Felsefesi**'ne saldıran Engels'in broşürü, Bakunin'e mal edilmiştir. Bugün bunun yanlış olduğunu, bu broşürün Bakunin tarafından yazılmadığını biliyoruz. Her iki yazarın ifade biçimi, sectikleri hedefler, Hegelci felsefenin mükemmelliğini kabul ettirmeğe çalışırken sundukları deliller, o kadar göze çarpan bir biçimde birbirine benzemektedir ki, birçok Rus'un o sıralar ve hala bu kitapçığın yazarının Bakunin olduğunu sanmaları insana pek şaşırtıcı gelmemektedir.

Hasılı, Engels yirmiiki yaşında, aşırı —radikal eğilimler taşıyan, yetenekli, demokrat bir yazardı. Yazdığı alaylı şiirlerden birinde kendini ateşli bir Jakoben olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan, Fransız Devrimine aşırı bağlılık duyan Almanlardan birini akla getirmektedir. Kendi anlattığına göre ise, söylediği türkü yalnızca Marseillaise ve bağıra çağıra istediği tek şey de giyotindi. Engels 1842'de işte bu havalardaydı. Marx da hemen hemen aynı kafa yapısındaydı. Ve nihayet 1842 yılında aynı gazetede biraraya geldiler.

Marx üniversiteyi bitirmiş, 1841 nisanında doktorasını vermişti. İlkin kendini felsefe ve bilime adamak düşüncesindeydi, ama hocası ve arkadaşı Bruno Bauer onu bu fikrinden caydırır; Bauer o sıralar resmi teolojiye karşı yönettiği şiddetli eleştirilerinden dolayı üniversitede ders verme hakkından yoksun bırakılmıştı.

Aynı sıralar bir gazete çıkarmak üzere çağrılması, Marx için iyi bir fırsattır. Ren eyaletindeki ticaret ve sanayi burjuvazisinin daha radikal temsilcilerinin aklı, kendi siyasal organlarını kurmağa yatmıştı. Ren'deki en önemli gazete **Kölnische Zeitung**'du ve Köln, Ren bölgesinin en büyük sanayi merkeziydi. **Kölnische Zeitung** hükümete yaltaklanıyordu. Ren radikal burjuvazisi **Kölnische Zeitung**'a karşı kendi yayın organlarını kur-

mak ve ekonomik çıkarlarını feodal toprak sahiplerine karşı savunmak istiyordu. Para toplanmıştı, ama yazı yazacak adamları yoktu. Kapitalistler tarafından kurulan gazete, bir radikal yazarlar gurubunun eline geçti. Gurubun başında Moses Hess (1812-1875) vardı. Moses, Engels ve Marx'dan daha yaşlıydı. Marx gibi o da yahudiydi, ama zengin babasından çok küçük yaşta kopmuştu. Sonunda kurtuluş hareketine katılmış ve 1830'lar kadar erken bir tarihte siyasal ve kültürel özgürlüğün kazanılmasını sağlamak amacıyla ,kültürlü ulusların bir birlik oluşturmasını savunmuştu. 1842'de Fransız komünist hareketinin etkisine giren Moses Hess komünizmi benimser. **Rheinische Zeitung**'un yazı kurulundaki en seçkin üyeler o ve arkadaşlarıydı.

Marx o sıralar Bonn'da yaşıyordu .Uzun bir süre gazeteye katkıda bulunanlardan biri olarak kaldı, ama sonunda önemli bir etkinlik kazanmaya başlamıştı. Adım adım gazetede en önemli kişi konumuna yükselir. Hasılı gazete Ren'deki sanayici orta sınıfın para desteğiyle yayınlandığı halde, gerçekte Berlin'li en genç ve en radikal yazarlar gurubunun organı haline gelmişti.

1842 güzünde Marx Köln'e geldi ve gazeteye derhal yepyeni bir çizgi kazandırdı. Berlin'li yoldaşlarıyla ve aynı zamanda Engels'le çelişmeye düşerek, mevcut siyasal ve toplumsal koşullara karşı daha az gürültülü ama daha radikal bir mücadele yürütülmesinde ısrar etti. Engels'den farklı olan Marx, çocukluğunda dinsel ve entelektüel baskının ezici boyunduruğunu hiçbir zaman hissetmemişti —dinsel alandaki mücadeleye oldukça kayıtsız kalmasının, bütün gücünü keskin bir din eleştirisine harcamayı gerekli bulmamasının nedenlerinden biri budur. Bu bakımdan, temel konulardaki polemikleri, önemsiz yüzeysel polemiklere tercih ediyordu; gazeteyi radikal bir organ olarak sürdürmek için böyle bir politikanın zorunlu olduğunu düşünüyordu. Engels ise, dine karşı amansız bir savaş açılma-

sını talep eden guruba daha yakındı. 1917 sonları ile 1918 başlarında, Rus devrimcileri arasında da benzer bir fikir ayrılığı vardı. Bazıları Kilise karşı derhal genel bir saldırı açılmasını talep ediyordu. Diğerleri ise bunun temel sorun olmadığını, üstesinden gelinecek daha ciddi sorunlar bulunduğunu ileri sürüyordu. Marx, Engels ve diğer genç yazarlar arasındaki anlaşmazlık da aynı mahiyetteydi. Bu tartışma ifadesini, Marx'ın editör olarak Berlin'deki eski yoldaşlarına yolladığı mektuplarda buldu. Marx ileri sürdüğü taktikleri cesaretle savundu. Emekçi yığınların içinde bulunduğu kötü koşullar sorunu üzerinde ısrarla durdu. Ormanlardan serbest ağaç kesimini yasaklayan kanunları çok sert bir biçimde eleştirdi .Bu kanunların özünde, bütün ustalıklarını köylüleri sömürmek için kullanan ve köylüleri suçlu konumuna sokan yönetmelikleri, amaçlarına uygun biçimde saptayan mülk ve toprak sahibi sınıfların anlayışının yattığına işaret etti. Yazılarında eskiden tanıdığı Moselle köylülerini şiddetle savundu. Bu makaleler Ren eyalet valisiyle gazete arasında zorlu bir çatışmanın başlamasına neden oldu.

Mahalli yöneticiler Berlin'i sıkıştırmağa başladılar. Gazeteye çifte sansür uygulandı. Yetkililer Marx'ın gazetenin beyni olduğunu sezince, atılması için baskı yaptılar. Yeni sansürcü, sansür engellerini ustalıkla aşan bu aydın ve zeki yazara büyük saygı gösteriyordu, ama gazetenin yöneticileri yanında gazetenin ardındaki hissedarlar gurubuna Marx aleyhine bilgi vermeğe devam etti. Gazetenin hissedarları arasında ihtiyatlı davranma duygusu gittikçe daha ağır basmağa başladı, onlara göre, sıkıntı yaratacak her türlü sorundan sakınılması, izlenecek en uygun politikaydı. Marx boyun eğmeyi reddeder. Daha ılımlı bir yol izleme çabasının kesinlikle yararsız olacağını, her halükârda hükümetin öyle kolay kolay yatıştırılamıyacağını ısrarla belirtir. Sonunda editörlükten çekilerek, gazeteden ayrılır. Gazeteyi bu da kurtaramaz, kısa bir süre sonra gazete kapanmak zorunda bırakılır.

Marx gazeteden tamamen değişmiş biri olarak ayrıldı. Gazeteye girdiğinde komünizmi bütünüyle benimsemiş değildi. Yalnızca, köylülüğün toplumsal ve ekonomik koşullarıyla ilgilenen radikal bir demokrattı. Ama köylü meselesine ilişkin temel ekonomik sorunların incelenmesine gittikçe daha fazla dalar. Marx, felsefe ve hukuk biliminden ekonomik ilişkilerin ayrıntılı ve özgül incelenmesine geçer.

Bunların yanısıra, Engels'i komünizme yöneltten Hess'in 1842'de yazdığı bir makaleyle ilgili olarak, tutucu bir gazeteyle Marx arasında yeni bir polemik patlak verir. Marx gazetenin komünizme saldırmağa hakkı olmadığını ateşli biçimde savunmaktadır. «Ben komünizmi bilmiyorum» diyordu, «ama ezileni savunmayı amaçlayan bir toplumsal felsefe, bu kadar kolayca mahkum edilemez. Bu düşünce çizgisini inkâra kalkışan bir kişi, bu öğreti hakkında adamakıllı bilgiye sahip olmalıdır.» Marx **Rheinische Zeitung**'dan ayrılırken komünist değildi, ama farklı bir görüş açısını temsil eden özel bir akım olarak komünizmle uzun süredir ilgileniyordu. Sonunda Marx ve arkadaşı Arnold Ruge (1802-1880), Almanya'da siyasal ve toplumsal propaganda yürütme imkânının bulunmadığı konusunda karara varırlar. Paris'e gitmeyi (1843) ve orada **Deutsch-Französische Jahrbücher** (Alman-Fransız Yıllığı) adlı bir dergi yayınlamayı kararlaştırırlar. Bu isimle, Fransız ve Alman milliyetçilerinin aksine, gericiliğe karşı başarılı mücadele verilmesinin koşullarından birinin, Almanya ile Fransa arasında sıkı bir siyasal ittifak kurulması olduğunu vurgulamak istiyorlardı. Bu Yıllık'da Marx, gelecekteki felsefesinin temel ilkelerini ilk kez formüle eder; bu yıllıkta, radikal bir demokratın komünist olma yolunda nasıl evrim geçirdiği görülmektedir.

BÖLÜM III

BİLİMSEL SOSYALİZM VE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ. MATERYALIZM. KANT. FICHTE, HEGEL, FEUERBACH. DİYALEKTİK MATERYALİZM. PROLETARYANIN TARİHSEL GÖREVİ.

Marx ve Engels'in yaşamları üzerine hazırladığımız bu çalışma, kendilerinin geliştirdiği ve uyguladığı bilimsel yönteme uygun olarak yapılmıştır. Kişisel dehalarına rağmen, Marx ve Engels de son tahlilde belirli bir tarihsel anın adamlarıydı. İkisi de olgunlaşırlarken, yani aile çevrelerinin etkisinden yavaş yavaş çıkarlarken, dosdoğru, temel özelliklerini Temmuz Devriminin Almanya üzerindeki etkilerinin, bilim ve felsefenin dev adımlarla ilerlemesinin, işçi ve devrim hareketlerindeki büyümenin belirlediği bir tarihsel çağın girdabı içine sürüklenmişlerdi. Marx ve Engels, yalnızca belirli bir tarihsel dönemin ürünleri değildiler; kökenleri itibariyle, özel bir bölgenin, Ren eyaletinin insanlarıydılar: Ren, Almanya'nın tüm parçaları içinde en uluslararası özellik taşıyan, en sanayileşmiş ve Fransız Devriminin etkisine en açık bölgeydi. Yaşantısının ilk yıllarında Marx, Engels'den daha farklı etkiler altında kalmıştı; Marx'ın ailesi Fransız materyalistlerinin etkisindeyken, Engels dinsel, hatta sofu bir ortamın içindeydi. Bu farklılık, daha sonraki gelişmelerine de yansıdı. Dinle ilgili sorunlara Marx, hiçbir zaman Engels kadar zorlu ve ayrıntılı bir biçimde değinmemiştir. Sonuçta her ikisi de, biri daha kolay, öteki daha dolambaçlı, ayrı ayrı yollardan da olsa, aynı sonuçlara ulaşmışlardır.

Artık bu iki insanın yaşantılarında ,dönemlerindeki en radikal siyasal ve felsefi düşüncenin sunucuları oldukları ana geldik. Marx, yeni görüş açısını ilk kez **Deutsch-Französischen Jahrbücher**'de ifade etti. Yirmibeş yaşındaki Marx'ın anlayışında, gerçekten yeni olan yanın ne olduğunu kavrayabilmek için, ilkin Marx'ın felsefe alanında nerelere ulaştığını kısaca ele alalım.

Bilimsel ve Ütopik Sosyalizm adlı kitabına yazdığı önsözde (21 Eylül 1882), Engels : «Biz Alman sosyalistleri, kökümüz yalnız Saint Simon, Fourier ve Owen'den değil, aynı zamanda Kant, Fichte ve Hegel'den çıktığı için gurur duyuyoruz» diyordu. Engels, Fuerbach üzerine daha sonra özel bir çalışma yapmasına rağmen, bu filozofu yukardakiler arasında saymıyor. Şimdi bilimsel sosyalizmin felsefi kaynağını incelemeğe girişelim.

Metafiziğin temel sorunlarından biri ilk neden sorunudur: İlk ilke, dünyanın varoluşundan önce gelen şey-ki biz bunu Tanrı diye adlandırma alışkanlığındayızdır. Bu Yaratıcı, bu Kadirimutlak ve Heryerdehazırolan varlık ayrı dinlerde farklı farklı biçimler alabilmektedir. O, kendini, herşeye kadir ilahi bir monark görünümünde, haberci çocukları melekler eliyle bildirebilir. Kendi gücünü papalara, piskoposlara ve papazlara devredebilir. Yahut, aydın ve iyi bir monark olarak, ilk ve son olmak üzere bir düzen bahşedebilir, insanî ve doğal herşeyi yönetecek temel kanunları koyabilir ve hükümet işlerine,müdahale etmeden ve diğer işlere de karışmadan, kendi çocuklarının sevgisi ve saygısıyla yetinebilir. Kısacası kendini son derece çeşitli biçimlerde açığa vurabilir. Ama bir kez, bu Tanrının ve küçük tanrıların varlığını kabul ettik mi, güzel bir sabah uyandığında «Dünya olsun!» diye buyuran ve bir anda dünyayı yoktan vareden bir kutsal varlığı da tanımış oluruz. Böylece düşünce, irade, dünyamızı yaratma niyeti dünyanın dışında bir

yerde meydana gelir. Artık onun nerelerde olduğu konusunda kesin birşey söyleyemeyiz, çünkü herhangi bir filozof bunu bize açıklamamıştır.

Bu ilk varlık, tüm varlıkları yaratır. İdea maddeyi yaratır; bilinç tüm varlıkları belirler. Bütün felsefi allayıp pullamalara karşın, ilk ilkenin bu yeni biçimde açıklanışı, özünde, eski teolojinin yeniden ısıtılıp öne sürülmesiydi. Karşımızdaki yine aynı Yehova, yine aynı Baba, Oğul ve Ruhul Kudüs. Bazıları ona Akıl, Kelam, Logos da dediler. «Başlangıçta Kelam vardı.» Kelam varlığı yarattı. Kelam dünyayı yarattı.

«Başlangıçta Kelam vardı» anlayışı, Onsekizinci Yüzyıl materyalistlerinin muhalefetini doğurdu. Eski toplumsal düzene —feodal sisteme— saldırdıkları sürece bunlar, yeni bir görüşü, yeni bir sınıfı —devrimci burjuvaziyi— temsil ediyorlardı. Eski felsefe, yaşadıkları günü eski zamandan —yeni çağları öncekilerden— kesinlikle ayıran «yeni olan»ın nasıl meydana geldiği sorusuna cevap bulamıyordu.

Zihin, idea, akıl —bu kavramlarda ciddi bir kusur ortaya çıktı, bunlar durağan, sürekli ve değiştirilemezdi. Oysa deney yeryüzündeki herşeyin değişebilirliğini gösteriyordu. Varlık en renkli biçimler içinde şekilleniyordu. Tarih kadar çağdaş hayat, seyahat ve keşifler de öylesine zengin, öylesine çok biçimli ve öylesine akıcı bir dünya ortaya koyuyordu ki, bütün bunlar karşısında durağan bir felsefenin varlığını sürdürmesi mümkün değildi.

Can alıcı soru şuradan çıkıyordu: bütün bu çok çeşitlilik nerden kaynaklanıyor? Bu karmaşıklık nerden doğuyor? Zaman ve mekan içindeki bu ince ayrımlar nasıl ortaya çıkıyor? Tek bir ilk neden —ölümsüz ve eşi benzeri olmayan Tanrı— bu sayısız değişimlerin nedeni nasıl olabilir? Bütün bunların sadece

Tanrının hikmeti olduğu yolunda beslenen safça varsayım artık kimseyi tatmin etmiyordu.

Belirtileri Onyedinci Yüzyılda güçlü bir biçimde duyulmakla birlikte, asıl insan ilişkileri Onsekizinci Yüzyılın başlarında başdöndürücü değişimler içine girdi; ve bu değişimlerin kendisi de insan faaliyetinin bir ürünü olduğundan, herşeyin en son kaynağı olarak kabul edilen Tanrı kavramı, gittikçe daha ciddi şüpheler uyandırmağa başladı. Çünkü herşeyi, gerek zaman gerekse mekan içindeki tüm çok çeşitliliği içinde açıklayan Tanrı kavramı, gerçekte hiçbir şeyi izah etmiyordu. Sorun herşeyde ortak olan yan değil, nesneler arasındaki farklılıklardı; ve bu farklılıklar, yalnızca, nesnelerin farklı koşullar altında, ayrı ayrı nedenlerin etkisiyle yaratıldığı için farklı oldukları varsayımıyla açıklanabilir. Bu tür her farklılık, özel, özgül nedenlerle, kendisini yaratan özel etkilerle açıklanmalıdır.

Hızla yayılan bir kapitalizmin etkileri ve iki devrim deneyi ile karşı karşıya kalan İngiliz filozofları, cesaretle, bütün bu olaylardan sorumlu insanüstü bir gücün gerçekten varolup olmadığını sordular. Devrim dönemi sırasında billurlaşan yeni ve çatışan düşüncelerin çeşitliliği karşısında, insanın doğuştan gelme, İlk İlke'den kaynaklanan fikirleri olduğu anlayışı son derece şüpheyle karşılanıyordu.

Fransız materyalistleri aynı soruyu daha da cesur bir biçimde ortaya attılar. Yeni Avrupa'daki olayları önceden tasarlayan, ve herşeyin, herkesin kaderini çizmekle uğraşan dünya-dışı bir kutsal gücün varlığını inkâr ettiler. Onlara göre, insanın varoluşunda ve insanlık tarihinde gözlenebilen herşey, insanın kendi faaliyetinin ürünüydü.

Gerçi Fransız materyalistleri insan eylemini neyin belirlediğini gösteremiyorlar yada açıklayamıyorlardı, ama tarihi ne Tanrının ne de herhangi bir dış gücün yapmadığını kesinlikle biliyorlardı. Ancak ortada çözemedikleri bir çelişme duruyordu.

İnsanların farklı çıkar ve inançlardan dolayı farklı davrandıklarını biliyorlardı. Çıkar ve inançlardaki bu farkların nedenini ise kavrayamıyorlardı. Doğal olarak, bunları eğitim ve yetişmedeki farklara bağlıyorlardı; ve bu doğruydu. Ama eğitim ve yetişme modelini belirleyen neydi? Fransız materyalistleri bu noktada yanılgıya düşüyorlardı. Onların düşüncesine göre, toplumun, eğitimin mahiyeti insanların, kanun yapıcıların, kanun koyucuların hazırladığı kanunlar tarafından belirleniyordu. Hasılı kanun koyucu bir hakem konumuna, insan eyleminin yöneticisi konumuna yükseltiliyordu. O, gücü itibariyle nerdeyse bir Tanrıydı. Peki kanun koyucunun eylemini belirleyen neydi? İşte Bunu bilemiyorlardı.

Bu dönemde tartışılan bir konu daha vardı. İlk Fransız Aydınlanma filozoflarından bazıları Tanrıya inanıyordu. «Elbette» diyorlardı «bizim Tanrımız hiçbir biçimde ne İbranilerin zalim tanrısına, ne de Hıristiyan inanışındaki Baba, Oğul ve Ruhul Kudüs'e benziyor. Ama biz yine de maddeyi düşünme yeteneğiyle donatan manevi bir ilkenin, doğadan önce gelen bir üstün gücün varolduğunu hissediyoruz.» Materyalistlerin buna verdiği karşılık ise ,bir dış güç varsayımına gerek olmadığı, duyumların maddenin doğal öz niteliği olduğuydu.

Genel olarak bilim ve özel olarak doğa bilimleri, Fransız materyalistlerinin kendi görüşlerini saptamağa çalıştıkları sırada daha yeterince ilerlemiş değildi. Yine de ellerinde kesin delil olmadığı halde, yukarda sözü edilen temel varsayıma ulaşmışlardı.

Maddeden ve doğadan önce gelen bir bilinci —akılı— bütün materyalistler reddeder. Binlerce hatta milyonlarca yıl, bu gezegen üzerinde bir hayat belirtisi, canlı bir varlık belirtisi yoktu, yani, zihin yada bilinç denen şeyin zerresi yoktu. Varlık, doğa, madde bilinçten önce gelir, ruh ve akıldan önce gelir.

Bununla birlikte Maddeyi zorunlu olarak kaba, ağır, pis bir şey, İdea'yı ise hoş, incecik ve arıtılmış birşey sanmamak

gerek. Kimileri, özellikle kaba materyalistler ve günümüzde de yalnızca gençler, tartışma havası içinde kendilerini son derece rahatça burjuva çevrelerinin pislik ve aşağılığına uyduran ve yalnızca «yüce ve güzel»den dem vuran idealizm yanlısı ikiyüzlü kişilere inat, farkında olmadan maddenin can sıkıcı ve incelikten yoksun birşey olduğunu ileri sürerler.

Bu, elbette, yanlış bir görüştü. Yüzelli yıldır maddenin son derece ince (eterik) ve hareketli olduğunu öğrenmekteyiz. Sanayi Devrimi eski ve uyuşuk doğal ekonominin dayanaklarını alt-üst edince, herşey değişmeğe başladı. Durgun olan ayaklandı; hareketsiz olan kımıldamağa başladı. Katı, görünüşte donmuş maddede yeni güçler keşfedildi ve yeni hareket çeşitleri ortaya çıkarıldı.

Fransız materyalistlerinin bilgilerinin ne kadar yetersiz olduğu, aşağıda anlatacaklarımızdan kolayca çıkarılabilir. Örneğin d'Holbach **System de la Nature** adlı eserini yazarken, fenomenlerin temel mahiyeti üzerine, bugünkü bir ilkokul mezunundan daha az şey biliyordu. Ona göre hava temel unsurdu. Hava hakkında ise, ikibin yıl öceki Yunanlılar kadar az bilgiye sahipti. D'Holbach bu baş eseri yazdıktan yalnızca birkaç yıl sonra, kimya bilimi havanın çeşitli unsurların —nitrojen, oksijen ve diğer unsurlar— bir karışımı olduğunu ispatladı. Yüzyıl sonra ise, Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarına doğru, kimya bilimi hava içindeki seyrek gazları, argon, helyum v.b. yi keşfetti. Sözkonusu olan kesinlikle madde! Ama incelikten pek o kadar yoksun değil!

Diğer bir örnek. Bugün hepimiz radyo ve telsizi son derece yaygın bir biçimde kullanıyoruz. Bunların bize büyük hizmeti dokunuyor. Radyo olmasa olayları tamamen el yordamıyla izleyecektik. Şimdi bu icatların gelişimini incelediğimizde, yirmibeş yıl gibi nisbeten yakın bir başlangıç tarihine ulaşıyoruz... Daha 1897 yada 1898 yılında, bu gibi maddi olma-

yan nitelikleri (attributes) tanımlayacak terimler bulmak için insana Hindu teolojisine dönmek gerekiyormuş gibi geliyordu. (17) Bugün Moskova'da oturan biri, birkaç bin mil uzaktaki bir konser yayımını dinleyebilmektedir. Çok yakın bir tarihte radyo yoluyla görüntüleri bile izleyebileceğimizi öğrendik. Bütün bu mucizeler, bazı «manevi» (spiritual) araçlarla yaratılmadı; çok ince (eterik) ve şüphesiz çok hassas, ama hiç de ölçülemez ve denetlenemez olmayan «madde» tarafından meydana getirildi.

Yukardaki örnekler, maddi ve maddi olmayan bazı kavramların kullanışsızlığını göstermek amacıyla verilmiştir. Bu kavramlar Onsekizinci Yüzyılda daha da kullanışsızdı. O sıralar materyalistlerin elinde, bugünkü açık olgular olsaydı, onlar da o kadar «kaba» materyalist olmazlar ve bazı «hassas» kişileri kızdırmazlardı.

Immanuel Kant'ın (1724-1804) çağdaşı Alman filozofları, ortodoks bir görüş açısına sahiptiler. Materyalizmi allahsızlık ve ahlaksızlık sayarak reddediyorlardı. Buna karşın, böyle basit bir çözüm Kant'ı tatmin etmez. Kant, gelenekçi dinsel kavramların (notion) çürüklüğünü çok iyi biliyordu. Ama eskiyle bağını kesin olarak koparacak yeterli ne cesarete ne de tutarlılığa sahipti.

1781 de yayınladığı **magnum opus**'u (en büyük eseri) **Saf Aklın Eleştirisi**'nde, Kant, son derece kesin olarak, tüm bilgilerin deneye dayalı olduğunu ve Tanrının varlığı, ruhun ölümsüzlüğü ve mutlak fikirler v.b. konusunda deliller bulunmadığını tesbit eder. Kendinde şeyleri, onların özlerini bilmeyiz. Yalnızca bu özlerin duyum organlarımıza bildirdikleri biçimlerini bilebiliriz. Şeylerin özü (noumenon) biçimin (phenomenon) ardında gizlenir ve daima bilinmezlik alanı içinde kalır. Materyalizm ile idealizm, bilim ile din arasındaki uçuruma köprü kurulmak istendiği ortaya çıkıyordu. Kant bilimin fenomenleri araştırıp a-

çıklamadaki başarısını inkâr etmiyordu. Ama teoloji için de bir yer bulmuştu. Öz, Tanrı adıyla vaftiz ediliyordu.

Bu çift girişli muhasebe sistemiyle, ne bilimi ne de dini gücendirmemeğe çalışan Kant yine de ileri bir adım atmıştı. Daha sonraki eseri **Pratik Aklın Eleştirisi**'nde, Kant, teorisinde Tanrı, ruhun ölmezliği v.b. zorunlu kavramlar olmadığı halde, pratikte bu kavramlar olmadan insan faaliyetinin ahlaki bir temelden yoksun olacağını, bunları kabul etmek zorunda olduğumuzu ispatlamağa çalışır.

Marx'ın yakın arkadaşı ve bir süre onu çok etkileyen ozan Heine, Kant'ın iki ayrı yol tutmasına etken olan güdüleri çok canlı bir biçimde göstermiştir. Kant'ın Lampe adında kırk yıl boyunca kendisine bakan, kendisiyle yaşayan yaşlı ve sadık bir hizmetçisi vardı. Kant açısından bu Lampe, din olmadan yaşayamayan vasat insan tipinin ete kemiğe bürünmüş bir simgesiydi. **Saf Aklın Eleştirisi**'nin teoloji ve Kutsal İlke inancıyla mücadeledeki devrimci önemini parlak biçimde sergiledikten sonra, Heine, Kant'ın daha önce paramparça ettiği herşeyi yeniden kurduğu **Pratik Aklın Eleştirisi**'ni yazmayı neden gerekli bulduğunu açıklar.

Heine şunları yazıyordu:

«Trajedinin ardından sulu güldürü geldi. İmmanuel Kant o ana dek sert, amansız bir filozof olarak görünmüştü; gökyüzünü topa tutmuş, tüm garnizonları kılıçtan geçirmişti; dünyanın hakimi duygusuz, kan içinde yüzüyordu; artık ne merhamet, ne baba şefkati, ne de bugünkü yoksunluklardan dolayı gelecekte mükafatlandırılma sözkonusu değil; ruhun ölümsüzlüğü —son anında— iniltiler içinde can çekişiyor. Ve ihtiyar Lampe kolunda şemsiyesi ayakta duruyor ve cehennem azabı içinde terliyor, gözlerinden yaşlar süzülüyor. O zaman İmmanuel Kant merhamete geliyor, yalnız büyük bir feylesof değil, aynı zamanda iyi yürekli bir insan olduğunu gösteriyor. Yeniden düşünü-

yor ve yarı iyi niyetle yarı alayla şöyle diyor: 'İhtiyar Lampe'nin bir Tanrısı olmalı, yoksa zavallı adam mutlu olamaz, ve halkın gerçekten mutlu olması gerek şu dünyada. Pratik sağduyu, bunu söyler. Eh, **meinet wegen,** bana göre hava hoş, tanrının varlığını da şu pratik akıl sağlasın bari'» (*)

Kant'ın bilim üzerinde de büyük etkisi olmuştu. Fransız astronomi bilgini Pierre Laplace (1749-1827) ile birlikte, dünyanın yaratılışı üzerine İncil'de anlatılanların yanlış olduğunu, yeryüzünün uzun bir sürecin, sürekli evrim içinde bulunan bir sürecin ürünü olduğunu, gökyüzündeki tüm cisimler gibi onun da son derece ince bir özün derece derece katılaşması yoluyla meydana geldiğini ileri sürmüştü.

Kant aslında, eski felsefe ile yeni felsefe arasında bir geçitti; hayatın en pratik alanlarında bir uzlaşmacı olarak kalıyordu. Eskiden tamamen kopamadığı halde, yine de önemli bir adım atmıştı. Daha tutarlı olan çömezleri, **Pratik Aklın Eleştirisi**'ni inkâr ettiler ve **Saf Aklın Eleştirisi**'nden son derece aşırı sonuçlar çıkardılar.

Filozof Johann Fichte (1762-1814), Marx ve Engels'e oranla Lassalle'i çok daha fazla etkilemiştir. Ancak Fichte'nin felsefesinde, Kant'ın sisteminde kesinlikle reddedilen ve devrimci Alman entelijansyası üzerinde müthiş bir etki yapan bir unsur vardı. Kant barışçı bir profesördü. Yirmi otuz yıl boyunca bir kez olsun çok sevdiği Königsberg'in sınırlarından dışarı, çıkmayı düşünmemişti. Buna karşılık Fichte tam tersine, bir filozof olduğu halde hayatın günlük uğraşları içinde faal bir kişiydi. Fichte'nin felsefesine kattığı işte bu eylem unsuruydu. İnsanların davranışlarını yöneten bir dış gücün bulunduğu yolundaki eski anlayışa Mutlak Ego fikriyle karşı çıktı, böylece insan kişiliğini

---

(*) Heinrich Heine, Collected Works. W. Heinemann, London 1906. Cilt 5, s. 150-151.

ve faliyetini, tüm teori ve pratiğin başlıca kaynağı konumuna yükseltti.

Artık Marx ve Engels üzerinde bütün diğer filozoflara oranla daha büyük bir etki bırakan G.W.F. Hegel'i (1770-1831) ele alabiliriz. Hegel'in felsefesi, Kantçı ve Fichteci sistemlerin eleştirisi üzerine dayanıyordu. Hegel gençliğinde Fransız Devriminin ateşli bir yandaşıydı, hayatının sonlarına doğru ise Prusyalı bir profesör, bir memur oldu, felsefesi «oydın kafalı yöneticiler» tarafından büyük övgüler yağdırılarak onaylandı.

Bu durumda ortaya çıkan soru, Hegel felsefesinin nasıl olup da Marx, Engels ve Lasalle için bir ilham kaynağı olduğudur. Hegel'in felsefesinde, toplumsal ve devrimci düşüncenin bu en seçkin sunucularını karşı konmaz biçimde kendine çeken yan neydi?

Ana hatlarıyla Kant'ın felsefesi Fransız Devriminden önce şekillenmişti. Devrim başladığında Kant altmışbeş yaşındaydı. Gerçi devrimi sempatiyle karşıladığı doğrudur ,ama yine de alışılagelen uzlaşmacı, arabulucu akıl yürütmelerden kurtulamaz. Gezegenimizin tarihi konusunda, ötedenberi evrim fikrini uyguladığı halde, felsefi sistemini yine de evreni olduğu gibi izah etmeye indirgemişti.

Hegel'in durumu farklıydı. Dev ekonomik ve siyasal değişimler çağı olan Onsekizinci Yüzyıl sonları ile Ondokuzuncu Yüzyıl başlarındaki deneylere tanık olan Hegel, evreni sürekli bir açılma süreci olarak gördü ve böyle açıkladı. Hareketsiz olan şey yoktu. Mutlak Fikir (İdea) yalnız kesintisiz bir hareket, gelişme süreci içinde yaşar ve kendini onun içinde bildirir. Herşey akar, değişir ve kaybolur. Aralıksız hareket, Mutlak Fikrin sonsuz açılması, dünyanın evrimini bütün yanlarıyla belirler. Bizi kuşatan fenomenleri kavramak için, yalnız varoldukları biçimi incelemekle yetinmemek, aynı zamanda nasıl gelişmekte olduklarını da anlamak zorundayız; çünkü çevremizdeki herşey daha önceki gelişmenin ürünüdür. Üstelik, birşey ilk

bakışta hareketsizlik halinde görülebilir, bununla birlikte daha dikkatle bakınca bu hareketsizlik halinde oluş, kendi içindeki aralıksız hareket ve çatışmayı, kimi onu olduğu gibi muhafaza etme, kimi onu değiştirme eğiliminde olan sayısız etkileri ve güçleri ortaya koyacaktır. Her fenomenin içinde, her nesnenin içinde iki ilkenin çatışması, **tez** ile **antitezin**, tutucu olanla yıkıcı olanın çatışması vardır.

Bu, Hegelci üslup içinde böyle ifade edilliyordu. Akıl, Düşünce, İdea hareketsiz kalmaz; bir önerme içinde donarak kalmaz; aynı tez üzerinde durakalmaz. Tersine tez, ortaya atılan düşünce, çelişen iki fikre, bir olumlu bir olumsuz, bir «evet» fikri ile bir «hayır» fikrine ayrılır. Antitez içinde bulunan çelişkili iki unsur arasındaki çatışma, Hegel'in bu çatışma unsurunu vurgulamak için **diyalektik** diye adlandırdığı hareketi yaratır. Bu çatışmanın, bu diyalektiğin ürünü, uzlaşma yada dengedir Hegel'de. İki zıt fikrin erimesi ,yeni bir fikri, bu iki fikrin sentezini biçimlendirir. Bu sentez, sırasıyla iki çelişen fikre ayrılır —tez kendi antitezine dönüşür ve bu da yeni sentezin içine karışır.

Hegel bir fenomene, bir süreç olarak ,sürekli değişen, sürekli gelişen birşey olarak bakıyordu. Her fenomen yalnız önceki değişmelerin ürünü olmakla kalmaz, aynı zamanda kendi içinde gelecekteki değişmelerin tohumunu da taşır. Herhangi bir evrede durup kalmaz. Varılan denge, daha ileri bir uzlaşmaya, daha ileri bir senteze, ve çok daha yüksek düzeyde daha ileri bir bölünmeye yolaçan yeni bir çatışma tarafından bozulur. Hasılı, tüm gelişmenin kaynağı zıtlar arasındaki bu mücadeledir.

Hegel felsefesindeki devrimci potansiyel burada yatmaktadır. Kendisi idealist bir düşünür olduğu halde, sistemi Doğaya değil Ruha (Geist), Maddeye değil Fikre (İdea) dayandığı halde, bütün tarihsel ve toplumsal bilimler, hatta doğa bilimleri üzerinde büyük etkisi olmuştur. Gerçeğin araştırılmasına hız

vermiştir. Mutlak Fikrin açılma süreci içinde aldığı çeşitli biçimlerin araştırılması için ilham vermiştir. Ve İdea'nın kendini bildirdiği biçimler çeşitlendiği ölçüde, incelenmesi gereken fenomen ve süreçler de daha çeşitlilik kazanmıştır.

Hegelci felsefenin, gerçekliğin daha dikkatli biçimde araştırılmasına, neden bu kadar güçlü bir itiş verdiğini gösteren diğer yanları üzerinde durmayacağız. Çömezleri, ustalarının geliştirdiği diyalektik metodun ışığında ve onun rehberliğinde, gerçekliği araştırdıkları ölçüde, Hegel felsefesinin temeldeki köklü açıkları daha da ortaya çıktı. Çünkü Hegel felsefesi idealist eğilimli bir felsefeydi; yani, harekete geçirici güç, Yaratıcı, Hegel'e göre, varlığı belirleyen Mutlak İdea'ydı. Hegel'in felsefesindeki bu zayıf nokta, eleştirilmesine neden oldu. Mutlak İdea, eski Tanrının, Voltaire gibi filozofların kendileri ve özellikle de kitleler için yarattığı aynı soyut tanrının yeni bir baskısı olarak görüldü.

Hegel'in en yetenekli çömezlerinden biri olan Ludwig Feuerbach (1804-1872) sonunda ustasının felsefesini bu açıdan irdeledi. Hegelci sistemin devrimci yanını çok mükemmel kavramıştı Feuerbach, ona hakimdi. Kısacası Feuerbach şu soruyu ortaya atar: Kendi gelişmesi içinde Mutlak İdea, tüm varlığı (being) gerçekten belirleyebilir mi? Feuerbach bu soruya olumsuz cevap verir. Gerçeğe —yani varlığın bilinci belirlediği gerçeğine —uymadığına işaret ederek, Hegel'in bu temel önermesini terse çevirir. Bilincsiz varlığın bulunduğu zamanlar da olmuştur. Zihin yada İdea'nın kendisi de Varlığın bir ürünüdür. Feuerbach, Hegel'in felsefesini en son teolojik sistem sayıyordu. Çünkü Hegel, Tanrı'nın yerine, allayıp pullayıp başka bir ilk Varlığı, Mutlak İdea'yı geçirmişti. Feuerbach, Hıristiyanlık dahil, İnsanın kendisi tarafından yaratılan çeşitli Tanrı kavramlarına işaret eder. Tanrı İnsanı yaratmamıştı; doğru olan, İnsanın Tanrıyı kendi hayalinde kurduğuydu. Yapılması gereken, yalnızca, gizemli şeyler, melekler, cadılar ve Kutsal Öz'ün te-

melde aynı olan benzer görüntülerinden oluşan bu hayaletler dünyasını dağıtmak, onu bir insan dünyasına dönüştürmekti. Hasılı İnsan, Feuerbach'ın felsefesinde temel ilke olmaktaydı. Bu insan dünyasında en üstün kanun, Tanrının buyruğu değil, insanın mutluluğudur. Eski teolojik, tanrısal ilkeye karşı, Feuerbach, yeni antropolojik yada insansal bir ilke ileri sürüyordu.

Daha önceki bölümde sözünü ettiğimiz okul kompozisyonunda Marx, insanın doğumundan önce de işleyen bir koşullar zincirinin onun gelecekteki uğraşısını önceden belirlediğini öne sürmüştü. Yani Marx, Onsekizinci Yüzyıl materyalist felsefesinin mantıksal sonucu olan düşünceye daha lisedeyken aşinaydı. İnsan, çevresinin ve içinde bulunduğu koşulların ürünüdür; bundan ötürü meslek seçiminde özgür olamaz, kendi mutluluğunun yaratıcısı hiç olamaz. Bu görüşte yeni yada orijinal olan bir yan yoktu. Marx sadece, babasının kendine tanıttığı filozofların eserlerinden okuduklarını, kendine özgü bir uslupla ifade etmişti. Marx üniversiteye girip, buralarda hüküm süren klasik Alman felsefesiyle temasa gelince, ilk baştan itibaren, o sıralar egemen olan idealist felsefeye karşı, materyalist felsefeyi yorumlamağa başladı. Hegel felsefesinden kalkarak en radikal sonuçlara bu kadar çabucak ulaşmasının nedeni buydu. Feuerbach'ın **Hıristiyanlığın Özü** adlı eserini o kadar sıcak karşılamasının nedeni de buydu. Hıristiyanlığa yönelttiği eleştirisinde Feuerbach, Onsekizinci Yüzyıl materyalistleriyle aynı sonuçlara varmıştı. Ama Onsekizinci Yüzyıl materyalistlerinin yalnızca üçkağıt ve yobazlık gördüğü alanda, Feuerbach, insan kültürünün zorunlu bir evresinin bulunduğunu farketmişti. Ama Fransız materyalistleri kadar Feuerbach için de, insan soyut bir kişilikten ibaretti.

İnsanın çeşit çeşit olduğunu, başka başka alanlarda farklı statüler taşıyarak varolduğunu farketmek için, insanın ve çevresinin çözümlenmesinde, yalnızca bir adım daha atmak gerekiyordu. Prusya kralından Moselle köylüsüne, Marx'ın Ren eya-

letinde karşılaştığı işçiye kadar herkes insandı. Hepsi aynı organlara sahipti-baş, ayak, el v.b. Fizyolojik ve anatomik açıdan Moselle köylüsüyle Prusyalı toprak ağası arasında büyük bir fark yoktu. Ama toplumsal konumlarında ezici bir ayrılık vardı. Üstelik insanlar yalnız mekan içinde değil, zaman içinde de birbirlerinden ayrılırlar; Onyedinci Yüzyıl insanlarının Onikinci Yüzyıl, Ondokuzuncu Yüzyıl insanından farklı oluşu gibi... Eğer insan değişmiyorsa, eğer insan salt doğanın ürünüyse, bütün bu farklılıklar nerden doğuyordu?

Marx'ın düşüncesi bu yönde işlemeğe başladı. İnsanın çevresinin ürünü olduğunu, çevresindekiler tarafından biçimlendirildiğini söylemek yeterli değildi. Böyle farklılıkları besleyebilmesi için, bizzat çevrenin de bir çelişkiler karmaşası olması gerek. Çevre bir insanlar topluluğundan başka birşey değildir ve insanların birbirlerine belirli ilişkilerle bağlandığı, ayrı toplumsal gruplar oluşturduğu sosyal bir ortamdır.

Feuerbach'ın din eleştirisinin de Marx'ı tatmin edemeyişinin nedeni buydu. Feuerbach dinin özünü, insanın özüyle açıklıyordu. Oysa insanın özü de soyut bir kavramdan ibarettir ve soyutlanmış bireye ilişkindir. Bizzat insan belirli bir kümeyi, belirli toplumsal ilişkilerin toplamını temsil eder. Tek başına, tecrit olmuş insan yoktur. İnsanlar arasında varolan **doğal** bağlar bile, tarihsel gelişme süreci içinde kurulan toplumsal bağların önemi karşısında ikinci planda kalır. Bundan ötürü din duygusu doğal birşey değildir, **toplumsal** bir ürünün ta kendisidir.

İnsanın yeni bir **weltanschaung**'un (dünya görüşünün) kaynağı olduğu iddiasının yetersizliği açıkça görülmektedir. İnsan kavramındaki toplumsal yanı önemle vurgulamak gerek. İnsanı, özel olarak tabakalaşmış ve farklılaşmış belirli bir toplumsal zemin üzerinde meydana gelen ve biçimlenen toplumsal gelişmenin ürünü olarak düşünmeliyiz. Çevrenin tabakalaşıp farklı-

laşması ve ayrı sınıflar doğurması, başlangıçta mevcut olan bir şey değil, uzun bir gelişme sürecinin ürünüdür. Bu tarihsel süreçin ne biçimde gerçekleştiğinin araştırılması, bu sürecin daima zıtlar arasındaki mücadelenin, belirli bir toplumsal gelişme evresinde görülen çelişmeler arasındaki mücadelenin ürünü olduğunu gösterir.

Marx bununla da yetinmedi, Feuerbach'ın felsefesindeki diğer varsayımları da eleştiri alanına aldı. Salt teorik düşünmeye yönelik (contemplative) felsefeye, gerçekliğin —pratik faaliyetin eleştirisine dayalı yeni bir devrimci unsur soktu.

Fransız materyalistleri gibi Feuerbach da insanın, içinde bulunduğu koşulların ve eğitimin ürünü ,bilinci etkileyen varlığın ürünü olduğu görüşündeydi. Hasılı, başı, elleri, ayakları v.b. organları ile hayvanlar aleminden ayrılan insan, doğanın kendi üzerindeki etki ve eylemine açık ,bir çeşit duygulu aygıt olarak görülüyordu. Feuerbach'a göre, insan salt edilgen bir unsur, doğadan gelen dürtülere itaat eden bir yaratıktı.

Marx bu varsayıma bir başka varsayımla karşı çıktı. İnsanın içinde meydana gelen herşey, insanın kendi değişimleri, diyordu Marx, yalnızca doğanın insan üzerindeki etkisinin ürünü değildir, ondan da öte, insanın doğaya tepkisinin ürünleridir. İnsanın evrimini meydana getiren işte budur. Hayvana benzeyen ilkel insan sürekli varolma kavgasında, kendini yalnız doğadan gelen uyarıcılara edilgen olarak uydurmakla kalmaz, diğer yandan doğaya tepkide bulunur, onu değiştirir. Doğayı değiştirirken içinde bulunduğu koşulları — kendini de değiştirir.

Kısacası Marx, Feuerbach'ın edilgen felsefesine devrimci, aktif bir unsur sokar. Feuerbach'ın tersine, Marx, felsefenin görevi yalnızca bu dünyayı izah etmek değil, aynı zamanda onu değiştirmektir der. Olguların ve çevremizdeki dünyanın eleştirisi, bunların inkârı (negation) olumlu çalışma ve pratik faaliyet ile bütünlenecektir. Hasılı Marx, Feuerbach'ın tefekkürcü fel-

sefesini aktif bir felsefeye dönüştürdü. Tüm çabamızla düşüncemizin ve programımızın doğruluğunu ispatlamalıyız. Düşüncelerimizi ne kadar etkin biçimde pratiğe sokarsak, onları gerçeklik içinde ne kadar çabuk somutlaştırırsak, karşıkarşıya kaldığımız sorunun çözümü için ve hazırladığımız programın uygulanması için gerekli unsurları gerçekliğin kendi bağrında taşıdığının kanıtı da o kadar kesin olur.

Marx tarafından Feuerbach'a yöneltilen bu eleştirinin genel çizgileri, çok erken bir dönemde ifade olunmuştu. Bu düşünce çizgisinin dikkatli biçimde incelenmesi, Marx'ın kendini bilimsel komünizme götüren temel düşünceye nasıl ulaştığını gösterir.

Aralarından çıktığı Alman entelijansyası ile sürdürdüğü polemiklerinde Marx, onların eski sloganlarının iflas ettiğini ispatlamağa çalıştı.

Marx onlara, çevremizdeki Alman gerçeğinin, yani hayatın çok güç olduğunu, ne düşünce ne de öğrenim özgürlüğü olan Prusya'nın, son derece itici geldiğini hepimiz kabul ediyoruz diyordu. Eğer Alman halkının bu dehşetli batağın dibine batmasını istemiyorsak, bu dünyanın değişmesi gerektiği konusunda, en küçük bir şüphe bile besleyemeyiz.

Peki ama bu dünya nasıl değiştirilebilir? diye sorar Marx. Bu değişme, Alman toplumu içinde belli bir gurubun ,yani varlığının her parçasını bir değişm yaratmağa adayan bir halk kategorisinin var olmasına bağlıdır.

Marx, Alman toplumunda varolan çeşitli grupları sırayla inceledi —soylular, bürokrasi, burjuvazi. Vardığı sonuç, çok önemli bir devrimci görev yüklenen Fransız burjuvazisinin tersine, Alman burjuvazisinin, sosyal sistemi tümden değiştirecek «kurtarıcı sınıf» rolünü üstlenme yeteneğinden yoksun olduğuydu.

Peki, burjuvazi üstlenmeyecekse, bu görevi hangi sınıf gerçekleştirecekti? Ve o sıralar Fransa ve İngiltere tarihleri üzerinde çalışan, oralarda hüküm süren koşulları incelemeğe giri-

şen Marx, gerçek bir toplumsal yükümlülüğü sonuna dek üstlenecek tek sınıfın **proletarya** olduğu sonucuna vardı.

Marx, ana tezini daha 1844 yılında ileri sürmüştü: **Alman halkını kurtarma ve sosyal düzeni değiştirme misyonunu yerine getirebilecek ve üstlenebilecek sınıf ,yalnızca proletaryadır...** Neden? Çünkü, proletarya, çağdaş burjuva toplumu içinde varolma koşulları en kötü belirlenmiş halk sınıfını oluşturmaktadır. Toplumsal hiyerarşide ondan daha alt bir sınıf, toplumun diğer kesimlerinin yükünü ondan daha fazla çeken bir sınıf yoktur. Toplumdaki diğer tüm sınıfların varlığı özel mülkiyete dayanırken, proletarya bu mülkiyetten yoksundur ve sonuç olarak, mevcut düzenin muhafazası, şu kadarcık olsun onu ilgilendirmemektedir. Proletarya bu bilinç ile, bu felsefe ile bir kez dolar dolmaz, kurtuluşu için gerekli koşulları bir kez anlar anlamaz ve kendi payına düşen yüce rolü kavrar kavramaz, tüm kurtuluş hareketinin itici gücü olacaktır.

Bu, kesinlikle Marksçı (Marxian) bir görüştü. Büyük ütopik sosyalistler de —Claude Saint-Simon (1760-1837) ve özellikle Robert Owen (1771-1858) — «en kalabalık ve en yoksul sınıf»a, yani proletaryaya dikkatlerini çevirmişlerdi. Ancak ütopik sosyalistler ,proletaryanın yalnızca en çok acı çeken, en yoksul sınıf olduğu, korunmaya muhtaç olduğu ve bunu da kültürlü üst sınıfların üstlenmesi gerektiği varsayımlarına dayanarak akıl yürütmüşlerdi. Proletaryanın yoksulluğunda yalnız yoksulluğu görüyorlardı, bu yoksullukda yatan devrimci olanakların, burjuva toplumunun çürüyüşünün ürünlerinin farkına varamamışlardı.

İlk kez Marx, proletaryanın salt acı çeken bir sınıf olması yanında, burjuva düzene karşı aktif bir savaşçı olduğuna işaret etti; proletarya, bütün varolma koşullarıyla, burjuva toplumu içinde tek devrimci unsur haline gelen bir sınıftı.

Marx tarafından 1844 başlarında ileri sürülen bu görüş, Engels'le birlikte hazırladıkları Kutsal Aile (18) adlı eserde daha

da geliştirilmiştir. Biraz eskimiş de olsa bu kitap Plekhanov ve Lenin'in ilk eserleri gibi önemini hala korumaktadır. Bu kitap, 1840'ların başında Almanya'da alevlenen entelektüel ve toplumsal mücadelelerle ilgilenen kişilerin hala büyük ilgisini çekmektedir. Bu kitabında Marx, Alman aydınlarının proletaryadan yüzçevirmelerini ve daha çok proletaryanın yararlanacağını sandıkları yardım dernekleriyle kendilerini tatmin etmelerini korkunç bir istihzayla hicveder. Yine Marx, daha birkaç ay önce Şilezyalı dokumacıların ayaklanmasıyla kendini gösteren proletaryanın devrimci önemini, iş maddi çıkarların savunulmasına gelince proletaryanın ayaklanmaktan çekinmeyeceğini Alman entelijansyasına anlatmağa çalışır.

Marx, bu kitabında yeni felsefesinin yapı taşlarını ortaya koymuştu. Proletaryanın içinde yaşadığı toplum, sınıfsal esaslar üzerine kurulduğu için, Proletarya ayrı bir sınıftır. Burjuvazi proletaryanın karşısında yer alır. İşçi kapitalist tarafından sömürülür. Bu kez ortaya başka bir soru çıkar. Kapitalistler nereden türemiştir? Ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesini doğuran nedenler nedir?

Bu toplumun temel kanunlarının, evrim ve varoluş kanunlarının bilimsel açıdan incelenmesi gerekiyordu. Marx daha bu kitabında, sanayi ve üretim koşullarını ,maddi hayat koşullarını, maddi isteklerin tatmini sürecinde insanlar arasında kurulan ilişkilerin bilinmesinin, belirli bir tarihsel dönemde etkin olan gerçek güçlerin tam olarak kavranması açısından taşıdığı önemi vurgulamıştı.

Bundan sonra Marx, bütün dikkatiyle sürekli bu sorun üzerinde çalışmağa başlar. Çağdaş toplum içindeki ekonomik ilişkilerin işleyişi konusunda aydınlığa kavuşmak için Marx kendini, ekonomi politik çalışmalarına verir. Ama Marx yalnızca dünyayı açıklamak isteyen bir filozof değildi, o aynı zamanda bu dünyayı değiştirmeyi amaçlayan bir devrimciydi.

BÖLÜM IV

KOMÜNİST LİGA TARİHİ. BİR ÖRGÜTÇÜ OLARAK MARX, WEITLING'LE MÜCADELE. KOMÜNİST LİGA'NIN OLUŞMASI. KOMÜNİST MANİFESTO PROUDHON'LA TARTIŞMA

Şimdi Marx'ın Komünist Liga örgütüne nasıl katıldığını incelemeğe başlıyacağız; Komünist Manifesto bu örgütün isteği üzerine yazılmıştır. Bu konuya ilişkin elde bulunan tüm verileri incelediktən sonra, Marx ve Engels'in Liga'nın doğuşu konusunda anlattıklarının bütünüyle doğru olmadığı sonucuna varmak zorunda kalıyoruz. Marx bu olaya değinme fırsatını tek bir kez, 1860 da yayınlanan, en az okunan eserlerinden **Herr Vogt**'da buldu. Bu kitaba çok sayıda yanlış bilginin girmesini engelleyemedi. Komünist Liga'nın tarihi genellikle Engels'in 1885'de yazdıklarından öğrenilmektedir. Engels'in anlattıkları aşağıdaki gibi özetlenebilir (19):

O sıralar Marx ve Engels, anavatanlarını terk etmek zorunda bırakılan iki Alman felsefecisi ve politikacısıydılar. Yaşamlarını Fransa ve Belçika'da sürdürüyorlardı. İlkin aydınların ilgisini çeken, sonra işçilerin eline geçen bilimsel kitaplar yazıyorlardı. Pratik çalışmanın basit işlerinden uzak, kendi manastırlarına kapanmış ve bilimsel düşüncenin bekçilerine yakışır biçimde, vekarla işçilerin gelmesini bekleyen bu iki bilgine, güzel bir sabah,

işçiler başvurdular. İşte o gün gelmiş çatmışdı; işçiler geldiler ve Marx'la Engels'e, Liga'larına girmeleri için çağrıda bulundular. Ancak Marx ve Engels kendi programlarının kabul edilmesi koşuluyla Liga'ya katılacaklarını açıkladılar. İşçiler Marx ve Engels'in Liga'yı örgütlemesini kabul ettiler ve onları derhal bir Komünist Manifesto hazırlamakla görevlendirdiler.

Bu İşçiler, Fransa ve İngiltere'deki işçi hareketinin tarihiyle ilişkin olarak sözünü ettiğimiz **Doğrular Ligası**'ndandılar. Doğrular Ligası'nın Paris'te kurulduğuna ve Blankistlerin 12 Mayıs 1839'da ki başarısız ayaklanmasından sonra, örgütün dağıldığına işaret etmiştik. Yenilgiden sonra Liga üyelerinin Londra'ya geçtiklerini de belirtmiştik. Bunlar arasında 1840 Şubatında İşçi Eğitim Derneği'ni örgütleyen Schapper de vardı.

V. Steklov Marx üzerine yazdığı kitabında, Komünist Liga'nın doğuşuna ilişkin benzer bilgiler vermektedir. (20)

«Paris'te bulunduğu sıralarda Marx, Alman siyasi mülteci ve zanaatkarlarından oluşan Doğrular Ligası'nın önderleriyle kişisel ilişkilerini sürdürüyordu. Liga'ya katılmamıştı, çünkü bu örgütün programı büyük çapta, Marx'ın hoş göremiyeceği idealist ve komplocu bir anlayışın renklerini taşıyordu. Bununla birlikte Liga'nın üyeleri, adım adım, Marx ve Engels'in çizgisine yaklaştılar. Engels kişisel ilişkileri yanında, basında yayınlanan yazılarıyla da Liga üyelerinin siyasal görüşlerini etkiliyordu. Bazı kereler iki arkadaş, yazıştıkları kişilere görüşlerini çoğaltılmış mektuplarla iletiyorlardı. İsyancı Weitling'in Liga'dan kopmasından, «yararsız teorisyenlerin sert ve sistemli biçimde eleştirilmesinden» sonra, zemin Marx ve Engels'in Liga'ya katılmaları açısından tamamen hazırlanmış oldu. Liga'nın, Komünist Liga adını aldığı ilk kongresinde, Engels ve Weilhelm Wolff da bulundular; 1847 Kasımında yapılan ikinci toplantıda Marx da vardı. Genel Kurul, Marx'ın yeni sosyalist felsefeyi yorumlayan konuşmasından sonra, Engels'le onu Liga'nın programını hazırlamakla görevlendirdi. İşte ünlü Komünist Manifesto böyle doğdu.»

Mehring Engels'in söylediklerini bize tekrarlarken, Steklov yalnızca Marx'ın yazdıklarıyla ilgilenmiştir. Ve Engels'e inanmaktan başka çıkar yol yok; çünkü bir girişimin tarihiyle ilişkin olarak, onun gerçekleştirilmesine katılan birinden daha yetkili bir kimse düşünülemez. Ancak, makalesinde, sözkonusu olayları, aradan kırk yıl geçtikten sonra anlattığı için, karşımızdaki Engels de olsa, belirli bir eleştirici tavrı sürdürmeliyiz. Bir belge, böyle önemli bir zaman aralığından sonra, özellikle, tamamen farklı koşullar altında ve bütünüyle değişik bir hava içinde yazılmışsa, bazı önemli noktaları unutmak oldukça kolaydır.

Bugün elimizde, yukarda anlatılanlara uymayan başka olgular da var. Örneğin Marx ve Engels, Steklov'un anlattığı gibi salt teorisyen değildiler. Tam tersine, Marx ,mevcut sosyal düzende radikal ve zorunlu bir değişmenin tamamen işçi sınıfına (kendisini, bu sisteme karşı dikilmeğe zorlayan tüm uyarıcıları ve bütün dürtüleri gerçek hayat koşulları içinde bulan proletaryaya) bağlı olduğu görüşüne varır varmaz, derhal işçilerin arasına gitti; Engels'le birlikte, işçilerin önceleri başka etkilere açık olduğu tüm yerlere, tüm örgütlere girmeğe çalıştı. Bu tür örgütler uzun süreden beri vardı.

İşçi hareketi tarihini anlatırken 1840 başlarına gelmiştik. Doğrular Ligası'nın varlığı, 1839 Mayıs bozgunundan (débacle) sonra, merkezi bir örgüt olarak sona ermişti. (21) Kısacası, 1840' lardan sonra Doğrular Ligası'nın merkezi bir örgüt olarak varlığının yada faaliyetinin izlerine rastlamıyoruz. Ortalıkta yalnızca, Liga'nın eski üyelerinin örgütlediği bağımsız çevreler kalmıştı. Bu çevrelerden biri de Londra'da toplanmıştı.

Bir kısım Liga üyesi de İsviçre'ye kaçmıştı. Bunlar arasında en etkin olanı Wilhelm Weitling'di (1809-1864). Proleter zanaatkârlar arasından çıkan ilk Alman devrimcilerinden biri olan Weitling terziydi, o dönemde yaşayan diğer birçok Alman zanaatkârı gibi kasaba kasaba dolaşırdı. 1835 de Weitling kendini Pa-

ris'te bulur, uzun bir süre kalmak üzere 1837 de bu şehre yerleşir. Paris'te Doğrular Ligası'na katılır; Hıristiyan sosyalizminin bayraktarı Hugues Lamennais'in, Saint-Simon'un ve Fourier'in öğretileriyle içli dışlı olur. Weitling, Blanqui ve yandaşlarıyla da karşılaşır. (22) 1838 sonlarına doğru, arkadaşlarının isteği üzerine, **İnsanlık Nedir, Nasıl Olması Gerekir?** adlı bir broşür yazar, burada komünist düşüncelerin savunuculuğunu yapar.

Weitling ve birkaç arkadaşı İsviçre'de, ora halkı arasında başarısız kalan propaganda çabalarından sonra, Alman işçi ve mültecileri arasında gruplar örgütlemeğe başlar. 1842 de en önemli kitabı **Uyum ve Özgürlüğün Güvenceleri**'ni yayınlar. Bu kitabında Weitling, 1838 de açıkladığı fikirleri daha ayrıntılı bir biçimde ele alıp geliştirmiştir.

Blanqui'den etkilenen Weitling'in düşünceleri, komünizme barışçı yoldan geçileceğine inanmayışı bakımından, çağdaşı olan diğer ütopyacılardan ayrılıyordu. Çok ayrıntılı bir planını yaptığı yeni toplum, Weitling'e göre ancak zor kullanılarak gerçekleştirilebilirdi. Mevcut toplum ne kadar çabuk yıkılırsa, halk da o kadar çabuk kurtulacaktı. Weitling'e göre en iyi yöntem, mevcut toplumsal düzensizliği en aşırı noktaya çıkarmaktır. Çivi çivyi söker! Weitling'e göre, bugünkü toplumu batırma konusunda güven duyulacak en sağlam devrimci sınıf, proletaryanın en aşağı tabakası, soyguncular da dahil **lumpen-proletarya**'dır.

Michael Bakunin de (1814-1876) Weitling'le İsviçre'de karşılaşır, onun bazı düşüncelerini benimser. Weitling ve taraftarlarının tutuklanması ve haklarında adil kovuşturma açılması üzerine Bakunin kaçar ve sonuna dek kendi ülkesinin dışında, sürgün olarak yaşar.

Bir hapislik döneminden sonra, Weitling 1844 de Almanya'ya iade edilir. Ora bura gezginlik yapan Weitling sonunda Londra'da karar kılar, Londra'ya gelişi büyük bir sevinçle kutlanır.

Onuruna büyük bir kitle toplantısı düzenlenir. Alman ve Fransız mültecilerinin yanısıra toplantıya İngiliz sosyalistleriyle Çartistler de katılır. Bu Londra'da yapılan ilk büyük uluslararası toplantı olur. Bu olay, 1844 Ekiminde Schapper'e Tüm Uluslardan Demokratik Dostlar Derneği adlı, uluslararası bir örgüt kurma fikrini vermiştir. Amaç tüm ülkelerin devrimcilerini birbirine yaklaştırmak, halklar arasındaki kardeşlik duygusunu güçlendirmek, toplumsal ve siyasal haklar elde etmekti. Bu girişimin başında Schapper ve arkadaşları vardı.

Weitling Londra'da birbuçuk yıl kadar kalır .Güncel olaylara ilişkin her konunun tutkuyla tartışıldığı işçi çevrelerinde Weitling, ilk başta büyük bir etki yapar. Ama kendisine karşı kısa zamanda güçlü bir muhalefet doğar. Yoldaşları, Schapper, Heinrich Bauer ve Joseph Moll (1811-1849) Londra'da kaldıkları uzun süre boyunca, İngiliz işçi hareketi ve Owen'in öğretisi hakkında birçok şey öğrenmişlerdi.

Weitling'e göre, proletarya farklı çıkarları olan ayrı bir sınıf değildi; proletarya halkın ezilen kesimlerinin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bu yoksul kesimler arasında ise, **lumpenproletarya** en devrimci unsurdu. Weitling, hala, soyguncularla haydutların mevcut düzene karşı savaşta en güvenilir unsur olduğu yolundaki düşüncesinin barazancılığını yapmaktan vazgeçmemişti. Propaganda çalışmasına pek önem vermiyordu. Gelecekte küçük bir akıllı insanlar gurubunca yönetilen bir komünist toplum biçiminin doğacağına inanıyordu. Kitleleri kazanmak için dinin yardımına başvurmanın zorunlu olduğunu sanıyordu. Komünizmi, daha sonraki eklentilerinden arındırılmış bir Hıristiyanlık olarak göstermiş, İsa'yı komünizmin habercisi yapmıştı.

Bir süre sonra Marx ve Engels'le arasında doğan uyuşmazlığı daha iyi anlayabilmek için, Weitling'in çok yetenekli bir işçi olduğunu, kendi kendini yetiştirdiğini ve büyük bir edebi yeteneğe sahip olduğunu, ama bütün otodidaklarda (kendi kendini eğitenlerde) görülen açmazlarla karşılaştığını unutmamalıyız.

Kendikendini eğiten biri kafasından hep yepyeni birşeyler çıkarmağa, bazı karmaşık aygıtlar icat etmeğe kalkışma eğilimindedir. Bu tür insanlar çok kez, büyük çabalar harcadıktan sonra, Amerika'yı yeniden bulmak gibi aptalca bir duruma düşmeğe mahkumdurlar.

Weitling, insanın tüm bilimleri çok kısa bir zamanda kavramasını sağlıyacak bir öğrenim sisteminl gerçekleştirmek istiyordu. Evrensel bir dil yaratmayı amaçlıyordu. Yine kendikendini yetiştirmiş biri olan Pierre Proudhon'un (1809-1868) da bu sorunun çözümü üzerinde çalışmış olması ilginçtir. Weitling'e gelince, o sıralar neyi tercih edeceğini, kendisine neyin daha yakın geldiğini — komünizmin mi, yoksa evrensel bir dilin mi— saptamak zordu. Tam bir peygamberdi, eleştiriye tahammülü yoktu. Çalışmalarını şüpheyle karşılayan kitabi aydınlara karşı özel bir düşmanlık beslerdi.

1844 de Weitling, yalnız Alman işçileri arasında değil, Alman entelijansyası içinde de en sevilen, en ünlü kişilerden biriydi. Elimizde ünlü terziyle ünlü ozan Heine'nin buluşmasını anlatan ilginç bir hikaye var. Heine şunları yazıyor:

«Özellikle ağırma giden, bu arkadaşın benimle konuşurken son derece saygısızca davranmasıydı. Şapkasını çıkarmadı ve ben önünde ayakta dururken sağ eliyle sağ dizini çenesine dek çekip, sol eliyle sürekli ayak bileğini ovuşturarak oturmağa devam etti. İlkin bu saygısız davranışın, terzilikte çalışırken edinilmiş bir alışkanlığın sonucu olduğunu düşündüm, ama yanıldığımı çabucak anladım. Neden böyle durmadan ayağını ovuşturduğunu sorduğumda, Weitling kayıtsız bir şekilde, sanki son derece olağan birşeymiş gibi, tutuklu bulunduğu çeşitli Alman cezaevlerinde zincire vurulduğunu söyledi, ayağına vurulan prangalar genellikle çok dar olduğundan, demirin sürekli sürtünmesi bacağında kronik bir deri iltihaplanması yapmıştı. Terzi Weitling bana bu zincirlerden sözederken irkildiğimi itiraf ediyorum.»

(Ozan daha sonra insanın yüreğini coşkuyla dolduran duyguların çelişkili olma özelliğinden sözetmekte) : «Zincire vurulmuş, işkenceden geçmiş Leydenli terzi John'un Münster Belediyesinde saklanan kalıntılarını bir zamanlar öpen ve bu ölü terzîye hayranlıkla tapınan ben, yaşamakta olan bu terzinin, Wilhelm Weitling'in karşısında şimdi, önüne geçilmez bir tiksinti duyuyordum, oysa ikisi de aynı davanın havarileri, kahramanlarıydı.»

Heine, olayı özellikle ters bir ışık altında sergilediği halde, yine de Weitling'in ünlü ozan üzerinde güçlü bir izlenim bıraktığını görmekteyiz. Devrimciler, Heine'nin kişiliğinde, kendine garip gelen bir devrimci tipe tiksintiyle olmasa bile, garip bir gözle bakan entelektüel ve sanatçı aristokratı kolaylıkla seçebileceklerdir. Bir aydın olduğu halde, Marx'ın Weitling karşısındaki tavrı tamamen farklı olmuştur. Ona göre Weitling, proletaryadaki yeteneklerin güçlü bir ifadesiydi. Weitling'le karşılaşmadan önce Marx şunları yazmıştı:

«Kendi filozof ve edebiyatçıları dahil tüm burjuvazinin, Weitling'in **Uyum ve Özgürlüğün Güvenceleri** adlı kitabıyla oranlabilecek, siyasal kurtuluşla ilgili iftihar edebileceği herhangi bir eseri var mı? Alman siyasal edebiyatının kuru ve ürkek bayağılıkları, Alman işçilerinin ateşli ve parlak biçimde sahneye bu ilk çıkışıyla oranlanacak olursa, proletaryanın bu eksik ama dev ilk adımları, kemale ermiş Alman burjuvazisinin kırıtarak yürümesiyle karşılaştırılacak olursa, bize proleter Cinderella'nın olağanüstü bir güç kazanma yolunda daha da gelişeceği kehanetini yapmaktan başka birşey kalmaz.»

Marx ve Engels'in Weitling'le tanışmak istemeleri son derece doğaldı. İki arkadaşın 1845 de Londra'da kısa süreli kalışları sırasında, İngiliz Çartistleri ve Alman mültecileri ile ilişki kurduklarını biliyoruz. O sıralar Weitling hala Londra'dadır, ama Marx ve Engels'le karşılaşıp karşılaşmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Weitling 1846 da Marx'ın 1845 de Fransa'dan sürüldükten

sonra yerleştiği Brüksel'e gelince, aralarında sıkı bir ilişki gelişir.

O sıralar Marx kendini bütünüyle örgütsel çalışmalara vermişti. Brüksel, Fransa ile Almanya arasında bir geçit olduğu için, bu çalışmaya son derece uygundu. Alman işçileriyle Alman aydınları Paris'e giderken Brüksel'de istisnasız birkaç gün kalırlardı. Brüksel'den gizli olarak getirilen yasak yayınlar Almanya'nın heryanına dağıtılırdı. Geçici olarak Brüksel'e yerleşen işçiler arasında birçok yetenekli kişi de vardı. Marx kısa zamanda, ilk kez yaygın bir komünist örgüt yaratmak amacıyla, bütün komünistleri kucaklayan bir kongre toplama düşüncesine vardı. Toplantı yeri olarak, Alman sınırına yakın ve bundan dolayı Alman komünistleri açısından elverişli olan Verviers adlı Belçika kenti seçildi. Bu toplantının yapılıp yapılmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Ama Engels'e göre, bu toplantının tüm hazırlıkları, Doğrular Ligası üyelerinin Londra'dan gelip iki arkadaşı Liga'ya katılmağa çağırmalarından çok önce, Marx tarafından tasarlanmıştı.

Marx ve Engels'in, Weitling'in etkisindeki çevrelerin büyük önem taşıdığını sanmalarının nedeni ortada. İki arkadaş Weitling'le ortak bir çizgiye varmak için çok çaba harcarlar, ama bu girişim bir bölünmeyle sonuçlanır. Bu bölünmenin hikayesi, 1846 baharında Brüksel'de bulunan Rus eleştirmeni Annenkov tarafından yazılmıştır. Hayli tahrifatla dolu da olsa, Annenkov'un ilginç anılarında bir çok gerçek payı da vardır. Anılarında bize, Marx ile Weitling arasında ateşli bir tartışma geçen bir toplantıyı anlatmaktadır. Marx'ın Weitling'e «Cehaletin kimseye bir faydası olmamıştır, kimse anun bir iyiliğini görmemiştir» diye bağırarak masayı yumrukladığını öğreniyoruz. Özellikle, Bakunin gibi Weitling'de propaganda ve hazırlık çalışmalarına karşı çıktığı için, bu çatışma son derece akla uygundur. Weitling ve Bakunin, yoksulların her zaman ayaklanmaya hazır olduklarını, bundan ötürü, kararlı bir önderin bulunduğu heran harekete geçebileceklerini ileri sürüyorlardı.

Weitling'in bu toplantıyı ele alan bir mektubundan, Marx'ın aşağıdaki noktaları vurguladığını öğreniyoruz: komünistlerin saflarında tam bir arınma; yararsız teorisyenlerin eleştirilmesi; daha çok iyi niyete dayanan sosyalizm anlayışının terkolunması; komünizmden önce burjuvazinin yönetimde olacağı bir dönemin yaşanacağının kavranması.

1846 Mayısında nihai kopma gerçekleşti. Weitling sonunda, 1848 Devrimine dek kalacağı Amerika'ya gider.

Marx ve Engels bazı arkadaşlarının yardımıyla örgütlenme çalışmalarını sürdürürler. Brüksel'de İşçi Eğitim Derneği kurarlar. Marx burada ekonomi politik dersleri verir. Daha sonraları Marx'ın **Kapital**'in ilk cildini ithaf edeceği Wilhelm Wolff (1809 - 1864) gibi aydınların yanında, derneğin, Stefan Born (1824 - 1899) ve diğerleri gibi birçok işçi üyesi de vardı.

Marx ve Engels bu örgüte dayanarak ve Brüksel'le diğer kentler arasında seyahat eden yoldaşlardan yararlanarak, Almanya, Londra, Paris ve İsviçre'de varlıklarını sürdüren çevrelerle ilişkiler kurup, bu bağları sağlamlaştırmağa çalışırlar. Engels bu görevi Paris'te yerine getirir. Marx ve Engels'in yeni görüşlerini benimseyenlerin sayısı yavaş yavaş artmaktaydı. Daha sonra Marx, bütün komünist unsurları birleştirmek için aşağıdaki planda karar kıldı: ulusal, salt Almanlardan oluşan bir örgüt yerine, Marx artık uluslararası bir örgüt düşlemeğe başlamıştı. İşe girişmek için, çekirdeğini Brüksel, Paris ve Londra'daki daha eski komünistlerin oluşturacağı grupların yaratılması gerekiyordu. Bu gruplar aralarında, diğer komünist örgütlerle haberleşmeyi sürdürmek amacıyla komiteler seçecekti. Böylece gelecekteki uluslararası örgütün temeli atılmış olacaktı. Marx'ın teklifi üzerine bu komitelere, Komünist İç İlişkiler Komiteleri (Haberleşme Komiteleri) adı verilir.

Alman sosyalizmi ve işçi hareketi tarihini, genellikle basında makaleler yayınlama olanağına sahip edebiyatçılarla gazete-

ciler, yoda haberleşme ve basın bürolarının üyeleri yazdığı için, «Haberleşme Komitelerl»nin basit birer haberleşme bürosundan başka birşey olmadığı kanısı yerleşmiştir. Onlara göre, Marx ve Engels, çoğaltılmış genelge ve mektuplarını göndermek için Brüksel'de bir haberleşme bürosu kurmuştu. Mehring ise Marx üzerine yazdığı kitapta şöyle bir yorum getirmiştir:

«Kendi yayın organlarına sahip olmadıkları için Marx ve arkadaşları, basılı yada teksirle çoğaltılmış mektuplara başvurarak, bu boşluğu mümkün olduğunca doldurmağa çabaladılar. Aynı zamanda komünistlerin yaşadığı büyük merkezlerden kendilerlyle sürekli yazışacak kişiler bulmağa çalıştılar. Bu tür haberleşme büroları Brüksel ve Londra'da vardı. Benzer bir büro, Paris'te de kuruldu. Marx, Proudhon'a işbirliği teklif eden bir mektup yazdı.»

Proudhon'un verdiği cevabın birazcık dikkatle okunması, alışılagelen haberleşme bürosundan tamamen farklı bir örgütten sözedildiğini anlamak için yeterlidir. Ve Marx'a yazılan bu mektubun 1846 yazına ait olduğunu hatırlayacak olursak, Marx'ın çoktan beri sönmüş olan Doğrular Ligası'na girmek üzere davet almasından çok önce, Londra, Brüksel ve Paris'te, kurulmalarında ilk girişimin Marx'dan geldiğine şüphe olmayan örgütlerin bulunduğu sonucuna varmak zorundayız.

Hasılı 1846'nın ikinci yarısına doğru, Brüksel'de, bütün raporların toplandığı iyi örgütlenmiş bir merkezi haberleşme komitesi doğdu. Komitede önemli sayıda işçi bulunuyordu. Bir de, Alman zanaatkarları arasında çok faal bir çalışma sürdüren, Engels'in örgütlediği Paris komitesi vardı. O sıralar Londra komitesinin başında da, Schaper, Bauer ve altı ay sonra muhtemelen Marx'ı Doğrular Ligası'na üye olmağa zorlamak için Brüksel'e gelecek olan Moll vardı. Ama 20 Ocak 1847 tarihli mektubun da gösterdiği gibi, Moll, Brüksel'e, Doğrular Ligası'nı değil, Komünist Haberleşme Komitesini temsil ederek ve Londra'daki örgüt içinde geçen olayları bildirmek üzere gelmişti.

O halde Komünist Liga'nın oluşması hakkında Engels'in ortaya attığı ve hala kitaptan kitaba aktarılan hikayenin bir söylentiden başka birşey olmadığı sonucuna varmak zorundayız.

Marx'ın örgütsel çalışmaları, araştırıcılar tarafından hemen hemen tümüyle es geçilmiştir. Marx adeta bir manastır düşünürüne dönüştürülmüştür. Kişiliğinin en ilginç yanlarından biri inkar edilmiştir. Marx'ın —Engels'in değil— 1840 ların ikinci yarısında, bilinçlendirme çalışmalarının eşinleyicisi ve yönetıcisi olarak oynadığı önemli rolü kavramayı beceremezsek, daha sonraları 1848-1849 yıllarında ve Birinci Enternasyonal döneminde örgütçü olarak yerine getirdiği müthiş rolü hiç anlayamayız.

Moll'ün Brüksel'i ziyaretinden ve muhtemelen, Marx'ın Londra'dakilerin büyük çoğunluğunun Weitling'in etkisinden kurtulduklarını anlamasından sonra, Brüksel komitesinin girişimiyle Londra'da bir kongre toplanmasına karar verilir. Toplantıdan önce çeşitli eğilimler arasında tartışma ve çatışmalar çıkar. En şiddetli tartışmalar, Engels'in çalıştığı Paris'te meydana gelir. Mektuplarını okuduğumuzda, Engels'in yetenekli bir politikacı olduğunu görüyoruz. Örneğin, ciddi bir dille Brüksel komitesine yazdığı bir mektuptan, Engels'in zaferi salt bocalayanları ikna etmeyi başararak değil, aynı zamanda bazılarını «aldatıp» bazılarını da «kandırarak» kazandığı anlaşılmaktadır.

Kongre 1847 yazında Londra'da toplanır. Wilhelm Wolff Brüksel, Engels ise Paris komünistlerini temsil etmektedir. (23) Hepsi birkaç delegeydi, ama bu durum hiçbirini kaygıya düşürmez. Delegeler Komünist Liga içinde birleşme kararı alırlar. Kongrede bizzat kendisinin kurduğu Paris Komünist Komitesini temsil ettiğini unutan Engels'in bize kesin olarak söylediğinin tersine, bu olay, eski Doğrular Ligası'nın yeniden örgütlenişi değildi. Kongrede, ilk paragrafında devrimci komünizmin temel düşüncesinin açık ve kesin biçimde ifade edildiği bir tüzük kabul edilir.

«Liga'nın amacı burjuvazinin devrilmesi ,proletarya iktidarı, sınıf zıtlıklarına dayanan eski burjuva toplumunun yıkılması ve özel mülkiyetin olmadığı, sınıfsız, yeni bir toplumun kurulmasıdır.»

Tüzük geçici olarak kabul edilir. Tartışılmak üzere, tüzüğün ayrı ayrı komitelere iletilmesi ve gelecek toplantıda kesin olarak kabul edilmesi kararlaştırılır.

«Demokratik merkeziyetçilik» ilkesi, örgütün temel ilkesi olarak benimsenir. Liga'nın amaçlarına uygun olarak yaşamak, komünist inanışı benimseyen üyelerin yükümlülüğüydü. Belirli bir gurup üye temel örgüt birimini, çekirdeği oluşturuyordu. Bu çekirdeğe komün deniliyordu. Komünler, kendi komiteleri olan bölgelere bağlıydı. Çeşitli bölgeler ise, özel bir yönetim bölgesinin denetimi altında birleşmişti. Yönetim bölgeleri de merkez komiteye karşı sorumluydu.

Bu örgütlenme tarzı, daha sonraları ilk gelişme aşamaları içinde bütün komünist işçi sınıfı partilerinin benimsediği bir biçim oldu. Bununla birlikte bu örgütlenme tarzının daha sonraları yok olan, ama Almanya'da 1870'lerin başına dek rastlanan bir özelliği vardı. Komünist Liga merkez komitesi genel kurul tarafından seçilmiyordu. Merkez komitesinin genel yönetim organı olarak taşıdığı yetkiler, genel kurul tarafından merkez komitesinin bulunacağı yer olarak saptanan kentin bölge komitesine devrediliyordu. Eğer Merkez olarak Londra seçilmişse, Londra bölgesi örgütü en az beş üyeli bir merkez komitesi seçiyordu. Bu ise geniş bir ulusal örgütle sıkı ilişki kurulmasını sağlıyordu.

Genel kurul, Liga'nın programı olarak bir komünist amentü taslağı hazırlanması konusunda da bir karar alır. Gelecek toplantıda her bölge kendi hazırladığı taslağı sunacaktır. Ayrıca bir halk gazetesinin çıkarılmasına da karar verilmişti. Bu, kendini açık olarak «komünist» diye niteleyen ilk işçi sınıfı organıydı. Bu organ **Komünist Manifesto**'dan altı ay kadar önce yayınlan-

dı, ama daha o sıralar gazetenin sloganı «Tüm ülkelerin işçileri, birleşin!» idi. (24)

Bu gazete, bir denemeden öteye gidemedi. Makaleler esas olarak Komünist Liga'nın Londra'daki üyelerince yazılmıştı. Baş makale çok anlaşılır bir biçimde hazırlanmıştı. Yeni komünist örgütü özellikleri ve Weitling'in örgütüyle Fransız örgütlerinden hangi noktalarda ayrıldıkları basit bir dille anlatılmıştı. Doğrular Ligası'ndan da bahsedilmiyordu. Özel bir makale, Icaria adlı ünlü ütopyanın yazarı Fransız komünisti Etienne Cabet'ye (1788 - 1856) hasredilmişti. 1847 yılında Cabet, Amerika'ya göçetmeyi ve oranın bakir topraklarında, Icaria adlı eserinde saptadığı esaslar üzerinde komünist bir koloni kurmaya katılacak kişileri toplama amacıyla hızlı bir ajitasyon başlatmıştı. Londra'daki komünistleri kendi yanına çekme umuduyla, bu kente özel bir yolculuk bile yapmıştı. Gazetedeki makalede, Cabet'nin bu projesine karşı yaman bir eleştiri yöneltilmekteydi; işçilerden Avrupa'yı terketmemeleri istenlyordu, çünkü komünizmin ilkin Avrupa'da kurulması gerekiyordu. Engels tarafından yazıldığı açık olan diğer uzun bir makale daha vardı. (25) Gazetede en son olarak, Brüksel temsilcisi Wilhelm Wolff tarafından yazıldığı şüphesiz olan, genel bir toplumsal-siyasal araştırma yeralmaktaydı.

İkinci kongre 1847 sonlarında Londra'da toplanır. Bu kez aralarında Marx da vardı. Marx daha Londra'ya gitmeden önce, Engels ona, alelacele bir komünist amentüsü (catechism) taslağı hazırladığını, ama bu el kitabını **Komünist Manifesto** diye adlandırmanın daha akla uygun olacağına inandığını yazmıştı. Marx toplantıya üzerinde iyice çalıştığı anlaşılan öneriler getirir. Ama herşey Steklov'un anlattığı kadar kolay gitmez. Şiddetli anlaşmazlıklar doğar. Tartışmalar günlerce sürer ve çoğunluğu yeni programın doğruluğu konusunda ikna edebilmek için Marx, yoğun bir çaba harcamak zorunda kalır. Sonunda program kabul edilir ve genel kurul Marx'ı —bu nokta çok önemlidir— Liga adına bir bildiri yazmakla görevlendirir. Marx'ın Manifesto'yu kale-

me alırken Engels'in hazırlamış olduğu taslaktan yararlandığı doğrudur. Ama Liga karşısında siyasal açıdan tek başına Marx sorumluydu. Ve eğer **Manifesto** dev bir çelik kitlesinden dökülmüş, görkemli bir anıt izlenimi bırakıyorsa, bu tümüyle, Marx onu tek başına kaleme aldığı içindir. Elbette bu işe girişilirken, birçok düşünce Marx ve Engels tarafından ortak geliştirilmiştir, ama aşağıdaki satırlarda Engels'in de belirteceği gibi Manifesto'daki temel düşünce öncelikle Marx'a aittir:

«Manifesto'ya baştan sona hakim olan temel düşünce —yani her tarih çağının ekonomik üretimi ile onun zorunlu olarak ortaya çıkardığı toplum yapısının, o çağın siyaset ve düşünce tarihinin temelini teşkil ettiği; dolayısıyla (ilkel komünal toprak mülkiyetinin sona ermesinden bu yana) bütün tarihin bir sınıf mücadeleleri tarihi, sosyal gelişmenin çeşitli aşamalarında sömürülen sınıflarla sömüren sınıflar, ezilen sınıflarla hakim sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihi olduğu; ama bu mücadelenin bugün vardığı aşamada sömürülen ve ezilen sınıfın (proletaryanın), artık, aynı zamanda bütün toplumu sömürüden baskıdan ve sınıf mücadelesinden bütün gelecek için kurtarmaksızın, onu sömüren ve ezen sınıfın (burjuvazinin) elinden kendini kurtaramıyacağı düşüncesi— bu temel düşünce tek başına ve yalnızca Marx'a aittir.» (*)

Bu noktaya dikkat etmeliyiz. Engels kadar Komünist Liga da, yeni programın oluşturulmasında başlıca yükün Marx'a düştüğünü, **Manifesto**'yu kaleme almakla görevlendirilen kişinin Marx olduğunu biliyordu. Bizim savımızı doğrulayan ilginç bir mektup var elimizde— bu mektup diğer bakımlardan da çok ilginç. Bu mektup, «aydına» daha çok bir kalem üstadı gözüyle bakma eğiliminde olan ve özünde proleter nitelik taşıyan bu örgüt ile Marx arasındaki ilişkiye değişik bir ışık tutmakta. Bu

(*) Marx - Engels : Politika ve felsefe, çeviren T. Ağaoğlu, Öncü Y. s. 86, 1971.

mektubu daha iyi anlamak için, merkez komitenin tüzüğe göre, Londra örgütü tarafından seçildiğini bilmemiz gerek.

Bu mektup 26 ocak 1848 de Marx'a iletilmek üzere merkez komitesi tarafından Brüksel bölge komitesine gönderilmişti. Mektupta merkez komitesinin 24 Ocak tarihli bir kararı yeralmaktaydı:

«Merkez komitesi, Brüksel'deki bölge komitesine, geçen kongrede hazırlamayı üstlendiği Komünist Partl Manifestosu'nu 1 Şubat Çarşamba gününe dek Londra'ya iletmezse, kendisine karşı birçok müeyyideler uygulanacağını, Yurttaş Marx'a bildirmenizi emretmektedir. Yurttaş Marx'ın Manifesto'yu yazmaması halinde Merkez Komitesi, kendisine kongrede teslim edilen belgelerin derhal iade etmesini talep etmektedir.

'Merkez Komitesi talimatıyla ve onun adına,

(imza) Schapper, Bauer, Moll.»

Bu kızgın mektuptan, kendine Aralık ayında ısmarlanan eseri Marx'ın Ocak ayı sonlarında hala bitirmemiş olduğunu çıkarıyoruz. Bütün edebi yeteneğine rağmen, Marx birazcık yavaş davranıyordu. Genellikle eserleri üzerinde uzun bir süre çalışırdı, hele elindeki önemli bir belgeyse. Bu belgeye. zamanın tahribatına dayanabilmesi için, mükemmele en yakın biçimi vermek istiyordu. Marx'ın hazırladığı ilk taslağın bir sayfası elimizde bulunmakta, bu sayfa Marx'ın her cümle üzerinde ne kadar özenle durduğunu göstermektedir.

Merkez komitesinin daha başka tedbirlere başvurmasına gerek kalmadı. Marx kendisine verilen görevi Şubat başlarına doğru tamamlamayı başarır. Ama neye yarar: **Manifesto** Şubat Devriminden ancak birkaç gün önce yayınlanır. Doğal olarak bundan, **Manifesto**'nun Şubat Devriminin hazırlanması konusunda çok küçük bir payı olabileceği sonucunu çıkarıyoruz. Ve **Manifesto**'nun ilk baskılarının Almanya'ya 1848 Mayıs yada Haziran-

nından önce ulaşmadığını öğrendikten sonra, bir adım daha atarak — Alman Devriminin de bu belgeden çok fazla etkilenmediği sonucuna varabiliriz. **Manifesto**'nun içeriği yalnızca dar bir Brükselli ve Londralı komünistler gurubunca biliniyordu.

Manifesto, Uluslararası Komünist Liga'nın programıydı. Bu Liga, birkaç Belçikalıdan, Komünist kafalı İngiliz Çartistlerinden ve daha çok da Almanlardan oluşmuştu. **Manifesto** herhangi bir özel ülkeyi değil, komünistlerin amaçlarını ilk kez açıkça anlattıkları tüm burjuva dünyasını hesaba katmaktaydı.

Manifesto'nun birinci bölümü burjuvazinin, kapitalist toplumun, onu yaratan ve bu toplum içinde gelişmeğe devam eden sınıf mücadelesinin çarpıcı ve açık bir görünümünü sunmaktadır. Eski Orta Çağ feodal sisteminin dölyatağında burjuvazinin kaçınılmaz doğuşunu görüyoruz. Yine bu bölümde, ekonomik ilişkilerdeki değişmelere karşılık olarak, burjuvazinin varoluş koşullarında meydana gelen değişmeleri izliyoruz. Feodalizmle mücadelesinde, burjuvazinin yerine getirdiği devrimci rolü ve bu rolün insan toplumundaki üretici güçlerin gelişmesini ne kadar olağanüstü bir ölçüde beslediğini, böylece tarihte ilk kez tüm insanlığın maddi kurtuluşu için nasıl olanak yarattığını görüyoruz.

Daha sonra proletaryanın evriminin kabataslak bir hikayesi yeralmaktadır. Proletaryanın gelişmesinin, nasıl burjuvazi kadar kaçınılmaz olduğunu ve nasıl onunla birlikte geliştiğini görüyoruz. Adım adım ayrı bir sınıf olma yolunda proletaryanın nasıl bütünleştiğini anlıyoruz. Proletarya kendi için sınıf olmadan ve kendi sınıf örgütünü yaratmadafn önce, proletarya ile burjuvazi arasındaki çatışmanın aldığı biçimler sırayla sergilenmektedir.

Manifesto'nun daha ilerdeki bölümlerinde burjuva ideologlarının komünizme karşı yönelttikleri bütün itirazlar, yokedici bir eleştiriye tabi tutulmaktadır.

Marx, daha sonra komünistlerin diğer işçi partilerliyle ilişkin taktiklerini açıklamaktadır ve bu konuda bizim sandığımız ölçü-

de olmasa da, Engels'le anlaşmaktaydı. Burada ilginç bir ayrıntıdan sözedeceğiz. **Manifesto,** diğer işçi partilerinin aksine, komünistlerin ayrı bir parti oluşturmadıklarını bildirmektedir. Onlar yalnızca işçilerin öncüsüdürler ve proletarya kitlesi üzerindeki etkinlikleri, işçi hareketinin koşullarını, yönelimini ve genel hedeflerini kavramalarına dayanmaktadır.

Komünist Liga'nın gerçek hikayesini artık öğrendiğimize göre, şimdi komünistlerin sorunlarından sözeden yukardaki ifadeyi açıklamak daha kolay olacaktır. Böyle bir ifadenin yazılmasının nedeni, o dönemdeki işçi hareketinin, ve özellikle İngiliz işçi hareketinin durumuydu. Liga'ya girmeyi kabul eden Çartistler, eski partileriyle ilişkilerini sürdürmelerine izin verilmesi koşuluyla örgüte katılmışlardı. Bunlar, yalnızca, komünist düşünceleri ve bu düşüncelerin öngördüğü programı yaymak amacıyla, Çartist hareket içinde, komünist çekirdeklere benzer bir yapıda örgütlenmeyi üstlenmişlerdi.

Manifesto, sosyalistler ve komünistler arasında üstünlük sağlamağa çalışan yığınla akımı inceden inceye tahlil eder. Onları son derece keskin bir eleştiriden geçirir, ve Marx ve Engels'in öğretilerini belli bir ölçüde kabul edip, yeniden biçimlendirdiği büyük ütopyacılar —Saint Simon, Fourier ve Owen— dışında hepsini kesin olarak reddeder. Ütopyacıların burjuva düzene yönelttikleri eleştirileri kabul ederken, **Manifesto,** pasifist, ütopyacı ve siyaset dışı sosyalizme karşı, yeni proleter —eleştirel komünizmin devrimci programını çıkarır.

Sonuçta, **Manifesto** bir devrim döneminde, (komünistlerin) özellikle burjuva partileri karşısında uygulayacağı taktikleri irdeler. İzlenecek yol, her ülkede, özgü tarihsel koşullara bağlı olarak değişir. Burjuvazinin çoktan beri egemen olduğu yerlerde, proletarya bu sınıfa kesin olarak savaş açar. Burjuvazinin hala siyasal iktidarı ele geçirmek için kıvrandığı ülkelerde, örneğin Almanya'da, monarşi ve soyluluğa karşı son kavga verilene dek, komünist partisi burjuvaziyle elele çalışır.

Ama komünistler, işçilerin kafasına burjuvazinin çıkarları ile proletaryanın çıkarlarının birbirine taban tabana zıt olduğu gerçeğini sokarak, onları gittikçe daha fazla bilinçlendirme çabasına, hiçbir zaman aravermezler. Her zaman ortoda olan, çok önemli bir sorun, özel mülkiyet sorunu vardır. 1848 Şubat ve Mart Devrimleri arefesinde, Marx ve Engels'in geliştirdiği taktik kurallar bunlardı. Daha ilerde, bu kuralların pratikte nasıl uygulandığını ve devrimci deneyimler sonucunda nasıl değiştiğini göreceğiz.

Artık **Manifesto**'nun içeriği hakkında genel bir fikrimiz oldu. Bu metnin, Engels'in ve özellikle Marx'ın 1845 den 1847 sonlarına dek yürüttüğü tüm bilimsel çalışmaların ürünlerini birleştirdiğini aklımızdan çıkarmamalıyız. Bu dönem boyunca Engels, **İngilterede Emekçi Sınıfların Durumu** adlı eseri için topladığı malzemeyi şekillendirmeyi başarmış, Marx siyasal ve ekonomik düşünce tarihi üzerinde çalışmıştı. Bu iki yıl boyunca, her tür ideallst düşünceye karşı mücadele vererek materyalist tarih anlayışını oldukça yeterli bir biçimde geliştirdiler; bu, maddi ilişkiler üzerinde çalışırken, toplumsal ilişkileri her zaman belirleyen üretim ve bölüşüm koşullarını çok iyi değerlendirmelerini mümkün kıldı.

Bu yeni öğreti **Manifesto**'dan önce, Marx'ın Proudhon'a karşı yönelttiği polemikde son derece açık ve bütünsel bir biçimde ortaya konmuştu. **Kutsal Aile**'de Marx, Proudhon'u çok övmüştü. Peki o halde iki eski müttefik arasındaki kopmaya yolaçan neydi?

Weltling gibi Proudhon da kendi kendini yetiştirmiş bir işçidir. Sonunda Fransız yazarlarının en önde gelen isimlerinden biri olur. Yazı hayatı son derece devrimci bir ruhla doluydu. 1841'de yayınlanan **Mülkiyet Nedir?** adlı kitabında, özel mülkiyet kurumunu son derece şiddetli bir dille eleştirmiş ve özel mülkiyetin özünde bir hırsızlık olduğunu belirten çok yürekli bir so-

nuca varmıştır. Ama gerçekte, Proudhon mülkiyetin yalnızca bir biçimini, küçük üreticinin büyük kapitalist tarafından sömürülmesine dayanan kapitalist mülkiyet biçimini mahkum etmiştir. Kapitalist özel mülkiyetin yıkılmasına karşı çıkmayan Proudhon, aynı zamanda komünizme de muhalefet etmekteydi. Ona göre köylü ve zanaatkarın refahının tek güvencesi, onların özel mülkiyetlerinin korunması ve genişletilmesiydi. Ona göre işçinin durumu, grevler ve ekonomik mücadele ile değil, onu da mülkiyet sahibi kılarak düzeltilebilirdi. Proudhon bu görüşlere kesin hallyle, 1845-1846 yıllarında ulaşmış ve ilk kez o sıralar zanaatkarı yıkımdan koruyabileceğini ve proleteri bağımsız bir üreticiye dönüştürebileceğini sandığı bir plan hazırlamıştır.

Bu dönemde Engels'in Paris'te oynadığı role, daha önce işaret etmiştik. Program tartışmaları sırasında baş hasmı, «gerçek sosyalizm»i temsil eden Karl Grün'dü (1813-1884). Grün, Proudhon'la sıkı bir birlik içindeydi. Paris'de yaşayan Alman işçilerine Proudhon'un görüşlerini anlatıyordu. Hatta Proudhon, bugünkü toplumdaki tüm «ekonomik çelişmeleri» sergilemek ve yoksulluğun kaynağını, «sefaletin felsefesi»ni açıklamak istediği yeni kitabını yayınlamadan önce, hazırladığı taslağı Grün'e göstermişti. Grün bunu, alelacele, komünistlere karşı yürüttüğü polemiklerde kullanır. Engels ise bu taslağı Brüksel komitesine iletir.

«Peki dünyayı kurtaracak olan bu plan neydi? Çeşitli zanaatkar birliklerince işletilen ve iflas eden, hepimizin bildiği İngiliz Emek Borsalarından başka birşey değildi bu. Planda bütün istenen büyük bir depo; birlik üyelerince teslim edilen bütün ürünlere, hammadde fiyatları artı harcanan emeğe göre değer biçilecek, ve bunların karşılığı, tamamen aynı biçimde değer biçilen diğer ürünlerle ödenecek. Birliğin ihtiyacından fazla olan ürünler, dünya pazarlarında satılacak ve yapılan ödemeler üreticilere aktarılacak. Hasılı, bizim kurnaz Proudhon, ticaretle uğraşan aracıların sağladığı kârın kendisi ve kendi ortakları lehine ortadan kalkacağını sanıyor.»

Yazdığı mektupta Engels, Proudhon'un tasarısının yeni ayrıntılarını da bildirir ve tasarruflarıyla dükkan satın alarak mülk sahibi olmak, gibi hayallerin, Alman işçilerine hala nasıl cazip geldiğini öfkeyle anlatır.

Proudhon'un **Sefaletin Felsefesi** çıkar çıkmaz, Marx çalışmaya başlar ve 1847 de, Proudhon'un düşüncelerini tek tek çürüten **Felsefenin Sefaleti** adlı küçük kitabını yazar. Ama yalnız yıkıcı bir eleştiriyle yetinmez Marx; komünizm üzerine iyice geliştirdiği kendi düşüncelerini de sergiler bu kitapta. Düşünce pırıltısı ve keskinliğiyle ve doğru anlatımıyla bu kitap, **Komünist Manifesto**'nun değerli bir öncüsü olmuştur; ve bu kitap, 1874 de yayınlanan «Siyasal Kayıtsızlık Üzerine» adlı bir makalesinde, Marx'ın Proudhon üzerine getirdiği son yorumlardan daha aşağı düzeyde değildir. Bu da Marx'ın, temel görüşlerini daha 1847 de geliştirdiğini doğrulamaktadır.

Marx düşüncelerini müphem olarak ilk kez 1845 de ifade etmişti. Marx'ın **Felsefenin Sefaleti**'ni yazabilecek hale gelebilmesi için, iki yılı aşkın sürekli yoğun bir çalışma gerekmiştir. Burjuva toplumu içinde proletaryanın oluştuğu ve geliştiği koşullar üzerinde çalışırken, gittikçe daha derinliğine kapitalist sistemdeki üretim ve bölüşüm kanunlarının taranmasına dalar. Diyalektik yöntemin ışığında burjuva iktisatçılarının öğretilerini yeniden inceler ve temel kategorilerin, burjuva toplumun fenomenlerinin —meta, değer, para, sermaye— ebedi olmayan şeyleri temsil ettiğini gösterir. **Felsefenin Sefaleti**'nde, kapitalist üretim sürecinin gelişmesindeki önemli evreleri tanımlamak için ilk denemede bulunur. Bu, yalnızca bir ilk taslaktı, ama daha bu eserle Marx'ın doğru yolda olduğu, burjuva ekonomisinin çalılıklarında yolunu güvenle bulmasına yardım eden harikulade bir pusulaya, doğru bir yönteme sahip olduğu ortaya çıkar. Ama yine bu kitap, doğru bir yönteme sahip olmanın yeterli olmadığını, insanın kendini genel sonuçlarla sınırlayamıyacağını, kapitalizmin karmaşık işleyişinin tüm inceliklerine nüfuz edebilmek

için kapitalist gerçeklik üzerine dikkatli bir çalışma yapma gerekliliğini de doğrulamıştır. Marx'ın önünde dev bir görev vardır; bir deha eseri olduğu halde, bu ilk taslağın, görkemli bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Ama Marx bu yapıyı kuracak fırsata sahip olmadan önce, Engels'le birlikte, 1848 Devriminin içine dalmak zorunda kalır; sabırsızlıkla, önceden bildirdikleri bu devrimin patlamasını bekliyorlardı, bu devrime hazırlanıyorlardı ve **Komünist Manifesto'nun** temel önermelerini, bu devrimi düşünerek tasarlamışlardı.

BÖLÜM V

1848 ALMAN DEVRİMİ. MARX VE ENGELS REN EYALETİNDE. **Die Neue Rheinische Zeitung**'UN KURULUŞU. GOTSCHALK VE WILLICH. KÖLN İŞÇİ BİRLİĞİ. **Neue Rheinische Zeitung**'UN YÜRÜTTÜĞÜ POLİTİKA VE TAKTİKLER. MARX'IN TAKTİK DEĞİŞTİRMESİ. DEVRİMİN YENİLGİYE UĞRAMASI VE KOMÜNİST LİGA İÇİNDEKİ FİKİR AYRILIKLARI. BÖLÜNME.

Komünist Manifesto Şubat Devriminden yalnızca birkaç gün önce yayınlanır. Komünist Liga'nın örgütlenmesi ise ancak 1847 Kasımında tamamlanmıştı. Liga Paris, Londra ve Brüksel'deki çevrelerden oluşmuştu ve yalnızca bazı küçük Alman guruplarıyla ilişki içindeydi.

Komünist Liga'nın Marx'ın birlikte çalışmak zorunda olduğu. Alman bölümlerindeki örgütlü güçlerin son derece önemsiz olduğunu göstermek için, yalnızca bu nokta yeterli olmaktadır. Paris'te Devrim 28 Şubat 1848 de alevlenir. Kısa zamanda Almanya'ya sıçrar. 3 Martta Ren eyalet merkezi Köln'de halk ayaklanmasına benzer bir hareket olur. Şehir yöneticileri bir dilekçeyle Prusya kralına seslenmek zorunda kalır; huzursuzluklara kulak vermesi ve bazı tavizlerde bulunması için ona yalvarırlar. Köln'deki bu ayaklanmanın başında, Köln yoksullarıyla işçiler arasında çok sevilen Gotschalk adında bir doktorla, eski bir subay,

August Willich (1810-1878) vardı. 13 martta Viyana'da devrim patlak verir ve 18 Martta Berlin'e sıçrar.

Bütün bu dönem boyunca Marx Brüksel'dedir Temmuz monarşisinin akıbetine uğramak istemeyen Belçika hükümeti, Brüksel'de yaşayan mültecilere hışımla saldırır, Marx tutuklanır ve birkaç saat içinde sınır dışı edilir. Marx Paris'e gider. Geçici Fransız hükümetinin üyelerinden biri olan, Engels'in yazdığı bir gazetenin editörlüğünü yapan Ferdinand Flocon (1800-1866), özgür Fransız toprakları üzerinde eski hükümetin aldığı tüm kararların artık geçersiz ve boş olduğunu bildirerek, Marx'ı özel olarak Paris'e davet eder.

Londra komitesi, kıtada devrimci patlamalar meydana gelince yetkilerini Brüksel bölge komitesine devretmişti; o da bu yetkiyi Marx'a devreder. Paris'te toplanan çok sayıda Alman işçisi arasında birçok tartışmalar olur, çeşitli guruplar örgütlenir. Bu gruplardan biri, Alman ozanı Georg Herwegh (1817-1875) ile birlikte silahlı bir örgüt kurarak, Almanya üzerine yürümeyi amaçlayan dehşetli bir plan hazırlayan Bakunin'in peşinden gider.

Marx onları bu girişimden caydırmağa çalışır; tek başlarına Almanya'ya gidip oradaki devrimci mücadelelere katılmalarını önerir. Ancak Bakunin'le Herwegh planlarından vazgeçmezler. Herwegh devrimci bir lejyon örgütleyip, Alman sınırına götürür, ama kesin bir yenilgiye uğrarlar. Marx bazı yoldaşlarla birlikte Almanya'ya girmeyi başarır, orada ayrı ayrı bölgelere yerleşirler. Marx ve Engels de Ren eyaletine geçer.

Komünist Liga'nın Almanya bölümünün henüz örgütlenmemiş olduğunu hatırlamamız gerek. Yalnızca tecrit olmuş sempatizanlar vardı. Marx, Engels ve yoldaşlarına ne yapmak düşüyordu? Burada anlatılan olaylardan yaklaşık kırk yıl kadar sonra Engels, genç yoldaşlara Marx'la kendisinin 1848 de Almanya'da izledikleri taktikleri şu şekilde anlatmağa çalışmıştır: «Ne-

den Marx'la kendisinin Berlin'e gidecek yerde Ren eyaletinde, Köln'de kaldıkları» yolunda bir soruya Engels aşağıdaki açık karşılığı vermiştir: Ren eyaletini seçmişlerdi, çünkü sınai bakımdan burası Almanya'nın en gelişkin parçasıydı; çünkü burada Fransız Devrimi'nin bir mirası olarak Napolyon yasaları yürürlükteydi ve bundan ötürü, burada daha geniş bir eylem özgürlüğü, propaganda ve ajitasyon açısından daha büyük bir serbestlik ummuşlardı. Bunun yanısıra, Ren eyaleti daha önemli bir proleter unsura sahipti. Köln'ün, Ren eyaletinin en sanayileşmiş bölgeleri arasında yer almadığı doğruydu, ama idari ve diğer açılardan burası eyaletin merkeziydi. O dönem gözönüne alındığında, önemli bir nüfusa sahipti — seksen bin. En önemli maklnalı üretim dalı, şeker sanayii idi. Kolonya sanayii önemli olmakla birlikte, fazla makina gerektirmiyordu. Dokuma sanayii, Elberfeld ve Barmen'deki fabrikalara oranla oldukça geri sayılırdı. Yine de, Marx ve Engels'in yerleşmek üzere Köln'ü seçmeleri için yeterli nedenler vardı. Bütün Almanya ile ilişkilerini sürdürmek, tüm ülkeye seslenmede bir kürsü görevi görecek güçlü bir gazete kurmak istiyorlardı, ve bunun için, onlara göre Köln en uygun yerdi. Alman burjuvazisinin en önemli ilk yayın organı 1842 de aynı eyalette yayınlanmamış mıydı? Böyle bir yayın organının hazırlık çalışmaları bir süredir devam etmekteydi. Marx ve Engels, örgütlenmekte olan gazeteyi kendi denetimleri altına almayı başarırlar.

Ancak bu gazete, demokratik grupların yayın organıydı. Neden Demokrasi Organı olarak bu gazeteye başvurduklarını Engels şöyle açıklamağa çalışmıştır: O dönemde proleter bir örgüt yoktu ve izleyebilecekleri yalnızca iki yol vardı-ya derhal bir komünist parti örgütleyeceklerdi, yada mevcut olan örgütlerden yararlanacaklardı: önce bu örgütleri birleştirerek, sonra içten sondaj yaparak, eleştiri ve propaganda yürüterek yeniden örgütlenmeyi sağlamak ve daha önce demokratik organlarda yer alan işçi çevrelerini kendilerine çekmek. İkinci yol seçildi. Bu durum,

3 Marttan sonra Gotschalk ve Willich tarafından örgütlenen Köln İşçi Birliği konusunda, Marx ve Engels'in yanlış bir konuma düşmüş gibi görünmelerine yol açar.

Gotschalk Köln yoksulları arasında çok sevilen bir doktordu. Komünist değildi; görüşleri daha çok Weitling ve yandaşlarına yakındı. İyi bir devrimciydi; ama kolayca etki altına giriyordu. Kişilik olarak eksiksiz biriydi. Belli bir program izlememekle beraber, daha belediye binasında yapılan ilk halk toplantısında demokrasiyi eleştirebiliyordu: «Ben buraya halk adına gelmedim, çünkü bütün burdakiler halkın temsilcileridir; evet, size yalnızca emekçi halk adına sesleniyorum.» İşçi sınıfı ile bir bütün olarak halkı birbirinden ayırıyordu. Devrimci tedbirler üzerinde ısrar ediyordu, ama bir cumhuriyetçi olarak da, tüm Alman Cumhuriyetlerinin bir federasyon oluşturmasını istiyordu. Onunla Marx arasındaki anlaşmazlığın temel noktalarından biri buydu. Köln'de kurduğu örgüt, Köln İşçi Birliği kısa zamanda kentin hemen hemen tüm proleter unsurlarını kucaklamıştı. Üye sayısı yedi bin kadardı. Seksen bin nüfuslu bir kent için, bu oldukça yüksek bir sayıydı.

Gotschalk'ın yönettiği örgüt, hemen Marx ve Engels'in dahil olduğu örgütle çatışmaya girdi. Ancak bu geniş işçi örgütünde Gotschalk'la aynı düşüncede olmayan unsurlar da vardı. Örneğin Moll ve Schapper, İşçi Birliğine üye olmakla birlikte, Marx ve Engels'le sıkı bir ilişki içindeydiler. Böylece birlik içinde çabucak iki hizip oluştu. Köln İşçi Birliği yanında, üyeleri arasında Marx, Engels ve arkadaşlarının da yer aldığı demokratik bir derneğin daha mevcut olduğu gerçeği de bilinmektedir.

Bütün bunlar Marx'ın planının bir sonucuydu. Herşey tek bir noktaya doğru ilerlemekteydi: Marx ve Engels, ilk kez 1 Haziran 1848'de yayınlanan merkezi yayın organını, devrimci mücadele sürecinde oluşacak komünist örgütleri kendi etrafında toparlayan bir eksen yapmayı umuyorlardı. Marx ve Engels'in

bu demokrat organa demokrat kişiler olarak girdiklerini sanmamalıyız. Onlar bu gazeteye tüm demokrat örgütlenmenin en aşırı kanadı sayılan komünistler olarak girdiler. Yalnız Alman liberal partisini değil, öncelikle demokratların yanlışlarını da şiddetle eleştirmekten biran olsun vazgeçmezler. Bunu o kadar iyi yaparlar ki, birkaç ay içinde ortaklarını yitirirler. İlk gerçek editörlüğünde Marx, demokratlara son derece sert biçimde saldırır. Ve Paris proletaryasının Haziran yenilgisi üzerine haberler geldiğinde, bütün burjuva partilerince desteklenen Cavagnac işçilerin üzerine çullanıp binlerce Parisli işçiyi yokeden bir katliamı yürütürken, demokratik yayın organı **Neue Rheinische Zeitung**, etkileyicilliği bakımından bugüne dek eşsiz kalan, burjuva cellatlarıyla onların demokrat savunucularını acı biçimde şiddetle iğneleyen bir makale yayınlar.

«Paris işçileri, düşmanlarının üstün güçleri tarafından ezildiler - yok edildiler. Zalim gücün bu geçici zaferi, Şubat Devriminin tüm kandırmaca ve hayallerinin yıkılmasıyla, eski Cumhuriyetçi Partinin tamamen dağılmasıyla, Fransız ulusunun iki parçaya —bir mülk sahipleri ulusuyla, bir işçiler ulusuna— bölünmesiyle sağlandı. Üç renkli cumhuriyet bundan böyle yalnızca bir renk —yenilenin rengini, kanın rengini— taşıyacaktır. O artık bir Kızıl Cumhuriyet olmuştur.

Şubat Devrimi çok görkemliydi. Evrensel bir sempatiyle karşılanan bir devrimdi, çünkü kraliyet iktidarına karşı bu devrimi geliştiren çelişkiler henüz üstüörtülü bir uyum içinde bulunmaktaydı. Bunların arkaplanını oluşturan sosyal çatışma sadece bir hayalet olarak varolduğu, bir deyim, bir kelime olarak varlık kazandığı için, bu çelişmeler yanyana, gelişmemiş olarak uyuklamaktaydı. Haziran Devrimi ise tersine, söz yerine eylem yükseldiği için menfur ve iğrençti, çünkü bizzat Cumhuriyet, canavarın gerçek başını, onu koruyan ve gizleyen tacı fırlatıp atarak açığa çıkarmıştı.

Biz demokratlar, önümüzde açılan derin uçurum konusunda aldanıyor muyuz? Yeni devlet biçimleri uğruna verilen mücadelenin anlamsız ve aldatıcı bir görüntü, bir kuruntu olduğu sonucuna mı varmalıyız?

Ancak belleği zayıf, ödlek kişiler böyle sorular yöneltebilir. Burjuva toplumunun kendi koşullarından doğan çatışmalar, sonuna dek sürdürülmek zorundadır; bunların sonuca varması engellenemez. En iyi devlet biçimi, sosyal çelişmelerin kaba kuvvetle, yada başka türlü ifade edersek, yalnızca suni ve görünüşü kurtaran yanlış araçlarla bastırılmadığı biçimdir. En iyi devlet biçimi, çelişmelerin açık bir mücadele içinde çarpıştıkları, böylelikle sonuca ulaştıkları biçimdir.

Halk gazabının kurbanları için, Milli Muhafızlar için, **Guardes mobiles** için, Cumhuriyet Muhafızları için, cephedeki askerler için tek bir gözyaşı, iççekme yada kelime olsun esirgemeniz nasıl mümkün olur? diye bize sorulacaktır.

Devlet onların dullarını ve yetimlerini koruyacaktır, onları kutlayan kararnameler yayınlayacaktır, cenazeleri son istirahatgahlarına götürülürken görkemli törenler yapılacaktır. Resmi basın ölümsüz olduklarını ilan edecek, doğudan batıya tüm Avrupa gericiliği onları saygıyla anacaktır.

Ama plepler açlığa mahkum edildiler, basın yüzlerine tükürdü, doktorlar tarafından soyulup soğana çevrildiler, saygıdeğer hırsızlar onların birer kundakçı ve hapisane kuşu olduklarını ilan etti; karıları ve çocukları daha da dehşetli, sonsuz bir açlığın içine savruldu, katliamdan kurtulan en iyi temsilcileri ülke dışına sürüldü — onların üzüntülü, çatık kaşlarını defne yaprağıyla taçlandırmak— bu, demokratik basının imtiyazı, hakkı ve görevidir.»

Bu makale, 28 Haziran 1848 de yayınlanmıştı. Böyle bir makale bir demokrat tarafından yazılmış olamaz; bunu ancak bir komünist yazabilirdi. Gazete demokratik burjuvazi'den destek al-

maktan vazgeçer. Gerçekte gazete, Köln İşçilerinin, Alman işçilerinin organı olmuştu. Komünist Liga'nın diğer üyeleri Almanya'nın dört bir yanına dağılmış, çalışmalarına devam ediyordu. Bunlardan birinden, besteci Stefan Born'dan sözetmeğe değer. Engels Born hakkında olumlu konuşmaz. Born farklı taktikler uyguluyordu. Kendini Berlin'de, proletaryanın merkezinde bulduğu ilk andan itibaren, hedef olarak, geniş bir işçi örgütü yaratılması görevini seçer. Bazı yoldaşların yardımıyla **İşçilerin Kardeşliği** adlı küçük bir gazete yayımlar ve farklı işçi grupları arasında sistemli bir ajitasyon yürütmeğe koyulur. Gotschalk ve Willich'in tersine, yalnızca bir siyasal işçi partisi örgütlemekle yetinmez. İşçilerin ekonomik çıkarlarını koruyacak meslek birliklerinin ve diğer derneklerin örgütlenmesini de üstlenmiştir. Öyle enerjik biçimde işe koyulur ki, sonunda örgütünü komşu şehirlere aktarmağa, Almanya'nın diğer kesimlerine yaymağa girişir. Yalnız bu örgütte bir eksiklik vardı— diğer talepleri dışta tutarak, işçilerin salt ekonomik taleplerine önem veriyordu. Hasılı Komünist Liga'nın bazı üyeleri, Almanya'nın her yanında, salt işçilerden kurulu örgütler oluştururlarken, güneyde başını Marx'ın çektiği Liga'nın diğer üyeleri, tüm güçlerini demokratik unsurları yeniden örgütlemek ve işçi sınıfını daha ileri bir demokratik portinin çekirdeği yapmak için harcomoktoydılar; Marx çalışmolarını bu anlayış içinde sürdürür.

Die Neue Rheinische Zeitung, bütün temel sorunlar üzerinde etkili oluyordu. Bugüne dek bu gazetenin, devrimci gazeteciliğin erişilmez ideal modeli olarak kaldığını kabul etmek zorundayız. Çözümlemelerindeki vuruculuğun, getirdiği dinç ve yepyeni sesin, devrimci heyecanının, soluğunun, ve derinliğinin bir benzeri görülmemiştir.

Gazetenin iç ve dış politikasının belirlenmesinde dayanılan temel ilkenin tartışmasına geçmeden önce, başyazarının devrimci tecrübesini ele alacağız. Ne Marx ne de Engels, Büyük Fransız Devriminin verdiği örnek dışında bir deneye sahip bulunu-

yorlardı. Marx bu devrimin tarihini son derece dikkatle incelemiş ve Proudhon'un tersine, doğru biçimde önceden gördüğü gelecekteki devrim döneminde izlenecek taktik ilkeleri saptamak için çaba harcamıştı. Peki Marx'ın Fransız Devrimi deneyinden çıkardığı sonuçlar neydi? Devrim 1789'da patlak vermişti; oldukça uzun bir süreci yansıtmaktaydı; 1789 dan 1799'a dek, yani Napolyon'un gerçekleştirdiği **coup d'état**'ya dek sürmüştü. Onyedinci Yüzyıldaki İngiliz Devrimi de, gelecekteki devrimin uzun sürecek bir devrim olacağını düşündürmüştü. Fransız Devrimi evrensel bir sevinçle, evrensel bir kutlamayla başlamıştı. İlk başlarda burjuvazi, ezilen halkın önderliğini üstlenmiş, mutlakiyetçiliğe son vermişti. Ancak daha sonra, bu muzaffer burjuvazi içinde uyuşmazlık başgösterir. Bu mücadele süreci içinde, iktidar daha aşırı unsurların eline geçer. Bu mücadele, üç yıl sonra iktidarın Jakobenlerin eline geçmesiyle sonuçlanır. Jakoben partisinin evrimini dikkatle inceleyen Marx, gelecek devrimde de, uzun sürecek siyasal eylemin kızgınlığı içinde kendiliğinden gelişecek güçleri yönetmenin **mümkün** olabileceğini sanıyordu.

Bu varsayım, Marx'ın hatasını açıklamaktadır. Marx uzun süre bu inancı benimser ve bu öncülden vazgeçmesi için, bütün bir olaylar dizisinin yaşanması gerekiyordu. Devrimin Batıda yediği ilk darbe, Paris proletaryasının uğradığı Haziran yenilgisi oldu. Bu yenilgi Prusya, Avusturya ve Rusya'da gericiliğin derhal başını kaldırmasına fırsat sağladı. Rus çarı I. Nicholas hemen Prusya kralına yardım teklifinde bulunur. Rusların askeri birlik göndermesi reddedilir ama Rus parası sevinçle kabul olunur. Bunun gerçekten büyük bir yardım olduğu görülecekti. I. Nicholas, Macaristan'ın başkaldırdığı Avusturya İmparatoruna da topçu birliklerini sunar. Bu teklif kabul olunur.

Fransız Devrimi deneyine dayanan **Die Neue Rheinische Zeitung**, aşağıdaki taktikleri savunur: Rusya ile savaş, Batı Avrupa'daki devrimi kurtarmanın tek yolu gibi görünüyordu. Paris

proletaryasının yenilgisi, Devrime İndirilen ilk darbe olmuştu. Büyük Fransız Devriminin tarihi, devrimci hareketin gelişmesi için güç toplayan Fransa'ya, büyük devletlerden oluşan koalisyonun saldırdığını gösteriyordu. Ilımlı partiler bir yana itilmişti. Önderlik dış saldırıya karşı en enerjik biçimde direnecek partilerce üstlenilmişti. Koalisyonun saldırısının bir sonucu olarak, Fransa'da 10 Ağustos 1792 de Cumhuriyet ilan olunmuştu. Marx ve Engels, yaşanan Devrime karşı gericilerin açtığı savaşın da, benzer sonuçlar doğuracağını umuyorda. Gazetelerinin sütunlarında sürekli Rusya'yı eleştirmelerinin nedeni buydu. Avusturya ve Alman gericiliğinin ardındaki gücün Rusya olduğuna sürekli olarak işaret ederler. Bütün yazı kurulu Rusya'yla savaşın, Devrimin kurtulması için tek yol olduğunu kanıtlamağa çalışır. Marx ve Engels, Alman halkının devrimci duygularını uyandırmak için ihtiyaç duyulan sarsıntıyı, Rusya'yla girilecek savaşın sağlıyacağını ileri sürüyorlardı. Bu görüşün rehberliği altında Marx ve Engels, kurulu düzene karşı her türlü muhalefeti, her türlü devrimci akımı savunurlar. Kısacası, kurulu düzene karşı yönelen her türlü devrimci hareketi destekleyerek **Komünist Manifesto**'daki temel ilkelere heryerde sadık kaldılar.

Yine de **Neue Rheinische Zeitung**'daki makalelerin çoğunlukla, sorunların siyasal yanıyla ilgilendiği gözden ırak tutulmamalıdır. Bu makaleler daima burjuvazinin, yada bürokrasinin siyasal davranışlarını eleştiriyordu. **Neue Rheinische Zeitung**'u tararken, proletaryanın sorunlarına ayrılan alanın yetersizliği bizleri şaşırtmaktadır. Bu durum özellikle 1848 yılında böyleydi. Stefan Born'un yayın organı ise tersine, çağdaş bir sendika gazetesini andırmaktadır. Tıka basa proletaryaya ilişkin konuların tartışmalarıyla doludur. Marx'ın gazetesinde işçi sınıfının talepleriyle doğrudan ilgili sorunlara, çok ender rastlanmakta. Bu gazete hemen hemen tamamen siyasal duyguların tahrikine ve bir darbede Almanya'yı modası geçmiş feodal sistemin tüm kalıntılarından kurtaracak olan devrimci güçlerin yaratılması amacıyla yapılan ajitasyona hasredilmişti. Ama 1848 sonlarına doğru

koşullar değişir. Gericilik, Paris proletaryasının Haziran yenilgisinden hemen sonra güç kazanmağa başlamıştı. 1848 Ekiminde daha da saldırgan bir hal alır. Viyana'daki başarısızlık bir sinyal görevi görür, ve peşinden Berlin yenilgisi gelir. Yeniden küstahlaşan Prusya hükümeti Ulusal Meclisi dağıtır ve kendi yaptığı anayasayı zorla kabul ettirir. Ve Prusya burjuvazisi, gerçek bir direniş gösterecek yerde, halkla kraliyet hükümeti arasında uyum sağlamak derdine düşer.

Öte yandan Marx, Prusya'da kraliyet iktidarının 1848 Martında yenilgiye uğratıldığını, taçla anlaşma gibi bir sorunun söz konusu olamıyacağını ileri sürüyordu. Halk kendi anayasasını benimseyerek ve krallyet iktidarına kulak asmaksızın, ülkenin bölünmez, tek bir Alman Cumhuriyeti olduğunu ilan etmeliydi. Ama liberal ve demokratik burjuvazinin ağır bastığı Ulusal Meclis, monarşiden kesin olarak kopmaktan korkarak, ta dağıtılana dek uzlaşma üzerine vaazlar vermeğe devam eder.

Sonunda Marx, Alman burjuvazisinin en aşırı hizibine dahi umut bağlanamıyacağına inanır. İşçi sınıfının gelişmesine yardım edecek özgür siyasal koşullar yaratacağı yolunda umut beslenebilecek orta sınıfın demokratik kesiminin de, demokratik görevleri yerine getirme konusunda son derece becerlksiz olduğu doğrulanmıştı.

Berlin ve Frankfurt Meclislerindeki acı deneyiere dayanan Marx, burjuvazinin karakterini 1848 Aralığında şöyle çizer:

«1648 ve 1789 Devrimleri yaradılışın doruğu olmaktan sonsuz gurur duymalarına karşılık, 1848 Berlin'in ihtirası tarihin ardından nal toplamaktı (anakronizm yapmaktı). 1648 ve 1789 Devrimlerinin ışığı, kendileri sönüp gittikten yüzbin yıl sonra ışıkları bize erişen yıldızların ışığına benziyordu. Prusya'da Mart Devrimi —herşeyin minyatürü olduğu gibi— Avrupa için işte böyle bir yıldızın minyatürüydü. Işığı, çoktan çürüyüp gitmiş bir toplumun cesedinin saldığı ışıktı.

Alman burjuvazisi öylesine ağır aksak, hantal ve yavaş gelişmişti ki, feodalizmin ve mutlakiyetin karşısına bir tehlike olarak çıktığı anda, proletaryayı ve çıkarları ile fikirleri proletaryanın çıkarları ve fikirlerine yakın olan şehir ahalisinin bütün kesimlerini bir tehlike olarak kendi karşısında buldu. Ve sadece **gerisinde** bir sınıfın değil, önünde bir bütün Avrupa'nın kendisine karşı düşmanca saf tuttuğunu gördü. Prusya burjuvazisi, 1789 Fransız burjuvazisi gibi, eski toplumun temsilcilerine karşı, krallığa ve soylulara karşı **bütün** çağdaş toplumu temsil eden sınıf değildi. Bir çeşit sosyal **zümre** derecesine düşmüştü: krallığa karşı olduğu kadar, halka da kesinlikle karşıydı; ikisine de karşı çıkmağa hevesli, ayrı ayrı her birinin karşısında kararsızdı, çünkü her zaman ikisini de önünde yada ardında görüyordu; daha baştan halka ihanet ederek eski toplumun taçlı temsilcisiyle uzlaşmağa hazırdı, çünkü kendisi de çoktan eski toplumun bir parçası olmuştu; eskisine karşı yeni bir toplumun çıkarlarını değil, çoktan tarihe karışmış bir toplum içerisinde yeniden beliren çıkarları temsil ediyordu; halkı ardından sürüklediği için değil, halk tarafından öne itelendiği için devrimin dümenini elinde tutuyordu; yeni bir toplumun girişim gücünü değil, eski bir sosyal çağın kinini temsil ettiğinden ötürü öncüydü: eski devletin, kendiliğinden ortaya çıkmamış, bir depremle yeni devletin düzeyine fırlatılmış bir tabakasıydı; kendine güvenmez, halka inanmaz, yukardakilere homurdanır, aşağıdakilerden ödü kopardı; her iki tarafa karşı da bencil ve bencilliğinin bilincindeydi; tutucular karşısında devrimci, devrimciler karşısında tutucuydu; kendi sloganlarına dahi güveni yoktu, fikir yerine lâf kalabalığına düşkündü; dünya fırtınası karşısında ürkek, dünya fırtınasının sömürücüsüydü; hiçbir hususta enerji sahibi değildi, her hususta intihalciydi; özgünlükten yoksun olduğu için âdiydi, adiliğinde özgündü; kendi isteklerinde küçük hesaplı, girişim gücünden yoksun, kendine güvenden halka güvenden yoksun, dünya tarihi çapında bir görevden yoksun; dinç bir halkın ilk delikanlıca itilimlerini kendi bunak çıkarları için yönetip yoldan saptır-

maya kendini mahkum gören —gözsüz, kulaksız, dişsiz ve hiçbir şeysiz— nalet bir moruk: Mart Devriminden sonra kendini Prusya devletinin başında bulan **Prusya burjuvazisi** buydu işte.» (*)

Marx'ın ilerici burjuvaziye «Manifesto»da bağladığı umut, onunla gerçek bir işbirliğinden önce gerekli bir dizi koşulu saymış da olsa, haklı çıkmadı. 1848 yılı sona ererken Marx ve Engels taktik değiştirdiler. Ne burjuva demokratlarını desteklemeyi reddeden, nede demokratik örgütlenmeyle ilişkilerini kesen Marx, yine de, faaliyetinin ağırlığını proletarya arasına aktarır. Demokratik Dernekler Bölge Komitesinde temsilcisi de bulunan Köln İşçi Birliği içinde Moll ve Schapper'le birlikte sürdürdüğü çalışmayı yoğunlaştırır. Gostchalk'ın tutuklanması üzerine, Moll'un İşçi Birliği başkanı seçilmesi, komünistlerin artan gücünü gösteriyordu. Gotschalk'ın başını çektiği federalist eğilim azınlığa düşer. Moll bir süre için Köln'den kaçmak zorunda kalınca Marx, bu görevi sürekli olarak reddetmiş olduğu halde, onun yerine başkan seçilir. Şubat ayında yeni parlamento için yapılan seçimler sırasında, anlaşmazlıklar başgösterir. Marx ve yandaşları, kendi temsilcilerini seçme şansı olmadığı için, işçilerin demokratlara oy vermesi gerektiğinde ısrar ederler. Azınlık ise onlara karşı çıkar.

Mart ve Nisan aylarında, Demokratik Dernekler Bölge Komitesinde birleşen işçilerle demokratlar arasındaki uyuşmazlık, bölünmeyi kaçınılmaz kılan bir noktaya varır. Marx ve onu destekleyenler Komiteden çekilirler. İşçi Birliği temsilcilerini geri çağırır ve Doğu Almanya'da Stefan Born'un örgütlediği işçi dernekleriyle ittifak kurduğunu açıklar. İşçi Birliği'nin kendi de, dokuz bölgesel kolu (işçi kulüpleri) olan Merkezi Klup biçiminde yeniden örgütlenir. Nisan sonlarına doğru Marx ve Schap-

(*) Marx - Engels: Politika ve Felsefe, çev: T. Ağaoğlu, Öncü Yayınevi, 1971 s. 152 - 154.

per, yayınladıkları bir bildiri ile Ren eyaletindeki ve Westphalia'daki tüm İşçi derneklerini, örgütlenme amacıyla ve Haziranda Leipzig'de toplanacak Genel İşçi Kongresine katılacak delegelerin seçilmesi için düzenlenen bölgesel kongreye davet ederler.

Ama tam Marx ve arkadaşları bir işçi partisi örgütlemeğe koyulduklarında, Devrim yeni bir darbe daha yer. Prusya Ulusal Meclisini dağıtan hükümet, Alman Ulusal Meclisini de kapatmağa karar verir. Güney Almanya'da sözde İmparatorluk anayasası için verilen bir savaş başlar.

Marx'ın hayatını yazanları genellikle es geçtikleri diğer bir ayrıntıya daha işaret etmeliyiz. Marx'ın Köln'deki konumu tehlikeliydi; davranışlarında son derece ölçülü olmak zorundaydı. Gerçi yeraltına geçmek zorunda kalmamıştı, ama yine de hükümetin tek bir emriyle heran Köln'den sürülmesi sözkonusuydu.

Prusya hükümetinin aralıksız baskılarıyla karşı karşıya kalan, aynı hükümetin ısrarlı talepleri üzerine Paris'ten kovulan, ve Belçika'da sürülme kaygusu içinde yaşayan Marx, sonunda Prusya vatandaşlığından ayrılmağa karar verir. Herhangi bir ülkenin tabiyetine girdiğini bildirmez ama Prusya vatandaşlığından kesin olarak ayrılır. Prusya hükümeti bunu büyük bir hoşnutlukla kabul eder. Marx yeniden Köln'e dönünce, mahalli yöneticiler onu Ren vatandaşı olarak kabul ederler, ama Prusyalı yöneticilerin bunu onaylamasını isterler. Prusyalılar ise Marx'ın vatandaşlık haklarını yitirdiğine karar verirler. Prusya vatandaşlığı haklarını kazanmak için çok büyük çabalar harcayan Marx'ın, 1848'in ikinci yarısında halk önüne çıkmakton vazgeçmek zorunda kalmasının nedeni buydu. Devrimci dalga yükseldiği, koşullar düzeldiği sıralarda Marx serbestçe halk önüne çıkıyordu; gerici dalga yükselir yükselmez ve Köln'deki baskı tedbirleri şiddet kazanır kazanmaz ise Marx ortadan kay-

boluyor, kendini yalnızca edebi çalışmaya, yani **Neue Rheinische Zeitung**'un yönetimine hasrediyordu. Marx'ın o kadar isteksizce, Köln İşçi Birliği başkanı olmasının da nedeni buydu.

Taktiklerdeki değişmeye uygun olarak ,**Neue Rheinische Zeitung**'un izlediği politikada bir dönüş meydana gelir. **Ücretli Emek ve Sermaye** üzerine ilk makaleler ancak bu değişmeden sonra ortaya çıkar. Bu makalelerin önsözü olarak, Marx'ın gazetenin daha önce neden hiç sermaye ile emek arasındaki antagonizmaya değinmediğini açıkladığı, uzun bir bölüm yer almaktaydı. Yine de bu dönüş çok geç yapılmıştı. Bu değişme Şubatta oldu. Ama Alman Devrimi Mayısta tamamen ezilecektir. Prusya hükümetinin vahşeti ülkede bir fırtına gibi eser. Prusya orduları güney doğuya doğru çığ gibi iner. **Die Neue Rheinische Zeitung** ilk savaş kayıpları arasındadır. Gazetenin hayatı, ünlü kızıl sayının yayınlandığı 19 Mayısta sona erer. Son sayıda Ferdinand' Freiligrath'ın (1810-1876) güzel bir şiiri yanında, işçi sınıfını hükümetin provakasyonları karşısında uyaran bir hitap yer almaktadır. Bundan sonra Marx Ren eyaletinden ayrılır ve bir yabancı olarak Almanya'yı terketmek zorunda kalır. Kadronun geri kalan kısmı da çeşitli yerlere dağılır. Engels, Moll ve Willich Güney Almanya'daki isyancılara katılmak üzere yola düşerler.

Prusya ordularına karşı birkaç hafta süren kahramanca, ama kötü örgütlenmiş bir direnişten sonra, isyancılar İsviçre'ye geçmek zorunda kalırlar. **Die Neue Rheinische Zeitung** yazı kurulunun ve Köln İşçi Birliğinin eski üyeleri Paris'e geçerler, ama 1849'da başarısız kalan 13 Haziran gösterilerinden sonra çalışmaları yasaklanır ve Fransa'yı terketmek zorunda bırakılırlar. 1850 başlarına doğru Komünist Liga'nın hemen hemen bütün eski takımı Londra'da biraraya gelir. Moll güneydeki ayaklanma sırasında ölmüştür. Marx, Engels, Schapper, Willich ve Wolff ise kendilerini Londra'da bulurlar.

Marx ve Engels, bu dönemdeki yazılarından da anlaşılacağı gibi, ilk başlarda umutlarını yitirmezler. Bu bozgunun, devrimin yürüyüşünde yalnızca geçici bir duraklama olduğu, bu gerilemeyi zorunlu olarak yeni ve daha büyük bir kalkışmanın izleyeceği düşüncesindeydiler. Gafil avlanmamaları için, örgütü güçlendirmek, Almanya'yla bağlarını daha güvenli kurmak niyetindedirler. Eski Komünist Liga yeniden örgütlenir; eski unsurların yanında Şilezya, Breslau Ren eyaletinden gelen yeni üyeler de örgüte katılmışlardır.

Ama kısa zamanda ayrılıklar pıtrak gibi fışkırmağa başlar. Anlaşmazlık aşağıdaki sorundan kaynaklanıyordu:

1850 başlarında dahi, Marx ve Engels devrimin çok geçmeden canlanacağını düşünmekteydiler. Tam bu dönemde Komünist Liga iki ünlü bildiri yayımlar. Bu metinleri ezbere bilen Lenin, sık sık onlardan alıntılar yapmıştır.

Bu bildirilerden, burjuva liberalizmine yönelen acımasız eleştiri yanında, demokrat unsurları da eleştirmemiz gerektiğini çıkarmaktayız — ve bu metinler, ancak Marx ve Engels'in 1848 Devrimi sırasında yaptığı yanlışlar hatırlanırsa kavranabilir. Bütün gücümüzü, demokratik örgüte karşı bir işçi partisi yaratmak için toplamalıyız. Demokratlar rezil edilmeli, acımasızca eleştirilmelidir. Eğer onlar on saatlik işgünü isterse biz sekiz saatlik işgünü talep etmeliyiz. Eğer onlar büyük toprak mülkiyetinin tazminat ödenerek kamulaştırılmasını isterse, biz tazminatsız müsadere talep etmeliyiz. Devrimi ilerletmek, onu sürekli kılmak ve işlersiz hale gelmesine izin vermemek için, mümkün her türlü aracı kullanmalıyız. Çabucak kazanılan şeylerle tatmin olmamalıyız. Zaptedilen alanın her parçası, daha ilerdeki fetihler yolunda atılan bir adım olarak hizmet görmelidir. Devrimin tamamlandığını benimsemeye yönelik her türlü çaba, davaya yapılan bir ihanettir. İçinde yaşadığımız sosyal ve siyasal yapıyı çürütüp yoketmek için, eski sınıf antagonizmalarının en

son izlerini tamamen kökünden kazıyana dek, gücümüzü son zerresine dek harcamalıyız.

Mevcut koşulların irdelenmesi konusunda da fikir ayrılıkları başgösterir. En önemlileri arasında Schapper ve Willich'in yeraldığı muarızlarının aksine Marx, kendi yöntemine sadık kalır, bütün siyasi devrimlerin belirli ekonomik nedenlerin, belirli bir ekonomik devrimin sonucu olduğunda ısrar eder. 1848 Devriminden, önce, Uzak Doğu dışında tüm Avrupa'yı pençesine alan 1847 ekonomik bunalımı patlak vermiştir. Londra'da hüküm süren ekonomik koşulları, dünya pazarının durumunu inceleyen Marx, yeni durumun devrimci bir kabarma lehine olmadığı, ve kendisiyle arkadaşlarının o kadar sabırsızlıkla bekledikleri yeni devrimci kabarmanın yokluğunun, devrimci saflardaki devrimci girişkenlik ve devrimci enerji yokluğuyla açıklanamıyacağı sonucuna varır. Mevcut koşullar üzerine yaptığı ayrıntılı çözümlemeye dayanarak, 1850 sonlarında, böylesi bir ekonomik açılma karşısında zorlama bir devrim girişiminin, bir ayaklanmayı tahrik etmenin hiçbir ürün vermeyerek yenilgiye mahkum olduğu sonucuna varır... Ve koşullar o sıralar Avrupa sermayesinin gelişmesine özellikle yardım etmekteydi. Kaliforniya ve Avustralya'da şaşılacak zenginlikte altın yatakları bulunmuştu; büyük işçi orduları bu ülkelere akın ediyordu. Avrupa'dan kopup gelen göç çığı 1848'de başladı ve 1850'da korkunç oranlara ulaştı.

Hasılı ekonomik koşullar üzerine yaptığı incelemeler, Marx'ı devrimci dalganın inmekte olduğu ve yeni bir ekonomik bunalım patlak verip, daha lehte koşullar yaratana dek devrimci harekette canlanma olamıyacağı sonucuna vardırır. Komünist Liga'nın bazı üyeleri bu görüşleri benimsemezler. Bu görüşler, özellikle iktisat bilimini pek kavramamış olan, bir avuç kararlı bireyin devrimci girişkenliğine aşırı önem veren kişilerin itirazıyla karşılanır. Willich, Schapper, Köln İşçi Birliğinin bazı üyeleriyle Weitlingciler birleşirler. Bunlar Almanya'da devrimci bir

ayaklanmayı zorlamanın gerektiği konusunda ısrar ediyorlardı. Onlara göre ihtiyaç duyulan tek şey, belirli miktarda para ile bir avuç gözüpek insandı. Para peşinde koşmağa başlarlar. Amerika'dan borç para bulmak için çaba harcarlar; bu, Alman Devrimini gerçekleştirmek için girilecek bir borçlanmaydı. Marx, Engels ve birkaç yakın arkadaşları bu kampanyaya katılmayı reddederler. Sonunda bir bölünme meydana gelir. Komünist Liga Marx-Engels hizibiyle Willich-Schapper hizibine ayrılır.

Bu sıralarda Komünist Liga'nın hala Almanya'da bulunan bir kesiminin başı belaya girer. 1850 den beri Marx ve Engels Liga'nın Londra'da yeniden örgütlenmesi yanı sıra, örgüte Almanya'da da güç kazandırmak için çaba harcamaktaydılra. Alman komünistleriyle daha sıkı bağlar kurmak amacıyla Almanya'ya özel görevliler gönderiyorlardı. Bunlardan biri tutuklanır. Üzerinde bütün yoldaşların adlarının yazılı olduğu kâğıtlar bulunur. Bir sürü komünist hapse atılır. Prusya hükümeti, Alman burjuvazisine 1850'de yitirdiği bir kaç ayrıcalığa üzülmemesi gerektiğini göstermek için, komünistler hakkında zorlama bir dava düzenler. Sonuçta, aralarında Friedrich Lessner'in de bulunduğu komünistlerden birkaçına ağır hapis cezaları verilir. (27) Yargılama sırasında bazı çirkin olaylar su yüzüne çıkar— ajan provakatör Stieber, tutanaklar üzerinde yapılan tahrifatlar, yalancı tanıklık v.b....

Yanında yeralan komünistlerin teklifi üzerine Marx, Köln'de komünistlerin yargılanmasıyla ilgili olarak, Prusya polisinin çevirdiği çirkin dolapları sergileyen bir broşür hazırlar. Davanın sonuçlanması üzerine, Marx, Engels ve yoldaşları, olayların bu uğursuz terse dönüşü karşısında ve Almanya'yla tüm devrimci bağlar koptuğu için, Liga'nın daha uygun bir zamanı beklemekten başka yapacak şeyi olmadığı sonucuna vardılar; Komünist Liga 1852'de resmen dağılır. Komünist Liga'nın diğer kesimi, Willich-Schapper hizibi, bir süre daha bitkisel bir hayat sürdü-

rürler. Bazıları Amerika'ya göçederler. (*) Schapper Londra'da kalır. Birkaç yıl sonra 1852 de yaptığı hataları kavrar ve yeniden Marx ve Engels'le barışır.

(*) Willich iç savaş sırasında kuzeylilerin ordusunda general olarak çarpışmıştı.

BÖLÜM VI

1850 YILLARINDA GERİCİLİK. THE **New York Tribune**, KIRIM SAVAŞI. MARX VE ENGELS'IN GÖRÜŞLERİ. İTALYA SORUNU. MARX VE ENGELS LASSALLE İLE BOZUŞUYOR. VOGT'LA ANLAŞMAZLIK. MARX'IN LASALLE KARŞISINDAKİ TAVRI.

Komünist Liga'nın dağılmasıyla birlikte, Marx ve Engels'in siyasal faaliyetinde yıllarca devam edecek bir durakloma meydana gelir. 1849'da canlanan gericilik yoğunluk kazanmış, 1854'de doruk noktasına ulaşmıştı. Serbest siyasal faaliyetin tüm izleri silinmişti. İşçi birlikleri kesinlikle yasaklanmıştı. Özgür basın 1849'un karmaşası içinde yok olmuştu. Ortoda kolon yalnızca Prusya Meclisiydi, o da son derece gerici bir organdı.

Marx ve Engels şimdi yaşamlarını kazanmak gibi çok ciddi bir sorunla karşı karşıyaydılar. Marx ve Engels'in o sıralar içinde bulundukları acı maddi koşulları gözümüzün önünde zorlukla canlandırabiliriz. Engels şiddetli bir anlaşmazlığa düştüğü zengin babasına boyun eğmeyecek kadar onurluydu. Marx ve Engels geçimlerini yazarlıkla sağlamağa çalışırlar. Ancak Almanya onlara kapalıydı. Amerika'daki işçi organlarında yazma şansları vardı, ama bu işten hiçbir kazanç sağlanamazdı. Bu, ancak parasız çalışmak için bir fırsattı.

Marx işte o sıralarda bir Amerikan gazetesinde, tarih incelemelerinin en etkileyici olanı, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'-**

ini yayınlar. Bu eserde Marx, Şubat Devriminin parlak bir çözümlemesini sunmaktadır. Güçlükleri adım adım çşarak, sınıflar arasındaki mücadelenin, devrimin kqderi üzerindeki belirleyici etkilerini çizer. En demokratik olanlar da dahil, burjuvazinin çeşitli kesimlerinin, birbiri ardı, kimi bilerek ve kötü niyetle, kimi de istemeyerek, gözyaşları içinde proletaryaya nasıl ihanet edip onu sattıklarını, proletaryayı av olarak generallerle cellatların önüne nasıl sürdüklerini gösterir. III. Napolyon gibi yavan, beş para etmez birisinin iktidarı ele geçirebilmesi için, koşulların nasıl adım adım hazırlandığını ortaya serer.

Bu dönemde Marx'ın maddi sıkıntıları had safhaya ulaşmıştı. Londra'da kaldıkları ilk yıllarda, Marx biri oğlan diğeri kız iki çocuğunu kaybetmişti. Kızı öldüğünde, cenaze masraflarını karşılayacak beş kuruş paraları yoktu.

Engels dişlerini gıcırdata gıcırdata eski rezil işine yeniden başlar. (Engels iş hayatına «köpek işi» diyordu) Babasının fabrikasının İngiltere şubesinde iş bulur, Manchester'e hareket eder. İlk başlarda basit bir memurdur. Önce babasının ve firmanın İngiltere şubesinin güvenini kazanması gerekmektedir; iş hayatını kıvırabileceğini ispatlamak zorundadır.

Marx Londra'da kalır. Komünist Liga artık yoktur. Sadece Komünist İşçi Eğitim Derneği çevresinde toplanan ve hayatlarını terzi yada mürettip olarak kıt kanaat sürdüren küçük bir işçi gurubu kalmıştır. Ancak 1851 yılı sonlarında, Marx'a birden **The New York Tribune**'da yazma fırsatı doğar. The **New York Tribune** o sıralar en etkin gazetelerden biridir. **Tribune**'un yazı kurulunda görevli, Almanya'da bulunmuş ve 1848 Devriml sırasında Marx'la tonışmış olan Charles Dana, Marx'dan gazete için Almanya üzerine bir makale dizisi hazırlamasını ister. (28) Dana, Köln'de bulunmuştu ve Marx'ın Alman gazetecileri arasında önemli bir yeri olduğunu biliyordu. Alman okurlarının ilgisini çekeceğini (Devrim sırasında Almanya'dan Birleşik Devletlere yönelen göç, büyük çapta artmıştı) hesaba katan Dana,

Tribune'un Batı Avrupa'ya ayrılan bölümünü genişletmeye karar vermişti. Bu beklenmedik çağrı, bazı engelleri de beraberinde getiriyordu, çünkü Marx o sıralar henüz İngilizce yazamıyordu. Engels'den yardım etmesini ister ve işbirliğinin çok ender raslanır bir örneği doğar. Daha önce, **Komünist Manifesto**'nun Marx ve Engels'in ortak adı altında çıkmasına karşın, Marx'ın çalışmasının ağır bastığını görmüştük. Engels'in **Manifesto**'ya katkısı, ortak eserleri **Kutsal Aile**'ye yaptığı katkı kadar azdı. Şimdi ise görevin büyüğünü yüklenen Engels'di. Bu makaleler daha sonra **Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim** başlığı altında, ayrı bir kitap halinde toplandı. Bu kitap Marx'a atfedilmişti, ama bugün, aralarındaki yazışmalardan yazarın Engels olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte ideolojik açıdan, bu kitap Marx ve Engels'in ortak eseriydi. Engels bu makaleleri, Marx'ın sunduğu düşünceler ve olgulara ve Marx'ın **Die Neue Rheinische Zeitung**'da çıkan makalelerine dayanarak hazırlamıştı. Marx'ın **The New York Tribune** ile ilişkileri böyle başlar. Bir yıl kadar sonra, İngiliz dilinde kendi makalelerini yazabilecek kadar ustalık kazanır.

Hasılı 1852'den sonra Marx, kendi görüşlerini ifade edebileceği sürekli bir yayın organı bulur. Ne yazık ki, bu organ Avrupa'da değildi. Amerikalı okuyucular kendi özgül sorunlarına cevap arıyorlardı. Avrupa'daki olaylarla ilgilenmekle birlikte, bunlara ancak A.B.D. deki gelişmeleri etkiledikleri ölçüde eğiliyorlardı. 1850'lerde Birleşik Devletler'de en hayatî, en çekici sorun, köleliğin kaldırılmasıydı. Diğer bir canalıcı sorun da, Güney ve Kuzey devletlerini ilgilendiren serbest ticaret sorunuydu.

The New York Tribune köleliğin kaldırılmasından yanaydı. Ama serbest ticaret-himayecilik tartışmalarında, en aşırı himayeciliği destekliyordu. Marx kölelik konusunda gazeteyle tam bir fikir birliği içindeydi. İkinci konuda ise, Marx, gazete yazı kurulunun görüşlerini benimsemiyordu. Ancak Avrupa, Marx'a diğer konularda yeterince malzeme sağlıyordu.

1853 bahanndan itibaren, Avrupa'daki olayların akışı yeniden hız kazanmağa başlar. Bu hızlanmaya, alttan gelen herhangi bir baskının neden olmadığına dikkat etmeliyiz. Bu kez Rusya, Fransa ve İngiltere gibi, düzenin korunmasında hemfikir olan önde gelen Avrupa devletleri, aralannda çekişmeğe başlamışlardı. Bu, hakim sınıflarla hakim ulusların özelliğidir. Devrim dehşetinden kurtulur kurtulmaz, Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin arasında varolan eski anlaşmazlıklar yeniden suyüzüne çıkmağa başlar. 1848 Devrimi öncesinde uluslar arasında şiddetle hüküm süren ve ancak bir süre için, zorunluluklar karşısında yerini, devrimin bastırılması amacıyla kurulan ittifaka bırakan rekabet yeniden alevlenmişti. Batı Avrupa'da «düzen»in yeniden kurulmasına büyük başarıyla yardımda bulunan Rusya; şimdi hizmetlerinin karşılığını talep eder havalardaydı. Rusya Balkan yarımadasını pençesine düşürmek için uygun anın geldiğini sanıyordu. Avrupa'daki Türk topraklarını adım adım ele geçirme yolunda beslediği eski umutlar yeniden canlanmıştı. Rus çarı I. Nicholas'ın çevresinde, istilacı bir politika izlemek için zamanın son derece elverişli olduğunu sanan bir klik etkinliğini arttırmaktaydı. Bu klik, Fransa'nın direnebilecek bir konumda olmadığını ve Tory'lerin iktidarda bulunduğu İngiltere'nin ise, Rusya ile arasında varolan yakın ittifakı gözönüne alarak müdahalede bulunmayacağını umut ediyordu. Sonunda, görünürde Kutsal yerler sorunuyla ilgili olan bir çatışma patlak verir. Gerçekteyse, kavga Boğazlar için veriliyordu.

Birkoç ay daha geçtikten sonra, sorun o kadar uzlaşmaz bir hal aldı ki, İngiltere ve Fransa, ikisi de savaşmak istemediği, ikisi de savaşın iyi sonuçlar vermeyeceğini hissettikleri halde, sonunda Rusya'ya savaş ilân etmek zorunda kalırlar. Şark Meselesini yeniden gündeme getiren Kırım Savaşı böylece patlak verir. Marx ve Engels, yazdıkları yazılar uzaklardaki Amerika'da yayınlansa bile, güncel olayları yorumlama fırsatına artık sahipti. Marx ve Engels savaşı selamlarlar. Çünkü herşey-

den önce, savaş karşı-devrimin dayanak noktası olan üç büyük devletin birbirine düşmesi anlamına geliyordu ve hırsızlar birbirine düştüğünde bundan yararlanan namuslu insanlar olur. Marx ve Engels savaşı bu açıdan ele alırlar. Yine de Savaşan tarafların her biri hakkında kesin bir tavır takınmak zorunda kalırlar.

Bu konu, üzerinde biraz daha fazla durmoğo değer, çünkü Marx'la Engels'in 1850 lerde aldığı tavır, savoşa ilişkin taktiklerin tartışılmasında sürekli olarak örnek gösterilmiştir. Genellikle Marx ve Engels'in Kırım savaşı sırasında doğrudon Türkiye'nin (Osmanlı devleti) yanında ve Rusya'nın karşısında yer aldığı sanılmıştır. Marx ve Engels'in Avrupa gericiliğinin dayanağı olarak Rus çarlığına verdikleri büyük önemi ve Rusya'ya karşı açılacak savaşa, büyük ihtimalle Almanya'daki devrimci güçleri harekete geçirecek bir unsur olarak tanıdıkları büyük önemi biliyoruz. O halde, Rusya'ya karşı açılan savaşı iyi karşılamaları ve Rusya'yı çok şiddetli bir dille eleştirmeleri doğaldı. (Ortak edebi çalışmaları sırasında Engels savaşın askeri yanıyla, Marx ise diplomatik ve ekonomik yanıyla ilgili makaleler yazmışlardır.)

Peki, bütün bunlardan, Marx ve Engels'in Rusya'ya karşı kültürün, aydınlanma ve ilerlemenin yanında yeraldıkları; Rusya'ya karşı olduklarını açıklamakla, **ipso facto** (fiilen) aydın ve kültürlü İngiliz ve Fransızların yanında yer aldıkları sonucu mu çıkacaktır? Böyle bir akıl yürütmede bulunmak yanlıştır. Rusya kadar İngiltere ve Fransa da eleştirilmekteydi. III. Napolyon ve Palmerston'un bu savaşı, Asyatik barbarlığa karşı bir uygarlık ve ilerleme seferi olarak sunma yolundaki tüm çaboları en acımasız biçimde ortaya konmuştur. Marx'ın bir Türkofil (Türk yanlısı) olduğu iddiasına gelince, bundan daha saçma bir iddia olamaz. Ne Marx ne de Engels, Türkiyenin Rusya'dan daha da Asyatik olduğu gerçeğine göz yummamışlordır. Savoşa katılan tüm ülkelere şiddetli bir eleştiri yöneltirler, yon tutmozlor. Yol-

nızca bir ölçütleri vardır — belirli bir olay, tartışılan bir durum devrimin yaklaşmasını hızlandırmış mıydı? Yoksa hızlandırmamış mıydı? Bu bakış açısından, kendisine önerilen tavizleri üzerinde düşünmeden toptan reddeden inatçı Çar I. Nicholas'la bozuşan ve savaşa isteksizce sürüklenen İngiltere ve Fransa'nın davranışını da eleştirirler. Hakim sınıfların korkuları, bütünüyle haklı çıktı; savaş uzayacağa benziyordu. 1854'de başlayan savaş, 1856'daki Paris Anlaşmasına dek sürdü. İngiltere ve Fransa'daki işçi ve köylü yığınları arasında bu savaş büyük bir heyecan yaratmıştı. III. Napolyon ve İngiltere'deki hakim sınıflar halka çok büyük vaatlerde bulunmak ve tavizler vermek zorunda kalmışlardı. Savaş, Fransa, İngiltere ve Türkiye'nin zaferiyle sonuçlanır. Kırım Savaşı Rusya'yı sözde «büyük reformlar» yapmağa iter. Bu savaş, antika serflik sistemine dayanan bir devletin kapitalist olarak gelişmiş ülkelerle savaşamıyacağını ispatlamıştı. Rusya sonunda serfleri serbest bırakmayı düşünmek zorunda kalır.

Alevli 1848-1849 döneminden sonra komaya giren Avrupa'nın kımıldaması için, kesinlikle bir sarsıntıya ihtiyacı vardı. Marx ve Engels, Willich-Schapper gurubundan koptuklarında, yeni bir devrimin ancak ,yeni güçlü bir ekonomik şokun ürünü olabileceğini, tıpkı 1848 Devriminin 1847 bunalımının bir sonucu olması gibi, yeni devrimin de ancak yeni bir ekonomik bunalımın ürünü olarak meydana geleceğini açıklamışlardı. 1849'da başlayan endüstriyel patlama (boom), 1850'lerin başlarında öyle bir gelişme sağladı ki, Kırım Savaşı bile bu gelişmeye ciddi bir darbe indiremedi.

Sanki bu **boom** nerdeyse sonsuza dek sürecekmiş gibi geliyordu. Marx ve Engels 1851 de, gelecek bunalımın, 1853 yılını aşmadan patlak vermesi gerektiğinden emindiler. Geçmişteki araştırmalarına, özellikle Engels'inkilere dayanarak, bunalımların kapitalist üretim alanında devresel kesilmeler (dislocation) olduğu, ve yedi yıllık aralarla tekrarlandıkları kanısına varmış-

lardı. Bu hesaba göre, 1847 bunalımını izleyecek bunalımın 1853 yılında patlak vermesi beklenmeliydi. Ama Marx ve Engels ufak bir yanlışlık yapmışlardı. Kapitalist üretimin yükselme ve alçalma evrelerinden geçtiği dönemin, daha uzun olduğu ispatlanmıştır. Ancak 1857 de bir panik doğacaktı ve bu bunalım duyulmadık boyutlara ulaşarak, son derece yaygın ve yıkıcı bir hal alacaktı.

Kendisine yoksulluktan başka birşey getirmediği halde, Marx, bu bunalımı heyecanla selamlar, Marx'ın **New York Tribune**'dan sağlamakta olduğu gelir pek gösterişli birşey değildi; makale başına ilkin on, sonra onbeş dolar. Yine de Londra'da kaldıkları ilk yıllara oranla, Amerikan gazetelerinden iş alan Engels'in de yardımıyla birlikte bu gelir, ona kıt kanaat geçinebilme şansı sağlıyordu. Bir yandan yoğun biçimde **Kapital** üzerinde çalışmasına rağmen, Çartistlerin merkezi yayın organı **People's Paper**'a parasız makaleler yazmak için de zaman ayırabiliyordu.

1857 paniğiyle birlikte, koşullar önemli ölçüde kötüye gider. Birleşik Devletler ilk kez ekonomik sıkıntı çekiyordu. **New York Tribune** harcamalarını kısmak zorunda kalır; yabancı muhabirler asgariye indirilir. Marx yine borca boğulmak ve yine geçici gelirler peşinde koşmak zorunda kalır. Bu kıtlık dönemi 1859'a dek sürer. Sonra biraz soluk alabilirler. Nihayet 1862'de Marx'ın **Tribune** için yaptığı çalışma sona erer.

Kişisel hayatında birçok şansızlıkla karşılaşmış olsa da, Marx, devrimci açıdan 1857 den sonra bir daha bu kadar iyimser olmaz. Önceden gördüğü gibi, yeni ekonomik bunalımlar dünyanın her yanında yığınla devrimci hareketin doğmasına neden olur. Amerika'da köleliğin kaldırılması ve Rusya'da serflerin bağımlılıktan kurtulması, acil çözüm gerektiren en önemli sorunlardı. Burjuva İngiltere bütün kaynaklarını Hindistan'daki yaygın ayaklanmaya karşı kullanmak zorundaydı. Batı Avrupa da bir kargaşa içindeydi.

1848 Devrimi ardında çözüme ulaşmamış bazı sorunlar bırakmıştı. İtalya birleşmemişti. Kuzeydeki topraklarının geniş bir bölümü Avusturya'nın elinde kalmıştı. Macaristan Rus topların yardımıyla ezilmiş, yeniden Avusturya'ya bağlanmıştı. Almanya varlığını bir prenslikler ve krallıklar yığını olarak sürdürmeğe devam ediyordu. Prusya ile Avusturya Alman devletleri topluluğunda kendi egemenliklerini, hegemonyalarını sağlamak için sürekli birbirleriyle mücadele edip çekişmekteydiler.

1858 yılında bütün Batı Avrupa'da muhalefet ve devrim hareketlerinde genel bir kabarma başlar. Çözümlenmemiş eski sorunlar yeniden gündeme gelir .Almanya'da birlik konusundaki anlaşmazlık bir kez daha kendini gösterir. Büyük Almanya isteyen, yani Avusturya dahil tüm Almanya'nın birleşmesini talep eden partiyle, Avusturya dışında tüm Alman devletlerinin Prusya etrafında birleşmesini talep eden «Küçük Almanya» partisi arasındaki mücadele hala devam etmektedir.

İtalya'da da ulusal duygular benzer bir uyanış içindeydi. Fransa'da 1857 paniği, faaliyetlerinde aşırı yayılmış birçok girişimin batmasını peşinden getirir; bunalım özellikle dokuma sanayiini etkiler. Küçük burjuvazi içinde bir muhalefet havası gelişmeğe başlar. Yeraltındaki devrimci örgütlerde yeniden bir canlanma görülür. Haziran yenilgisinden sonra can çekişen işçi hareketleri, özellikle inşaat ve mobilyacılık dallarında canlılık kazanmağa başlar. Rusya da, Moskova'daki bir dizi büyük iflasla, kapitalizmden ilk kez ağzının payını alır; artık Rusya da liberal reformlar yolunda topallayarak yürümeye başlamıştır.

Ülke içi zorluklardan kendilerini kurtarmak isteyen hükümetler, ve hepsinden çok da Napolyon, dış politika alanında gösterişli manevralara girişerek, halklarının dikkatini başka yöne çekmeğe çalışmaktaydı. 1858 de İtalyan devrimcisi Orsini'nin suikast girişimi, Napolyon'a polisin gücünün herzaman herşeye yetmediğini gösterdi. Napolyon, halk arasındaki hoşnutsuzluğu gözönüne almak zorunda kaldı. Emekçi kitlelerin dev-

rimci duygularını tüketmek için, Napolyon, İtalya'yı Avusturya boyunduruğundan kurtarmak gibi ilerici bir slogan ortaya attı. Derhal Sardunya Kralığı başbakanı Cavour'la gizli anlaşmalar yaptı. Sardunya'nın İtalya'da oynadığı rol, Prusya'nın Almanya'da oynadığı role benziyordu.

Resmi basının bütün bunların İtalya'nın birliği sorunuyla ilgili olduğunu ileri süren zırvalarına karşın, gerçek anlaşmanın içeriği tamamen farklıydı ve Napolyon bu anlaşmaya dayanarak Sardunya'ya yardım edeceğine söz vermişti. Mesele İtalya'nın birliği değil, Lombardiya ve Venedik'in Sardunya çevresinde toplanmasıydı. Sardunya'dan Papalık topraklarına dokunmayacağı yolunda sözalması yanında, Napolyon Nice ve Savoy'u da mükafat olarak kendine ayıracaktı. Soldan ve papazlar partisinden gelen muhalefet karşısında kıvırtmak zorunda kalan Napolyon, papalıkla çekişmek istemiyordu. Bundan dolayı İtalya'nın gerçek birliğine karşıydı. Diğer yandan, iki yeni toprak parçasının ele geçirilmesinin, Fransız yurtseverlerini tatmin edeceğini umuyordu.

Böylece, tüm Avrupa'yı özellikle farklı ülkelerdeki devrimcileri tedirgin eden, yeni ve son derece önemli bir siyasal sorun doğdu. Devrimciler ve sosyalistler bu sorun karşısında nasıl bir tavır almalıydı? Neredeyse devrimci bir adım atan, İtalya'ya kendi kaderini tayin hakkı tanımak gibi liberal bir ilkeyi savunmakta olan Napolyon'un yanında mı, yoksa İtalya'yla Macaristan'ı ezen, despotluğun cisimleştiği Avusturya'nın yanında mı yer almalıydılar? Bu, son derece önemli bir soruydu. Bu soruya verilen farklı cevaplar, devrimcilerin farklı taktikler benimsemelerine, örneğin Marx ve Engels'in bir yanda, Ferdinand Lassalle'in (1825-1864) ise diğer yanda yer almasına yol açmıştır.

Marx'ın ilk çömezlerinden biri olmasına ve 1848 olaylarına katılmasına karşın, şimdiye dek Lassalle'den sözetmeğe fırsat bulamadık. Yaşam öyküsü üzerinde fazla durmayacağız, çün-

kü bu, bizi asıl konumuzdan uzaklaştırabilir. Kısa bir süre hapislik çektikten sonra 1850 ler boyunca Lassalle Almanya'da kalır. Marx ve Engels'le de ilişkisini sürdürerek bilimsel çalışmalarına devam eder. 1859 da aralarında, İtalya sorunuyla ilişkin bir uyuşmazlık doğar. Bu son derece ilginç bir polemikti ve bu tartışmadaki iki taraf, sonunda, aynı parti içinde iki hizip olarak billurlaştı. Anlaşmazlık noktalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

III. Napolyon ve çevresindeki klik, kamu oyu oluşturmada son derece ustaydılar. Tıpkı Kırım Savaşında olduğu gibi, piyasa Napolyon'un liberalizmini öven ve İtalya'nın davasının haklılığını, son derece tantanalı bir dille savunan çok sayıda kitapçık ve broşürle dolmuştu. Bircok samimi ve daha çok da satılık gazeteciler, bu kampanyaya katılmışlardı. Özellikle Macar ve Polonyalı mülteciler arasından yığınla orduya gönüllü yazılan kişiler çıktı. Tıpkı birkaç yıl önce Kırım Savaşına. Asyatik despotizm karşısında verilen bir ilerilik ve uygarlık savaşı olarak bakmaları, ve Palmerston'la Napolyon'a yardım etmek için tam donatımlı gönüllü birlikleri oluşturmaları gibi, birkaç istisna dışında, Macar ve Polonyalı mülteciler, şimdi de Napolyon'un ilerleme ve ulusların kendi kaderlerini tayin etmeleri için mücadele ettiğini ve onun yardımına koşmanın tüm ilericilerin üstüne düşen bir görev olduğunu savunmaktaydılar. Aralarında, Napolyon'un parasını hor görmeyenlerin de çok olduğu bu mülteciler, İtalyan-Fransız ordusuna katıldılar.

Ama Avusturya da boş durmuyordu. Avusturya da bazı gazetecilerle yazarları parayla beslemekteydi; onlar da Avusturya'nın bu savaşta tüm Almanya'nın çıkarlarını savunmakta olduğunu, eğer Napolyon Avusturya'yı zaptederse Ren bölgesini de ele geçirebileceğini, bundan dolayı Avusturya'nın gerçekte İtalya ile değil Almanya ile ilgilendiğini, dolayısıyla Avusturya'nın Kuzey İtalya'daki egemenliğini Almanya'yı savunmak amacıyla sürdürdüğünü söylüyorlardı.

Bu dönemde Avrupa basınının savunduğu fikirler, işte bu iki kanal içinde akıyordu. Almanya'da bu soruna, bir de «Büyük Almanya» «Küçük Almanya» yanlıları arasındaki tartışmalar karışacaktı. Avusturya dahil tüm Almanya'nın birleşmesini isteyen Büyük Almanyacıların Avusturya'yı tutarlarken, Prusya'yı destekleyen Küçük Almanyacıların Avusturya'yı kendi kaderiyle başbaşa bırakmak gerektiğini savunmaları son derece doğaldı. Elbette, birçok ayrıntı vardı, ama bunlar genel görünümü değiştirmiyordu.

Peki, o halde Marx ve Engels'le Lassalle'in tavırlarındaki farklılık neydi? Hepsi de **Komünist Manifesto**'nun ilkelerini benimsiyordu. 1848 Devrimi sırasında hepsi, Avusturya'nın Alman kesiminin de dahil olacağı, Birleşik Alman Cumhuriyetine yandaş olduklarını açıklamışlardı. İnsana aralarında herhangi bir anlaşmazlık olmaması gerekiyormuş gibi görünüyor. Gerçekte bu ayrılıklar, 1914'de Büyük Savaş başlarken, aynı Marksist zemin üzerinde yürüyen farklı Sosyal Demokratlar arasında doğan ayrılıklardan hiç de daha önemsiz değildi.

Marx ve Engels, yazdıkları broşür ve makalelerde, Almanya'nın Ren'i savunmak için Kuzey İtalya'ya ihtiyacı olmadığını, Avusturya'ya elindeki tüm İtalyan topraklarını Birleşik İtalya'ya teslim etmesi için pekala baskı yapılabileceğini, Almanya'nın çıkarlarına uygun olacak diye Avusturya'yı desteklemeye yolunda çaba harcamanın, Avusturya despotizmi ile uzlaşma anlamına geleceği sonucuna varmışlardı.

Marx ve Engels görüşlerinde tutarlıydılar. Avusturya ve Prusya gericiliğini eleştirdikleri ölçüde, Napolyon'a da amansızca saldırılar. Napolyon'un mutlak zaferinin de, Avusturya'nın kesin başarısı kadar felaket olacağını sezmişlerdi. Engels, Avusturya'yı yenerse Napolyon'un Almanya'ya da saldıracağını belirtir. Bundan dolayı, Almanya'nın birliği gibi, İtalya'nın birliğinin de, bu ülkelerin kendi güçleri tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre, devrimcilerin taraflardan bi-

rini desteklemesi tutarlı olamaz. Devrimcilerin gözönüne alacakları tek şey, proleter devrimin çıkarları olmalıdır. Sahne gerisinde beliren diğer bir unsuru da asla es geçmemeliyiz. Engels haklı olarak, Napolyon'un Rusya'nın gizli onayına güvenmeden, onun Avusturya'nın yardımına koşmasını önlemeden, savaş açmağa cesaret edemiyeceğine işaret eder. Bu konuda, Fransa ile Rusya arasında büyük bir ihtimalle bir çeşit anlaşmanın varolduğu kanısındadır. Macar devrimini boğması için Rusya'nın o kadar «fedakarca», o kadar «kendini düşünmeden» yardım ettiği Avusturya, Kırım Savaşı sırasında Rusya'ya «nankörlük»le karşılık vermişti. Rusya'nın Avusturya'yı şimdi Napolyon'un eliyle cezalandırmak konusunda tereddüt etmeyeceği açıktı. Eğer, Rusya'nın Fransa'nın yardımına koşacağı yolunda iki devlet arasında gerçekten bir anlaşma varsa, Avusturya'nın yardımına koşmak görev olacaktı, ama o zaman da da devrimci bir Almanya doğmuş olacaktı. O zaman koşullar, Marx ve Engels'in 1848'in Devrim günlerinde yaptıkları değerlendirmelerin kaynaklandığı duruma benzeyecekti. Bu, gericiliğe karşı bir devrim savaşı olacaktı. Burjuva partileri, tüm aşağı sınıfları kendi yanlarına çekemiyecekler; yerlerini sürekli birbirini izleyen daha radikal partilere bırakacaklar; böylece en aşırı, en devrimci partinin-proletarya partisinin zaferi için fırsat yaratacaklardı.

Marx ve Engels olaylara bu açıdan bakıyordu. Lassalle'in bu soruna bakış açısı daha farklıydı. Bu ayrılık bir ölçüde, bu kişilerin içinde bulundukları farklı nesnel koşullarla açıklanabilir. Lassalle Prusya'da yaşıyordu ve yerel Prusya koşullarına son derece sıkı biçimde bağımlıydı. Marx ve Engels ise dünyanın seyir kulesi İngiltere'de yaşıyorlardı; Avrupa'daki olayları, yalnızca Alman yada salt Prusya devrimi açısından değil Dünya Devrimi açısından irdeliyorlardı.

Lassalle ise aşağıdaki fikirleri ileri sürmekteydi: Ona göre Almanya'nın en tehlikeli düşmanı, içteki düşman Avusturya'ydı.

Liberal Fransa'dan, yada bir süredir liberal reformların pençesine düşen Rusya'dan daha tehlikeli bir düşmandı Avusturya; Almanya'yı acımasızca ezen kasvetli gericiliğin başlıca nedeniydi. Bir zorba olmakla birlikte Napolyon, yine de liberalizmin, ilerleme ve uygarlığın simgesiydi. Lassalle'ın, Alman demokrasisinin bu savaşta Avusturya'yı kendi kaderiyle başbaşa bırakması gerektiğine ve Avusturya'nın yenilgisinin en arzulanacak sonuç olacağına inanmasının nedeni buydu.

Lassalle'in bu soruna ilişkin yazılarını okurken —Napolyon'a ve Rusya'ya yağdırdığı tüm övgüler, Prusya makamlarıyla tartışırken gösterdiği aşırı ihtiyat karşısında— şaşırmamak elde değil. Lassalle'in, Prusya hakim sınıfı Yunkerleri Avusturya'ya yardım etmemeleri için ikna etmeye çalışan Prusyalı bir demokrat ağzıyla konuştuğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Ancak, Lassalle Prusyalı demokrat pelerinine bürünmekle, Marx ve Engels'in görüşlerinden kesinlikle ayrılan kendi gerçek düşüncelerini açığa vurmuş oldu. Bu son ayrılık daha da önemliydi. Kısa zamanda ciddi bir başarı kazanma arzusuyla yanıp tutuşan, bir doktrinerden çok «günlük politikacı» olmaya karar veren Lassalle, Avusturya'ya yardım edilmemesi gerektiğine inandırmağa çalıştığı kişilere övgüler yağdırırken, kendini haklı göstermek ve egemen çevrelere minnet borcunu ödemek için, ortaya birçok neden ve delil attı. Avusturya üzerine yağdırılan küfürler, Rusya'ya karşı ılımlı bir tavır, Prusya makamlarıyla kıştırma— bütün bunlar, parti adına konuşmayon herhangi bir yazarın coşkusunu yansıtsaydı o kadar tehlikeli olmazdı. Ama bu taktikler, Lassalle tarafından derhal pratiğe geçirilince, çok tehlikeli oldu.

Fransa ile Avusturya arasındaki savaş, her iki tarafın da beklediğinden farklı şekilde sonuçlandı. Başlangıçta, karşısında yalnızca İtalya'yı bulan Avusturya kesin bir başarı kazanır. Daha sonra Fransa ile İtalya'nın ortak güçleriyle savaşır. Ama savaş, halk savaşı özelliği kazanmağa başlar başlamaz ve İtal-

ya'nın devrimci yoldan birleşmesi, Papalık alanının yokolması tehlikesi ortaya çıkar çıkmaz, Napolyon Rusya'nın arabuluculuğunu kabul etti ve alelacele savaşı sona erdirdi. Sardunya, Lombardiya ile yetinmek zorunda kaldı. Venedik yine Avusturya'nın elindeydi. Akan Fransız kanını ve Fransız parasını karşılamak için Napolyon, Sardunya krallarının doğum yeri olan Savoy eyaletinin tümünü kendine bağışladı ve İtalyanın birliği için savaşan ünlü İtalyan devrimcisi Giuseppe Garibaldi'ye (1807-1882), taçlı dolandırıcıların verdiği sözlere kanmamak gerektiğini göstermek için, Garibaldi'nin doğduğu Nice kentini ve çevresini de ilhak etti. Hasılı, liberal budalalarla, kafese konmuş devrimcilerin gürültülü alkışları arasında Napolyon, İtalya'nın ve diğer ezilen ulusların «kendi kaderlerini tayin hakkı»nı işte böyle savundu. Lassalle de, yalnızca Napolyon'un Avusturya'dan daha ehvenlşer olmadığını keşfetmekle kalmadı, Makyevelci bir ikiyüzlülükle Napolyon'un Avusturya'nın yanına geçebileceğini de gördü. İtalya yine eskisi gibi parçalanmış olarak kalmıştı. Yalnız Sardunya biraz daha büyümüştü. Ama derken hiç beklenmedik bir olay oldu. Napolyon'un politikası sonucu meydana gelen uyanma ve kızgınlık sayesinde İtalya'da güçlü bir devrimci hareket başladı. Bu hareketin başında soylu bir devrimci, ama kötü bir politikacı olan Garibaldi vardı. 1861 de İtalya, Venediğin dışta kaldığı bir Birleşik Krallık haline getirildi. İtalya'nın daha sonraki birliği ise, burjuva iş adamlarının, eski Garibaldici döneklerin ve maceracıların eliyle gerçekleşecekti.

Marx, Fransız-Avusturya savaşına ilişkin başka bir polemikle daha uğraşmak zorunda kaldı. Napolyon ile Avusturya arasındaki bu çatışmada, tüm Alman demfokrasisinin kesin bir tavır aldığını görmüştük. Alman demokratları arasında en ünlü ve etkin kişi, eski devrimci Karl Vogt'du (1817-1895); Vogt da 1849 da İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Yalnızca faal bir politikacı değil, aynı zamanda Avrupa çapında tanınan ünlü bir bilgindi. Vogt, özellikle burjuva bilginlerinin sık sık Marx ve

Engels'in tarihsel maddeciliğiyle birbirine karıştırıdıkları, doğal - tarihsel maddecilik akımının baş temsilcilerinden birlydl. Yalnızca Alman demokratları arasında değil, uluslararası devrimci mülteciler, özellikle Polonyalı, İtalyan ve Macarlar arasında da geniş bir etkinliğe sahiptl. Cenevre'dekl evi adeta siyasal bir merkezdi. Napolyon için, Alman demokratlarının önderi olan bu ünlü bilgini kendi yanına çekmek çok önemliydl. Eskl Alman profesörünün aşırı kendini beğenmişliği sayesinde, bu iş kolayca başarıldı. Aşırı bir liberal ve bilimin koruyucusu rolü oynayan, Napolyon'un kardeşi Prens Plon-Plon'la (29) Vogt dostça ilişkiler içindeydi. Vogt, prensten çeşitli mülteci guruplarının temsilcilerine dağıtmak üzere para alıyordu.

Eğer bizim profesör, son derece kararlı biçimde Ndpolyon ve İtalya'nın yanında yer alırsa, bu, devrimci mülteciler çevresinde doğal olarak büyük bir etki yaratacaktı. Mülteciler arasında her zaman raslandığı gibi, Marx ve Engels'le çok sıkı ilişkisi olan bazı mülteciler, cumhuriyetçi mültecilerle de ilişkilerini sürdürmekteydi. Bunlardan birisi olan Karl Blind, birkaç komünistin önünde, Vogt'un Napolyon'dan para aldığını açıklar. Bu açıklama Londra gazetelerinin birinde çıkar. Bir Augsburg gazetesinin muhabirliğini yapan Wilhelm Liebknecht (1826-1900) bu söylentileri haber olarak verince, Vogt hakaret davası açar. Ve ortada somut bir delil yada belge olmadığı için davayı kazanır.

Bu zaferden çok memnun kalan Vogt, bu davayla ilgili özel bir broşür yayınlar. Marx'ın talimatı olmadan Liebknecht'in tek adım olsun atmayacağına, tek satır olsun yazmayacağına kesinlikle inanan Vogt, bütün hücumlarını Marx'a yöneltir. Kesin verilere dayandığını söyleyen bu adam, Marx'ı hiçbir şeyden çekinmeyen bir soyguncular ve kalpazanlar çetesinin başı olmakla itham eder. «Samimi» bir demokratın kafasından uydurabileceği her ithamı, komünistlere karşı yöneltir. Konfora

düşkünlüğüyle ün salan bu adam, Herr Vogt, Marx'ı işçilerin sırtından refah içinde yaşamakla suçluyordu.

Vogt'un broşürü, yazarının adı kadar, soldırdığı kişinin adı nedeniyle de (Marx tam o sıralarda **Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'ni yayınlamıştı), büyük ilgi uyandırır ve umulacağı gibi, burjuva basın bundan bol bol sözeder. Burjuva gazeteciler, özellikle Marx'ı daha önceden şahsen tanıyan dönek burjuva yazarları, eski düşmanlarının başından aşağı kovalar dolusu pislik boşaltma fırsatını kaçırmazlar.

Marx şahsen, basının kamuoyunca tanınan bir kişiyi istediğince eleştirmeğe hakkı olduğu inancındaydı. Halk önüne çıkan bir kişinin övgü yada sövgüyle karşılaşma ayrıcalığına sahip olduğunu belirtirdi. Taş ve çürük elma mı yediniz? Bu pek önemli değil. Marx, boyağı küfürlere —bunlar amaçsızca sorfedilir— kesinlikle aldırmazdı. Ancak davasının çıkarları gerektirirse, cevap vermeğe tenezzül ederdi. O zaman da acımasız olurdu.

Vogt'un broşürü çıkınca, cevap verip vermemek gerektiği sorunu doğar. Lassalle ve çevresindeki bazı arkadaşları broşürün yok sayılması gerektiğini ileri sürerler. Kazandığı davanın, Vogt lehine ne kadar müthiş bir havo yarattığını görüyorlardı. Büyük demokrata (öyle sanıyorlardı), Liebknecht tarafından istenmeyerek haksızlık edilmişti, ve o da onurunu korurken ölçüyü birazcık kaçırmıştı. Yeni bir dava ona ancak yeni bir zafer soğloyabilirdi. Çünkü aleyhinde hiçbir delil yoktu. Akla en uygun gelen çözüm, ona aldırmamak ve kamuoyunun yatışmasını sağlamaktı.

Böylesine hamca bahaneler, Marx'ı elbette etkileyemezdi. İnsan şahsına yapılan saldırılara aldırmayabilir, ama partinin onuru mutlaka savunulmalıdır. Marx ve en yakın arkadaşları, Vogt'un gerçekten Napolyondan para aldığına inandıkları halde, şimdi kendileri şaibe altında kalmışlardı. Çünkü gerek Blind,

gerekse diğer mülteciler bu konuda söz sarfettiklerini inkar etmişler, Liebknecht tam bir iftiracı konumuna düşmüştü.

Sonunda cevap vermeğe karar verirler. Vogt'u mahkemeye vermek yararsız görülür, çünkü Prusya mahkemelerinin taraf tutacaklarını biliyorlardı. Tek yol yayınla saldırmaktı. Bu güç görevin yerine getirilmesini Marx üstlenir. Şimdi, rahmetli Franz Mehring'le yine büyük bir anlaşmazlığa düşmek zorunda kalacağımız bir noktaya geldik. Ona göre, Marx Liebknecht ile Vogt arasındaki çekişmeye katılmayı reddetseydi, kendisini bitmek bilmeyen sıkıntı ve çabalardan kolaylıkla sıyırabilir, değerli zamanını yaşarken yüklendiği büyük göreve hiçbir faydası olmayan şeyler için harcamazdı. Oysa böyle bir tutum, Marx'ın davranışlarına tamamen ters düşecekti.

Mehring, mülteciler arasında sürmekte olan, tamamen temeldeki bir tartışmayı es geçiyordu. Kişisel bir sorunmuş gibi görünen bu olayın ardında, proletarya partisi ile tüm burjuva partileri arasında başgösteren, derin taktik anlaşmazlıkların yattığını farketmemişti; hatta proletarya partisinin içinde dahi, Lassalle olayının da göstereceği gibi, tehlikeli dalgalanmalar ortaya çıkmıştı.

Şimdi **Herr Vogt** adlı kitaba dönelim. Bu kitap, edebi açıdan, Marx'ın polemik yazılarının en iyileri arasındadır. Ayrıca tüm siyasal edebiyatta, bu kitabın ayarında bir eser olmadığını da ekleyebiliriz. Pascal cizvitlere karşı çok ünlü bir risale yazmıştı. Onyedinci Yüzyıl edebiyatında, Lessing'in düşmanlarına karşı yazdığı kitapcıklar da önemli bir yer almaktadır. Ama bütün bunlar, diğer ünlü risaleler gibi, salt edebi amaçlar güdülerek yazılmıştır.

Herr Vogt'da Marx'ın amacı yalnızca, bilimsel ve siyasal başarılarından dolayı tüm burjuva dünyasının büyük saygı beslediği bir adamı, siyasal ve ahlaki açıdan yoketmek değildi - Marx'ın bu işi de son derece parlak biçimde yerine getirdiği

doğrudur. Marx'ın elinde olan kaynaklar, yalnızca Vogt'un basılı eserleriydi. Gerçek tanıklar ifadelerini geri almışlardı. Marx, bundan dolayı, Vogt'un bütün siyasal yazılarını ele aldı ve onun bir Bonapartist olduğunu, edebi açıdan da yalnızca, Napolyon'un satın aldığı ajanların yazılarında geliştirilen savları yeniden ısıtarak ileri sürdüğünü ispatladı. Ve Marx, Vogt'un ya Bonapartçıların savlarını budalaca tekrarlayarak, kendi kendini tatmin eden bir papağan, yada çok büyük bir ihtimalle diğer Bonapartçı yazarlar gibi satın alınmış bir ajan olduğu sonucuna vardığında, okuyucu da tarihin çok kalmadan Vogt'un aldığı paraların makbuzunu ortaya çıkaracağına inanmaktadır. (30)

Ancak Marx, siyasal eleştiriyle yetinmez. Yazdığı broşür, salt güçlü kelimelerin serpiştirildiği bir küfürname değildir. Marx, Vogt'a karşı geçmişte de usta olduğu bir silahı yöneltir-alay, hiciv, istihza. Her bölümde, Vogt'un gülünç görünümünün bir yanı çizilmiştir. Büyük «alimin» ve büyük siyaset işçisinin, nasıl başkalarının parasıyla hoşça vakit geçirmeye hevesli, palavracı ve böbürlenme meraklısı bir Falstaff (*) haline sokulduğunu görürüz.

Ancak Vogt'un ardında Alman burjuva demokrasisinin en etkin kesimi vardı. Bundan dolayı, Marx komünist kampa yakınlık duymakla birlikte, «tahsilli» kişilerin önünde aşağılık duygusuna kapılmaktan kendini kurtaramayan kişilerin üstüne giderek, Alman ulusunun bu «çiçeğinin» siyasal kısırlığını sergiler.

Vogt'un, devrimci mültecilerin en yoksul ve radikal kesimi üzerine, pislik atma yolundaki bu aşağılık girişimi, Marx'a gerek iktidardaki gerekse muhalefetteki «ahlaklı» ve «saygıdeğer» burjuva partilerinin görünümünü, burjuva dünyasının orospulaşmış basınının özelliklerini çizme fırsatını vermişti; bazı giri-

(*) W. Shakespeare'in gülünç bir kahramanı (ç.n).

şimlerin gübre satımından kâr sağlaması gibi, «burjuva basını» da kelimelerin satılmasından kâr elde eden kapitalist bir girişimden başka bir şey değildi.

Marx'ın yaşadığı dönemde bile, 1849-1859 dönemini inceleyenler, bu dönemdeki partilerin içyüzünü, Marx'ın bu eseri kadar net gösteren başka bir çalışma olmadığını itiraf etmişlerdir. Bugünkü okuyucu, şüphesiz, bütün ayrıntıları kavrayabilmek için bir çok açıklamaya ihtiyaç duyacaktadır, ama Marx'ın broşürünün o dönemde taşıdığı siyasal öneml herkes kolayca kavrayabilir.

Lassalle'in kendisi de, Marx'ın bir baş-eser yazdığını, bütün korkuların anlamsız olduğunu ve Vogt'un artık, asla bir siyasal lider olarak kabul edilemiyeceğini itiraf etmek zorunda kalır.

1850 lerin sonlarıyla 1860 ların başlarında küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasında yeni bir hareketlilik başlarken, ve kent yoksulları üzerinde etkinlik sağlama mücadelesi gittikçe daha yoğunlaşırken, proleter demokrasinin temsilcilerinin, burjuva demokrasisinin önde gelen kişilerine oranla entelektüel açıdan sadece altta kalmamakla yetinmeyip kesin olarak üstün gelmeleri son derece önemliydi. Vogt'un kişiliğinde, burjuva demokratlarının en bilgiç önderlerinden birinin itibarına, öldürücü bir darbe indirilmişti. Lassalle için, Alman işçileri üzerinde etkinlik kazanma uğrasında, ilericilere karşı verdiği mücadeleyi kolaylaştırdığı için, Marx'a teşekkür etmekten başka birşey kalmıyordu.

Şimdi çok ilginç bir sorunun incelenmesine geçeceğiz. —Lassalle'in yürüttüğü devrimci ajitasyon karşısında, Marx ve Engels'in tavrı. Prusya burjuva demokratları saflarında, hükümetle mücadelede izlenecek yöntem konusunda çıkan çatışmanın çok keskin bir hal aldığı 1862 yılında, Lassalle'in ajitasyon faaliyetine başladığına işaret etmiştik. 1848 Devrimi sırasında

yaptığı rezilliklerle kendini gösteren eski Prusya kralı, 1858 de tamamen delirdi. 1849 ve 1850 de demokratları kılıçtan geçirmesiyle ün salan «Topçu Prens» Wilhelm, ilkin naip, sonra da kral olarak atanır. İlk başlarda kendini liberal bir hava tuttur-mak zorunda hisseder, ama ordunun örgütlenmesi konusunda Meclisle kısa zamanda anlaşmazlığa düşer. Hükümet, ordunun genişletilmesinde ısrar ve vergilerin ağırlaştırılmasını talep etmekteydi. Liberal burjuvazi ise, kesin güvenceler ve iktidarın denetlenmesini istiyordu. Taktik sorunlar, bu bütçe anlaşmazlığı nedeniyle doğdu. Demokratik ilerici burjuva çevreleriyle kişisel bağlarını hala sürdüren Lassalle, daha kararlı taktikler izlenmesini istiyordu. Bütün anayasalar, belirli bir toplumdaki güçler arasındaki gerçek iç ilişkilerin bir ifadesinden başka bir şey olmadığına göre, kararlı ve akıllı gerici Bismarc başkanlığındaki hükümete karşı, yeni bir toplumsal gücün harekete geçirilmesi zorunluydu.

Bu yeni toplumsal gücün ne olduğunu, Lassalle işçiler önünde okuduğu özel bir raporda açıklar: «Çağdaş tarihsel dönem ile işçi sınıfı düşüncesi arasında varolan ilişki» başlığıyla sunulan bu kitapçık, daha çok **«İşçilerin Programı»** adıyla bilinmektedir Özünde bu kitapçık, **Komünist Manifesto**'daki temel düşüncelerin oldukça sulandırılmış ve zamanın yasal koşullarına uydurulmuş biçimde sunulmasından ibaretti. Yine de bu, 1848 Devriminden beri, işçi sınıfının, tüm burjuva partilerinden, en demokratik olanlardan dahi kesin hatlarla ayrılan, bağımsız bir siyasal parti içinde örgütlenmesinin zorunlu olduğunu ortaya koyan ilk açık bildiriydi.

Saksonya işçileri arasında kendiliğinden doğan ve hızla gelişmeğe devam eden harekete ayak uydurmak için, Lassalle böyle ileri adımlar atar; Saksonya'da demokratlarla, 1848'deki proleter hareketin «eski muhafızları» arasında çekişme çoktan başlamıştı. Bu işçiler arasında, bir süredir bir işçi kongresi toplama düşüncesi tartışılmaktaydı. Bu amaçla Leibzig'de özel bir

komite kurulur. kendisinden işçi sınıfı hareketinin hedeflerini ve sorunlarını açıklaması istenen Lassalle, hazırladığı programı Leibzig komitesine yolladığı **Açık Mektup**'da geliştirir.

Burjuva ilericilerin programını ve işçilerin koşullarını iyileştirmek için bunların ileri sürdükleri çareleri keskin bir dille eleştirdikten sonra, Lassalle, bağımsız işçi sınıfı partisinin örgütlenmesinin zorunlu olduğu düşüncesini ileri sürer. Bütün toplumsal güçlerin gerçekleşmesi konusunda birleşecekleri başlıca siyasal talep, genel oy hakkının elde olunmasıydı. Ekonomik programla ilgili olarak, «ücretlerin tunç yasası» diye adlandırdığı varsayıma dayanan Lassalle, ücretleri belirli bir azami düzeyin üstüne çıkarmanın mümkün olmadığını savunur. Bundan dolayı, hükümetin verdiği kredilerin yardımıyla, üretim kooperatifleri örgütlenmesini salık verir.

Marx'ın böyle bir planı kabul edemiyeceği açıktır. Lassalle'in Marx'ı kendi yanına çekme çabaları boşa çıkar. Birkaç ay sonra, «pratik politika»nın ve ilerici partiye karşı verdiği mücadelenin peşinde koşturan Lassalle, hükümetle kırıştıracak ölçüde alçalınca, kesin olarak şekillenen başka çatışma nedenleri de ortaya çıkar.

Yine de 1849-1862 yılları arasındaki uzun gericilik döneminden sonra, Alman toprağına proletaryanın bayrağını diken, Alman işçi sınıfı partisini ilk örgütleyen kişinin Lassalle olduğu konusunda, en küçük bir şüphe bile beslenemez —bunu Marx'ın kendisi de kabul etmektedir. Bu, Lassalle'ın inkâr edilemiyecek hizmetiydi.

Lassalle'in çok yoğun, ama kısa süren (iki yıldan az) örgütsel ve siyasal faaliyetinde, yetersiz programına oranla Marx ve Engels'in çok daha fazla tepki duyduğu köklü sakatlıklar vardı.

Lassalle'in kendi örgütlediği Genel Alman İşçi Birliği ile eski komünist hareket arasındaki ilişkiden sözetmemesi, tersi-

ne böyle bir ilişkiyi şiddetle reddetmesi, insana çok garip gelen bir tutumdu. (31) Temel düşüncelerinin çok büyük bir bölümünü **Komünist Manifesto**'dan ve Marx'ın diğer eserlerinden aldığı halde, Lossolle, bu eserleri kaynak göstermekten ısrarla koçınmıştır. Ancak son eserlerinden birinde Marx'dan sözeder, ama komünist yada devrimci olarak değil de, iktisatçı olarak.

Lassaile bu tavrını, taktik gerekçelerle açıklıyordu. Korkunç bir komünizm hayaleti üzerine masallar yayan ilericilerin manevi baskısından kurtarılması gereken ve yeterince bilinçlenmemiş kitleleri, Lassaile ürkütmek istemiyordu.

Lassolle, son derece kendini beğenmiş bir insandı; bilinçsiz kitleler üzerinde çok güçlü etki bırakan, ama bilinçli işçiyi iten gürültülü konuşmaları, gösteriş ve reklamı severdi. Alman işçi hareketinin yaratıcısı olarak gösterilmekten hoşlanırdı. Bütün bunlar yalnız Marx ve Engels'de değil, eski devrimci hareketin tüm savaşçılarında tepki uyandırıyordu. Eski Weltlingcilerle Marx'ın örgüt içindeki karşıtlarının Lassalle'e katılması önemli bir noktadır. Ama daha bir yıl bile geçmeden, Alman işçileri, hareketlerinin salt Lassalle lle başlamodığını anlarlar. Marx ve arkadaşları, Lassalle'ın eski devrimci yeraltı hareketiyle tüm bağlarını koparma arzusunu eleştirirler. Eski illegol gurupla ilişkilerini kabul etmekten kaçınması da, Lassaile'in **real politik**'e (gerçekçi politikaya) olan düşkünlüğüyle açıklanıyordu.

Diğer bir anlaşmazlık noktası da, genel oy konusuydu. Bu talep daha önce Çartistler tarafından ileri sürülmüştü. Marx ve Engels de bu talebi savunmuşlardır, ama Lassalle'ın bu konuya verdiği abartılmış önemi, ileri sürdüğü kanıtları benimsemezler. Lassalle'e göre, genel oy, kendi içinde yeterli, siyasal ve ekonomik hayattaki diğer değişmelerden bağımsız olarak, iktidarı işçilerin eline teslim edecek, her derde deva bir sihirbazlıktı. Safça, oy hakkına sahip olur olmaz işçilerin parlamentoda yüzde doksanlık bir çoğunluk sağlıyacağına inanıyordu. Genel oyu, kitleleri aldatma aracı olmaktan çıkararak, bir sınıfsal eği-

tim aracı haline getirmek için, önce bir dizi çok önemli koşulun gerekli olduğunu anlıyamamıştı.

«Üretici birlikleri» konusu da daha yüzeyde bir anlaşmazlık değildi. Marx ve Engels'e göre, bunlar çok sınırlı bir önem taşıyan ikinci dereceden araçlardı. Ne müteşebbisin ne de kapitalistin, üretimde vazgeçilmez birer unsur olduklarını ispatlamak için kullanılabilirlerdi. Ama kooperatifleri, kollektif üretim araçlarının toplum tarafından kademeli olarak devralınmasında kullanılacak araç olarak görmek, bunu gerçekleştirmek için, ilkin siyasal iktidarın elde olunması gerektiğini unutmaktır. Ancak siyasal iktidar ele geçtikten sonra, Manifesto'da da belirtildiği gibi, bir dizi gerekli tedbir gerçekleştirilebilir.

Marx ve Engels, sendikaların rolü konusunda da Lassalle'le şiddetli bir uyuşmazlık içindeydi. Üretici kooperatif birliklerine çok aşırı değer veren Lassalle, sendika örgütlerinin kesinlikle yararsız olduğunu düşünüyordu. Ve bu bakımdan, Marx'ın **Felsefe'nin Sefaleti**'nde son derece yerinde bir eleştiriden geçirdiği eski ütopyacıların görüşlerine dönmüş oluyordu.

İzlenecek taktikler alanındaki uyuşmazlık da, daha yüzeysel değildi, hatta pratik açıdan, daha da büyük bir önem taşımaktaydı. Mehring'in yaptığı gibi, Marx'ı, ilericilerin önemini abartmakla, burjuvazye çok büyük umutlar bağlamakla itham etmeğe, şu kadarcık hakkımız yoktur. 1848 deneyimi sonunda yazdıklarında Marx'ın, Prusya burjuvazisinin karakterini nasıl çizdiğini görmek fırsatını daha önce bulmuştuk. Vogt'la yaptığı polemikte burjuva demokratlarını nasıl acımasızca eleştirdiğini de gördük. Aralarındaki farklılık, anavatanından kopmuş Marx'ın Prusya burjuvazisinin ilericiliğine hala inanç beslerken, Prusya gerçeklerini daha iyi bilen Lassalle'in onlar karşısında son derece uyanık davranmasından doğmuyordu. Sözkonusu olan, burjuvaziyle ilişkin taktiklerde doğan bir anlaşmazlıktı. Tıpkı kapitalist devletler arasındaki bir savaşta olduğu gibi, ilerici

burjuvazi ile Bismarc arasındakl mücadelede de, sosyalistlerin, çatışan taraflardan birinin aleti konumuna düşme tehlikesini ortadan kaldıracak taktikler yürütmesi zorunludur. Prusyalı ilericilere saldırırken Lassalle, ülkede hala bir Prusya feodalizminin işçilere karşı burjuvaziden daha dost olmayan bir Prusya Yunkerliğinin egemen olduğunu unutuyordu. İlericilere haklı nedenlerle saldırıyor, eleştiriyordu, ama kendini uyulması zorunlu sınırlar içinde tutmuyordu. Hükümete yaltaklanarak, sadece davasının onurunu çiğniyordu. Lassalle, kesinlikle bağışlanamıyacak uzlaşmalara girmekten de kaçınmamıştı. Örneğin, bazı işçiler tutuklandığında, bir dilekçeyle Bismarc'a başvurmalarını önerir. Bismarc'ın da liberallere inat, onları serbest bırakacağı şüphesizdi. İşçiler Lassalle'in tavsiyesini yerine getirmeyi reddederler. Özellikle 1864 yılının ilk yarısında yaptığı konuşmalar incelenecek olursa, Lassalle'in bu tür hataları ne kadar sık tekrarladığı ortaya çıkar. Lassalle'in örgütün haberi olmadan, Bismarc'a göre tavır aldığını, böylece kendi adını ve hizmet ettiği davayı ciddi biçimde yaraladığı gibi iddialar üzerinde durmayacağız.

Marx ve Engels'in, Lassalle'in yürüttüğü ajitasyonu desteklemesini engelleyen anlaşmazlıklar bunlardı. Ama —ve bunu özellikle vurgulayarak söylüyoruz— Lassalle'i desteklemeyi reddederlerken, ona açıkca cephe almayı da reddettiler. Bu konuda Almanyadaki yandaş işçiler üzerindeki etkileri de (örneğin Liebknecht) aynı yönde oldu. Bu arada büyük çapta onların tarafsızlığından yararlanan Lassalle, paldır küldür daha aşağı bir düzeye yuvarlanmaktaydı. Berlin'deki ve Ren eyaletindeki diğer yoldaşları gibi Liebknecht de, Marx'ın Lassalle'in hatalı taktiklerine açıkca karşı çıkmasını istiyordu. Lassalle 30 ağustos 1864 de öldürülmeseydi, kesin bir kopmanın olması çok muhtemeldi. Ölümünden dört hafta sonra, 28 eylül 1864'de Birinci Enternasyonal kuruldu. Bu, Marx'a, bu kez uluslararası çapta yoğun bir devrimci çalışmaya dönme fırsatını sağlayacaktır.

BÖLÜM VII

1857-58 BUNALIMI. İNGİLTERE, FRANSA VE ALMANYA'DA İŞÇİ HAREKETİNİN BÜYÜMESİ, 1862 ULUSLARARASI LONDRA SERGİSİ, AMERİKA'DA İÇ SAVAŞ, PAMUK KITLIĞI. POLONYA AYAKLANMASI. BİRİNCİ ENTERNASYONAL'İN KURULUŞU. MARX'IN ROLÜ. AÇILIŞ HİTABI.

Daha önceki bölümde, 1848-1949 yenilgisinden sonra, devrimci işçi hareketi yeniden canlanmaya başlayana dek aradan yaklaşık on yıl geçeceğini belirtmiştik. Bu canlanmanın da, uluslararası boyutlar kazanan, çok belirgin biçimde Rusya'yı bile etkileyen 1857-1858 bunalımıyla ilişkin olduğunu göstermiştik. Bu döneme dek görünürde barış içinde yaşayan Avrupa'daki hakim sınıfların, 1848 Devriminin öne çıkardığı ama asla sonuca bağlıyamadığı tüm sorunların çözümünü nasıl yeni baştan üstlenmek zorunda kaldıklarını anlattık. Çözüm isteyen en önemli konu, ulusçuluk sorunuydu —İtalya'nın birleşmesi, birleşik bir Almanya'nın oluşturulması. Bu devrimci hareketin, yalnız Batı Avrupa ile sınırlı kaldığını ve güçlü biçimde yalnızca İngiltere'yi etkilerken Avrupa'nın geniş bir bölümüne, Rusya ve uzaklardaki A.B.D. ne ulaşmayı başaramadığı olgusuna kısaca değinmiştik. Bu dönemde Rusya'daki can alıcı sorun serfliğin kaldırılmasıydı. «Büyük reformlar» dönemi denen o günlerde, 1860 ların başlarında, Rusya'da devrimci yeraltı örgütleri biçiminde ortaya çıkan bir hareket başlar; bu örgütler arasında en önde gelen Toprak ve Özgürlük Derneğiydi. Atlantiğin diğer yakasında, Birleşik Devletlerde köleliğin kaldırılması sorunu şid-

detle bir çözüm gerektirlyordu. Rusya'daki benzer soruna oranla daha geniş çaplı olan bu kölelik uygulaması, eskiden Avrupa'nın sınırlı bir kısmının ölçülerine göre düşünülegelen dünyanın artık gerçekten uluslararası bir dünya olduğunu göstermişti.

Birleşik Devletlerde köleliğin kaldırılması gibi çok ilgisiz görünen bir sorun, aslında Avrupa için son derece büyük bir önem taşıyordu. Gerçekten bu o kadar önemli bir sorun haline geldi ki, Marx **Kapital**'in birinci cildinin önsözünde köleliğin kaldırılması nedeniyle patlak veren savaşın, Batı Avrupa'daki yeni işçi hareketinin doğuşunu bildirdiğini belirticekti.

Bu konuya, en önemli hareketle, İngiliz işçi hareketiyle gireceğiz. 1863'lerde eski Çartist hareketten hiçbir şey artakalmamıştı. Gerçekten de bazı tarihçiler bu hareketin 1848 de, erken patlak veren ünlü gösteri girişiminden hemen sonra silindiğini ileri sürer. Ama fiiliyatta Çartism 1850'lerde, Kırım Savaşı sırasında yeni bir tomurcuklanma dönemi daha yaşar. Çok iyi bir konuşmacı ve parlak bir gazeteci olan ve Marx'la arkadaşlarının yardımıyla o dönemin en iyi sosyalist yayın organını kuran Ernest Jones'un (1819-1868) önderliği sayesinde, Çartism Kırım savaşı sırasında işçi kitlelerinin hoşnutsuzluğundan yararlanır. Çartistlerin merkezi yayın organı **People's Paper**'in, en etkin gazetelerden biri haline geldiği aylar olur. Marx'ın Gladstone ve özellikle Palmerston'a yönelttiği ustaca makaleler, kamuoyunun büyük ilgisini çeker. Ama bu ancak geçici bir canlanmaydı. Savaş sona erer ermez, Çartistler de yayın organlarını yitirirler. Bunun nedenleri yalnızca Jones'la hasımları arasında alevlenen hizip anlaşmazlıklarında yatmıyordu; daha köklü nedenler vardı.

Birinci neden, İngiliz sanayiinde daha 1849'da başlayan şaşırtıcı açılmadır. Bu dönem içinde meydana gelen önemsiz daralmalar, sanayiin ayrı dallarındaki tıkanmalar, sanayiin bir bütün olarak genel gelişmesini şu kadarcık olsun engel-

lememiştl. 1840 ların sonlarındaki geniş sayıdaki işsiz, kitlesi, bu büyük sınai taşkın içinde tamamen eritilmişti. On yıllar boyunca, hatta yüzyıllar boyunca Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında olduğu kadar çok işçiye ihtiyaç duyulmadığı söylenebilir. İkinci neden, 1851-1855 yılları arasında İngiltere'den, bitmek bilmeyen altın madenlerinin bulunduğu Birleşik Devletler'le Avustralya'ya yönelen büyük göç dalgasıdır. Birkaç yıllık bir dönem içinde İngiltere'den iki milyon işçi göçettl. Böyle durumlarda alışılageldiği gibi, göçmenler çocuklarla yaşlılar arasından çıkmıyordu; en sağlıklı, en güçlü ve en enerjik unsurlar İngiltere'yi terkedecekti. İşçi sınıfı hareketi ve Çartist hareketin gücünü aldığı kaynak tükenmekteydi. İki temel neden buydu. Ayrıca birçok ikincil nedenler de vardı.

İşçi sınıfı hareketinin çeşitli dallarını birarada tutan bağlarda, Çartist hareketin zayıflamasıyla atbaşı giden genel bir çözülme vardı. 1840'larda bile sendikal hareketle Çartist hareket arasında mücadele sürgitmekteydl. Şimdi İşçi sınıfı hareketinin aldığı diğer biçimler de, ayrılıkçı eğilimler halinde gelişmekteydi ve ana gövde boşaltılmağa çalışılmaktaydı. Örneğin, kooperatifler İngiliz İşçi hareketinin belirli tarihsel koşullarına dayanarak gelişiyordu. İngiliz işçi hareketinin bu özellikleri, 1850'lerde bile çok iyi saptamıştı. İngiliz İşçi hareketi tarihinde, birden hızla büyüyen ve daha da hızlı ve anl olarak çöken, çeşitli özel örgüt türlerine sık sık rastlarız. Bu örgütlerden bazıları yüzbinlerce üye toplamıştır. Örneğin, bu tür örgütlerden biri, sarhoşlukla mücadeleyi amaçlıyordu. Çartist örgütlenme her zaman bir asgari direniş çizgisi izlemiştir. İlkin parti örgütünün sınırları içinde alkole karşı savaş yürütmeye çalışıldı. Daha sonra alkolizmle mücadele, özel hedeflerden biri olarak görülmeğe başlandı; İngiltere'nin her yanında özel dernekler örgütlendi, böylece ana İşçi hareketinden birçok tabur alınıp başka yöne çevrildl. Bu alkolizmle mücadele hareketi yanında, Hıristiyan sosyalistlerce yönetilen kooperatif hareketi vardı. Ünlü devrimci bakan Joseph Stephens (1805-1879) 1840'ların en ünlü hatlp-

lerinden biriydi; ;ama sonunda önemli ölçüde sağa kaydı. Stephen, yardımseverlerden ve işçilere pratik hıristiyanlık vaazları veren iyi vatandaşlardan birçok benzer unsuru çevresinde topladı. Bu olay, Çartist hareketin siyasal bir etken olarak çöküşünü bildirmekteydi. Çartistler kendilerini kooperatifler kurmağa verdi. Bu hareket artık hakim sınıfları tehdit etmiyordu, hatta iktidardaki partinin üyelerinden yardım görüyordu. Entelijansiyanın işçi sınıfına acıyan birçok üyesi, bu harekete katılırlar. Böylece, kendi özel amaçları peşinde koşanlar harekete katılırken, işçi sınıfının bir kolu hareketten kopuyordu.

Bu hareketlerin aldığı farklı biçimleri ve kolları birer birer saymıyacağız. Sendikaları ele alalım. Evet, 1850 lerin başlarında sendikal hareketin, gelişmesi açısından kooperatifler yada yeşilaycı hareketler kadar lehte koşullarla karşılaşmadığı doğrudur. Ama yine de bu hareket, eski Çartist hareketten daha az direnç görür. 1851 de İngiliz makina sanayiinin ilk istikrarlı sendikası örgütlenir. Bu sendikanın başında bulunan iki çalışkan işçi, tipik İngiliz esnaf kafasını (craft spirit) altetmeyi başarır; bu esnaf anlayışından dolayı,, ancak bir yada iki kasabanın, en fazla bir yada iki ilin sınırları içinde sendika kurma geleneği vardı. Elbette, İngiliz sanayiinin özelliklerini de atlamamamız gerek. Basit bir nedenden dolayı, dokuma işçileri sendikasını ulusal bir sendikava dönüştürmek zordu, çünkü dokuma sanayiinin büyük bölümü çok küçük bir alanda toparlanmıştı. Hemen hemen İngiltere'deki tüm dokuma işçileri iki ilin sınırları içine yığılmıştı. Hasılı iki illik bir sendika ulusal sendikaya eşit oluyordu. İngiliz sendikalarının baş sıkıntısı mahalli sınırlardan çok, lonca geleneklerinden doğuyordu. Aynı sanayi içindeki her uzmanlık dalı, istisnasız, bağımsız bir sendika örgütlemek eğilimindeydi. Çok canlı başlangıcına rağmen sendikacılığın, büyük çaplı sanayilerin sahiplerine karşı verilen mücadeleyi yönetme görevine uygun örgütlenme biçimleri yaratamayışının nedeni buydu. Sanayiin işleri tıkırında gittiği sürece, işçilerin büyük çoğunluğu kolayca ücret artışı sağlıyordu. Üstelik, geniş-

leyen yeni sanayilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek işçi bulunmadığından, fabrika sahipleri daha fazla işçi toplamak için, kendi aralarında rekabet ediyorlar, bundan dolayı işçilerle uyuşmağa kolayca yanaşıyorlardı. Bu yıllar boyunca, İngiliz kapitalistleri kıta Avrupa'sından ülkelerine göçmen işçi (Alman, Fransız, Belçikalı) çekmeğe çalışırlar.

Böylesi koşullar altında sendika hareketi, büyümesine rağmen, daha alt bir gelişme düzeyinde kalmağa mahkumdu. Aynı sanayi dalının farklı alt bölümlerinde kurulan ayrı sendikalar, yalnızca bütün illn sınırları içinde değil, tek bir kasaba içinde dahi boğlantısız kalıyordu. Mahalli konseyler bile yoktu.

1857-1858 bunalımı bu ortamda büyük değişikliklker yapar. Gördüğümüz gibi, en iyi örgütlenmiş sendika, uzmanlaşmış makina —yapım işçileri sendikasıydı. Dokuma sanayii gibi, makina imalatı da, salt iç pazar için üretim yapmayan birkaç sanayiiden birlydi. 1850'lerle birlikte dokuma üretimi ve makina yapımı, sanayiin en ımtiyazlı dalları olurlar. Çünkü bu üretim dalları, dünya pazarlarında tekel konumundaydılar. Bu sanayilerdeki uzmanlaşmış işçiler korkunç kârlar vuran işverenlerden kolayca taviz koparıyorlardı. Hasılı sanayiin bu iki dalında işçilerle işverenler arasında «iç barış» koşulları kurulmağa başlamıştı. Çok şiddetli geçen bunalımın etkileri hızla kayboluyordu. Uzmanlaşmış işçiyle vasıfsız işçiyi birbirinden ayıran uçurum gittikçe daha fazla açılmaktaydı. Bunun, bu sanayilerdeki grev hareketleri üzerinde zayıflatıcı etkileri oluyordu.

Yine de bütün işçiler bu kadar barışçı değildi. Bunalımın etkileri esas olarak inşaat alanına ve buralarda çalışan işçiler üzerine yansır. Bundan dolayı, inşaat işlerinde çalışan işçiler, İngiliz işçilerinin verdiği mücadelede en ön saflarda yeralırlar.

Kapitalizmin büyümesi, şehir nüfusunda eşi görülmemiş bir kabarmayı beraberinde getirir ve bunun sonucu olarak konut talebinde sürekli bir artış doğar. Ve bundan dolayı inşaat sek-

töründe büyük bir boom (patlama) meydana gelir. 1840'larda İngiltere bir demiryolu hummasına tutulmuştu. 1850'lerin başında bunun yerini bir inşaat humması alır. Binlerce ev yapılmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla, diğer herhangi bir mal gibi, piyasaya evler sürülmektedir. İnşaat işleri, teknik açıdan henüz çok az geliştiği halde, büyük kapitalistlerin denetimindedir. İngiliz müteahhitl geniş bir toprak parçasını kiralıyor, üzerine kiraya vereceği yada satacağı binlerce ev yapıyordu.

İnşaat sanayiinin gelişmesi, köylerden yığınla işçi çekiyordu-mürengozlar, doğramacılar, boyacılar, duvarcılar, duvar kağıtçıları, kısacası evlerin inşaatı, döşenmesi ve donatılmasıyla ilgili işlerle uğraşan her türlü işçiler. İnşaat sanayiinin büyümesiyle birlikte, mobilyacılık, duvar kağıtları ve sanat işlerinde de buna bağlı bir patlama (boom) meydana gelmişti. Nüfus artışı, ayakkabıcılık ve giyim sanayiilerinin gelişmesini de tahrik eder.

Hasılı 1857-1858 bunalımının, kapitalist üretimin bu yeni dallarında, özellikle güçlü bir yansıması oldu. Büyük kitleler işsiz kaldı, atelye ve fabrikalardaki işçiler üzerinde baskısını duyuran bir ihtiyatlar ordusu oluştu, işverenler kendi paylarına, bu silahı, işçileri bastırmak, ücretlerini kısmak ve iş gününü uzatmak için kullanmaktan kaçınmadılar. Ama işçiler buna, işverenlerini büyük bir şaşkınlığa düşürerek, 1859'da genel grevle karşılık verdiler; bu Londra'nın gördüğü en büyük grevlerden biriydi. Sanki işverenleri daha da şaşırtmak istercesine, inşaat işlerindeki grev, bütün sanayi dallarındaki diğer işçi kuruluşlarının güçlü desteğini sağladı. Bu grev, Avrupa'nın ilgisini, o günün en önemli siyasal olayları kadar çekti. Bu grevle ilişkin birçok gösteriler ve toplantılar düzenlendi. Konuşmacılar arasında sık sık Cremer'in adına rastlıyoruz. Hyde Park'daki toplantıda Cremer, inşaat işçileri grevinin işçi iktisadı ile sermaye iktisadı arasındaki ilk çarpışma olduğunu açıklar. George Odger (1820-1877) gibi diğer işçiler de yoğun bir propağanda ça-

lışması yaparlar. Ajitasyon çalışmasında broşürler de büyük rol oynadı. İşçiyle kapitalist arasındaki **Kapital**'in birinci cildindeki ünlü konuşmada —bu kitabın en parlak sayfalarından biridir—, 1859-1860 grevi sırasında işçilere dağıtılan propaganda broşürlerinden birinin hemen hemen kelimesi kelimesine tekrarı yer almaktadır. (32)

Kısa zamanda uzlaşmayla son bulan bu grevin bir sonucu olarak, Londra'da ilk kez **Trades Council** (Sendikalar Konseyi) doğdu, bu konseyin başındaki üç önder Odger, Cremer ve George Howell'di; bu kişilere Birinci Enternasyonal'in birinci Genel Kurulunda da rastlamaktayız. Bu Londra Sendikalar Konseyi, daha 1861 yılında, en etkin işçi örgütlerinden biri olmuştu. Diğer yandan, ilk Sovyetler gibi bu konseyin de siyasal bir karekteri vardı. Konsey, işçi sınıfını etkileyen tüm olaylar karşısında tavır almağa çalışıyordu. İngiltere ve İskoçya'nın diğer birçok yerinde, bunu örnek alan benzer sendika konseyleri oluşturuldu. Hasılı 1862'de işçilerin sınıf örgütleri yeniden varlık kazanmıştı. Bu sendika konseyleri, o günün en önemli siyasal ve ekonomik merkezleriydiler.

Fransa'ya eğildiğimizde, buradaki bunalımın da daha az şiddette olmadığını görürüz. Bu bunalım yalnızca dokuma sanayiine değil, Paris'in o zamanki ünlü bütün diğer sanayilerine de yansımıştı. Napolyon'un 1859'da giriştiği savaşın amacının, işçi sınıfının büyüyen hoşnutsuzluğunu başka yöne çekmek olduğu gerçeğinden daha önce söz etmiştik. 1860'lara doğru bunalım özellikle sanatsal işler olarak bilinen Paris'e özgü imalat dallarını etkiledi. Ama Paris aynı zamanda önemli bir merkezdi; zorlu ve hızlı bir gelişme içinde bulunmaktaydı. Napolyon'un sürdürdüğü büyük reformlardan biri de, Paris'teki birçok meskün bölgenin yeniden inşa olunmasıydı. Eski dar sokaklar yıkılıyor, geniş caddeler açılıyordu. Böylece barikatların kurulması imkansızlaşıyordu. Bu inşaat faaliyetleri, Londra'dakilerle aynı sonuçlara yol açtı, yani inşaat işlerinde çalışan işçilerin sayı-

sında büyük bir artış meydana geldi. Gerçekten de, inşaat sanayii bir yandan kaba işlerden en ince işlere dek çeşitli alt bölümlere ayrılırken, diğer yandan da lüks mallar üretimiyle uğraşan işçileri —sanatsal işlerin temsilcileri— çalıştırmaktaydı;; bu unsurlar 1860'ların başlarında yayılmağa başlayan yeni kitlesel işçi hareketinin saflarını doldurdular. Birinci Enternasyonal tarihini biraz ayrıntılı biçimde inceleyen herkez, üyelerin ve önderlerin çoğunluğunun inşaat kesiminde ve sanatsal işlerde çalışan vasıflı işçilerin saflarından çıktığını fark edecektir.

İşçi hareketindeki bu canlanmayla birlikte, eski sosyalist guruplarda da bir uyanma meydana gelir. İlk ağızda Prudoncuların üzerinde durmalıyız. Proudhon o sıralar hala yaşıyordu. Bir süre hapis yatmış, sonra Belçika'ya göç etmişti. Orada yandaşları kanalıyla işçi hareketi üzerinde belirli bir etkinlik sağlamıştı. Ama şimdi öğrettiği düşünceler, Marx'la palemiğe girdiği dönemde beslediği düşüncelerden oldukça farklıydı.

Legal işçi hareketi için bütünüyle barışçı bir teori uydurulmuştu. Prudoncular işçilere düşen payın artmasını ve alanaklarında genel bir iyileşmeyi amaçlıyorlar ve bunların, esas olarak vasıflı işçilerin koşullarına uydurulmasını öneriyorlardı. Başlıca amaçları kredi faiz oranlarının indirilmesi, ve mümkünse serbest kredi sisteminin kurulmasıydı. Karşılıklı yardımlaşma gayesiyle, kredi kooperatifleri örgütlenmesini salık veriyorlardı; bundan dolayı **Mutualistler** adıyla anılırlar. Karşılıklı yardımlaşma dernekleri, grevin hiçbir çeşidine başvurulmaması, işçi derneklerinin legalleştirilmesi, serbest kredi, doğrudan hiçbir siyasal mücadeleye katılmama, silah olarak yalnızca ekonomik mücadeleyi kullanarak daha iyi düzeyde olan işçinin haklarını talep etmek (üstelik, Prudonculara göre bu silahın da kapitalist toplumun temellerine karşı yönelmemesine dikkat edilmelidir)— işte Mutualistlerin o günkü programları kısaca buydu, ve Mutualistler birçok bakımdan hocalarından daha ılımlıydılar.

Bu gurubun yanında, işçileri kandırıp, önlerine lokmalar atarak satın almağa çalışan daha da tutucu başka bir guruba rastlamaktayız. Bu gurubun lideri, bir zamanlar Polonyalı siyasi mültecilerle yakın ilişkisi olan gazeteci Armand Levi'ydi. Daha önce Herr Vogt'un patronu olarak tanıdığımız Prens Plan - Plon'la da sıkı ilişki içindeydi.

Üçüncü gurup ise — en küçük olanıydı, ama devrimcilerden oluşmaktaydı—, işçiler yanında aydınlar ve öğrenciler arasında da çalışma sürdüren Blankistlerdi. Bunların arasında, daha sonra Marx'ın damatları olan Paul Lafargue (1811-1877) ile Charles Longuet de vardı.

Bugünün ünlü Georges Clémanceau'su da onlar arasındaydı. (33) Bütün bu gençler ve işçiler Blanqui'nin güçlü etkisi altındaydılar. Blanqui hapiste olduğu halde, dış dünya ile canlı ilişkisini sürdürüyordu; bu gençlerin temsilcileriyle sık sık görüşmeler yapıyordu. Blankistler Napolyon İmparatorluğunun en amansız düşmanları olan heyecanlı yeraltı devrimcileriydiler.

İngiltere ve Fransa'da 1862'lerde işçi sınıfı hareketinin durumu buydu. İngiliz işçileriyle Fransız işçilerini birbirine yaklaştıran bir dizi olay daha meydana geldi. Görünürde, bu yaklaşma için Londra'da düzenlenen dünya sergisi fırsat sağlamıştı. Bu uluslararası sergi, kapitalist üretimdeki yeni evrenin ürünüydü— dev sanayiler, bütün ülkeleri, dünya ekonomisinin en canlı kesimlerine bağlamak eğilimindeydi. İlk sergi Şubat devriminden sonra, 1851 de Londra'da gerçekleştirildi, ikincisi 1855 de Paris'te, üçüncüsü yine Londra'da düzenlendi.

Sonuncu sergiyle ilgili olarak Paris'te işçiler arasında sıkı bir ajitasyon yürütülür. Armand Levi başkanlığındaki gurup, Londra sergisindeki Fransız pavyonunu düzenlemekle görevli heyetin başkanı Prens Plon-Plon'a başvurur. Prens, Londra sergisine gönderilecek işçi heyetine ödenek verilmesini sağlar.

Paris işçileri arasında bu konuyla ilgili olarak çok sert tartışmalar olur. Blankistler doğal olarak, ısrarla hükümetin bu lütfunun reddedilmesini isterler. Mutuallstlerin ağır bastığı diğer gurup ise, daha farklı bir düşünce ileri sürer. Onlara göre bütün legal olanaklardan yararlanmak gerekliydi. Para, bu işçi heyetine yardım olarak verilecekti. Mutualistler heyetin yukardan atanması yerine, atelyelerden seçilmesini talep ederler. Bu seçimlerden, propaganda yapmak, ve kendi üyelerini seçtirmek için yararlanmayı umuyorlardı.

Sonunda ikinci gurup ağır bastı. Seçimlere izin verildi ve hemen hemen heyetin bütün üyeleri Prudoncu gurup arasından seçildi. Armand Levi'nin yandaşları tamamen silindi. Paris'ten gelen işçi heyeti artık örgütlenmişti. Londra'ya gidecek Alman heyetinin, daha önce bir işçi kongresinin örgütlenmesinde Lassalle ile birlikte çalışan işçi gurubuyla ilişkide olması da önemli bir noktaydı.

Böylelikle Londra'daki dünya sergisi Fransız, İngiliz ve Alman işçileri için biraraya gelme fırsatı yaratır. Enternasyonal tarihini yazan bazı yazarlar, Enternasyonal'in başlangıcını bu toplantıya bağlarlar. Örneğin Steklov şunları yazmaktadır:

«İngiliz işçileriyle kıta işçileri arasında yakınlaşma ve anlaşma için, 1862 Londra Dünya Sergisi bir fırsat yarattı. 5 Ağustos 1862 de İngiliz işçileri, seksen Fransız delegesi onuruna bir toplantı düzenler. Konuşmalarda ağır basan nokta, proleterler arasında, özdeş çıkarlarla umutlara sahip insanlar olarak, yurttaşlar ve emekçiler olarak uluslararası bağlar kurulmasının gerekliliğiydi.»

Maalesef yukarda anlatılanlar bir söylentiden başka birşey değildir. Gerçekte bu toplantı tamamen farklı bir özellik taşıyordu. Burada verilen söylevler, tek bir işvereni olsun tedirgin etmedi, tek bir polisi olsun rahatsız etmedi. İnşaat sanayiindeki grevler sırasında müteahhitlerin başında bulunan İngiliz ka-

pitalistleri, bu toplantıda asıl faal rol oynayan kişilerdi. İngiliz sendikacılarının bu toplantıya katılmayı açıkca reddettiklerini söylemek yeterlidir sanırız. Nereden bakarsak bakalım, bu toplantıyı Enternasyonal'in başlangıcı sayamayız.

Yalnız birşey doğruydu: Fransız ve Alman heyetleri, Londra'da muhtemelen 1848'den sonra göçetmiş Fransız ve Alman işçileriyle karşılaştılar. 1850'lerde ve 1860'larda çeşitli milliyetlerden işçilerin buluştuğu yer, Schapper ve arkadaşlarınca 1840'da kurulan ünlü İşçi Eğitim Derneğiydi. Bu derneğin lokali, yabancıların oturduğu bir sokakta bulunmaktaydı. Bu lokal son savaşa dek bir merkez hizmeti gördü. 1914'de savaş ilan olunur olunmaz, hükümet bu derneği derhal kapattı.

Hiç şüphesiz, Fransız heyetindeki bazı üyeler eski Fransız mültecileriyle tanıştılar, Leibzig ve Berlin'den gelen Alman işçileri 'de eski yoldaşlarıyla karşılaştılar. Ama bunlar elbette, bazı tarihçilerle birlikte, Steklov'un da çok büyük önem verdiği 5 Ağustos toplantısı gibi, Enternasyonal'in kurulmasına yol açması muhtemel olmayan, salt tesadüfi ilişkilerdi.

Ancak o sıralar çok önemli iki olay meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, Amerikan İç Savaşıydı (1860-1865). Köleliğin kaldırılmasının günün en önemli sorunu olduğunu daha önce görmüştük. Bu sorun sonunda öyle keskin bir hal alır ve Güneyle Kuzey devletleri arasında öyle şiddetli bir çatışmaya yol açar ki, kölelik düzenini muhafaza etmek için Güney, Kuzey'den ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet kurmağa karar verir. Bunun sonucu ise, tüm kapitalist dünya için beklenmedik ve hoş olmayan neticeler doğuran bir iç savaş olur. Güney devletleri, tüm dünya pamuklu sanayiinde kullanılan pamuğun başlıca yetiştirlcisiydi. Mısır pamuğu henüz çok küçük önem taşıyordu; Doğu Hindistan ve Türkistan'da ise pamuk üretimi başlamamıştı. Neticede Avrupa pamuksuz kaldı. Pamuk kıtlığı, dokuma sanayiindeki bütün diğer hammaddelerin fiyatlarında bir yükselmeye yol açar. Elbette en az sıkıntıyı büyük kapitalistler

çekti, küçük kapitalistler ise fabrikalarını kısa zamanda kapatmak zorunda kaldılar. Onbinlerce, yüzbinlerce işçi açlığa mahkum edildi.

Hükümetler işsizlere son derece düşük ücretler dağıtmakla yetindi. Kısa bir süre önce, inşaat sanayiindeki grev sırasında örnek bir dayanışma gösteren İngiliz işçileri, bu kez de, yardım toplama kavgasına koyuldu. Girişim, özel bir komite atayan Londra Sendikalar Konseyi'nden geldi. Fransa'da bu amaçla benzer bir komite örgütlendi. İki komite birbirlyle sık sık yazışmaktaydı. Fransız ve İngiliz işçilerine, bu olay, sıkı bir ittifakın farklı ülkelerin işçi çıkarlarına ne kadar yararlı olduğunu göstermiştir. Birleşik Devletler'deki İç Savaş, Avrupa'nın tüm ekonomik hayatında korkunç bir şok yaratmıştı; bunun etkilerini İngiliz, Fransız, Alman ve hatta Rus İşçileri eşit olarak duymuşlardı. Marx'ın **Kapital**'e yazdığı önsözde, Ondokuzuncu Yüzyıldaki Amerikan İç Savaşının, İşçi sınıfı açısından, Onsekizinci Yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Savaşının Fransız burjuvazisi ve Fransız Devrimi açısından oynadığı role benzer, ona eşit bir rol oynadığını söylemesinin nedeni buydu.

Bu dönemde, farklı ülkelerin işçilerini aynı ölçüde ilgilendiren başka bir olay daha meydana geldi. Rusya'da serflik kaldırıldı (1861). Rusya'da siyasal ve ekonomik hayatın diğer dallarında da reformların yapılması yakındı. Devrimci hareket gittikce daha canlanıyor ve daha köklü değişikliklerin yapılmasını savunuyordu. Rusya'nın önde gelen sömürgeleri, özellikle Polonya kargaşa içindeydi. Çarlık hükümeti, iç ve dış fesattan kurtulmak için bunu bir bahane olarak kullanmağa karar verir. Bir yandan Polonya'da bir ayaklanmayı tahrik ederken, Katkov ve para yiyen diğer yazar müsveddelerinin yardımıyla, ülke içinde şövenizmi kışkırtır. Ünlü cellat Muraviev, ve onun gibi diğer caniler, Polonya ayaklanmasını boğmakla görevlendirilirler.

Rus çarlığına karşı nefret besleyen Batı Avrupa, Polonyalıları coşkunca bir sevgiyle karşılar. İngiliz ve Fransız hükümetleri Polonyalı isyancıların sempatizanlarına tam bir hareket serbestisi tanıdılar ve bunu Rusya'ya karşı birlken kin duygularını boşaltmoda en uygun yol saydılar. Fransa'da bir sürü toplantılar düzenlendi ve Henri Tolain (1828-1897) başkanlığında bir komite kuruldu. İngiltere'de Polonya yanlısı hareketin başında Odger ve Cremer gibi işçilerle, Profesör Beesly (1831 - 1915) gibi radikal aydınlar vardı.

1863 Eylülünde Londra'da Profesör E.S. Beesly başkanlığında büyük bir kitle gösterisi düzenlendi (34); Cremer Polonyalıları savunan bir konuşma yaptı.' Toplantıda alınan karara göre, İngiliz ve Fransız işçileri, kendi hükümetlerine aynı anda baskı yaparak Polonyalılar lehine müdahalede bulunmaya zorlayacaklardı. Yine aynı gün uluslararası bir gösteri düzenlenmesi kararlaştırılır. Bu gösteri 22 Temmuz 1863 de Londra'da yapıldı. Başkan yine Beesly'dl. Odger ve Cremer İngiliz işçileri adına, Tolain Fransız işçileri adına konuştular. Sadece Polonya'da olanlar tartışıldı ve herkez Polonya'ya bağımsızlığının geri verilmesinin gerekliliği üzerinde durdu. Ertesi gün, Enternasyonal tarihçilerinin pek dikkat etmediği diğer bir toplantı daha düzenlendi. Londra Sendikalar Konseyinin girişimiyle düzenlenen bu toplantıya, bu kez burjuvazi katılmamıştı. Odger, İngiliz işçileriyle kıta işçileri arasında daha sıkı bağlar kurulmasını savunur. Sorun aslında pratik bir temel üzerinde yoğunlaşıyordu. İngiliz işçileri Fransız, Belçikalı ve özellikle Alman işçilerinin ciddi rekabetini dikkate almak zorundaydı. 1860'ların başlarında, büyük girişimler halinde yoğunlaşan unlu besinler sanayii bütünüyle Alman işçileri tarafından işletiliyordu. İnşaat, mobilyacılık ve mefruşat sanayllerini ise Fransızlar doldurmuştu. İngiliz sendikacılarının, İngiltere'ye akın eden yabancı işçileri herhangi biçimde etkilemeye bu kadar çok değer vermelerinin

nedeni buydu. Bu, çeşitli uluslardan en iyi işçileri birleştirecek bir örgütle başarılabilirdi.

İngiliz işçilerinin, Fransız işçilerine hitap eden bir mektup göndermesine karar verilir. Bu mektubun taslağı, onaylanmak üzere Londralı sendikacılara sunulana dek aradan yaklaşık üç ay geçer. Bu taslağın önemli bir bölümü Odger tarafından yazılmıştı.

Bu sırada Polonya ayaklanması Çarın cellatları tarafından duyulmadık bir vahşetle ezilmişti. Mektupda bundan hemen hiç söz edilmemektedir. Bu mektuptan küçük bir parça alacağız:

«İşçi davası açısından halkların kardeşliği son derece zorunludur, çünkü ne zaman çalışma saatlerini indirerek ya da iş gücünün fiatını yükselterek daha iyi toplumsal koşullar elde etmeğe kalkışsak, işverenlerimiz bizi, işimizi daha düşük bir ücret karşılığında yapmaya hazır Fransız, Alman, Belçikalı ve diğer işçileri yerimize getirmekle tehdit ediyorlar; kıtadaki kardeşlerimiz bizi incitmek gibi bir arzu beslemeseler de, tüm ülkelerin sanayici sınıfları arasında yürüyen düzenli ve sistemli bir haberleşme kanalıyla, bu işin yapılmakta olduğunu söylemekten dolayı üzgünüz. Amacımız, çok düşük düzeydeki ücretleri mümkün olduğu kadar daha yüksek bir düzeye çıkarmak ve işverenlerimizin bizleri birbirimizin karşısına çıkararak ve böylece bizi kendi açgözlü hesaplarına en uygun olan, en aşağı düzeyde çalışmağa zorlayarak bizimle oynamasına izin vermemektir.»

Mektup Fransızcaya profesör Beesly tarafından çevrilir ve 1863 Kasımında Paris'e gönderilir. Oradaki atelyelerde propaganda malzemesi olarak kullanılır. Fransızların cevabı çok geç gelir. Paris o sıralarda, sonraları Temsilciler Meclisi diye adlandırılan yasama organı için yapılacak seçimlere hazırlanıyordu. Başlarında, daha önce tanıdığımız Tolain ile Perruchon'un bulunduğu bir gurup işçi, işçilerin kendi adaylarını mı göstermе-

leri gerektiği yoksa radikal adayları desteklemekle mi yetinmeleri gerektiğine ilişkin son derece önemli bir sorunu ortaya atmışlardı. Bir başka deyişle, işçiler kendi bağımsız çizgilerinde mi kalmalıydılar, yoksa burjuva partilerinin kuyruğuna mı takılmalıydılar. Bu soru 1863 sonunda, ve 1864 başlarında heyecanla tartışıldı. Sonunda işçiler bağımsız çalışmağa ve Tolain'i aday göstermeğe karar verirler. Belgenin altındakl imza sayısından dolayı **Atmışlar Bildirisi** adıyla bilinen özel bir platformla, burjuva demokratlarından kopulduğu açıklanır.

Bu bildirinin burjuva düzeninin eleştirisine ayrılan teorik bölümü, bütünüyle Proudhon'un görüşlerine uyuyordu. Ama diğer yandan işçiler için ayrı bir siyasal parti savunularak, ve işçilerin çıkarlarını temsil edecek işçi adayları gösterilerek, ustanın siyasal programı kesin olarak terkolunuyordu.

Proudhon bu **Altmışlar Bildirisi**'ni çok sıcak karşılar. Bu bildiriden esinlenerek, en iyi eseri sayılan bir kitabı yazmağa koyulur. Hayatının son aylarını bu kitaba hasreder, ama onun yayınlandığını göremez. Kitabın adı, **İşçi Sınıfının Siyasal Kapasitesi**'dir. Proudhon, işçi sınıfının bağımsız sınıf örgütleri oluşturma hakkını ilk kez bu kitabında kabul eder. Proudhon grevler sorunu ve karşılıklı yardımlaşma dernekleriyle ilgili tavrını değiştirmemişse de bu kitap, burjuva toplumunu protesto eden havası ve kararlı proleter eğilimiyle, ilk mükemmel edebi eseri olan **Mülkiyet Nedir**'i hatırlatıyordu. İşçi sınıfının haklılığını savunması onu, Fransız işçilerinin en gözde kitaplarından biri yaptı. Prudonculuğun Birinci Enternasyonal dönemindeki etkinliğinden sözederken, bunun, Prudonculuğun **Altmışlar Bildirisi**'nin yayınlanmasından sonra billurlaşan şeklinin etkinliği olduğunu unutmamalıyız.

Paris işçileri, İngilizlerin mesajına verecekleri cevabı yaklaşık bir yıl kadar sonra hazırladılar. Bu cevabı Londra'ya götürmek üzere özel bir heyet seçildi. 28 Eylül 1864 de, ünlü St. Martin's Hall'da Fransız heyetini karşılamak üzere bir toplantı

«Mr. Marx,

Aziz efendim,

İlişikteki ilanın bildirdiği toplantıyı düzenleyen komite, bu toplantıya sizin de katılmanızı rica etmektedir. Bu çağrıyı kabul ederseniz, saat 7 de Komitenin toplanacağı komite odasında bulunmalısınız.

Saygılar. Sizin olan

(İmza) W. R. Cremer.»

Akla, Cremer'i Marx'ı davet etmeye neyin ittiği sorusu gelmektedir: Neden bu çağrı, o sıralarda Londra'da bol bol rastlanan ve İngiliz ve Fransızlarla daha yakın ilişkileri olan diğer birçok mülteciyi kapsamıyordu? Neden Marx, gelecekteki Uluslararası Birliğin komite üyesi olarak seçilmişti.

Bu konuda sadece tahminler ileri sürebiliriz. En akla uygun tahmin şudur: Alman İşçileri Eğitim Derneğinin, çeşitli milliyetlerden işçilerin başlıca buluşma yeri olarak oynadığı rolü daha önce görmüştük. İngiliz işverenlerinin ajanları kanalıyla Londra'ya çektikleri işçilerin rekobetinin yarattığı acı sonuçları önlemek için, Almanlarla birlik olmaları gerektiğini İngiliz işçileri de kavramağa başlayınca, dernek daha da geniş çaplı bir merkez haline gelir. Bundan dolayı İngilizlerle eski Komünist Liga'nın üyeleri —J. G. Eccarius, Friedrich Lessner, Pfander— arasında yakın kişisel bağlar doğar. İlk ikisi terzi, üçüncüsü boyacıydı. Hepsi Londra'daki sendika çalışmalarında faal rol almışlardı, Londra Sendikalar Konseyinin örgütleyicileri ve önderleriyle tanışıyorlardı. Vogt olayı sırasında Alman İşçileri Eğitim Derneği ile ilişkilerini yenileyen Dr. Marx ile Odger ve Cremer'in nasıl tanıştıklarını tahmin etmek güç değil.

Marx'ın kuruluşunda payı olmadığı Birinci Enternasyonal'de oynadığı önemli rol, Enternasyonal örgütlendikten sonra başlamıştır. Marx, kısa zamanda örgüte hayatiyet kazandıran

düzenlendi. Başkanlığı yine Beesly üstlenmişti. Salon son derece kalabalıktı. İlkin Odger İngiliz işçilerinin mesajını, sonra Tolain, aşağıda kısa bir alıntı yapacağımız, Fransızların cevabını okudu:

«Endüstriyel ilerleme, iş bölümü, ticaret özgürlüğü-bunlar toplumun iktisadi yaşantısının özünü değiştirmeyi vaat ettikleri için bugün ilgimizi çeken üç unsurdur. Zamanın gerekleri ve koşulların zoru altında, sermaye yoğunlaşıyor, güçlü mali ve sınai birleşmeler içinde örgütleniyor. Bazı savunma tedbirleri olmazsak, eğer bu kuvvet herhangi biçimde dengelenmezse, sonunda despotik bir güç haline gelecektir. Biz, dünya işçileri birleşmeliyiz ve insanlığı iki sınıfa bölen (bir yanda bir açlar yığını ve hayvanlaştırılan halk, öte yanda şişko, aşırı semirmiş monderenler kliği) bu uğursuz sisteme karşı aşılmaz bir barikat kurmalıyız. Kurtuluşumuzu dayanışmada arayalım.»

Fransız işçileri beraberlerinde, böyle bir örgüt için taslak da getirmişlerdi. Londra'da çeşitli ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir merkezi komisyon kuruldu. Avrupa'nın bütün önemli kentlerinde, merkezi kurulla sürekli haberleşen ve merkezi kurul tarafından önerilen sorunları tartışacak alt komisyonlar oluşturulacaktı. Merkezi komisyon bu tartışmaların sonuçlarını özetleyecekti. Örgütün en son biçimini saptamak üzere Belçika'da uluslararası bir kongre toplanacaktı.

Marx o sıralarda neredeydi, bütün bunlardaki payı neydi diye sorabiliriz. Hemen hiç payı yoktu. Daha ilerde de göreceğimiz gibi, 28 Eylül 1864'de gerçekleşen tarihsel olayın hazırlanması, Birinci Enternasyonal'in başladığı günün tüm hazırlıkları, işçilerin kendi çabalarıyla gerçekleştirilmiştir. Şimdiye dek bu olayla ilişkin olarak Marx'ın adını anma fırsatı olmadı. Bu olaya Marx nasıl katıldı? Bu soruya, Marx'ın karma karışık kağıtları arasında bulunan bir not cevap vermektedir. Bu notta şunları okuyoruz:

rehber oldu. 28 Eylül toplantısında seçilen komite aslında ne yapacağını bilmiyordu. Programı, tüzüğü, hatta adı bile yoktu. O sıralarda Londra'da bulunan bu tür bir uluslararası dernek, Avam Ligası (Common League) komiteye kendi çatısı altına barınma teklifinde bulunmuştu. Komitenin ilk toplantısının tutanaklarını okuyunca, bu Liganın birkaç halimselim burjuva temsilcisinin de orada hazır bulunduğunu anlamaktayız. Bu centilmenlerden bazıları, komiteye, yeni bir örgüte ihtiyaç olmadığını bildirirken, diğerleri de, yalnız işçilere değil uluslararası dayanışma davasına ve emekçilerin ekonomik siyasal koşullarının düzeltilmesine değer veren herkeze açık olan yeni bir uluslararası derneğin örgütlenmesini önerdi. Ancak Eccarius ve Whitlock (eski bir Çartist) adında iki işçinin ısrarı üzerine, yeni derneğe Uluslararası İşçiler Birliği (International Workingmen's Association) adının verilmesi kararlaştırıldı. Bu önerge, aralarında Çartist hareketin beşiği olan eski İşçiler Birliği (Workingmen's Association) üyelerinin de bulunduğu İngilizler tarafından desteklendi. Avam Ligası üyesi iyi yürekli burjuvaları arasından derhal silkip atan yeni uluslararası derneğin ayırıcı özelliğini, bu yeni ad açıkca tanımlıyordu. Avam Ligası, komiteye kendine başka yer aramasını bildirdi. Neyse ki, mültecilerle yabancı işçilerin yaşadığı bir bölgede, Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin yakınlarında küçük bir toplantı odası bulmayı başardılar.

İsim üzerinde karara varılır varılmaz, komite program ve tüzük hazırlıklarına koyuldu. Komitenin çok farklı unsurlardan oluşması bazı sıkıntılar yaratıyordu. İlkin İngilizler, kendi içlerinde de birçok guruba ayrılmıştı: eskinin Çartistleri olan sendikacılar, hatta eski Owenciler. Sonra ekonomik sorunlardan pek anlamayan ama devrim konusunda uzman olduklarını sanan Fransızlar... Başlarında, çok ünlü eski bir devrimci ve cumhuriyetçi, öte yandan son derece dindar bir kişi olan Giuseppe Mazzini (1805-1872) bulunduğu için, İtalyanlar da çok etkiliydi. Sonra Polonyalı mülteciler vardı. Onlara göre Polanya sorunu

en önemli konuydu. Nihayet Komitede Komünist Liga'nın eski üyeleri olan birçok Alman yer alıyordu —Eccarius, Lessner, Lochner, Ofaender ve Marx.

Komiteye birçok tasarı getirildi. Görev aldığı alt komitede Marx, kendi tezlerini savundu ve kendi tasarısını genel komitenin önüne getirmesi kararlaştırıldı. En sonunda, komite dördüncü kez toplandığında (1 Kasım 1864), birkaç ufak değişiklikle, Marx'ın taslağı ezici bir çoğunlukla benimsendi.

Bu taslağın ilk bölümünde birçok uzlaşmanın ve tavizin yer aldığını belirtmeliyiz; ve taslak bu haliyle kabul edilmiştir. Marx'ın kendisi de Engels'e yazdığı mektupta, tüzük ve programa Hak, Ahlak ve Adalet gibi kelimeler sokmak zorunda kaldığından yakınmaktadır. Ama Engels'e de belirttiği gibi, bu kelimeleri en az zararlı olacakları kısımlarda kullanmağa çalışmıştı.

Yine de Marx'ın başarısının sırrı burada yatmıyordu. Önermelerini bu kadar çeşitli unsurdan oluşan bir guruba benimsetebilmedeki başarısı, olağanüstü bir ustalıkla yazdığı Enternasyonal Açılış Hitabı'nın ürünüydü. Bunu, Marx'ın en azılı muarızı Bakunin dahi kabul etmiştir. Marx'ın Engels'e yazdığı mektupda da itiraf ettiği gibi, komünist görüşü daha ilk aceml evresinde bulunan işçi hareketinin kabul edebileceği biçimde ifade etmek son derece zordu. Komünist Manifesto'nun yürekli devrimci dilini kullanmak mümkün değildi. Marx içerikte kapsamlı, biçimde ılımlı olmağa çalışmıştı. Elde ettiği başarı ise eşsizdi.

Açılış Hitabı **Komünist Manifesto**'dan onyedi yıl sonra yazılmıştı. İki belge de aynı yazarın eseriydi. Ama bu iki bildirinin yazıldığı tarihsel dönem ve örgütler son derece farklıydı. **Komünist Manifesto** küçük bir devrimcl ve komünist gurubun isteği üzerine, daha çok genç olan bir işçi hareketi için yazılmıştı. Bu komünistler o günlerde bile, işçi hareketine sokuşturmak istedikleri bazı ilkeleri önemle vurgulayamadıklarını, ama milliyete bakmadan, tüm dünya proletaryasının ortak çıkarlarını tem-

sil eden genel ilkeleri billurloştırmağa çalıştıklarını söylüyorlardı.

1864'de işçi hareketi büyümüş, kitlelere yayılmıştı. Ama gelişkin bir sınıf bilinci açısından, bu hareket, 1848 in devrim öncüsüne oranla çok daha gerideydi. Aynı gerileme önderler arasında da göze çarpmaktaydı. Yeni Manifesto'nun, kitleler ve önderler orasındaki proleter sınıf bilinci düzeyinin düşüklüğü gözönüne alınarak, oma diğer yandan da Komünist Manifesto' da konan temel ilkelere bağlı kalınarak yazılması zorunluydu.

Marx, Hitapta «birleşik cephe» taktiklerinin klasik bir örneğini vermiştir. İşçi sınıfının taleplerini ifade etmiş ve işçi sınıfının üzerinde birleşebileceği ve birleşmesi gerektiği ve işçi hareketinin daha ileri gelişmesinin dayanması beklenen tüm noktaları vurgulamıştı. Marx tarafından formüle edilen proletaryanın acil taleplerini, mantıksal olarak **Komünist Manifesto'nun** daha ileri talepleri izleyecekti.

Bütün bu konularda Marx doğal olarak, Enternasyonal Komitesinde bulunan Mazzini'ye, Fransız devrimcilerine ve aynı zamanda İngiliz sosyalistlerine oranla dev bir üstünlüğe sahipti. Marx temel ilkelerinde değişiklik yapmadan anıtsal bir eser yaratmıştı. Bu sıralarda dev eseri **Kapital'in** birinci cildinin ilk taslağını tamamlamış, son fırça darbelerini vurmakla meşguldü. Marx o dönemde dünyada işçi sınıfının koşulları üzerine son derece ayrıntılı araştırma yapmış ve kapitalist toplumun tüm mekanizmasını son derece köklü biçimde kavramış tek insandı. Bütün İngiltere'de, İngiliz fabrika müfettişlerinin tüm raporlarını ve endüstrinin çeşitli dallarında, kır ve kent proletaryasının farklı kotegorileri arasında hüküm süren koşulları soruşturan parlamento komisyonlarının araştırmalarını böyle eksiksiz biçimde inceleyerek, bitmek bilmeyen sıkıntılar yüklenecek başka biri yoktu. Marx'ın bu konuda sahip olduğu bilgi, komitenin işçi üyelerinin sahip olduklarından daha kapsamlı ve oran-

lanamıyacak ölçüde daha genişti. Marx, her sanayi dalındaki koşulları ve bunların kapitalist üretimin genel kanunları ile olan ilişkisini biliyordu.

Büyük bir propaganda yeteneği, Hitab'ın yapısında da görülüyordu. Tüm tarihsel gelişmenin ve bütün siyasal hareketlerin asli temeli olarak, sınıf mücadelesini anlatmakla konuya girdiği Komünist Manifesto'da olduğu gibi, Marx, bu yeni Manifesto'ya da genel laflar yada yüksek düzeyde konularla değil, işçi sınıfının koşullarını çizen olguları vermekle başlamıştı.

«1848-1864 yılları arasındaki dönemde, sanayinin benzeri görülmemiş gelişmesine ve ticaretin büyümesine karşın, işçi sınıfının çektiği sefaletin azalmamış olması, son derece önemli bir olgudur.»

Ve Marx, Gladstone'un Avam Kamarasındaki söylevine değinerek, Büyük Britanya ticaretinde 1843'den sonraki üç misli artışa karşın, her on İngilizden dokuzunun hayatının, salt varlıklarını sürdürmek için verilen zorlu bir mücadeleden başka birşey olmadığına işaret eder. Gerçekten de, hapishanedeki suçlular birçok işçiye oranla daha iyi besin almaktaydı.

Marx sürekli parlamento komisyonlarının araştırmalarına değinerek, işçi sınıfı kitleleri arasındaki yetersiz beslenmenin, soysuzlaşma ve hastalıkların görüntüsünü çizer Aynı zamanda mülk sahibi sınıfların zenginliklerindeki, ancak masallarda görülebilecek artışa dikkati çeker.

Marx böylece, burjuva iktisatçılarının ileri sürdüğü iddialara karşın, ne makinenin geliştirilmesinin, ne bilimin sanayiye uygulanmasının, ne yeni haberleşme araçlarının, kullanılmağa başlanmasının, yeni sömürgelerin bulunmasının, göçün, yeni pazarlar yaratılmasının ve ne de serbest ticaretin, işçi sınıfının sefaletine sonvermesine ihtimal olmadığı gibi kaçınılmaz bir sonuca ulaşır. Manifesto'da olduğu gibi, burdan daha ileri bir

yargıya varır: toplumsal düzen eski temele dayanırken, emeğin üretkenliğindeki herhangi bir yeni gelişme, yalnızca sınıfları birbirinden ayıran uçurumu genişletir ve derinleştirir, zorunlu olarak daha önce varolan antagonizmayı daha da çarpıcı biçimde öne çıkarır.

İşçi sınıfının 1848 deki yenilgisini (bu yenilginin peşinden 1849-1859 arasındaki dönemin özelliği olan uyuşukluk gelmiştir) hazırlayan nedenleri belirttikten sonra Marx, işçilerin bu dönemde elde ettikleri birkaç kazanca dikkati çeker.

Bunlardan birincisi, on saatlik işgünü kanunuydu. Marx, kapitalizm şakşakçılarının ileri sürdüğü bütün iddialara karşın, işgününün kısalmasının, emeğin üretkenliğini azaltmaktan çok arttırdığını ispatlamıştır. Diğer yandan Marx, devletin ekonomik ilişkilere müdahale etmesi ilkesinin eski **laissez - faire** düşünceleri üzerindeki zaferine de işaret eder. Daha sonra **Komünist Manifesto**'da olduğu gibi, üretimin bir bütün olarak toplumun denetim ve yönetimine tabi olması gerektiği ve böyle bir üretimin ancak işçi sınıfının ekonomi politiği temeli üzerine oturacağı sonucuna varır. On saatlik işgününe ilişkin kanun, yalnızca pratik bir zafer değil, proleter ekonomi politiğin burjuva ekonomi politiği üzerindeki zaferidir.

Diğer bir kazanç da, işçilerin kendi girişimleriyle kurulan kooperatif fabrikalarıydı. Ancak, kooperatif birliklerini toplumun sosyalist bir topluma dönüşmesinde bir başlangıç noktası olarak gören Lassalle'ın tersine, Marx, bunların taşıdığı pratik önemi abartmaz. Tam tersine, işçi kitlelerine, emekçileri sömüren bir kapitalistler sınıfı olmadan da geniş çaplı ve bilimsel bir üretimin başarılıp, geliştirilebileceğini; ücretli emeğin de kölelik gibi ebedi olmadığını, aslına bakılacak olursa, sonunda yerini toplumsal bir üretim sistemine bırakacak olan geçici ve daha geri bir çalışma biçimi olduğunu göstermek için bu kooperatiflerden yararlanır.

Tamamen komünist bir mantıkla, Marx, bu kooperatif birliklerinin sadece az sayıda işçiyi kucakladığı için, işçi sınıfının koşullarını herhangi bir biçimde iyileştiremiyeceğini belirtir.

Kapitalist üretimin yerine sosyalist üretimin geçmesinden önce, kooperatif üretim ağının tüm ülkeye yayılması gerekli olabilir. Ancak sorunu bu şekilde koyduktan sonra Marx, arkasından, böyle bir dönüşümün hakim sınıfların umutsuzca direnişiyle engellenmek isteneceğini söyler. Toprak sahipleri ve kapitalistler, ekonomik ayrıcalıklarını savunmak için siyasal iktidarlarını kullanacaklardır. Bundan ötürü, işçi sınıfının ilk görevi, siyasal iktidarın ele geçirilmesiydi, ve bunu başarmak için işçilerin, dünyanın tüm ülkelerinde kendi siyasal işçi partilerini yaratmaları gerekmektedir. İşçilerin elinde tek bir başarı etkeni vardır. Bu da kitleler, sayılardır. Ama bu kitle ancak, kaynaştığı, birleştiği zaman, bilgi ve bilimin izinden gittiği zaman güçlüdür. Sımsıkı koynaşmadıkça, kurtuluş mücadelesinde omuz omuza vermedikçe, karşılıklı olarak yardımlaşmadıkça, ulusal ve uluslararası bir örgütlenme olmadıkça, işçiler yenilmeğe mahkum olacaklardır. Marx, çeşitli ülkelerden İşçilerin, bu düşüncelerle, bir Enternasyonal İşçiler Birliği oluşturmoğa karar verdiklerini ekler.

Böylece Marx, şaşırtıcı bir incelik ve hünerle, bir zamanlar daha ateşli bir dille **Komünist Manifesto**'da vardığı temel sonuçlara, bir kez daha ulaşmıştı: proletarya kendi sınıf çizgisi üzerinde örgütlenmeli, burjuva egemenliği yıkılmalı, proletarya siyasal iktidarı ele geçirmeli, ücretli emek kaldırılmalı, bütün üretim araçları toplumun eline geçmeli.

Marx **Açılış Hitabı**'nı çok önemli diğer bir siyasal sorunla bitirmektedir. İşçi sınıfı kendini ulusal politikanın dar alanına hapsetmemelidir. Dış politikadaki tüm sorunları dikkatle izlemelidir. Eğer davanın bütününün zaferi dünya işçilerinin kardeşçe dayanışmasına bağlıysa, işçi sınıfı bu tarihsel görevini yeri-

ne getirmek için, uluslararası diplomaside ulusal önyargılardan yararlanmak ve kandökmek, halkın zenginliklerini yoketmek için bir ülkenin işçilerini diğer ülkenin işçilerine karşı çıkarmakla yükümlü olan hakim sınıflara izin vermemelidir. Bu nedenle işçiler uluslararası politikanın tüm sırlarını bilmelidir. Hükümetlerinin diplomatik davranışlarını izlemeli, gerektiğinde ellerindeki tüm güçleri kullanarak onlara karşı direnmelidirler. Hükümetlerinin canice oyunlarına karşı, herkesi kucaklayan bir protesto eyleminde birleşmelidirler. Bireylerce işlenen cinayetleri cezalandırırken, uluslararası ilişkilerde görülen soygun, talan ve üçkağıtlara göz yumma durumuna artık bir son vermenin zamanı gelmiştir.

BÖLÜM VIII

BİRİNCİ ENTERNASYONAL TÜZÜĞÜ. LONDRA KONFERANSI, CENEVRE KONGRESİ. MARX'IN RAPORU. LOZAN VE BRÜKSEL KONGRELERİ. BAKUNİN VE MARX. BASEL KONGRESİ. FRANSA-PRUSYA SAVAŞI. PARİS KOMÜNÜ. MARX İLE BAKUNİN ARASINDAKİ MÜCADELE. HAGUE. KONGRESİ.

Enternasyonal'in kuruluşunun ve Açılış Hitabı'nın yazılışının ayrıntılı hikayesini ele aldık. Şimdi Enternasyonal Tüzüğü'nü incelemeğe girişeceğiz. Bu tüzük de Marx tarafından yazılmıştır ve iki bölümden oluşmaktadır; birinci bölüm ilkeleri, ikincisi ise örgütsel sorunları ele alır.

Marx'ın komünizmin temel ilkelerini nasıl büyük bir ustalıkla Enternasyonal Açılış Hitabı'na soktuğunu gördük. Ancak bu ilkeleri tüzüğe sokmak daha da önemliydi ve son derece güç bir işti. Açılış Hitabı tek bir amaç peşinde koşuyordu— 28 Eylül 1864 de işçileri bir araya gelmeye yönelten nedenlerin aydınlatılması ve Enternasyonal'in kurulması. Ancak bu hitap bir program değildi, sadece ona bir giriştiı; tüm dünya önünde —bu özellikle kendi adından belli oluyordu— okunan görkemli bir pronunclamento'dan (*) ibaretti; yeni bir uluslararası derneğin, bir işçiler birliğinin kurulmakta olduğu ilan edliyordu.

(*) İspanyolca'da hükümet beyannamesi.

Marx ikinci sorunu —farklı ülkelerde işçi sınıfının karşılaştığı genel sorunların ifade olunması sorunu— çözerken de, daha az ustaca davranmadı.

«Emekçi sınıfların kurtuluşunun emekçi sınıfların kendileri tarafından elde edilmesi gerektiğini; emekçi sınıfların kurtuluş mücadelesinin sınıf imtiyazları ve tekelleri için değil, eşit haklar ve görevler ve her çeşit sınıf hakimiyetinin kaldırılması için mücadele olduğunu;

«Her çeşit köleliğin, tüm sosyal sefaletin, manevi alçolmanın ve siyasal bağımlılığın temelinde, emekçinin, üretim araçlarını yani geçim kaynaklarını tekelinde tutan kimseye olan ekonomik bağımlılığının yattığını;

«Dolayısıyla emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşunun, her siyasal hareketin bir araç olarak tabi olması gereken büyük bir amaç olduğunu;

«Bu yüce amacı hedef alan bütün çabaların bugüne kadar, her ülkedeki sayısız iş kolları arasında dayanışma yoksunluğundan ve farklı ülkelerin emekçi sınıfları arasında kardeşçe birlik bağı bulunmamasından başarıya ulaşamadığını;

«Emeğin kurtuluşunun, ne mahalli ne de milli fakat modern toplumun var olduğu bütün ülkeleri kapsayan ve çözümü, en ileri ülkelerin pratik ve teorik işbirliğine dayanan sosyal bir mesele olduğunu;

«Emekçi sınıfların, Avrupa'nın en ileri sanayi ülkelerinde bugün görülen canlanışının, yeni bir umut doğurmakla birlikte, eski hatalara tekrar düşülmemesi yolunda ciddi bir ikazda bulunduğunu ve hala birbirinden kopuk olan hareketlerin acilen birleşmesini gerektirdiğini

«Gözönüne alarak;» (*)

(*) Marx-Engels : Birinci Enternasyonal'de Örgütlenme Meselesi, Ser Yayınları, 1975, s. 24, 25.

Yukardaki noktalar dikkatli biçimde okunduğunda, Rus Komünist Partisi programının bazı temel maddelerinde, Marx tarafından ifade olunan bu tezlerin nasıl sıkı biçimde izlendiği görülebilir. Aynı şey İngiliz, Fransız ve Alman partilerinin eski programları için de söylenebilir. Özellikle, Fransızlarınkinde ve Erfurt Programında (*), fiilen Birinci Enternasyonal Tüzüğündeki temel maddelerin bir kopyası olan birçok nokta vardır.

Enternasyonal geçici komitesinin üyeleri bu önermeleri aynı biçimde kavramamıştı. Örneğin İngiliz, Fransız ve Alman üyelerin hepsi, işçi sınıfının kurtuluşunun yalnızca işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilebileceği önermesinde anlaşmışlardı; ancak bu, her gurup tarafından farklı farklı yorumlanmıştı. İngiliz sendikacıları ve eski Çartisler, bu önermede, orta sınıfın halim selim üyelerinin işçiler üzerindeki usandırıcı hamiliğine karşı yönelen bir protesto görmüşlerdi. Entelijansyaya karşı güçlü bir öfke duyan Fransızlar ise, bu önermeyi, iki yüzlü entelijansyaya yönelen bir eleştiri ve işçi sınıfının onlar olmadan da ilerleyebileceğinin doğrulanması olarak algılamışlardı. Yalnızca Komünist Liga'nın eski üyeleri olan Almanlar, bu önermenin bütün sonuçlarını tam olarak kavramışlardı. Eğer işçi sınıfı kendini yalnız kendi çabasıyla kurtarabilecekse, o zaman, burjuvaziyle herhangi bir koalisyon, burjuvaziyle herhangi biçimde kırıştırma bu ilkeye açıkca karşı çıkmak olacaktır. Diğer yandan bu ilke, amacın işçilerin şu yada bu gurubunu değil, bir bütün olarak işçi sınıfını kurtarmak olduğu ve kurtuluşun şu yada bu işçi gurubunca değil, tüm işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebileceğini ve bunun için önce proletaryanın bir sınıf örgütüne sahip olması gerektiğini de belirtmekteydi. İşçi sınıfının ekonomik köleleşmesinin nedeninin üretim araçları üzerindeki kapitalist tekel olduğu önermesinden, bu tekeli yıkmak gerektiği sonucu çıkmaktaydı. Ve

(*) Alman Sosyal Demokrat Partisinin Erfurt Kongresinde (1891) kabul edilen programı.

bu akıl yürütme, her türlü sınıf hakimiyetinin kaldırılması talebiyle daha da güçlü kılınıyordu; elbette bu da toplumun sınıflara bölünmesi ortadan kalkmadan elde olunamazdı.

Açılış Hitabı'nda belirtilen bu önerme, Tüzükte tekrarlanmamıştı. Proletaryanın önüne koyduğu tüm hedeflerin gerçekleşmesi için, siyasal iktidarı kendisi adına elde etmesinin gerektiğini doğrudan belirten bir sav Tüzükte yeralmamıştı. Onun yerine başka bir ibareye raslamaktayız. Tüzükte «dolayısıyla emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşunun, her siyasal hareketin bir araç olarak tabi olması gereken büyük bir amaç olduğu» belirtilmektedir.

Daha sonraları, Birinci Enternasyonal içindeki en şiddetli anlaşmazlıkların başlangıç noktası olduğu için, bu önermeyi açıklamalıyız.

Bu önermeyle ne kastolunmaktaydı? Proleter hareketin büyük amacı, işçi sınıfının ekonomik kurtuluşuydu. Bu amaca yalnızca üretim araçları üzerinde tekel kuranları mülksüzleştirerek ve sınıfsal nizamın bütününü ortadan kaldırarak ulaşılabilirdi. Peki bu nasıl gerçekleştirilecekti? «Katışıksız» sosyalistler ve anarşistler siyasal mücadeleyi küçümserken haklı mıydılar?

Hayır, bu sorunun cevabı Marx'ın formüle ettiği tezin içeriğinde yatmaktaydı. İşçi sınıfının siyasal alandaki mücadelesi, ekonomik alandaki mücadelesi kadar zorunluydu. Siyasal örgüt zorunludur. Proletaryanın siyasal hareketinin gelişmesi gereklidir. Bununla birlikte siyasal mücadeleye, burjuva demokratların ve radikal aydınların yaptığı gibi, bağımsız bir mücadele olarak bakmamak gerekir. Burjuva unsurlar yalnızca siyasal kalıpların değişmesiyle, cumhuriyetin kurulmasıyla ilgilenmektedir; onlar, temel sorunlara ilişkin konulara yanaşmak istemezler. Marx'ın, proletarya açısından siyasal hareketin, yalnızca kendi büyük hedeflerine ulaşma aracı olduğunu, yardım-

cı bir hareket olduğunu belirtmesinin nedeni işte buydu. Şüphesiz bu ifade, **Komünist Manifesto**'da hatta Açılış Hitabı'nda yapılan formülasyon kadar açık ve kesin değildi; daha önceki bu metinlerde işçi sınıfının baş amacının, siyasal iktidarı ele geçirmek olduğu özellikle belirtilmişti.

Doğru, Enternasyonal'in İngiliz üyeleri açısından, Marx'ın formüle ettiği önerme son derece açıktı. Tüzük İngiliz dilinde yazılmıştı ve Marx, komite üyeleri arasında bulunan eski Çartistlerle Owencıların çok aşina oldukları terimlerden yararlanmıştı. Sırası gelmişken, Çartistlerle Owencılar arasındaki tartışmanın esas olarak Owencıların yalnızca «temel amacı» gözönüne almalarından ve siyasal mücadeleyi ısrarla yok saymalarından dolayı meydana geldiğini hatırlatmalıyız. Çartistler, altı maddeli ünlü Charter'ı ortaya atarken, Owencılar onları sosyalizmi tamamen unutmuş olmakla itham etmişti. O zaman Çartistler, kendileri açısından da siyasal mücadelenin baş amaç olmadığını savunmuşlardı. Hasılı yirmi yıl kadar önce, Çartistler, şimdi Marx'ın tekrarladığı önermeyi ifade etmişlerdi. Çartistler, kendileri açısından siyasal mücadelenin amaca götürecek araç olduğunu, amacın kendisi olmadığını belirtmişlerdi. O halde Marx'ın tezinin komite içinde neden herhangi bir muhalefetle karşılaşmadığını şimdi anlayabiliriz. Ancak birkaç yıl sonra, Bakuninciilerle karşıtları arasında ateşli tartışmalar patlak verdiğinde, bu madde tartışmanın odak noktası olmuştur. Bakunincilerin ileri sürdüğüne göre, «bir araç olarak» kelimeleri Tüzüğün aslında yoktu ve Marx bu kelimeleri daha sonra, kendi siyasal anlayışını Enternasyonal'e benimsetmek için gizlice sokuşturmuştu.

«Bir araç olarak» deyiminin eksikliği, hiç şüphe yok, bu maddenin tüm anlamını değiştirir. Tüzüğün Fransızca çevirisinde bu kelimeler gerçekten atlanmıştı.

Kolayca açıklanabilecek küçük bir yanlışlık, hızlı çatışmasının ateşi içinde, Marx'a sahtekarlık, Enternasyonal Tüzüğünü

tahrif etme gibi saçma ithamların yöneltilmesine yol açtı. Tüzük Fransızcaya çevrildiğinde, resmi baskıda «bir araç olarak» deyimi yer almıyordu. Fransızca metinde şunlar yazılıydı: «İşçi sınıfının ekonomik kurtuluşu, siyasal hareketin kendisine tabi kılınması gereken büyük bir amaçtır.» İşçiler arasındaki her türlü siyasal hareketi büyük şüpheyle karşılayan Bonapart polisinin dikkatini çekmemek için, bu çıkarma, zorunlu sayılmıştı. İlk başlarda polis gerçekten Fransız Enternasyonalcilerinin politikadan çok ekonomiyle ilgilenen kişiler olduğunu sanmıştır. Yine aynı nedenle, «politikacılar» olan Blanklistler, zavallı Enternasyonalcilere «ekonomistler» diye saldırmışlardır.

Tüzüğün yanlış Fransızca çevirisinin İsviçre'nin Fransız kesiminde yeniden basılması ve buradan Fransız diline çok aşina olan İtalya, İspanya ve Belçika gibi ülkelere yayılması, meseleyi daha da karmaşık hale sokar. Enternasyonal'in geçici Tüzüğünü onaylayan ilk genel kongrede, her ulusun kendi elindeki metni benimsediğini daha ilerde göreceğiz. Birinci Enternasyonal, kendi tüzüğünü üç dilde basamıyacak kadar yoksuldu. İngilizce metin dahi ancak bin adet basılmış, ve hepsi kısa zamanda tükenmişti. Marx'ın en şiddetli muarızlarından biri olan ve Marx'ı büyük bir inatla kalpazanlıkla suçlayanlardan Guillaume, **Enternasyonal Tarihi** adlı kitabında, «bir araç olarak» deyiminin bulunduğu İngilizce metni ilk kez ancak 1905 yılında gördüğüne dair yeminler etmektedir! Guillaume, eğer isteseydi Marx'ın sahtekar olmadığına kendini çok önceleri inandırabilirdi, ama bu olayların akışını maddi açıdan değiştirmiyecekti. İlke olarak aynı programı benimseyen, ama çatışan partiler söz konusu olduğunda, en şiddetli uyuşmazlıkların izlenecek taktikler konusunda ortaya çıktığını çok iyi biliyoruz.

Tüzükde, anarşistlerin haklı olarak karşı çıkmadıkları ama marksist bakış açısından şüphe uyandıran **başka** bir madde daha vardı.

Daha önce, komitenin kuruluşunda yeralan son derece farklı unsurlar arasında bir anlaşma sağlamak için Marx'ın bazı maddeler konusunda uzlaşmak zorunda kaldığından sözetmiştik. Bu uzlaşmalar, Açılış Hitabı'nda değil, Tüzük'te yapılmıştı. Uzlaşmaların neler olduğunu biraz sonra göreceğiz.

28 Eylül 1864 toplantısında seçilen komite üyelerinin, Uluslararası İşçiler Birliği'nin kurulmasında esas alınmasını kararlaştırdıkları ilkelerin sunulmasından hemen sonra, Marx şöyle devam eder:

«Uluslararası İşçiler Birliği Birinci Kongresi, bu Enternasyonal Birliğin ve ona bağlı bütün dernek ve bireylerin, birbirlerine ve renk, inanç ve milliyet farkı gözetmeksizin bütün insanlara karşı tavırlarının temeli olarak doğruluk, adalet ve ahlakı kabul edeceklerini ilan eder;

«Bu kongre, bir insanın, insanlık ve yurttaşlık haklarını, yalnız kendisi için değil, görevini yapan herkes için istemesini, o insanın görevi sayar. Görev olmadan hak, hak olmadan görev olmaz.» (*)

Marx'ın verdiği taviz neredeydi? Marx'ın bu konuyla ilgili olarak Engels'e şunları yazdığını görüyoruz:

«Bütün önerilerim alt komite tarafından kabul edildi. Tüzüğe «doğruluk» ahlak ve «adalet»in yanısıra «haklar» ve «görevler» konusunda da bazı sözler sokmak zorunda kaldım, ancak bütün bunları öyle yerleştirdim ki, muhtemelen herhangi bir zararları olmayacak.»

Aslında ortada karmaşık bir sorun yoktu. Doğruluk, Adalet ve Ahlâk gibi kavramların sonsuz, değişmez ve toplumsal koşullardan bağımsız olmadıklarını kavradığımız sürece, **per se** (kendi başlarına) bu kelimelerde korkunç bir yan yoktur. Marksizm doğruluk, adalet ve ahlakı inkâr etmez; sadece bu kavramların evriminin tarihsel gelişmeler tarafından belirlendiğini,

---

(*) a. g. e. s. 25, 26.

ve farklı sınıfların bu kavramların içerliğini farklı biçimde kavradığını gösterir.

Eğer Marx, Fransız ve İngiliz sosyalistlerinin anlayışlarını dile getirmek zorunda kalsaydı, eğer Açılış Hitabı'nda harikulâde biçimde sunduğu gibi, sosyalizm uğruna, sosyalizm kaçınılmaz olduğu ve kapitalizmin yarattığı koşulların ve işçi sınıfının gerçek durumunun mantıksal sonucu olduğu için değil de, doğruluk, adalet ve ahlak adına savaşmamız gerektiğini söylemek zorunda kalsaydı, durum o zaman kötü olurdu. Marx bu kelimeleri Tüzüğe koyarken, sadece, Enternasyonal İşçiler Birliği üyelerinin birbirleriyle ilişkilerinde doğruluk, adalet ve ahlak anlayışı içinde davranmak, yani birbirlerine yada dahil oldukları sınıfa ihanet etmemek, birbirlerini kandırmamak ve yoldaşça bir anlayış içinde davranmak zorunda olduklarını belirtiyordu. Bu kavramlar şimdi Ütopik sosyalistlerin, sosyalizmin gerekliliğini dayandırdıkları ilkeler olmaktan çıkmakta, Marx tarafından proleter örgütün kendi içinde uygulayacağı temel davranış kuralları haline sokulmaktaydı.

Ancak şimdi tartışmakta olduğumuz madde, bu ilkelerin Enternasyonal üyelerinin tüm kişilerle ilişkilerinde ırk, din yada milliyete bakmaksızın davranmaları için bir temel hizmeti görmesi gerektiğini açıklamaktadır. O sıralar Birleşik Devletler'de şiddetli bir İç Savaş'ın hüküm sürdüğünü; kısa bir süre önce Polonya ayaklanmasının kesin olarak ezildiğini; çarlık ordularının Kafkasların istilasını başarıyla sonuçlandırmakta olduğunu; uygar ülkelerin çoğunda dinsel baskıların hala sürdüğünü; İngiltere'de bile Yahudilere siyasal hakların ancak 1850'lerin sonlarına doğru verildiğini ve yanlız Rusya'da değil diğer birçok Avrupa devletlerinde de Yahudilerin medeni haklardan henüz tam olarak yararlanamadıklarını akıldan çıkarmamalıyız.

Burjuvalar kendi ülkelerinde, kendi sınıflarının üyelerine ilişkin konularda bile «ebedi» ahlak ve adalet ilkelerini henüz gerçekleştirmemiştl. Diğer ülkelerin ya da milliyetlerin üyeleri

sözkonusu olduğunda ise bu ilkeler son derece pervasızca çiğneniyordu.

Haklar ve Görevlere ilişkin madde daha fazla eleştirilebilir. Her üyeyi, bir insan ve yurttaş olarak hakları için savaşmağa; yalnız kendi için değil başkaları için de savaşmağa zorlamak pek mantıklı değildi. Marx burada, büyük diplomatik becerisine karşın, komitede bulunan devrimci Fransız mültecilerine taviz vermek zorunda kalmıştı.

Şimdi Büyük Fransız Devrimine ilişkin bazı gerçekleri hatırlayalım. Bütün imtiyazları kendine ayıran ve tüm yükümlülükleri başkalarının üzerine yıkan toprak soyluluğuna ve mutlakiyete karşı verdiği mücadelede devrimci burjuvazi, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük taleplerini, her insanın her yurttaşın devrolunmaz haklara sahip olduğunu ileri sürmüştü. Bunlar arasında çiğnenmez kutsal özel mülkiyet hakkını özellikle vurgulamıştı. Bu hak, Üçüncü Tabaka sözkonusu olduğunda, aristokrasi ve kraliyet iktidarı tarafından pervasızca çiğnenmekteydi.

Jakobenler bu haklar bildirisinde yalnızca birkaç düzeltme yaptılar. Özel mülkiyetin kutsallığına ilişkin madde dokunulmadan bırakıldı. Bildiri siyasal açıdan daha radikal hale sokulmuştu, çünkü halkın başkaldırma hakkını onaylıyor ve tüm ulusların kardeşliğini vurguluyordu. 1793 yada Robesplerre'in Haklar Bildirisi olarak bilinen metin, bu haliyle, 1830 başlarından itibaren Fransız devrimcilerinin programı olmuştur.

Diğer yandan komitedeki taraftarları Mazzini'nin programının benimsenmesinde ısrar ediyordu. (35) İngilizceye çevrilen ve işçiler arasında çok tutulan ünlü kitabı **İnsanın Görevleri Üzerine**'de Mazzini, insan haklarının akıl ve doğaya dayandığını açıklayan Fransız materyalistlerinin tersine, «Tanrı ve Halk» sloganına uygun olarak, kendi idealist ahlak felsefesinin temel öncülleri olan görev ve sorumluluk gibi kavramların insan zihnine Tanrı tarafından yerleştirildiğini ileri sürmüştü.

Marx'ın kullandığı ifadenin kaynağı, şimdi daha iyi anlaşılmakta: Görev olmadan haktan, hak olmadan görevden söz-

edilemez. Haklar Bildirisinden kelimeler almak zorunda kalan Marx, Mazzinicilerin talebiyle burjuvazinin eski talebi arasındaki ayırımı vurgulamak için, Fransızlarla İtalyanlar arasındaki uyuşmazlıktan yararlanmıştı. Proletarya da haklar talep etmektedir, ama ilkönce, bireyin toplum karşısındaki sorumlulukları olmadan bireyin haklarından sözedilemeyeceğini bildirmektedir.

Birkaç yıl sonra, Tüzük yenilden ele alındığında, Marx yalnızca, Haklar Bildirisinden alınan kelimelerin çıkarılmasını önerir. Haklar ve Görevlere ilişkin önerme metinde bırakılır ve daha sonra Eşit Haklar ve Eşit Görevler biçiminde Erfurt Programına sokulur.

Şimdi Tüzüğün kendisini incelemeğe geçelim:

«1. Bu Birlik, çeşitli ülkelerde mevcut ve aynı amacı yani emekçi sınıfların korunması, ilerlemesi ve tam kurtuluşunu amaçlayan İşçi Dernekleri arasında merkezi haberleşme ve işbirliği ortamı sağlamak için kurulmuştur.

2. Derneğin adı «Enternasyonal İşçiler Birliği» olacaktır.

3. Her yıl Birliğin şubelerinin delegelerinden oluşan bir Genel İşçi Kongresi toplanacaktır. Kongre, İşçi sınıfının ortak özlemlerini ilan edecek, Enternasyonal Birliğin başarılı bir şekilde çalışması için gerekli tedbirleri alacak ve derneğin Genel Konseyini seçecektir.

4. Her Kongre bir sonraki kongrenin toplanma yer ve zamanını tesbit eder. Delegeler tesbit edilen yer ve zamanda ayrıca özel bir davet yapılmaksızın toplanırlar. Genel Konsey, ihtiyaç olursa, yeri değiştirebilir ama toplantının tarihini erteleme yetkisi yoktur. Kongre, her yıl Genel Konseyin yerini tayin eder ve üyelerini seçer. Böylece seçilen Genel Konseyin kendi üye sayısını arttırma yetkisi vardır.

Yıllık toplantılarında, Genel Kongre, Genel Konseyden yıllık faaliyetleri hakkında alenen okunacak bir rapor olacaktır.

Genel Konsey, acil durumlarda, Genel Kongreyi bir yıllık olağan dönemden önce toplayabilir.

5. Genel Konsey, Enternasyonal Birlikte temsil edilen çeşitli ülkelerin işçilerinden oluşacaktır. Genel Konsey, kendi üyeleri arasından işlerin yürütülmesi için gerekli muhasip, genel sekreter, çeşitli ülkeler için yazışma sekreterleri gibi görevliler seçer.

6. Bir ülkedeki işçilerin, sınıflarının diğer bütün ülkelerdeki hareketlerinden sürekli haberdar edilebilmeleri; Avrupa'daki çeşitli ülkelerin sosyal durumları hakkında aynı anda ortak bir yönetim altında bir anket yapılabilmesi; bir dernekte tartışılan genel meselelerin, bütün dernekler tarafından izlenebilmesi, derhal pratik adımlar atılmasını gerektiren - mesela uluslararası çatışmalar gibi - durumlar olduğu zaman, Birliğe bağlı derneklerin aynı anda ortak eyleme geçebilmeleri için, Genel Konsey, Birliğe bağlı farklı ulusal ve yerel guruplar arasında uluslararası bir bölüm (ajans) oluşturacaktır. Uygun görüldükçe Genel Konsey, çeşitli ulusal ve yerel derneklere teklifler götürme inisiyatifine sahip olacaktır. Yazışmaları kolaylaştırmak için, Genel Konsey periyodik raporlar yayınlayacaktır.

7. Madem ki, her ülkedeki işçi hareketini başarılı kılabilecek tek kuvvet birlik ve ortak çalışmadır, o halde Enternasyonal Genel Konseyinin yararlı olması da, büyük çapta, az sayıda ulusal işçi birliklerinin merkezleriyle mi, yoksa çok sayıda küçük ve birbirinden kopuk yerel derneklerle mi çalışması gerektiğine bağlıdır; bu nedenle Enternasyonal Birliğin üyeleri, kendi ülkelerinin birbirinden kopuk işçi derneklerini, merkezi ulusal organlar tarafından temsil edilen ulusal kuruluşlar halinde birleştirmek için bütün gayretlerini göstereceklerdir.» (*)

Bu tüzüğün temel ilkeleri daha sonra Kongre tarafından onaylandı. Marx'ın girişimiyle yapılan esaslı değişikliklerden

(*) a. g. e. s. 106 - 107.

biri, Merkez Konsey (daha sonra Genel Konsey denildi) Başkanlığı görevinin kaldırılmasıydı. Lassalle tarafından örgütlenen Genel Alman İşçi Birliği deneyi, bu son derece yararsız kurumun yarattığı tüm aksaklıkları göstermişti. Toplantıların yönetilmesi için Genel Konsey şimdi bir oturum başkanı seçmekle yetiniyordu. Günlük işler, genel sekreterle birlikte çalışan çeşitli ulusal örgütlerden gelen sekreterlerin oluşturduğu bir kurul tarafından yürütülecekti.

Uluslararası işçi hareketinin gelişimi içinde Enternasyonal Tüzüğü, birkaç kez düzeltildi. Bu çalışmanın boyutları, sekiz yıl içinde yapılan çeşitli değişikliklerin daha ayrıntılı bir incelenmesini yapmağa izin vermiyor. Ama tüzüğün ana özellikleri değişmeden kaldı. Birinci Enternasyonal'in sonlarına doğru, Genel Konsey'e daha fazla yetki tanındı.

Geçici Konseyi meşgul esen esas mesele, uluslararası bir kongrenin toplanmasıydı. Bu konu, ateşli tartışmalara neden oldu. Marx ilkin bütün hazırlık çalışmalarının tamamlanması gerektiğini savunuyordu; böylece farklı ülkeler, ilkin Enternasyonal'in karşılaştığı sorunlarla içli dışlı olma ve biraz olsun örgütlenme fırsatı bulacaklardı. Buna karşın İngilizler, kendi sendikal hareketlerinin çıkarlarını herşeyden üstün tutarak, kongrenin derhal toplanmasını talep etmişlerdi. Merkez Konseydeki Fransız mültecileri de onlarla ittifak kurmuşlardı.

Mesele bir uzlaşmayla son buldu. 1865'de bir kongre değil bir konferans toplandı. Londra'da toplanan konferansın öncelikle ele aldığı başlıca işler, raporları incelemek ve gelecek kongrenin işleyiş düzenini ayarlamak oldu. Bu konferansa İsviçre, İngiltere, Belçika ve Fransa'dan temsilciler katıldı. İşler pek umut verici görünmüyordu. Sonunda 1866 Mayısında bir kongre toplanmasına karar verilir.

Almanya'da Genel İşçi Birliği'nin varlığına rağmen, durum gittikçe daha kötüye gitmekteydi. Lassalle 30 Ağustos 1864'de

bir düelloda öldürüldü. Birlik tüzüğüne göre, örgüt içinde çok az yeteneği ve etkinliği olan Bernhard Becker başkan olur. Birliğin merkez yayın organı **Sosyal Demokrat**'ın editörü J.B. Schweitzer'in (1835-1875) örgüt içinde çok daha fazla etkinliği vardı. Çok geçmeden, Schweitzer'le, kısa bir süre önce dergi yazı kuruluna katılan Wilhelm Liebknecht arasında, iç politikaya ilişkin sorunlar nedeniyle ciddi anlaşmazlıklar doğdu. Dergiye yazı vermeyi kabul eden Marx ve Engels, bu durumda, hemen dergiyle ilişkilerini kestiklerini açıklamak zorunda kaldılar. Rahmetli Mehring, Schweitzer'i savunmuş, Marx ve Engels'in bu olayda haksız olduklarını iddia etmişti. Ama yanılan Mehring'di. Tüm gerçekler onun aleyhinde konuşmaktadır.

Lassalle'in taktiklerinde ciddi eksiklikler olduğunu, büyük bir gönül rahatlığı içinde, yönetici kilkle hoşgörülmeyecek oyunlara girdiğini daha önce görmüştük. Schweitzer daha da ileri gitmişti. Mehring'in de kabul ettiği gibi, yayınladığı bir dizi makaleyle, Bismarc önünde dalkavukça yaltaklanarak çok kötü bir izlenim yaratmıştı. Mehring, mevcut legal koşullar açısından böyle yöntemlere ihtiyaç olduğunu söyleyerek, onu haklı çıkarmaya çalışacaktır. Kıdemli ihtilalci Liebknecht böyle birşeyi asla kabul edemezdi, bundan dolayı eski dostlarını ve hocalarını Schweitzer'e karşı uyardı. Schweitzer ve Liebknecht birbirine girdi. Marx ve Engels, Liebknecht'i desteklediler, Hess gibi Marx'ın eski muarızları bile Schweitzer'in yöntemlerini benimsemediler. Eski ihtilalciler Schweitzer'in partisine, «Bismarc Partisi» adını taktılar.

Londra konferansı başladığında Marx'ın Almanya'daki arkadaşları, ne bir yayına ne de gerçek bir örgüte sahiptiler. Lasalciler, Enternasyonal'le çalışmayı reddetmişlerdi. Bu hızlıleşme sonucu Almanlar Enternasyonal'de, yalnızca İsviçre ve İngiltere'de oturan eski Alman mültecileri tarafından temsil olunmuşlardı.

Londra Konferansında Enternasyonal'in mali açıdan son derece acınacak bir durumda olduğu ortaya çıktı - Bütün bir yıl boyunca yalnız yüzelli dolar kadar bir paranın toplandığı anlaşıldı. Ortada dönen bütün para otuzüç sterling tutarındaydı. Böyle bir gelirle geniş çaplı bir faaliyet sürdürmek güçtü. Toplantı için gereken en zorunlu harcamalar güçlükle karşılanıyordu.

Tüzük tartışmaları sırasında, Londra'da yaşayan Fransızlarla Paris örgütünü temsil edenler arasında da anlaşmazlıklar patlak verdi. Parisliler Polonya'nın bağımsızlık sorununun ele alınmasına karşıydılar, çünkü buna salt siyasal bir sorun olarak bakıyorlardı. Diğer yandan bir kısım İngilizin desteklediği Fransız mültecileri, din meselesinin gündeme alınmasını talep ederler, dinsel önyargılara karşı amansız bir savaş açılması için şamata koparırlar. Marx buna karşı olduğunu açıklar. Farklı ülkelerin işçi hareketlerini bir arada tutan bağlar hala zayıf olduğu için, din meselesini ortaya atmanın gereksiz bölünmeler yaratacağına inandığından buna karşı çıkar. Ama yine de azınlıkta kalır.

Birinci Kongre toplanana dek aradan bir yıl geçmişti. Bu arada bir dizi önemli olay meydana geldi. İngiltere yoğun bir siyasal çatışmayla geçen bir yıl yaşadı. Genel Konsey üyesi işçiler tarafından yönetilen İngiliz sendikaları daha geniş bir oy hakkı elde etmek için inatçı bir mücadele sürdürdüler. Bu mücadelenin Enternasyonal'in denetimi altında geliştiğini belirtmeliyiz. İngiliz işçilerinin eski hataları tekrarlamalarını önlemek için Marx tüm çabasını harcadı. Marx, işçilerin radikallerle karanlık ittifaklara girmeden, bağımsızca dönüşmelerini istiyordu. Ancak 1868 başlarında eski eğilim yeniden boy göstermeğe başladı - bu eğilimin Çartizm döneminde İngiliz işçi hareketine çok büyük zararları olmuştu ve bu hareket üzerindeki kötü etkileri hala sürmekteydi. Amaç genel oy olduğu için, kısmen de mali gerekçelerle, proleter önderleri, genel oyu prog-

ramlarına alan burjuva demokratlarının en radikal kesimiyle bir anlaşmaya girmişlerdi. Bu mücadeleyi yönetmek için çeşitli unsurlardan oluşan, ortak bir komite kuruldu. Bu komitede, Profesör Beesly gibi çok saygı duyulan demokratlar da vardı; serbest meslek sahipleri denilen gurubun temsilcileri de hazır bulunuyordu - avukatlar, hakimler, küçük ve orta burjuvazinin ve özellikle ticaret burjuvazisinin temsilcileri (bunlar en baştan beri uzlaşma eğilimi göstermişlerdi). Mücadele İngiliz usulü yürütüldü. Gösteriler, toplantılar düzenlendi. 1866 Temmuzunda Londra, Çartist hareket döneminden bu yana görülmemiş büyüklükte bir gösteriye tanık oldu. Hükümet sonunda bazı kaçınılmaz tavizler vermek zorunda kaldı.

1830 Temmuz Devriminden sonra İngiltere'de parlamento reformlarını amaçlayan zorlu bir hareketin geliştiğini hatırlayacaksınız. Bu hareket, bir uzlaşmayla sonuçlanmış, işçiler alcakca aldatılmış ve oy hakkını yalnızca sanayi burjuvazisi elde etmişti. Olaylar bu kez de aynı biçimde gelişti. Hükümet geri çekilmenin kaçınılmaz olduğunu ve şehir işçilerinin tehdit edici bir hava içine girdiklerini görünce, bir uzlaşma önerdi- oy hakkı, şehir proletaryası da dahil edilerek genişletildi.

Genel oyun yalnızca erkekleri kapsadığını vurgulamalıyız. Bu hakkın kadınlara tanınması düşünülmüyordu bile. Uzlaşma teklifi, seçim reformları komitesinin burjuva üyeleri tarafından derhal kabul edildi. Az bir kira ödedikleri, tek odadan da ibaret olsa, kesin bir ikametgaha sahip olan işçilere oy hakkı tanındı. Böylece oy hakkını, o dönem İngiltere'sinde önemli bir sayıya ulaşan, çok yoksul olanları dışında hemen hemen bütün şehir işçileri elde etmişti. Kır proletaryası ise oy hakkından yine mahrumdu. Bu akıllıca dolap, İngiliz muhafazakarlarının önderi Disraeli tarafından düzenlenmişti; oy hakkının genişletilmesi için daha ilerde verilecek mücadele açısından, bu ödünü kabul etmeleri konusunda işçileri ikna eden burjuva reformcuları da, Disraeli'nin bu dolabına yardımcı olmuşlardı. Tarım

İşçileri oy hakkı için yirmi yıl daha beklemek zorunda kalırken, sürekli ikametgahı bulunmayan işçilere, ancak Rusya'daki 1905 Devriminin demokratlaştırıcı etkisinden sonra oy hakkı verilecekti.

1865-1866 yıllarında Almanya'da gelişen olaylar da önemsiz değildi. Prusya ile Avusturya arasında şiddetli bir çatışma patlak verdi. Anlaşmazlık konusu, Almanya üzerinde kimin hegemonya kuracağıydı. Bismarc'ın amacı, Avusturya'nın Alman Konfederasyonundan kesin olarak atılması ve geri kalan Alman devletleri arasında Prusya'nın egemen konuma yükselmesiydi. Bu anlaşmazlık Avusturya ile Prusya arasında silahlı bir çatışmaya dönüştü. Diğer bir Alman devletine karşı, İtalya'yla ittifaka girmekte asla tereddüt etmeyen Prusya, iki üç hafta içinde Avusturya'yı bozguna uğrattı ve ona yardım eden birçok küçük Alman devletini ilhak etti -Hannover krallığı, Frankfurt serbest şehri, Hesse prensliği gibi. Avusturya kesin olarak Alman konfederasyonundan çıkarıldı. Prusya başkanlığında bir KuzeyAlman Konfederasyonu örgütlendi. Bismarc işçilerin sempatisini kazanmak için genel oy hakkını tanıdı.

Fransa'da da Napolyon bazı tavizler vermek zorunda kaldı. İşçilerin birleşmesini yasaklayan bazı maddeler Ceza Kanunundan çıkarıldı. Ekonomik örgütlenmeler, özellikle kooperatifler ve karşılıklı yardım dernekleri üzerindeki baskılar azaltıldı. İşçiler arasında legal araçlara önem veren ılımlı kanat güç kazanmaktaydı. Diğer yandan Blankist örgütler de gelişiyordu. Bunlar Enternasyonalcileri, devrimci eylemi terketmek ve Bonaparte hükümetiyle kırıştırmakla suçluyor, onlara karşı sert bir mücadele yürütüyorlardı.

İsviçre'de işçiler kendi mahalli sorunlarıyla uğraşmakta, yalnızca diğer ülkelerden göçedenler, Enternasyonal'e ilgi duymaktaydı. **Vorbote** adlı dergiyi yayınlayan Becker başkanlığın-

daki Alman bölümü, Almanya'daki işçilerin Lasalcilerin tersine Enternasyonal'e giren kesimi için bir merkez rolü oynamıştı.

Kongre 1866 Eylülünde, Prusya'nın Avusturya'yı yenmesinden ve o sıralar burjuvazi üzerinde büyük bir zafer kazandıklarını sanan İngiliz işçilerinin elde ettiği başarıdan kısa bir süre sonra Cenevre'de toplandı. Kongre bir skandalla başladı. Fransa'dan gelenler arasında Prudoncular yanında, Kongre çalışmalarına katılmakta israr eden Blankistler de vardı. Bu gurup daha çok, aşırı devrimci eğilimdeki öğrencilerden oluşmaktaydı. Kongreye katılma hakları olmadığı halde, toplantıda bulunmak için inatla direnirler. Sonunda hiç de hoş olmayan biçimde dışarı atıldılar; hatta onları Cenevre gölüne atmağa kalktıkları bile söylendi, tabi bu bir masaldan ibaretti. Ama bu sonuç da, tekme yumruk sallamadan elde olunamadı; bu tür olaylara, Fransızlar hızlıp kavgasına giriştiklerinde sık sık rastlanırdı.

Diğer yandan Kongre çalışmağa başladığında Prudoncularla, Eccarius ve bazı İngiliz işçilerinden oluşan Genel Konsey delegeleri arasında büyük bir kavga çıktı. Marx Kongre'ye gelememişti, **Kapital**'in birinci cildinin son düzeltmelerini yapmakla meşguldü. Üstelik, Fransız ve Alman ajanlarınca sürekli izlenen hasta bir insan için, böyle bir yolculuk hayli tehlikeli olacaktı. Ancak Marx, Kongre'ye katılan heyet için kongrede ele alınacak tüm noktalara değinen çok ayrıntılı bir rapor yazmıştı.

Fransız heyeti, Proudhon'un ekonomik düşüncelerini sergileyen çok özentili bir rapor sunar Kongreye. Bizzat doğanın kadına aile ocağı çevresinde yer verdiğini, kadının yerinin fabrika değil ev olduğunu ilan ederek, kadın emeğine şiddetle karşı olduklarını açıklarlar. Grev ve sendikalara da kesin olarak karşı olduklarını bildirerek, kooperatifçi düşüncelerini ve mübadelenin özellikle karşılıklı yardımlaşma temeli üzerinde örgütlenmesini savunurlar. Bunu sağlamak için gerekli lik koşul-

lar ise ayrı kooperatifler arasında anlaşmalar yapılması ve serbest kredi mekanizmasının kurulmasıydı. Üstelik kongrenin uluslararası kredi sağlamak için örgütlenme önerisini kabul etmesini ısrarla istediler, ama elde ettikleri tek sonuç, Enternasyonal'in bütün bölümlerine, kredi sorununu incelemeye girişmelerini ve tüm işçi borçlanma sandıklarının birleştirilmesini tavsiye eden bir karar alınması oldu. Prudoncular işgünü süresine yasal olarak karışılmasına bile karşı çıkmışlardı.

Prudoncular kongre'de İngiliz ve Alman delegelerin muhalefetiyle karşılaştı. İngiliz ve Alman delegeleri Marx'ın raporundaki ilgili kısımları, karar taslakları halinde noktası noktasına gündeme getirdiler.

Marx'ın raporu, Enternasyonal'in baş fonksiyonunun, kendi çıkarları için mücadele eden işçi sınıfının çeşitli alanlardaki çabalarının birleştirilmesi ve eş güdümlü kılınması olduğunu vurguluyordu. Uluslararası öyle bağlar kurmak gerekiyordu ki, farklı ülkelerin emekçileri artık kendilerini yalnızca kavga arkadaşları olarak hissetmekle kalmayacak, aynı zamanda tek bir kurtuluş ordusunun üyeleri olarak eylem yürüteceklerdi. Grev durumlarında, uluslararası yardım ve desteği örgütlemek ve greve kırıcılarının bir ülkeden diğerine serbestçe geçmesini engellemek gerekmekteydi.

Marx, en canalıcı sorunlardan biri olarak, işçi sınıfının kendi girişimiyle başlatılan, işçi sınıfının koşullarıyla ilgili bilimsel araştırmaların önemini gösteriyordu. Bu konuda toplanan bütün malzemeler, üzerinde işlenmek üzere Genel Konsey'e gönderilmeliydi. Marx, kısaca bu işçi anketlerinin ana noktalarına da değinmişti.

Sendika sorunu, kongrede son derece ateşli tartışmalara yol açtı. Fransızlar greve ve işverenlere karşı yürütülecek hertürlü örgütlü direnişe karşı çıkıyorlardı. Onlara göre, işçiler kurtuluşlarını yalnızca kooperatiflerde aramalıydılar. Londra de-

legeleri, Marx'ın raporunun sendikalarla ilişkin bölümünü karşı-teklif olarak ileri sürdüler. Kongre Marx'ın önerilerini benimsedi; ancak Birinci Enternasyonal'in tüzüğünde görülen benzer yanlış anlamanın aynı burada da yapıldı. Kongrenin benimsediği metnin bütünü uzun süre öğrenilmedi. Almanlar bu metni Becker'in Vorbote'sinde yayınlanan yanlışla dolu bir çeviriden öğrenmişlerdi; Fransızlar'ın elindeki çeviri ise daha da beterdi.

Marx'ın Felsefenin Sefaleti'nde ve **Komünist Manifesto**'da, proletaryanın sınıf örgütlerinin temel çekirdeği olarak sendikalara ilişkin tüm söyledikleri, kongre için hazırladığı karar tasarısında çok daha kesin biçimde yeniden belirtilmişti. Ayrıca sendikaların güncel sorunlarına ve dar lonca örgütlerine dönüştürüldüklerinde ortaya çıkacak eksiklerine işaret edilmişti. Bu konuyu biraz daha yakından inceleyelim.

Sendikalar nasıl meydana geldi? Nasıl geliştiler? Sendikalar, sermaye ile ücretli emek arasındaki mücadelenin ürünüdürler. Bu mücadelede işçiler kendilerini son derece elverişsiz koşullar içinde bulurlar. Sermaye, yoğunlaşmış ve kapitalistlerin elinde toplanmış bir sosyal güçtür. İşçinin elinde ise yalnızca kendi işgücü vardır. Dolayısıyla kapitalistle emekçi arasında özgür bir sözleşmeden sözedeen tüm laflar, palavradan ve boş sözlerden ibarettir. Proudhon'un izleyicileri özgür ve adil bir sözleşmeden dem vururken, kapitalist üretim sürecinin işleyişinden haberdar olmadıklarını göstermişlerdir. Bir yana yaşamak için gerekli maddi araçları, öte yana canlı üretken enerjiyi koyan bir toplumun ahlak ölçülerine göre adil görünse bile, sermaye ile emek arasındaki bir sözleşme asla adil bir temel üzerinde sonuçlandırılamaz. Birey olarak kapitalistin ardında belirli bir sosyal güç vardır. Bu güce karşı tepki göstermek için işçilerin sahip oldukları tek şey sayılardır. Ama sayıların bu gücü (yani kitle), işçiler arasındaki iş rekabetinin yarattığı ve beslediği bölünme ile yokedilir. Kısacası, işçi sınıfının karşı karşıya olduğu ilk sorun, aralarındaki rekabetin safdışı edilme-

eldir. Dolayısıyla sendikalar, aralarındaki bu rekabete sonvermek, hiçolmazsa azaltmak ve kendilerini, salt köle olma statüsünden kurtaran bir sözleşmenin koşullarını sağlamak için işçilerin gönüllü olarak giriştikleri kendi çabaları sonucunda doğmuştur. Sendikaların acil sorunları, basit ihtiyaçlar ile, sermayenin durmak bilmeyen gasbına son verecek yolların bulunması, ücretler ve çalışma saatinin sınırlandırılması gibi konularla belirlenmişti. Prudoncuların iddialarının tersine, bu çalışma bütünüyle haklı olmak yanında, zorunluydu da. Bugünkü üretim sistemi varolmağa devam ettiği sürece, sendikal eylem kaçınılmazdır. Hatta daha da gelişmesi, genelleşmesi gerekir. Ve bu da yalnız eğitim ve işçilerin uluslararası alanda birleşmesiyle gerçekleştirilebilir.

Ancak sendikalar, diğer önemli bir görevi daha yerine getiriyordu; 1866'da Proudhon'un izleyicileri bu görevi, 1847'deki hocaları kadar az kavramıştı. Sendikalar kendiliğinden işçi örgütlerinin çevresinde toplandığı ve şekillendiği merkez görevini görüyordu ve bugün de bunu yapmaktadırlar. Sendikaların fonksiyonu, burjuvazinin gelişmesinde belediyelerin ve komünlerin oynadığı rolü hatırlatır. Sermaye ile emek arasındaki sürekli savaş açısından gerekli olan sendikalar, ücretli emek sisteminin kaldırılmasında örgütlü etkenler olarak daha da büyük bir rol oynayacaklardır.

Ne yazıkki sendikalar, toplumsal evrim içindeki rollerinin bu yanını ve taşıdığı büyük öneni henüz açıkca kavramamışlardı. Sermaye karşısında verdikleri yerel ve acil mücadeleye çok fazla dalmış olan sendikalar, ücret köleliği sistemi karşısındaki çalışmalarının gücünü henüz tam olarak anlamamışlardı. Geçmişte ve bugün sendikaların genel, siyasal hareketlerden uzak durmalarının nedeni budur.

Marx, sendikaların bilinçlenerek tarihsel görevlerini biraz olsun kavramoğa başladıklarını gösteren bazı belirtilere dik-

katı çekmişti. İngiliz sendikalarının genel oy mücadelesine katılmaları yanında, Sheffield'daki konferansta alınan tüm sendikaların Enternasyonal'e katılmalarına ilişkin karar, Marx'a göre bu gelişimin işaretiydi.

Sonuç olarak, toplarını o güne dek Proudhon'un izleyicilerine yöneltan Marx, bu kez basit ve katışıksız sendikacılığı savunanları ele alır, çalışmalarını ücret ve çalışma saatlerine ilişkin sorunlarla sınırlama eğilimi gösterdikleri için sendikalistleri eleştirir. Marx sendikaların kendi temel sorunlarıyla uğraşmaları yanında, işçi sınıfının bilinçli örgütlenme merkezleri olarak, bu sınıfın toptan kurtuluşu için çalışmayı da öğrenmeleri gerektiğini önemle vurgulamıştır. Sendikalar bu amacın peşinde olan her sosyal, her siyasal harekete katılmalıdır. Sendikalar kendilerini tüm işçi sınıfının savaşçıları ve temsilcileri olarak görmeli ve buna göre davranmalıdırlar; saflarına tüm işçileri çekebilmelidirler. En düşük ücret alan işçilerin çıkarlarının yorulmak bilmez savunucuları olmalıdırlar (örneğin, çalışma koşullarının özelliğinden dolayı güçsüzlüğe mahkum olan tarım işçileri gibi). Sendikalar dar ve bencil amaçları taşımadıklarına, tersine milyonlarca ezilen insanı özgür kılmayı hedef aldıklarına tüm dünyayı inandırmalıdırlar.

Cenevre Kongresinde yapılan sendikalara ilişkin tartışmalar büyük ilgi çekti. Londralı delegeler görüşlerini büyük bir beceriyle savundular. Onlar açısından karar tasarısı, (maalesef yalnızca kendilerinin bildiği) Marx'ın ayrıntılı raporunun bir çıkarımından ibaretti. Kongreye getirilen sorunlar, daha Genel Konseyde tartışılırken, ciddi anlaşmazlıklar doğmuştu. Bundan dolayı Marx, Konsey önüne ayrıntılı bir rapor getirmiş; burada sendikaların kapitalist üretim sürecinde taşıdığı önemi aydınlığa çıkarmıştı. Marx, yeni geliştirdiği değer ve artık değer teorisini çok anlaşılır bir biçimde dinleyicilerine sunmak, onlara ücretler, kârlar ve fiatlar arasındaki iç ilişkiyi açıklamak için bu fırsattan yararlanmıştı. Genel Konseyin bu toplantılarının tuta-

nakları, birçok burjuva bilim kurumunu imrendirecek derinlik ve ciddiyettedir. Bu bilimsel anlayış ve bilgi zenginliği, tüm ağırlığıyla işçi sınıfının hizmetine sunulmuştu.

Londralı delegeler Marx'ın sekiz saatlik işgününe ilişkin karar tasarısını da aynı beceriyle savundular. Fransız delegelerin tersine, Londralı delegeler Marx'la birlikte, işçi sınıfını kurtarma ve koşullarını düzeltme yolunda daha ileri çabalara öncelik edecek koşulun, iş gününün kanunla sınırlandırılması olduğunu ve bu gerçekleşmeden harcanacak çabaların yarar sağlamayacağını bildirdiler. Esas olan, - her ulusun büyük çoğunluğunu oluşturan - emekçi sınıfa sağlık ve fiziksel enerjisini geri vermek, ve aynı zamanda onlara endüstriyel gelişme, toplumsal ilişkiler kurma ve siyasal faaliyet olanağı sağlamaktı. Kongre, Genel Konsey'in tavsiyesi üzerine, sekiz saatlik iş gününü yasal üst sınır olarak ilan etti. İşgününün sekiz saatle sınırlandırılması Birleşik Devletler'deki işçilerin taleplerinden biriydi. Cenevre Kongresi bu talebi tüm dünya işçi sınıfının programına aldı. Gece vardiyasına, yalnızca istisnai durumlarda, belirli sanayi dallarında ve kesin olarak kanunla belirtilen bazı mesleklerde izin verilecekti. İdeal olan ise, gece çalışmasının bütünüyle kaldırılmasıydı.

Ne yazık ki Marx raporunda kadın emeği konusuna ayrıntılı olarak değinmemişti. Ancak, kadın erkek tüm yaşlı işçilere daha kısa bir işgünü uygulanmasına ilişkin paragrafta, kadınların gece çalıştırılmaması ve kadın organizması açısından tehlikeli olabilecek, zehirli ya da genel olarak zararlı maddelerin etkisine açık herhangi bir işte çalıştırılmalarına izin verilmemesi gerektiğini belirtmeyi yeterli görmüştür. Fransız ve İsviçreli delegelerin çoğunluğu, her türlü kadın emeğine karşı olduklarını açıkladıkları için, Kongre çıkar yolu Marx'ın tezini de kabul ederek, Fransızların önerdiği karar tasarısının onaylanmasında bulmuştu. Böylece sonuç, en iyi çözüm yolunun kadın emeğinin yasaklanması olacağını ama halen kullanılmakta olduğu

için kadın işçilerin Marx'ın önerdiği sınırlamalar içinde çalıştırılması gerektiğini belirten bir karar oldu.

Marx'ın çocuklar ve yetişme çağında olanlara ilişkin önerileri, Prudhoncuların herhangi bir ekleti yada değişiklik talebi olmadan bütün olarak benimsenir. Burada, modern sanayiin, çocukları ve yetişme çağında olanları toplumsal üretimin büyük görevlerine katılmağa yöneltme eğiliminin, kapitalizmin egemenliği altında soysuzlaştırılarak korkunç bir kötülük kaynağı haline getirilmiş olduğu olgusuna rağmen, aslında ilerici, sağlıklı ve meşru bir gelişme olduğu ileri sürülüyordu. Rasyonel olarak örgütlenmiş bir toplumda Marx, dokuz yaşından yukarı her çocuğun üretken çalışmaya yönelmesi, katılması gerektiğini düşünüyordu; tıpkı yaşamını sürdürmek isteyenlerin fiziksel ve zihni çalışma göstermesini gerektiren doğa kanununa bağlı olmaktan, fiziksel açıdan yetenekli hiçbir yetişkinin muaf tutulamaması gibi. Bu konuyla ilişkin olarak Marx, fiziksel ve zihni çalışmayı birleştiren ayrıntılı bir program önerdi. Çocuklara bilimsel ilkeleri kavratan, zihni ve fiziksel gelişmeye eşlik eden bir teknik eğitimin, modern üretimde büyük rolü olacaktır - Marx'ın hazırladığı planda bütün bunlar özenli biçimde işlenmişti.

Marx hazırladığı raporda, kooperatifler sorununa da değinmişti. Bu vesileyle salt kooperatiflere ilişkin hayalleri yıkmakla kalmamış, aynı zamanda başarılı bir kooperatif hareketini yaratacak koşullara da işaret etmişti. Açılış Hitabı'nda olduğu gibi, burada da üretici kooperatiflerini tüketici kooperatiflerine tercih etmişti.

«Ne var ki, tek tek ücret kölelerinin kişisel çabalarıyla geliştirebilecekleri cüce biçimlerle kısıtlanmış olan kooperatif sistem, kapitalist toplumu asla değiştiremiyecektir. Sosyal üretimi, hür ve kooperatif çalışmanın tek bir büyük ve ahenkli sistemi haline sokabilmek için **genel sosyal değişiklikler; toplumun**

genel şartlarında değişiklikler; toplumun örgütlü güçleri, yani devlet iktidarı, kapitalistlerden ve toprak ağalarından bizzat üreticilere geçmedikçe asla gerçekleşmeyecek olan değişiklikler gereklidir.» (*)

Marx'ın burada da işçi sınıfının siyasal iktidarı kendi adına ele geçirmesinin gerekliliğini vurguladığını görüyoruz.

Daha önce ele aldığımız tüzük taslağı herhangi bir değişiklik yapılmadan kabul edilir. Fransız delegelerinin «çalışma» kelimesini yalnızca bedensel çalışma anlamında yorumlama ve böylece entelektüel emeğin temsilcilerini Enternasyonal'in dışında tutma çabaları (bu konu daha önce Londra Konferansında ortaya atılmıştı), güçlü bir muhalefetle karşılaşır. İngiliz delegeleri, böyle bir öneri kabul edilecek olursa, Enternasyonal için bunca çalışmış olan Marx'ın örgütten ilk atılacak kişiler arasında bulunacağını bildirdiler.

Cenevre Kongresi propaganda silahı olarak muazzam bir etki uyandırdı. Bu kongre tarafından kabul edilen, proletaryanın temel taleplerini formüle eden ve hemen hepsi Marx tarafından kaleme alınan tüm kararlar, bütün işçi sınıfı partilerinin pratik asgari programlarında yeraldı. Kongre, Rusya dahil tüm ülkelerin sıcak ilgisiyle karşılaştı. İşçi hareketinin gelişmesine çok güçlü bir itiş veren Cenevre Kongresi'nden hemen sonra, Enternasyonal'in kendisi de büyük ün kazandı. Bazı burjuva demokratik örgütler de Enternasyonal'e ilgi duymağa başladılar, bu uluslararası örgütten kendi amaçları için yararlanmaya niyetlendiler.

Lozan'da toplanan daha sonraki kongrede (1867), Barış ve Özgürlük Ligası adlı yeni bir uluslararası örgütün gelecek kongreye katılmasına izin verilip verilmemesi konusunda tartışma çıktı. Sonunda bu örgütün Enternasyonal'e katılmasından yana

(*) a.g.e. s. 41.

olanlar ağır bastı. Ancak Brüksel'de toplanan kongrede (1868), Genel Konsey'in görüşü üstünlük sağladı. Liga'ya, Enternasyonal'le birleşmesi ve üyelerinin ise ancak Enternasyonal'in bir bölümü olarak örgüte katılması için öneride bulunulmasına karar verildi.

Marx her iki kongreye de katılmadı. Lozan Kongresi çalışmalarını tamamlamadan önce, **Kapital**'in birinci cildi yayınlandı. Brüksel Kongresi'nde, Alman delegelerinin teklifi üzerine, tüm ülkelerin işçilerini **Kapital** üzerinde çalışmağa teşvik eden bir karar alındı. Bu karar, Marx'ın «sermayenin bilimsel bir çözümlemesini yapan ve onu temel unsurlarına ayrıştıran ilk iktisatçı» olma onuruna sahip olduğuna işaret etmekteydi.

Brüksel Kongresi, makinalaşmanın işçi sınıfı koşulları, greyler ve özel toprak mülkiyeti üzerindeki etkisine ilişkin sorunları da ele alır. Uzlaşma anlayışı içinde hazırlanan kararlar benimsenir. Yine de burada, sosyalist görüş yada o zamanki deyimle kollektivizm, Fransız delegelerini yenilgiye uğrattı. Toprak yanında ulaştırma ve haberleşme araçları üzerinde de kollektif mülkiyete geçişin gerekliliği artık açıkca kabul edilmişti. Bu karar son hallyle Basel Kongresinde (1869) benimsenecektir.

Lozan Kongresi'nden itibaren, Enternasyonal içindeki temel siyasal sorun, savaş ve savaşın önlenmesi oldu. 1866 savaşından, Prusya'nın Avusturya karşısındaki zaferinden sonra, Fransa ile Prusya arasında silahlı bir çatışmanın, kaçınılmaz bir sonuç olduğu yolundaki kanı yaygınlaşmıştı. 1867 de bu iki ülke arasındaki ilişkiler son derece kritik bir noktaya ulaşmıştı. Saygınlığını yükseltme umuduyla atıldığı başarısız sömürge maceralarının sonunda, Napolyon'un konumu büyük bir tehlikeye girmişti. Bazı güçlü bankerlerin kışkırtmasıyla Napolyon Meksika'ya bir sefer düzenler. Bu, Monroe Doktrininin herhangi biçimde çiğnenmemesini tutkuyla gözeten Birleşik Devletler'de büyük bir kızgınlık doğurur. Napolyon'un tasarıları utanç veri-

ci bir biçimde son bulur. Avrupa'da ise çözülmesi gereken sorunlar sırada bekliyordu. Ama burada da yenilgiler peşini bırakmadı. İç politikada ödünler vermek zorunda kalan Napolyon Fransa'nın etkisi altındaki ülkeleri ilhak etmeyi başarırsa, konumunu kesin olarak güçlendireceğini ummaya başladı. Böylece 1867 de Luxembourg sorunu ortaya çıktı. Ren'in sol yakasındaki topraklara el koyma yolunda bazı başarısız girişimlerden sonra, Napolyon, Hollanda'dan Luxembourg Grand Dükalığını satın almağa çalıştı. 1866'ya dek Luxembourg, Alman Birliğine dahildi, ama Hollanda kralı tarafından yönetiliyordu. Daha önce ülkede üslenen bir Prusya garnizonu, ülkeden ayrılmak zorunda bırakılmıştı. Napolyon ile Hollanda arasında pazarlık yapıldığı haberleri Alman yurtseverleri arasında büyük heyecan uyandırır. Savaş söylentileri dolaşmağa başlar. Henüz savaşa tam olarak hazırlıklı olmadığını hesaplayan Napolyon, geri dönüş yapar. Böylece saygınlığı yine ağır bir darbe yer. Yeniden yükselen muhalefet dalgası karşısında Napolyon geri çekilmek zorunda kalır.

Brüksel Kongresi'nin yapıldığı sıralarda Avrupa'da durum o kadar gergin bir hal almıştı ki, savaşın eli kulağındaymış gibi görünüyordu. Herkes, Fransa ile Prusya hazırlıklarını tamamlar tamamlamaz ve uygun bir bahane bulunur ve bulunmaz savaş patlıyacak kanısındaydı. Alman ve Fransız işçilerinin çıkarlarını ciddi biçimde zedeleyeceği açık olan savaşın nasıl önlenebileceği sorunu, proletaryanın zihnini birinci derecede meşgul eden konuydu. Proletarya hareketi özellikle kıta Avrupasında hızla büyümekteydi. Bundan dolayı 1868'lerde, uluslararası işçi hareketinin başında heybetli bir güç haline gelen Enternasyonal, bu soruna büyük çapta karışmak zorundaydı. Birbirini izleyen ateşli tartışmalarda, kimileri savaş halinde bir genel grev çağrısı yapılması gerektiğinde ısrar ederken, kimileri de bütün olarak savaşa yalnızca sosyalizmin son vereceğini ileri sürer. Sonunda Brüksel Kongresi'nde bir uzlaşma ürünü olan oldukça saçma bir karar benimsenir.

Ama 1869 yazına doğru savaş hayaleti geçici olarak kaybolduğu için, Basel Kongresi'nde ekonomik ve toplumsal sorunlar yeniden birinci plana yükselir. Daha önce Brüksel Kongresi'nde üstünkörü tartışılan, tüm üretim araçları üzerindeki kooperatif mülkiyet sorunu, ilk kez doğru biçimde delegelerin önüne sunulur. Özel toprak mülkiyetine karşı çıkanlar ezici bir zafer kazanırlar. Proudhon'un yandaşları sonuna dek kurtulamayacakları bir batağa saplanırlar. Bununla birlikte Kongre'de yeni anlaşmazlıklar doğar. Ünlü Bakunin, ayrı bir hareketin temsilcisi olarak ilk kez Basel'de boy gösterir.

Bakunin nereden gelmişti? Ona daha önce 1840'ların başlarında Berlin'de rastlamıştık. Marx ve Engels'i etkileyen aynı felsefi akımların onu da etkilediğini biliyoruz. Bakunin'in 1848 Paris'inde Almanya üzerine yürümek amacıyla devrimci bir lejyon örgütleyen Alman mültecileriyle ilişkisi vardı. Devrim sırasında Bohemya'dadır, orada Slav devrimcilerini birleştirmeğe çalışır. Daha sonra Saksonyalı devrimcilerin Dresden'deki ayaklanmasına katılır, tutuklanır, ölüme mahkum olursa da, Rus Çarı I. Nicholas'a teslim edilmek üzere, Schlüsselburg kalesinde hapsedilir. Birkaç yıl sonra, Çar II. Alexander döneminde Sibirya'ya sürülür, oradan kaçar, Japonya ve Amerika üzerinden Avrupa'ya döner. Bu kaçış 1862'de gerçekleştirilmiştir.

Bakunin bundan sonra önce Rusya'ya ilişkin çalışmalara girişti, Alexander Herzen'le (1812-1870) (36) birleşti, Slav ve Rus sorunlarıyla ilgili birkaç broşür yazdı. Bu broşürlerde yine Slavlar arasında devrimci bir ittifakın gerekliliğini savunan Bakunin, Polanya ayaklanmasına katılmak yolunda başarısız bir çabada bulundu. 1864 de Londra'da Marx'la karşılaştı, ondan Enternasyonal'in kurulduğunu öğrendi ve Marx'a, kendisiyle işbirliği yapacağına söz verdi. İtalya'ya hareket etti, ama orada tamamen farklı bir işle uğraştı. Bakunin aslında halâ 1848 deki eski görüşlerini sürdürüyordu, yani ona göre Marx işçi sınıfının önemini abartmaktaydı. Bakunin'e göre, aydınlar, öğrenciler, burjuva demokrasisinin temsilcileri, özellikle orta sınıftan

gelenler en devrimci unsurlardır. Enternasyonal ilk başlarda karşılaştığı güçlüklerle mücadele edip, adım adım en etkin uluslararası örgüt haline gelirken, Bakunin, İtalya'da ayrı bir devrimci dernek örgütlemeğe çalışıyordu. Sonra İsviçre'ye göçetti, orada burjuva Barış ve Özgürlük Ligası'na katıldı, hatta bu örgütün merkez komitesine seçildi. 1868'de Liga'dan ayrıldı, ancak Enternasyonal'le birleşmek yerine arkadaşlarıyla birlikte, genel olarak Alliance diye bilinen Uluslararası Sosyal-Demokrat İttifak adında yeni bir dernek kurdu.

Yeni dernek aşırı devrimci bir tavır takındı. Tanrı ve Devlete karşı amansız bir savaş açtı. Üyelerinin tanrı tanımaz olmalarını talep etti. Derneğin ekonomik programında hiçbir noktada açıklık yoktu. Tüm sınıfların ekonomik ve toplumsal açıdan aynı düzeye getirilmesi talep olunuyordu. Devrimci görünümüne rağmen, yeni örgüt, tutarlı bir sosyalist program dahi önermemekteydi; miras hakkının kaldırılmasını talep etmekle yetinilmişti. Bakuninciler diğer sınıflardan gelme üyeleri ürkütmemek endişesiyle, belirli bir sınıf özelliğini vurgulamamağa dikkat etmişlerdi. Yeni dernek, bir süre sonra kendi tüzüğü ve programıyla, ayrı bir dernek olarak Enternosyonal'e katılmak üzere Genel Konseye başvurdu.

Artık en karmaşık noktaya yaklaşmaktayız. Marx'ın Genel Konsey'de büyük bir etkinliği olduğundan, genellikle Konsey'in aldığı tüm kororlardan dolayı o sorumlu tutulurdu. Bu her zaman böyle olmamakla birlikte, bu olayda esas olarak Marx sorumluydu. Eğer, yalnız Bakunin'in yandaşlarına değil, Bakunin'i, kendi deyimleriyle şu beceriksiz ama çok içten devrimciyi savunma eğiliminde olan bazı Marksistlere inanacak olursak, Marx kesin red kararında ısrar etmekle çok katı davranmıştır. Biz elbette, burjuvaziyle kırıştırmakla suçlanan bir gurubun Enternosyonal'e katılmasının reddolunmasını, çok katı bulacak kadar yufka yürekli değiliz.

Diğer bir olayı daha hatırlatalım. Bakunin yeni **Alliance**'ın programını Marx'a yollarken, ayrı bir zarfın içinde özel bir mektup göndermişti. Bu olay, Bakunin'in İtalya'dan Enternasyonal için çalışacağına söz verdikten dört yıl kadar sonra olmuştu. Artık yalnız verdiği sözü tutmamakla kalmadığı, üstelik bir burjuva hareketi yararına tüm gücünü harcadığı da kesin olarak ortaya çıkmıştı. Bakunin mektubunda Marx'ın ekonomik devrimin geniş yolunu seçerken ne kadar haklı olduğunu, eskiye oranla artık daha iyi kavradığını yazıyordu; salt ulusal ve siyasal girişimlere kalkışarak, yolunu şaşıranlarla alay ediyordu. Ve dokunaklı bir dille şunları ekliyordu:

«Bern Kongresi'nde burjuvazideri vekârla ve açıkca ayrılalı beri, artık işçilerin dünyasından başka bir çevre, onlardan başka bir topluluk tanımıyorum. Artık benim ülkem, en önemli kurucularından biri olduğunuz Enternasyonal'dir. Siz de görüyorsunuz ki aziz dostum, sizin çömezinizim ve bu sıfatımdan dolayı gurur duyuyorum.»

Bu mektup hep, Bakunin'in arkadaşlarının içten gözyaşı dökmelerine ve kendisine uzatılan eli bu kadar sertçe iten Marx'ın katı yürekliliğinden dolayı ona kızgınlık duymalarına yol açmıştır. Mehring bile, bu yeminlerin samimiyetinden şüphe duymak için bir neden olmadığını ileri sürmüştür.

Biz de Bakunin'in samimiyetinden şüphe duymak istemezdik. Ama Marx'ın içinde bulunduğu zor duruma bir de kendimizi koyalım. Elbette sert bir insandı Marx, ama Mehring'in de kabul ettiği gibi, 1868 sonlarına dek Bakunin karşısındaki tavrı son derece hoşgörülü olmuştu. Bu duygulu mektubu dikkatli biçimde okursak, Marx'a neden hiç de inandırıcı gelmediğini daha iyi kavrarız. Bu mektup her şeyden önce bir yeni yetme tarafından değil, «proleter dünyası»yla onu «burjuva dünyası» yararına terketmek üzere birleşen, elli yaşlarında birisi tarafından yazılmıştı. Şimdi dört yıl sonra burjuva dünyasından

sıkılıp, onun büyüsünden kurtulduktan sonra, Bakunin yine Enternasyonal'e katılarak, «geniş yoldan» yürümek istiyor ve en tutarsız bahaneler ileri sürüyordu. Bakunin'i 1864'de onca güven duyarak kabul eden Marx, artık daha dikkatliydi. Haklı olduğu da ortaya çıkacaktı.

Genel Konsey, isteğini kesin olarak reddedince Bakunin, derneğinin dağılma kararı aldığını ve kendi teorik programlarını benimsemeğe devam edecek olan bölümlerin, Enternasyonal'in bölümleri haline geleceğini bildirdi. Genel Konsey, eski **Alliance**'ın bölümlerinin, ancak ortak bir temel üzerinde Enternasyonal'e katılmalarına razı oldu.

Herşey hallolmuş gibi görünüyordu. Ama hayır; Bakunun'in yalnızca Genel Konsey'i aldattığı; derneğini resmen dağıtırken, gerçekte daha sonra Enternasyonal'i ele geçirmek amacıyla merkez örgütünü olduğu gibi bıraktığı konusunda, Marx, kısa zamanda haklı şüpheler beslemeğe başladı. Bütün anlaşmazlığın en önemli noktası buydu. Marx'ın iyi tabiatlı biri olmadığını, Bakunin'in ise çok iyi, hatta melek gibi biri olduğunu kabul edebiliriz. Ama mesele bu değildi. Uzun zamandan beri, Bakunin'in çeşitli küçük günahlarla suçlandığını biliyoruz. Bütün insanlar günah işleyebilir. Bakunin'in savunucuları kesin olarak cevap vermelidirler: böyle bir gizli örgüt var mıydı, yok muydu? Bakunin, örgütünü dağıttığına dair teminat verirken Genel Konsey'i aldattı mı, aldatmadı mı?

Enternasyonal tarihi yazarı ve Bakunin'in arkadaşı, rahmetli Guillaume, bütün bunların uydurma olduğunu ispatlayabilseydi, Bakunin'in kötü biçimde iftiraya uğradığını savunanlarla, Marx'ı sevsek de aynı fikirde olabilirdik. Ama ne yazık ki, **Alliance** varlığını sürdürmeğe ve Enternasyonal'e karşı inatçı bir kavga yürütmeğe devam etmişti. Sevimli ve iyi yürekli Bakunin, hedeflerini gerçekleştirmek için zorunlu gördüğü her türlü araca başvurmaktan kaçınmadı. Onu eleştirirken bu noktaya

dayanmayacağız. Yine de hayranlarının Bakunin'i, şüpheli araçlara asla başvurmayacak ve asla samimiyetsizlikle suçlanamıyacak biri olarak göstermeğe çabalamalarının gülünçlüğü ortadadır.

Peki, Bakunin'in ulaşmak için hertürlü aracı mübah saydığı amaç neydi? Burjuva toplumunun yıkılması, toplumsal devrim-Bakunin'in arzuladığı buydu. Ancak Marx'ın hedefi de özünde aynıydı. Uyuşmazlık daha farklı bir alandan doğuyordu. Gerçekte Marx ile Bakunin arasındaki keskin ayrılık devrim metodolojisine ilişkindi.

İlkin yık, sonra herşey kendiliğinden gelişir - ne kadar çabuk olursa o kadar iyi. Devrimci entelijansyayı ve yoksulluktan dolayı hayatından bezmiş işçileri harekete geçirmek yeterlidir. Gerekli olan tek şey, ruhlarında devrim ateşini taşıyan kararlı kişilerden oluşan bir gurubun varlığıdır. Bakunin'in tüm öğretisinin özü buydu. Görünüşte bu, Weitling'in öğretisini andırmaktadır. Ancak Blanqui'nin öğretisine olan benzerlik gibi, bu da yüzeyde kalmaktaydı. Meselenin özü, Bakunin'in proletaryanın iktidarı ele geçirmesinden sözedilmesini dahi işitmek istememesiydi. Bakunin mevcut burjuva toplumu zemini üzerinde sürdürülen ve proletaryanın sınıf örgütlenmesi için daha elverişli koşullar yaratılmasını amaçlayan her türlü siyasal mücadele biçimini inkar ediyordu. Siyasal mücadeleyi ve siyasal iktidarın ele geçirilmesi açısından proletaryanın siyasal örgütlenmesini zorunlu sayan herkezin ve bu arada Marx'ın, Bakunin ve çömezlerine, gelecekteki sosyal devrimi engelleyen alçak oportünistler olarak görünmesinin nedeni buydu. Bakuncilerin Marx'ı, kendi düşüncelerini egemen kılmak için Enternasyonal Tüzüğünde tahrifat yapmaktan bile çekinmeyen biri olarak tanıtma fırsatını ganimet bilmelerinin nedeni de buydu. Tebliğ ve mektuplarında Bakuncinciler, Marx'a en iğrenç bir dille açıkça küfretmişlerdir; anti-semitik (yahudi düşmanı) davranışlar göstermekten, Marx'ı Bismarc'ın ajanı olmakla itham etmek gibi saçma suçlamalarda bulunmaktan bile çekinmemişlerdir.

Bakunin'in İtalya ve İsviçre'deki devrimci çevrelerle ilişkileri vardı. Özellikle İsviçre'nin Fransız kesiminde birçok yandaşı bulunuyordu. Bu olgunun nedenleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapmağa burada girişmeyeceğiz. Yürüttüğü propaganda özellikle yabancı işçiler ve gelişmekte olan sanayiin rekabeti karşısında ezilmeğe başlayan saatçi ustaları arasında başarılı olmaktaydı.

Bakunin Basel Kongresine, peşine önemli sayıda bir gurubu takarak gelmişti. Böyle durumlarda sık sık rastlandığı gibi, ilk takışma tamamen farklı noktalarda patlak verdi. Her türlü fırsatçılığa her zaman keskince karşı çıkan Bakunin, ısrarla miras hakkının derhal kaldırılması için karar alınmasını ister. Genel Konsey delegeleri ise, böyle bir uygulamanın, **Komünist Manifesto**da belirtildiği gibi, proletaryanın ancak ele geçireceği siyasal iktidara dayanarak gerçekleştireceği geçiş dönemi tedbirlerinden biri olarak önem taşıdığında direttiler. Proleter iktidarı kurulduğunda servetlerin daha yüksek bir vergiye bağlanması ve sınırlı bir miras hakkı yeterli olacaktı. Ama Bakunin'in ne mantığa ne de koşullara aldırdığı vardı. Ona göre bu talep propaganda açısından büyük önem taşıyordu. Sıra oylamaya geldiğinde, tekliflerin hiçbiri yeterli çoğunluğu sağlayamadı. Diğer bir çatışma da Bakunin ile Liebknecht arasında geçti. İlk kez Basel Kongresine yeni ve önemli bir Alman gurubu katılmıştı. O sıralarda Schweitzer'le şiddetli bir hizip mücadelesi veren Wilhelm Liebknecht ve August Bebel, Eisenachdaki kuruluş toplantısında (1869), Enternasyonal'in programını benimseyen ayrı bir parti kurmuşlardı. Bu partinin merkez organında, Bakuninin Barış ve Özgürlük Ligası'ndaki faaliyetleri ve eski Panslavcı görüşleri eniboyu incelenmiş ve lehte olmayan bir eleştiriye tutulmuştu. Mehring, Marx'ın aslında bu şiddetli eleştiriye karşı olduğunu belirttiğini, ama Vogt olayında da görüldüğü gibi, Marksistlerin her hareketinden onun sorumlu tutulduğunu söyler.

Gelecek kongrenin Almanya'da yapılması önerildi. Ama bu kongre toplanamayacaktı. Basel Kongresi'nden hemen sonra, siyasal ortamda görülen gerginlik öyle yoğunluk kazandı ki, artık heran savaşın patlak vermesi beklenmekteydi. Dünya tarihindeki en büyük düzenbazlardan biri olan Bismarc, eski hocası Napolyon'u zekice oyuna getirdi. Almanya savaşa tamamen hazır olduğunda, durumu öylesine terse çevirdi ki, bütün dünyanın gözünde saldırgan Fransa oldu.

Savaş gerçekten patlak verdiğinde (19 Temmuz 1870), hiç beklenmiyordu. Ne Fransız ne de Alman işçileri savaşı önleyemediler. Savaşın ilanından (23 Temmuz) birkaç gün sonra, Genel Konsey Marx tarafından yazılan bir bildiri yayınladı.

Bildiri, Enternasyonal Açılış Hitabı'ndan yapılan bir alıntıyla başlar. Bu alıntıda, «canice tertipler peşinde olan, ulusal ön yargılardan yararlanan ve korsanca savaşlarla halkın kanını ve zenginliklerini boşa harcayan bir dış politika» mahkum edilir.

Daha sonra Napolyon'a yöneltilen ağır bir suçlama gelir. Fransız Enternasyonalcilerinin kendisine yönelttiği ajitasyonun dozu arttıkça, Napolyon'un Enternasyonal'e karşı daha da şiddetli yürüttüğü savaşın kısa bir görünümünü çizer Marx. Hangi taraf kazanırsa kazansın diye ekler Marx, İkinci İmparatorluğun son saati gelmiştir. İmparatorluğun başlangıcı gibi sonu da bir parodi olacaktır (yani Birinci İmparatorluğun gülünç bir taklidi olacaktır).

Peki, suç yalnız Napolyon'da mıydı? Hiç de değil. Avrupa'daki çeşitli hükümetlerin ve egemen sınıfların onsekiz yıl boyunca Bonaparte'a, yeniden kurulan İmparatorluk güldürüsünü oynamasına nasıl yardımcı olduklarını asla unutmamalıyız.

Bir Alman olan Marx, kendi ülkesine de sert bir dille saldırmaktadır. Almanların açısından bu bir savunma savaşıydı. Ama Almanyayı savunmayı gerektirecek bir duruma kim getirmişti? Napolyon'u Almanya'ya saldırma günahına kim sokmuş-

tu? Prusya. Daha önce Avusturya'ya karşı Napolyonla anlaşan Prusya yenilseydi, Fransa Almanya'yı Fransız askerleriyle dolduracaktı. Ama Prusya Avusturya karşısında kazandığı zaferden sonra ne yaptı? Köle Fransa'ya özgür bir Almanya'yla karşı çıkacak yerde, yalnız eski Prusya rejiminin tüm özelliklerini korumakla kalmadı, üstelik bünyesine bir de Bonaparte rejiminin tüm karakteristik özelliklerini aşıladı.

Savaşın karara bağlayıcı ilk evresi şaşırtıcı bir hızla sona erdi. Fransız ordusunun hiçbir hazırlığı olmadığı anlaşılmıştı. Fransız Savaş Bakanının askerin kaputundaki son düğmeye kadar herşeyin hazır olduğu yolunda böbürlenerek yaptığı açıklamanın tersine, düğmeler gerçekten hazır olsa da, bunların iliklleneceği giysilerin bulunmadığı ortaya çıktı. Düzenli Fransız ordusu altı hafta içinde yenildi. Daha 2 Eylülde Napolyon ve ünlü Sedan kalesi teslim olmuştu. 4 Eylülde Paris'te cumhuriyet ilan edildi. Prusya, İmparatorlukla savaştığı yolunda yaptığı açıklamalara rağmen savaşı sürdürdü. Savaşın daha uzun ve daha inatla süren ikinci evresi başladı.

Fransa'da Cumhuriyet ilan olunur olunmaz, Genel Konsey savaşa ilişkin ikinci bir bildiri daha yayınladı (9 Eylül 1870). Marx'ın gerçekten dahice bir kavrayışla kaleme aldığı bu bildiri, tarihsel anın derin bir çözümlemesini içermekte ve Marx'ın yazılarının en esinli olanlarından birini temsil etmekteydi.

Marx'ın daha ilk bildiride, bu savaşın İkinci İmparatorluğu çöküşe götüreceğini bildirdiğini hatırlayacaksınız. İkinci Bildiri, bir alıntıyla bu tahmine işaret ederek başlıyordu. Daha önce Prusya'nın dış politikasına yönelttilen eleştiri de doğru çıkmıştı. Sözde savunma savaşı, sonunda Fransız halkını hedef alan bir savaşa dönüşmüştü. Sedan'ın düşmesinden ve Napolyon'un esir alınmasından çok önce, Bonaparte'ın ordusunun akıl almaz dağınıklığı anlaşılır anlaşılmaz, Prusya askeri komitesi bir fetih politikasından yana olduklarını açıklamıştı. Marx bildiride libe-

ral Alman burjuvazisinin ikiyüzlülüğünü ortaya serer. Savaşın gelişmesini dikkatle izleyen ve Sedan yenilgisini önceden tahmin eden bir uzman olarak Engels'in verdiği bilgilerden yararlanan Marx, Alsace Lorraine'in ilhakını haklı çıkarmak için Bismarc ve Prusyalı generallerin ileri sürdüğü askeri bahanelerin tutarsızlığını ortaya koyar.

Her türlü ilhak ve tazminata karşı çıkan Marx, zorla sağlanan bir barışın yeni bir savaşa yol açacağını belirtir. Marx'a göre Fransa yitirdiklerini yeniden kazanmak isteyecek, Rusya'yla ittifak kurmağa çalışacaktı. Kırım Savaşından sonra Avrupa üzerindeki hegemonyasını yitiren Rusya, yeniden Avrupa'nın kaderinde söz sahibi olacaktı. Bu özlü kehanet, Avrupa tarihinin alacağı yönelimi önceden gören bu kehanet, materyalist tarih anlayışının özdeki doğruluğunun vurucu ve pratik bir delilidir. Metin aşağıdaki sözlerle son buluyordu:

«Töton yurtseverleri gerçekten Fransa'yı Rusya'nın kollarına itmekle hürriyetin ve barışın teminat altına alınabileceğine inanıyorlar mı? Eğer Almanyayı, Fransa'yı parçalamağa iten silah üstünlüğü, zafer kibiri ve hanedan entrikaları ise Almanya için açık iki yol kalmaktadır. Ya, bütün riskleri göze alarak, açıkca Rusya'nın genişleme politikasının aracı olacak, yada kısa bir fasıladan sonra tekrar başka bir «savunma» savaşına, hem de o yeni türeyen «mevzileştirilmiş» savaşlardan değil, bir **ırk savaşına** -birleşmiş Slav ve Romen ırklarına karşı bir savaşa- hazırlanması gerekecektir.» (*)

Bizim çağdaş Alman yurtseverlerinin kaderinde, bu kehaneti son harfine kadar görmek vardı.

Bildiri, işçi sınıfının karşı karşıya bulunduğu pratik sorunların sergilenmesiyle sona eriyordu. Onurlu bir barış ve Fran-

(*) Marx, Karl : «Fransa'da İç Savaş» Köz Yayınları, İstanbul 1970, s. 39 - 40.

sız Cumhuriyetinin tanınmasını talep etmeleri için Alman işçilerine çağrıda bulunuluyordu. Daha da dar boğazlardan geçen Fransız işçilerine ise, burjuva cumhuriyetçilerinin davranışlarını gözden kaçırmamaları, kendi sınıf örgütlenmelerini hızla geliştirmek ve kurtuluşlarını sağlamak amacıyla cumhuriyetten yararlanmaları tavsiye olunuyordu.

Hızla gelişen olaylar, Marx'ın Fransız Cumhuriyetçilerine karşı beslediği güvensizliği tamamen doğruladı. Cumhuriyetçilerin, işçi sınıfına en küçük bir taviz vermektense, Bismarc'la anlaşmağa hazır oluşları ve rezilce yönetimleri, Paris Komünü'nün doğmasına yol açtı (18 Mart 1871-29 Mayıs 1871). Üç ay süren kahramanca bir mücadeleden sonra, son derece elverişsiz koşullar altında girişilen bu ilk proletarya diktatörlüğü deneyi yenilgiyle sonuçlandı. Genel Konsey'in Fransızlara gerekli yardımı sağlayabilecek durumu yoktu. Fransız ve Alman orduları, Paris'in Fransa'nın geri kalan kısımlarıyla ve bütün dünyayla olan bağlantısını kesmişti. Komün, gerçekten, evrensel bir sevgi uyandırdı. Komünün uzaklardaki Rusyada bile devrimci etkileri oldu.

Komün yaşadığı sürece, Marx Paris'teki Enternasyonalcilerle haberleşmeyi sürdürmeğe çalıştı. Komün yenilgisinden birkaç gün sonra, Marx, Genel Konsey'in isteği üzerine, ünlü Hitabı yazdı. (*) Tüm burjuva basını tarafından yerden yere vurulan Parisli komüncülerin savunmasını üstlendi. Paris Komünü'nün proletarya hareketinin evriminde ileri atılmış dev bir adım olduğunu, komünizmin gerçekleşmesini üstlenecek proleter devletin ilk örneği olduğunu gösterdi. Çok önceleri, 1848 Devriminin bir sonucu olarak Marx, işçi sınıfının iktidarı ele geçirdikten sonra, salt burjuva devlet aygıtını elinde tutmakla yetinemiyeceğini, önce bu devletin dayandığı bürokratik aygıtı ve polis gücünü yıkması gerektiği sonucuna varmıştı. Komün

(*) Daha sonra bu hitap Fransa'da İç Savaş adıyla yayınlanmıştır.

deneyi, Marx'ın bu kanısının sağlamlığını doğruladı. Paris Komünü, iktidarı ele geçiren proletaryanın ihtiyaçlarını karşılayan kendi devlet aygıtını yaratmak zorunda olduğunu ispatladı. Aynı deney, proleter devletin salt bir başkentin sınırları içinde varolamıyacağını da gösterdi. Proletarya iktidarının güçlenme şansına sahip olabilmesi için tüm ülkeyi kucaklaması zorunludur; nihai zaferi sağlamak için, devrim bir dizi kapitalist ülkeye yayılmalıdır.

Bakunin ve yandaşları, Paris Komünü konusunda tümüyle farklı sonuçlara vardılar. Politika ve devlete karşı çıkışları daha da şiddetli bir hal aldı. Ayrı ayrı kentlerde mümkün olduğu kadar süratle komünler yaratılmasını teşvik ettiler; bu komünler diğer kentlere örnek olacaklardı.

Komün yenilgisi, Enternasyonal için hiç de lehte olmayan sonuçlar yarattı. Fransız işçi hareketi bir kaç yıl boyunca felce uğradı. Fransız işçi hareketi Enternasyonal'de aralarında çok şiddetli hizip kavgası süren komüncü mülteciler gurubu tarafından temsil olunmaktaydı. Fransızlar arasındaki bu kavga Genel Konseye de aktarıldı.

Alman işçi hareketi de önemli gerilemelere uğradı. Alsace-Lorraine'in ilhakını protesto eden ve Paris Komünü ile dayanışma içinde olduklarını açıklayan Bebel ve Liebknecht tutuklandılar ve bir kalede tecrit hapsine mahkum edildiler. Partinin güvenini yitiren Schweitzer ayrılmak zorunda kaldı. Eisenachlılar denilen Liebknecht ve Bebel'in yandaşları, Lasalcilerden bağımsız çalışmağa devam ettiler. (*) Bu iki gurup, ancak hükümet çatışan her iki hizibin üzerine aynı hunharlıkla çullandıktan sonra birbirlerine yaklaşmağa başladılar. Bütün bunların sonucunda Enternasyonal kıtanın en büyük iki ülkesinden sağladığı desteği yitirdi.

(*) Birincisi Marx'ı ikincisi Lassalle'i izleyen iki grup, 1875 de Gotha Kongresinde birleşene değin varlıklarını ayrı olarak sürdürdüler.

Bu arada İngiliz işçi hareketinde de bir bölünme meydana gelmişti. Birinci Dünya savaşından Amerika'nın yararlanması gibi, en sanayileşmiş iki kıta devleti arasındaki bu savaştan da, İngiliz burjuvazisi yararlanacaktır. Artık burjuvazi temel sanayi dallarındaki işçilere, sağladığı korkunç kârlardan belirli bir pay verebilirdi. Sendikalara daha geniş eylem özgürlüğü tanınmış, sendikalara karşı çıkarılan eski kanunlardan birçoğu yürürlükten kaldırılmıştı. Bütün bunların, Genel Konseyin sendika hareketinde önemli rol oynayan bazı üyeleri üzerinde etkisi oldu. Enternasyonal ne kadar radikal olursa, sendikalar o kadar ılımlı oluyordu. Bu kişiler konumlarından kişisel çıkarları için yararlanıp, Genel Konsey üyeliklerini yalnız biçimsel olarak sürdürüyorlardı. Paris Komünü ve Enternasyonal'e yönelen şiddetli saldırılara yol açması onları ürkütmüştü. Paris Komününe ilişkin bildiri Marx tarafından Genel Konseyin isteği üzerine yazıldığı halde, bu üyeler örgütlerinin Komünle ilişkisini alelacele kestiler. Bu, Enternasyonalin İngiliz kesiminde bölünmeye yol açtı.

1871 Eylülünde Londra'da toplanan Enternasyonal Konferansı, bu koşullar altında yapıldı. Bu konferansta iki ana sorun ele alındı; bunlardan biri siyasal alanda verilecek mücadeleye ilişkin karmaşık sorundu. Bununla ilgili olarak, Bakuninciler in baskısı sonucu, Marx'ın Enternasyonal Tüzüğünde tahrifat yapıp yapmadığı konusu yeniden ele alındı. İddiaya, hiçbir şüpheye yer bırakmayan kesin bir kararın benimsenmesiyle karşılık verildi. Bu ise Bakuninçilerin kesin yenilgisi demekti. Bu konu pek fazla bilinmediği için, aşağıdaki alıntıları yapacağız.

«İşçilerin kurtuluşu için girişilen her çabayı şiddetle ezen ve sınıf ayrımını ve bunun sonucu olan mülk sahibi sınıfların politik hakimiyetini kaba kuvvetle koruyacağını iddia eden, gemi azıya almış gericiliğin mevcudiyeti karşısında. (...)

«İşçi sınıfının kendisini politik bir parti haline getirmesi, sosyal devrimin ve nihai sonucunun -sınıfların kaldırılmasının- zaferini sağlamak için gerekli olduğundan;

«İşçi sınıfının verdiği ekonomik mücadelelerle şimdiden gerçekleştirdiği güç birliği, aynı zamanda işçi sınıfının, toprak ağalarının ve kapitalistlerin politik iktidarına karşı yürüttüğü mücadelesinde bir manivela vazifesi görmesi gerektiğinden -

«Konferans, Enternasyonalin üyelerine hatırlatır ki :

«İşçi sınıfı, militan bir duruma geldiğinde, ekonomik hareketiyle, politik eylemi birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlıdır.» (*)

Konferans başka bir konuda daha Bakunincilerle çatışmak zorunda kaldı. Bakunin'in bütün itirazlarına rağmen, kurduğu gizli örgütün varlığını sürdürdüğü kanısı Genel Kurula iyice hakim olmuştu. Bundan ötürü Konferans, Enternasyonal bünyesi içinde çalışan bağımsız programlı herhangi bir örgütün kurulmasını yasaklayan bir kararı benimsedi. Bununla ilgili olarak Konferans, Bakuninciler in **Alliance**'ın dağıldığını bildiren açıklamalarını gözönüne aldı ve konunun kapandığını bildirdi.

Ancak, Bakunin ve Rus yandaşlarının bozgununa yol açan bir diğer karar daha alındı. Konferans son derece kesin bir dille Enternasyonal'in Nieçayev olayına ilişkin yapacak birşeyi olmadığını, Nieçayev'in Enternasyonal'in adını hakkı olmadığı halde gasbederek kullandığını kamuoyuna açıklamağa karar verdi. (37)

Bu karar kesinlikle Bakunin'e yönelikti, çünkü çok iyi bilindiği gibi, 1869 Martında Rusya'dan kaçan Rus devrimcisi Nieçayev'le Bakunin uzun süre ilişkide bulunmuştu. Aynı yılın güzünde Nieçayev Rusya'ya dönmüş ve Bakunin'in verdiği yetkiyle ayrı bir Bakuninci gurup örgütlemişti. Aralarındaki bir öğrencinin hükümet ajanı olmasından şüphelenen Nieçayev, bazı yoldaşlarının yardımıyla onu öldürür ve yeniden Avrupa'ya kaçar. Bu olayla ilişkin olarak tutuklanır. 1871 yazında Nieçayev yargılanmağa başlandı. Duruşma sırasında savcılık, Bakunin'in

---

(* Marx - Engels : Örgütlenme Meselesi, ... s. 99 - 100.

örgütüyle Rusya kolunun Enernasyonalle ilişkisi açısından karışık bazı belgeler açıkladı. Bu belgelerin Bakunin'in yazılarıyla karşılaştırılması, bunları yazanı saptamak için yeterlidir. Bu belgeler, Bakunin'in Avrupa'daki yoldaşlarına seslenen bildirilerinden daha içten oluşlarıyla ayrılmaktadır. Nieçayev tarafından düzeltilen yada eklenen kısımlar, daha kaba ve dağınık oluşlarıyla kolayca anlaşılmaktadır.

Bu olay genel olarak, Bakunin'in, kendisini aldatan ve kendi amaçları için kullanan Nieçayev'in etkisi altına girdiği, biçiminde yorumlanmıştır.

Gerçekte, her türlü teoriyi kısır diye reddeden, çok az okumuş biri olan Nieçayev, olağanüstü bir enerji, çelik gibi bir irade ve sarsılmaz bir bağlılıkla kendini devrime adamıştı. Duruşma ve hapishanede zalimiere ve halkı sömürenlere karşı söndürülemeyecek bir kin beslediğini ve gerçekten yiğit biri olduğunu göstermiştir. Hayatını adadığı amaca ulaşmasına yardımcı olabileceğini düşündüğü her aracı iyi yada kötü olduğuna bakmaksızın kullanmağa, bu yolda herşeyi yapmağa hazır olan Nieçayev, kişisel açıdan bayağılık sayılan şeyleri yapmakta da asla tereddüt etmemiştir. Bu bakımdan kendi kişisel amaçlarına yarayacak her araca başvurmaktan çekinmeyen Bakunin'den oranlanamıyacak ölçüde daha soyluydu. Nieçayev'in ahlaki üstünlüğü her türlü şüphenin üstündeydi. Bütün olgular, Bakunin'in kendisinin de bunun tamamen bilincinde olduğunu göstermektedir; yoksa Bakunin entelektüel açıdan kendisinden aşağı birine nasıl saygı gösterip, bu kadar çok değer verebilirdi.

Ama yine de bütün bunlardan Nieçayev'in kendi devrimci görüşlerini Bakunin'e aşıladığı sonucunu çıkarmak saflık olur. Bunun tersi gerçeğe daha yakındır. Nieçayev Bakunin'in çömeziydi. Ama Bakunin tutarsız kişiliğiyle istikrarsız bir devrimci olduğunu gösterirken, Nieçayev sarsılmaz bir tutarlılıkta ol-

duğunu ispatlamıştı. Bakunin altından kalkamıyacağı bir işi (Kapital'in çevrilmesi) yapmayı reddedemediğini, çünkü avans para aldığını söylediğinde, Nieçayev onu bu işten kurtarmayı teklif eder. Bunu çok basit bir yolla başarır. Bakunin'le yayıncı arasında aracılık yaparak. «Halkın İntikamı» adlı devrimci bir komite adına, bu baya, ölmek istemiyorsa Bakunin'i rahat bırakmasını bildiren bir mektup yazar.

Bakunin, sosyal devrimin gerçek taşıyıcıları olarak büyük fabrikalarda çalışan işçiler yerine, her zaman **lumpen proletarya**ya önem verdiği, devrimci saflara çeklimesi en arzulanacak unsurlar olarak canlleri ve soyguncuları gördüğü için, Nieçayev de bu düşünceyle son derece tutarlı olarak, İsviçre'de soygun amacıyla bir eşkıya çetesi örgütlemek gerektiği sonucuna varmıştı. Sonunda Bakunin, ilkelerdeki farklılıktan dolayı değil, Nieçayev'in pervasızlığından korktuğu için ondan ayrıldı. Ama Bakunin hiçbir zaman bu ayrılığı kamu oyuna açıklamağa cesaret edemedi; Nieçayev'in elinde tonla tehlikeli belge vardı.

Londra Konferansı'ndan hemen sonra, daha da kıran kırana bir kavga patlak verdi. Bakuninciler Genel Kurula açık savaş ilan ettiler. Genel Konseyi, Kongrede ayak oyunu yapmakla ve Enternasyonale, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla ayrı bir parti içinde örgütlenmesinin zorunlu olduğu dogmasını sokuşturmakla itham ettiler. Bu sorunun kesin olarak yerine oturtulması için yeni bir kongre toplanması talebinde bulundular.

Her iki kanadın da son derece hummalı biçimde hazırlandığı Kongre 1872 Eylülünde toplandı. (38) Marx ilk kez bir kongreye katılacaktır. Bakunin ise kongreye gelmez. Konferansın siyasal eyleme ilişkin kararı onaylanır. Bu karara Enternasyonal Açılış Hitabı'ndan yapılan küçük bir alıntı eklenir. Bu alıntıya göre:

«Toprak ve sermaye ağaları, ekonomik tekellerini ve eme-

ği köleleştirmeyi savunmak ve sürdürmek için dalma politik imtiyazlarını kullanacaklarından, siyasal iktidarın ele geçirilmesi proletaryanın yüce görevi hatine gelmiştir.» (*)

Alliance'a ilişkin bütün belgeleri gözden geçiren komisyon, Enternasyonal içinde gizli bir örgütün varlığını sürdürmekte olduğu sonucuna vardı ve Bakunin'le Guillaume'ln Enternasyonelden atılmasını önerdi. Öneri kabul olundu.

Bakunin'in atılmasına ilişkin karar, yukardaki nedenler yanında, onun Enternasyonal'den «özel bir neden»den ötürü çıkarıldığı açıklıyordu. Bu «özel neden» Nieçayev olayına ilişkindi. Kongrenin Bakunin'i atmak için, salt siyasal konularda bol bol nedene sahip olduğu görülüyor. Bakunin'in kendi karaktersizliğinin kurbanı olduğu bu acı olayın, Marx'a karşı korkunç ithamlarda bulunmak için bahane yapılması gülünç olur. Bütün olayı aşağıda anlatılanlara indirgemek ise daha da gülünçtür. Bakunin'in diğer birçok yazarın da yaptığı şeyi yaptığı ileri sürülmüştü - yayımcıdan karşılığında para aldığı işi yerine getirmemişti. Bu dolandırıcılık mıydı? Elbette değil. Ancak Bakunin'i savunanların, Marx'ın Bakunin'i sorumlu tutmaması gerektiğinde ısrar ederken, meselenin asla Bakunin'in avans olarak aldığı parayı yayımcıya geri verip vermemesine ilişkin olmadığını anlamadıkları yada unuttukları görülüyor. Mesele çok daha ciddiydi. Bakunin ve arkadaşları meseleyi, salt yayıncının zararına yol açan bir cayma, ama yine de affolunabilir bir günah olarak görürlerken, konuyla ilgili tüm belgeleri elinde bulunduran komisyon üyeleri, halkın kafasında Enternasyonalle ilişkili bir devrimci örgütün adının son derece kötüye kullanıldığı kanısına varmışlardı; kişisel nedenlerle, parasal yükümlülüklerini yerine getirmekten kurtulmak amacıyla örgütün adı kötüye kullanılmıştı. Komisyonun elinde bulunan belge, o sıralar kamu oyuna açıklansaydı, burjuva dünyası bundan son derece

(*) a. g. e. s. 190.

hoşnut olurdu. Belge Nieçayev tarafından yazılmıştı; ama içeriği, Bakunin'in ilkelerine ters düşmüyordu, onlarla tam bir uyum içindeydi. Ayrıca Bakunin'in Nieçayev'den bu olaydan dolayı değil, Nieçayev'in kendisine dahi, devrimci hedeflerini gerçekleştirmede bir araç olarak bakabileceğini sandığı için ayrıldığını da eklemeliyiz. Bakunin'in arkadaşlarına yazdığı mektuplar, aralarında Marx'ın da bulunduğu muarızlarına karşı, Bakunin'in büyük bir rahatlıkla siyasal ithamlar yanında kişisel suçlamalar savurduğunu yeterince göstermektedir. Bugün ünlü Devrimcinin El Kitabı'nı yazanın Bakunin olduğunu biliyoruz; Nieçayev'e atfedilen bu kitap, yargılama sırasında ortaya çıkınca, devrimci saflarda genel bir kızgınlık uyandırmıştı. Arkadaşları bu kitabı Bakunin'in yazdığını inatla inkâr ettiler; bütün suçu Nieçayev'in üzerine attılar.

Hague Kongresi, Engels'in teklifi üzerine, Genel Konseyin New York'a aktarılmasıyla son buldu. Bu dönemde Enternasyonal'in, örgüte üye olmanın bir cinayetmiş gibi karşılandığı Fransa'yla değil, yalnızca Almanya'yla değil, İngiltere'yle de bağlantılarını yitirdiğinden daha önce söz etmiştik. Enternasyonal'in New York'a naklinin geçici olacağı düşünülmüştü. Ama Hague Kongresinin, Enternasyonal tarihinde önemi olan son kongre olduğu ortaya çıktı. 1876 da New York'taki Genel Konsey, Birinci Enternasyonal'in varlığına son verdiğini yayımladığı bir bildiriyle açıkladı. (39)

BÖLÜM IX

ENGELS LONDRA'YA GELİYOR. ENGELS'İN GENEL KONSEYE KATILMASI. MARX'IN HASTALIĞI. ENGELS MARX'IN YERİNİ ALIYOR. **Anti-Dühring.** MARX'IN SON YILLARI. MARX'IN EDEBİ MİRASININ EDİTÖRÜ, OLARAK ENGELS. ENGELS'İN İKİNCİ ENTERNASYONAL'DE ROLÜ. ENGELS'İN ÖLÜMÜ.

Böylece Birinci Enternasyonal tarihinin sonuna geldik. Şimdiye değin Engels'in pek sözetmeğe fırsat bulamadık. Enternasyonal'in oluşması, Engels'in dışında gerçekleşti. Engels, 1870'e değin yalnızca önemsiz ve dolaylı bir rol oynadı. Bu yıllar boyunca bazı İngiliz gazetelerine makaleler yazdı. Diğer yandan, Enternasyonal'in ilk yıllarında yine acı bir yoksulluk çeken Marx'a yardım etti. Engels'in sağladığı yardım ve **Kapital'i** ithaf ettiği eski arkadaşı Wilhelm Wolff'un bıraktığı küçük miras olmasaydı, Marx'ın yoksulluğun üstesinden gelmesi biraz güç olacaktı ve anıt eserini yayıma hazırlayacak zamanı da kesinlikle bulamayacaktı. İşte, Marx'ın Engels'e, nihayet son sayfanın düzeltmesini de tamamladığını bildiren dokunaklı mektubu :

«Sonunda bu cilt bitti. Bunu, bunun mümkün olmasını yalnızca sana borçluyum. Senin kendini paralarcasına ettiğin yardım olmasaydı, bu üç ciltlik dev çalışmaya giremezdim. Teşekkürle kucaklarım seni.»

Engels bir fabrikatör olmakla itham ediliyordu. Bu doğruydu; ama bunun çok kısa sürdüğünü de eklemeliyiz. 1860 da

babasının ölümünden sonra da, Engels, basit bir memur olarak çalışmağa devam etti. Ancak 1864'de şirketin üyelerinden ve kuruluşun yöneticilerinden biri oldu. Bütün bu dönem boyunca kendini bu «köpeksi işten» kurtarmağa çalışmıştır. Ancak, yalnız kendini değil, Marx'ı da düşünerek şirketten ayrılmaktan vazgeçmiştir. Marx'a 1868 de yazdığı mektuplar bu açıdan çok ilginçtir. Bu mektuplarda, şirketten ayrılmak konusunda görüşmeler yaptığını, ama bunu kendisinin ve Marx'ın ekonomik bağımsızlığını sağlıyacak biçimde halletmek istediğini yazıyordu. Sonunda ortağıyla anlaşmaya varır. 1869'da arkadaşının geçimini de sağlayacak koşullarla fabrikadan ayrılır, böylece Marx'ı ezici yoksulluk baskısından kesin olarak kurtarır. Engels ancak 1870 Eylülünde Londra'ya geri dönebilir.

Marx açısından Engels'in gelişi, kişisel bir sevinçten daha öte bir anlam taşımaktaydı; bu, Marx'ın Genel Kurulda yüklendiği ağır çalışmanın bir bölümünü Engels'in üstlenerek onun yükünü hafifletmesi demekti. Marx'ın her zaman şahsen görüştüğü yada yazıştığı, çeşitli uluslardan yığınla temsilci vardı. Engels gençliğinden beri dil öğrenme yeteneğiyle dikkat çekmişti. Onikı dilde yazabiliyordu; arkadaşları onikı dilde kekelemeyi de becerdiğini söyleyerek ona takılırlardı. Bu nedenle çeşitli ülkelerle yazışma sorumluluğunu üstlenecek ideal niteliklere sahipti. Bunun yanısıra, uzun iş hayatı deneyinin, (Marx'ın tersine) üstlendiği işe etkinlik ve düzen getirme açısından çok yararlı olduğu anlaşıldı.

Engels Genel Konsey üyesi olur olmaz, Marx'ın aşırı yoksulluk ve sıkıntıdan dolayı bozulan sağlığını korumak için, bu yazışma işini üstlendi. Enerjik bir insan olan Engels, uzun süre bu tür işleri yapmak fırsatına sahip olmak için kıvranmıştı ve Genel Konsey tutanaklarına göre, çabucak Konseyin en yorulmak bilmez üyeleri arasına girmiştir.

Ancak bu durumun diğer bir yanı daha vardı. Engels, Bakuninciler ile mücadelenin başlamasından sonra ve bu çatışmanın çoktandır kendini Genel Konseyde hissettirdiği bir sırada Londra'ya gelmişti. Ayrıca, gördüğümüz gibi, bu sıralarda İngilizlerin kendi aralarında da ciddi anlaşmazlıklar vardı. Kısacası, ilke ve taktikler konusunda keskin bir çatışmanın hüküm sürdüğü bir dönem söz konusuydu.

Salt doktriner ve taktik çizgiler üzerinde yapılan mücadelelerin, işe kişisel unsurun güçlü biçimde karışmasıyla - hoşlanılan ve hoşlanılmayan şeyler, sempatiler ve önyargılar, v.b.- daha da karmaşık bir hal aldığı herkesin bildiği bir konudur. Böyle bir çatışma tek bir bölgenin sınırları içinde patlak verdiğinde, bunu durdurmanın etkin yollarından biri, geçici olarak mahal değiştirmektir. Bir bölgenin, bir devletin, hatta bir ülkenin sınırları içinde bu yöntem etkili olmakla birlikte, Enternasyonal bünyesinde, son derece geçersizdi. Çelişmelerin çözülmesinde tutulan bu yol, ancak sınırlı bir geçerlik taşımaktadır. Bu tür çelişmelerin ya anlaşma yada ayrılma yoluyla çözülmesi daha olumludur.

Enternasyonal'in İngiliz bölümündeki rahatsızlıkları yaratan nesnel nedenlere daha önce değinmiştik. Bazı Enternasyonal tarihçilerinin, özellikle İngiliz işçi hareketiyle ilgilenen tarihçilerin anlamadıkları ya da anlayamadıkları şey, 1864-1872 yılları arasında uluslararası işçi hareketini yöneten Genel Konseyin, aynı zamanda İngiliz işçi hareketinin yönetim organı olduğudur. Ve eğer uluslararası olaylar İngiliz işçi hareketini etkilemişse, bunun tersi de geçerliydi; yani İngiliz işçi hareketindeki her değişiklik, ister istemez Genel Konseyin uluslararası görevlerine yansımıştı. Önceki bölümde, 1867-1871 yıllarında İngiliz işçilerine verilen tavizlerin - şehir işçilerine oy hakkının tanınması ve sendikaların yasallaşması - bir ürünü olarak, Genel Konseydeki sendikacı üyelerin nasıl ılımlı yönde eğilim göstermeğe başladığına işaret etmiştik. Essarlus da bu yönde eğ-

lim göstermeğe başlamıştı; Eccarius artık varlıklı bir insandı ve işçilerde sık sık görüldüğü gibi, burjuvaziye karşı daha hoşgörülü olmuştu. Ancak Eccarius'un yanında, Marx'la anlaşamayan diğer birçok Genel Konsey üyesi daha vardı.

Birçok kez Marx'ın yerini alan Engels'in, Genel Konsey üyesi olarak ortaya çıkışı, zaten gergin olan koşullara, onları daha da şiddetlendiren kişisel bir unsur daha ekledi. Manchester'de yaşadığı yirmi yıl boyunca Engels, işçi hareketiyle hemen hemen tüm ilişkisini yitirmişti.

Bütün bu dönem boyunca Londra'da kalan Marx, Çartistlerle ilişkilerini sürdürmüş, Alman işçi çevreleri ve göçmen hayatı içinde yeralmıştı. Yoldaşlarıyla toplantılara katılmış, konferanslar vermişti; onlarla sık sık ciddi tartışmalara girişmişse de, kendisinden siyasal olarak ayrılan kişilerin anılarından da anlıyacağımız gibi, «baba» Marx'la ilişkiler bir bütün olarak, sıcak, yoldaşça ve sevgi doluydu. İşçilerle Marx arasında özellikle Enternasyonal döneminde sıcak ilişkiler kurulmuştu. Marx'ı gösterişsiz odasında izleyen, zaruret içinde yaşadığını gören -basit bir İngiliz işçisine oranla hiçte daha iyi bir hayat sürmüyordu-, onu Konseyde tanıyan, zamanını ve enerjisini işçi sınıfına adamak için, sevdiği bilimsel çalışmalarını, araştırmalarını her zaman bir kenara itmeye hazır bulan Genel Konsey üyeleri, ona çok derin bir saygı beslerlerdi. Karşılık beklemeden, gösterişli her türlü avantajı reddederek, tüm şerefli rütbeleri elinin tersiyle itip, yorulmak bilmeden çalışırdı.

Engels'in durumu çok farklıydı. Genel Konsey'in İngiliz üyeleri onu pek tanımazdı. Diğer üyelerinse şöyle bir tanışlığı vardı. Ancak Alman yoldaşlar arasında kendisini hatırlayan bazı kişiler bulunmaktaydı, ama onlar arasında bile siyasal bir konum kazanması için çok sıkı çalışması gerekmiştir. Üyelerin büyük çoğunluğu için zengin birisiydi, yirmibeş yıl önce İngiliz işçileri hakkında Almanca iyi bir kitap yazdığı söylenen Manchesterli

bir fabrikatördü. Kibar davranışlarıyla her zaman dikkati çeken Engels, yirmi yıl boyunca hemen hemen salt burjuva çevrelerinde, borsa kurtlarıyla, sanayi atmacaları arasında kalınca, daha da titiz tavırlar kazanmıştı. Üstü başı her zaman tertemiz, her zaman temkinli, sağlıklı görünüşlü, her zaman nazik, askerce davranışları olan Engels, tek bir kötü söz olsun sarfetmezdi. İflah olmaz biçimde soğuk, ve renk vermeyen biriydi. (40)

1840'larda Engels'i tanıyanlar, onu böyle anlatıyorlardı. **Neue Rheinische Zeitung**'un yazı işleri bölümünde Marx'ın izinli olduğu günlerde, entelektüel üstünlüğünden gelme mağrur havasıyla ciddi tepkiler uyandırdığını biliyoruz. Marx'a oranla daha soğuk biri olan Engels, kişisel ilişkilerinde çok daha çekilmez biriydi ve ideal yoldaş ve rehberler olan Marx'la Wilhelm Wolff'un tersine birçok işçiyi itmiştir.

Engels yeni duruma ancak yavaş yavaş ayak uydurdu ve eski alışkanlıklarını kaybetti. Bu dönemde -üstelik son derece zor yıllardı- gittikçe daha sık Marx'ın yerini alan Engels, Genel Konsey'de zaten gergin olan ilişkileri daha da kötü bir hale sokmuştur. Bu yalnızca Eccarius'un değil, uzun zaman Enternasyonalin Genel Sekreterliğini yapmış, üstlendiği ağır görevleri yerine getirirken Marx'a son derece içten ve zevkle yardım etmiş, Marx'la çok yakın kişisel ilişkileri olan, eskiden beri onunla işbirliği içinde bulunan Hermann Jung'un da örgütü terkedişinin nedenini bir oranda açıklayabilir.

Aslında bütün mesele, böyle durumlarda çok rastlanan dedikodu alışkanlığından ve yakıştırmalardan doğuyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi, çokları Engels'i tanımadıkları için, Marx'ın arkadaşını neden bu kadar sevip övdüğünü anlayamıyorlardı. İngiliz sosyal demokrasisinin kurucularından Henry Mayers Hyndman'ın (1842-1923) anılarını okumak, onların bu hoşlanmayışı neye dayandırdıklarını anlamak için yeterlidir. Onlara göre Marx, Engels'in arkadaşlığına çok fazla değer veriyordu,

çünkü Engels zengindi ve geçimine yardım ediyordu. Özellikle bazı İngilizlerin davranışları çok aşağılıktı; bunlar arasında, daha sonra İkinci Enternasyonal kongrelerinde tercümanlık yapan Smith diye biri vardı. (41) Hyndman gibi, bu Smith de geçen savaşta kısa zamanda sosyal yurtseverlerden biri olacaktı. Engels ne onu, ne de Marx'a karşı kötüleme kampanyası açan diğerlerini asla affetmemiştir. Ölümünden kısa bir süre önce Engels, ziyaretine gelen aynı Mr. Smith'i kovacaktır.

Ama 1870'lerin başlarında, bu iftira kampanyası en iğrenç şekilde, Londra'ya gelen Lasalcı öğretiye bağlı Alman İşçileri arasında hızla yayılmıştı. Ancak Engels'in Enternasyonal'e katılması yalnız Londra'daki hizipleşmeyi keskinleştirmekle kalmadı. Bakunin ve yandaşlarının Rusya dışında faaliyetlerini Latin ülkelerinde yoğunlaştırdıklarını biliyoruz. -İtalya, İspanya, Güney Fransa, Portekiz ve İsviçre'nin Fransız ve İtalyan kesimlerinde. Bakunin İtalya'ya özel bir değer veriyordu, çünkü burada en önemli devrimci güç saydığı lumpen proletaryanın, hobo-proletaryanın belli bir ağırlığı vardı. Öte yandan yine İtalya'da, burjuva toplumunda bir yer edinme umudu olmayan bir gençlik bulunmaktaydı. Diğer yandan yoksul köylülüğün tepkisini ifade etme biçimi olarak eşkıyalık ve soygunculuk almış yürümüştü. Başka türlü söyleyecek olursak, Rusya'da çok büyük önem verdiği unsurların hepsi -köylülük, lumpen proletarya, eşkıyalık- İtalya'da hayli gelişkindi.

Bu ülkelerle yazışmayı esas olarak Engels yürütüyordu. Elde kalan birkaç kopyadan da çıkarılabileceği gibi (Engels her zaman bir kopya da kendisi için alıkordu), bu yazışmalar Bakuninciler karşı amansız bir muhalefet havası içinde sürdürülmüştü.

Hague Kongresinde bir komisyon raporu olarak sunulan ve Bakuninci politikayı ve taktikleri sergileyerek, son derece yakıcı bir dille yerden yere vuran, Bakunin'in kurduğu İttifaka

(Alliance) ilişkin ünlü broşür, Engels ve Lafargue tarafından kaleme alınmıştı. Marx ancak sonuç bölümüne katkıda bulunmuştu, ama elbette Bakuninciliğin suçlanması konusunda, onlarla tam bir görüş birliği içindeydi.

1873'den sonra Marx, açık arenadan ayrıldı. Aynı yıl içinde **Kapital'in** birinci cildinin ikinci basımının hazırlığını tamamlamış ve 1875 yılında yayınlanacak Fransızca çevirisini baskıya hazırlamakla uğraşmıştı. Bunlara Komünist Liga üzerine eskiden yazdığı kitaba yaptığı bir ekle, İtalyan yoldaşlar için yazdığı küçük bir makaleyi de ekleyecek olursak, Marx'ın 1880'e değin yayınlayacağı çalışmalarının tümünü belirtmiş oluruz. (42) Bozulan sağlığı elverdiği ölçüde Marx, ilk taslağını 1860'ların başında hazırladığı Magnum **Opus'u** (en büyük eseri) üzerinde çalışmalarını sürdürür. Ancak, o sıralar üzerinde çalışmakta olduğu Kapital'in ikinci cildini bile baskıya hazırlamayı başaramaz. Bugün bu cildin son müsveddelerinin 1878'de yazıldığını biliyoruz. Hertürlü yorucu entelektüel çalışma, Marx'ın aşırı biçimde işleyerek yıpranmış beyni açısından tehlikeli olmaktaydı. Bu yıllarda Marx'ın ailesi ve Engels, her zaman ani bir felç tehditi altında bulunan Marx'ın hayatı için sürekli endişe beslemekteydiler. Bir zamanlar insanüstü çalışma yeteneğinde olan bu güçlü organizma, her gün biraz daha zayıflamaktaydı. Engels'in o kadar üzerine titremesinin, eski dostuna sağlığını yeniden kazandırmak için mümkün olan herşeyi yapmasının pek bir yararı olmadı. Büyük eserinin temel çatısını kurana dek, kendini birazcık iyi hisseder etmez, ölüm tehlikesi biraz olsun uzaklaşır uzaklaşmaz, doktorlar günde birkaç saat olsun çalışmasına izin verir vermez, çalışmalarına devam etti. Bu eseri asla tamamlayamıyacağının bilincinde olmak, ona sürekli işkence ediyordu. «Sadece bir hayvan olmayı istemeyen bir insan için» diyordu Marx, «çalışamamak ölüm cezasına denktir.» 1878'den sonra, daha elverişli bir zamanda tekrar dönebilmek umuduyla, **Kapital** üzerindeki tüm çalışmalarına ara vermek zo-

runda kaldı. Bu umut gerçekleşemedi. Gerçi hala notlar alabiliyor, uluslararası işçi hareketinin gelişmesinden geride kalmıyor, çeşitli ülkelerden gelen sayısız sorulara cevap vererek işçi hareketi içinde faal bir entelektüel rol oynuyordu. Kendisiyle yapılan görüşmelerin listesi, özellikle 1880'lere doğru büyük bir yoğunluk kazanmıştı. Bu dönemde çalışmaların büyük kısmını üstlenen Engels sayesinde Marx, yine herşeyden haberdardı ve hızla gelişmekte olan işçi hareketinin ustalarından biriydi. Bu hareket içinde Komünist Manifesto'daki düşünceler gittikce daha üstünlük kazanmaktaydı. Bu alandaki saygınlık büyük çapta, 1870'lerde, yani daha Marx'ın yaşadığı sıralarda, çok enerjik bir çalışma gösteren Engels'in hakkıydı.

Birinci Enternasyonal'de Marksistlerle Bakuninciler arasındaki mücadele genellikle fazla abartılmıştır. Gerçekte tam anlamıyla Bakuninci olan çok az kişi vardı, ama onlar arasında bile, ancak Genel Konseye saldırma konusunda anlaşabilen çeşitli unsurlar bulunuyordu. Marksistlerin durumu çok daha kötüydü. Marx ve Engels'in arkasında, **Komünist Manifesto**'yü özümlemiş ve Marx'ın tüm öğretisini kavramış yalnızca küçük bir gurup vardı. **Kapital**'in yayınlanmasının ilk başlarda çok az bir etkisi oldu. Büyük çoğunluk için **Kapital**, kelimenin tam anlamıyla, ancak çok büyük gayretlerle küçük parçalar koparabildikleri bir granit kitlesiydi; yalnızca o kadar. 1870'lerin ilk yarısında, Alman sosyalistlerinin yazıları, hatta Marx'ın öğrencisi Wilhelm Liebknecht'in yazdığı broşürler bile, Marksist teorinin özümlenmesinin, bu dönemde acınacak bir düzeyde olduğunu gösterir. Alman partisinin merkez organının sayfaları, çoğunlukla çeşitli sosyalist sistemlerin en garip karışımıyla doluydu. Marx ve Engels'in kullandığı yöntem, materyalist tarih anlayışı, sınıf mücadelesine ilişkin öğreti-bütün bunlar akıl ermez konular olarak kalıyordu. Liebknecht'in kendisi de Marksist felsefeyi o kadar az kavramıştı ki, Marx ve Engels'in diyalektik materyalizmi ile Jacop Moleschott (1822-1893) ve Ludwig

Büchner'in (1824-1899) doğal tarihsel materyalizmini birbirine karıştırabiliyordu.

Nihayet, gördüğümüz gibi, Marx **Kapital**'inl tamamlamağa çalışırken, Engels Marksizmin ilkelerinin savunulması ve yayılması görevini üstlendi. Engels kendisini özellikle çeken konuya atıldı; bilimsel sosyalizm ile diğer sosyalist sistemler arasındaki derin farkı, tek tek olaylarla anlatabilmek, karanlıkta kalan bazı pratik sorunlara ışık tutabilmek yada kullandığı yöntemin pratikte uygulanışını göstermek için çağdaş tarih olgusuna daldı.

Ünlü Alman Prudoncusu Mülberger, Alman Sosyal Demokrasisinin merkez yayın organında konut sorununa ilişkin bir makale dizisi yayınlayınca, bunu iyi bir vesile sayan Engels, Marksizm ile Prodonculuğu biribirinden ayıran uçurumu gösterdi (**Die Wohnungsfrage**). Marx'ın **Felsefenin Sefaleti**'ne yapılan harikulade bir katkı olması yanında, bu kitap, İşçi sınıfının koşullarını belirleyen ana etkenlerden biri üzerine Marksizmin aydınlatıcı ışığını tuttu.

Yeniden yayınladığı eski kitabı **Almanya'da Köylü Savaşı**'na, genç yoldaşlara materyalist tarih anlayışının Almanya'nın ve Alman köylülüğünün tarihindeki en önemli olaylarından birine nasıl uygulanabileceğini göstermek amacıyla yeni bir önsöz yazdı.

Engels **Alman Reichstag'ında Prusya Snapsi** adlı bir broşürde bir yandan Prusya yunkerlerinin amaçlarını sergilerken, öte yandan toprak ağalığının ve Prusya yunkerliğinin tarihsel rolünü de açıkladı.

Ancak Engels'in en büyük katkısı 1876-1877 yıllarındadır. 1875'deki Lasalcilerle Eisenachlılar Gotha Programı adlı temel üzerinde birleştiler -bu, Marksizm ile Marksizmin Lasalcilik adıyla bilinen çarpıtılmış kopyası arasında yapılan zavallıca bir uzlaşmaydı. Marx ve Engels bunu, birleşmeye karşı çık-

tıkları için değil, programda kendi tekliflerine uygun değişiklikler yapılmasını talep ettikleri için, son derece şiddetli biçimde protesto ettiler. Çok haklı olarak, birlik gereğinin tartışılmaz olmasına karşın, yine de, bu birleşmenin teorik temel olarak kötü bir programın benimsenmesinin asla kabul edilemiyeceğinde ısrar ettiler; bir programın onaylanmasının bir süre daha ertelenerek, bu sırada, günlük pratik çalışmaya uygun düşecek genel bir platform ile yetinmenin daha doğru olacağını belirttiler. Bu olayda, Liebknecht'e karşı çıkanlar arasında August Bebel (1840-1913) ve Wilhelm Bracke (1842-1880) de vardı.

Ancak bir koç hafta sonra, Marx ve Engels, teorik hazırlık konusunda iki hizibin de aynı düşük düzeyde olduğuna inanma durumunda kaldılar. Partinin genç üyeleri arasında, gerek aydınlar gerek işçiler içinde, ünlü Alman felsefecisi ve iktisatçısı Eugen Dühring'in (1833-1901) öğretileri, büyük bir yaygınlık kazanıyordu. Dühring Berlin Üniversitesinde bir zamanlar yardımcı profesörlük yapmış ve bir Alman profesöründe pek görülmeyen cesurluktaki sözleri ve kişiliği nedeniyle büyük sevgi kazanmıştı. Kör olmasına karşın, mekanik tarihi, ekonomi politik ve felsefe üzerine dersler veriyordu. Şaşırtıcı bir çok yönlülüğü ve dikkate değer bir kişiliği vardı. Saldırgan eleştiriciliğini günün sosyalist öğretilerine, özellikle Marx'ın düşüncelerine yöneltince, konferansları müthiş ilgi çekmeğe başladı. Onun sesi öğrencilerle işçilere, «düşünce krallığında hayatın sesi» gibi geliyordu. Dühring eylemin, mücadelenin, protestanun önemini vurguluyordu; ekonomik unsura karşıt olarak siyasal unsurun üzerinde duruyordu; tarihte zor ve şiddetin önemine işaret ediyordu. Yürüttüğü polemiklerde ölçü tanımıyor ve yalnızca Marx'a değil, Lassalle'e de küfürler yağdırıyordu. Marx'ın bir Yahudi olduğu gerçeğini ona karşı bir kanıtmış gibi kullanmaktan utanç duymuyordu.

Engels Dühring'e karşı saldırmağa karar vermeden önce uzun süre tereddüt etti. Sonunda Alman arkadaşlarının üste-

leyen isteklerine uydu ve 1877'de partinin merkez yayın organı **Vorwaerts**'de, Dühring'in görüşlerini sert biçimde eleştiren bir makale dizisi yayınladı. Bu eleştiri parti içindeki yoldaşlar arasında dahi kızgınlığa yolaçtı. Dühring'in en önde gelen müritleri arasında, revizyonizmin müstakbel teorisyeni Eduord Bernstein (1850-1932), müstakbel Alman-Amerikan anarşisti Johann Most (1846-1906) da vardı. Alman Sosyal Demokratlarının kongresinde, aralarında eski Lasalci Waltelch'ın da bulunduğu birçok delege Engels'e acımasızca saldırdı. Bu saldırılar öyle bir noktaya ulaştı ki, neredeyse, Marx ve Lassalle'i hocaları sayan bir partinin merkez organında Engels'in bundan böyle yazmasını yasakiayan bir karar benimsenecekti.

Bir arabulucu, Engels'in bundan böyle makalelerini merkez organında değil, özel ilavelerde yayınlamasını öneren daha akla uygun bir yol ileri sürmeseydi, bir rezaletin patlak vermesi kaçınılmaz olacaktı. Sonunda bu öneri kabul olundu.

Dühring'i eleştiren bu makaleler bir araya getirildi ve 1878'de **Herrn Eugen Dühring's Umwaelzung der Wissenschaft** adıyla kitap halinde yayınlandı. Bu kitap daha sonraları daha çok **Anti-Dühring** adıyla bilinegelmiş ve Marksizmin tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 1870'lerin ikinci yarısında eyleme giren genç kuşak, bilimsel sosyalizmin felsefi öncüllerinin ve izlediği yöntemin ne olduğunu bu kitaptan öğrendi. **Anti-Dühring**'in **Kapital** üzerine çalışmada en iyi başlangıç olduğu doğrulanmıştır. O günlerde sözümona Marksistler tarafından yazılan makaleleri okursak, hepsinde **Kapital**'in ele aldığı sorunları ve izlediği yöntemleri son derece çarpıtan bir bakışın egemen olduğu ortaya çıkmaktadır. **Kapital** dışında hiçbir kitap, Marksizmin özel bir yöntem ve özel bir sistem olarak yayılmasında, **Anti-Dühring** kadar büyük görev görmemiştir. 1880'lerin başında siyasal arenaya çıkan bütün genç Marksistlerin düşünceleri -Bernstein, Karl Kautsky (1854-1938), George Plekhanov (1857-1918) - bu kitapla şekillenmiştir.

Ancak bu kitap yalnız partinin üst tabakaları üzerinde etkili olmadı. Fransız Marksistlerinin isteği üzerine, Engels 1880'de birkoç bölümü Fransızcaya çevrilmek üzere özetledi, bu kitapçık **Komünist Manifesto** kadar çok okunan, en ünlü Marksist kaynaklardan biri olacak ve daha çok **Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm** adıyla tanınacaktı. Kitap derhal Fransızcaya, birbuçuk yıl sonra da Rusçaya çevrildi. Engels bütün bunları daha Marx yaşarken başardı. Engels onun öğütlerinden, hatta işbirliğinden yararlandı. Örneğin Anti-Dühring'deki bir bölümün bütününü Marx yazdı.

1880'lerin başında Avrupa işçi hareketinde önemli bir değişme meydana geldi. Engels'in yorulmak bilmeyen çalışmaları ve olağanüstü basitleştirme yeteneği sayesinde Marksizm hızla taban kazanıyordu. 1876'da Sosyal Demokrat Parti yasa dışı ilan olundu. Geçici bir karışıklıktan sonra Marksizm yeniden zirveye yükselmeğe başladı. Bebel anılarında, Londra'daki «İhtiyarların» olayların bu yönde gelişmesinde önemli bir rol oynadıklorını anlotmaktadır; Marx ve Engels, «skandal» diye niteledikleri bu yosoklamanın, halkın protestosu karşısında devam edemiyeceğini belirtiler ve burjuvaziyle herhangi bir biçimde ilişkiye girme yolundaki tüm çabalara karşı uzlaşmaz bir mücadele verilmesini talep ettiler.

Fransa'da 1879 Marsilya Kongresinde sosyalist programlı yeni bir işçi partisi örgütlendi. Burada eski Bakuninci Jules Guesde'nin (1845-1921) önderliğinde genç Marksistlerden oluşan bir gurup başa geçti. 1880'de yeni bir programın hazırlanmasına karar verildi. Guesde ve yoldaşları, programın hazırlanmasında faal bir rol alacak olan Marx'ı görmek üzere Londra'ya gittiler. Yerel propoganda açısından taşıdığı değerden ötürü, Fransızların ısrarla istedikleri pratik çalışmaya ilişkin birçok noktayı ele almayı reddeden Marx, komünizmin temel düşünrelerini izleyen ve her Fransızın onlayobileceği bir programı karşı konmaz bir mantıkla formüle ederek, özgül Fransız ko-

şullarını kavrama konusundaki yeteneğini birkez daha gösterdi. Fransızların programı daha sonraki tüm programlar için örnek oldu -Rus, Avusturya, Alman Erfurt programları. Guesde ve Lafargue kendi şerhlerini düştükten sonra, bu program Bernstein tarafından Almancaya ve Plekhanov tarafından Rusçaya **Sosyal Demokratlar Ne İstiyor?** adı altında çevrildi. Bu kitap da Engels'in broşürü gibi, ilk Rus Marksistlerinin üzerinde çalıştığı bir metin olarak hizmet gördü ve işçi çevrelerinde Marksizmi öğretirken kullanıldı.

Marx, Fransız yoldaşlar için işçi sınıfının koşullarının araştırılmasına yardımcı olacak ayrıntılı bir anket (*) de hazırladı. Bu anket Marx'ın imzası olmadan yayınlandı. Marx tarafından 1866 Cenevre Kongresi için hazırlanan anket yalnızca onbeş kadar soruyu içerirken, yeni anket işçilerin hayat koşullarını en küçük ayrıntısına kadar kucaklayan yüzden fazla sorudan oluşuyordu. O dönemin en mükemmel anketlerinden biri olan bu çalışma, ancak işçi hareketinin Marx gibi çok derin bilgili bir araştırıcısı tarafından hazırlanabilirdi. Bu anket, ayrıca Marx'ın soyutlamolara düşkün biri sanılmasına karşın, somut koşullara yaklaşma ve somut gerçekliği kavrama yeteneğini ispatlamaktadır. Gerçekliği çözümleme ve böyle bir çözümlemeye dayanarak genel vargılara ulaşma yeteneği, hiçbir zaman gerçeğin yokluğu, yükseklerde muğlak soyutlamalar içinde uçmak anlamına gelmemektedir.

Marx ve Engels Rusya'daki devrimci gelişmeleri büyük bir dikkatle izliyorlardı. Rus dili üzerine çalışmışlardı. Marx bu çalışmaya çok geç girişti, ama Dobrolyubov, Çernişevski ve bir yabancı için anlaşılması özellikle güç olan Saltıkov-Şçedrin gibi yazarları bile okuyabilecek ölçüde ustalık kazandı. Marx Kapital'in Rusça çevirisini de yayınlanmadan önce okuyabildi. Rus-

(*) Bkz : Marx, Karl : İşçi Anketi, Yeni Sinema Dergisi Yayını, İstanbul 1970.

yo'daki ünü Hague Kongresinden sonra da artmağa devam etti. Burjuva ekonomi politiğinin eleştiricisi olarak büyük bir otorite sayılıyor ve Rusya'daki ekonomik ve siyasal yazıların büyük çoğunluğunda dolaylı dolaysız etkisi hissediliyordu. Peter Lavrov (1823-1900) ve yandaşları, Marksçı materyalizme bazı idealist kavramlar aşılamağa çalışmakla birlikte, Marx'ın doğrudan etkisi altındaydılar. Daha sonraki gelişimleri içinde Rus Bakuncileri de Marx'a büyük bir saygı gösterdiler. Rusya'da en önde gelen Marksçıların bazıları, George Plekhanov, Vera Zassulic (1851-1919), Paul Axelrod (1850-1928), Leo Deutsch (1855-1941), ilk başlarda Bakuninciydiler. Marx ve Engels, **Narodnaya Volya** (Halkın İradesi) adıyla bilinen harekete büyük değer vermişti. (*)

Marx'ın Rus edebiyatı ve Rusya'daki sosyo-ekonomik ilişkiler üzerine ne kadar dikkate çalıştığını gösteren birçok el yazmaları ve mektupları bulunmaktadır. Rusya'daki tarımın durumuno ilişkin verileri çok iyi bilen Marx, yalnızca Rusya'daki tahıl kıtlıklarının nedenlerine işaret etmekle kalmadı, bu kıtlıkların peryodik olduğuna ilişkin bir yasa da saptadı. Vardığı sonuçları, Sovyet Rusya'daki son tahıl kıtlığı dahil, tarih bugüne dek haklı çıkarmıştır. **Kapital**'in, tarımsal sorunun araştırılmasına ilişkin üçüncü cildinde, Marx'ın yararlanmağa niyetlendiği Rusya'ya ilişkin malzemenin çoğu, Marx'ın kötüleşen sağlığından ötürü kullanılmamağa mahkumdu. Marx'ın el yazması halinde bıraktığı bu malzeme, Rus komünal toprak mülkiyeti (mir) ile ilgili olarak Vera Zassulic'in yönelttiği soruya verdiği cevabın dört taslağını içermektedir. (**)

Marx'ın son birbuçuk yıllık hayatı yavaş bir ölüm süreci oldu. Önünde, biran soluk alır almaz üzerine eğileceği dev ça-

---

(*) Bu popülist-sosyalist örgüt, 1870'lerde Rusya'da faaliyet gösterdi. 14 Mart 1881'de II. Alexander'e düzenlenen suikast bu örgütün eylemlerinin doruğu oldu.

(**) Bu taslaklar Riazanov tarafından bulunmuş ve **Marx-Engels Archiv** Cilt I, s. 318-343de yayınlanmıştır.

lışmanın karalamaları duruyordu. Olgunluk çağında modelin temel hatlarını çizdi; bu taslakta kapitalist üretim ve mübadelenin temel kanunları ifade olundu. Ancak bunu Kapital'in birinci cildi gibi canlı bir organizmaya aktaracak gücü kalmamıştı.

Nihayet, kader Marx'ın bitkin, hastalıklı, zayıf organizmasına karısının ve kızının hemen hemen aynı zamanda ölümü gibi iki ağır darbe indirince, bu sarsıntıya dayanamadı. Garip gelebilir ama, yırtıcı Marx, ailesine candan bağlı, kişisel ilişkilerinde son derece nazik bir insandı. Kızının ölümü onu o kadar derinden etkilemişti ki, en yakın arkadaşları hastalığının öldürücü biçimde nüksetmesinden korkmuşlardı. Marx'ın kızına yazdığı mektupları okurken, insan, bu sert adam böyle bir sevecenlik ve duygu kaynağını neresinde taşıyor diye şaşırmaktadır.

Filistinler ve devrim çömezleri, Marx'ın hayatının son sayfalarını okurken şaşırıyorlar, hayret ediyorlar. Onlara göre bir devrimcinin enerjisinin tek parçasını dahi, devrimin dışında kalan bir konuya hasretmesi doğru değildir. Yalnız bir saat için şövalye kesilen bu kişilere göre, gerçek bir devrimci bütün zamanı, hayatının her dakikası üzerinde titiz olmalıdır.

Ama insanca yargıda bulunmak gerek. Büyük bir saygı ve hayranlık beslediğimiz kişilerin, nihayet bizim gibi, ama birazcık daha akıllı, daha okumuş ve devrim davasına daha yararlı insanlar olduklarını düşünmekten hepimiz hoşlanırız. Yalnız eski, sözde klasik dramlarda insanlar kahraman olarak gösterilir: Yürüdüklerinde dağlar sarsılır, ayaklarını vurduklarında toprak çatırdar, yiyişleri içişleri bile kahramancadır.

Marx da çok kez yukardaki biçimde tasvir olunmuştur. Genellikle yüksek ve gösterişli tonlara düşkün olan sevimli ihtiyar Clara Zetkin'in anlatılarında da böyle bir Marx çizilmektedir. Onu bu biçimde sunanlar, kendisine en beğendiği söz sorulduğunda Marx'ın «ben insanım, ve insani olan hiçbir şey

bana yabancı değildir» diye karşılık verdiğini unutmuş görünüyorlor. Yolnışlor da ona yabancı değildi, ve bazı olaylarda gösterdiği aşırı güvenden, bazı durumlarda do yoptığı açık haksızlıktan dolayı çok kez Marx da pışman olmuştur. Marx'ın bazı hayranları ondaki aşırı şarap sevgisini (Marx şoraplarıylo ün salan Moselle bölgesindendi) kolayca affederken, sürekli tütün içmesini hoş görmek onlara daha zor geliyordu. Bu durumla Marx'ın kendisi de alay ederek, **Kapital**'in karşılığında aldığı paranın, **Kapital**'i yazarken harcadığı tütünün mosrafını karşılamağa bile yetmediğini belirtmişti. Yoksulluğundon dolayı en ucuz türden tütünler içiyordu, böylece hayatının, soğlığının önemli bir kısmı dumanlara savrulup gitti. Hayatının son yıllarında lylce tehlikeli bir hal alan müzmin bronşitin nedeni buydu.

Marx 14 Mart 1883'de öldü. Ve Engels, Marx'ın öldüğü gün onun eski yoldaşı F.A. Sorge'ye (*) şunları yazarken ne kadar haklıydı,

«Doğal zorunluklara göre meydana gelen tüm olaylar, en korkunç olonları bile kendi tesellisini beraberinde getirmektedir. Tıp sanatı belki onun ömrüne, doktorun ustalığına bağlı olarak sürecek umutsuz bir varlığın ömrüne, bitkisel hayatla geçen bir koç yıl daha katobilirdi, birden değil parça parça adım adım ölmek olurdu böylesi; ama böyle bir hayoto Marx'ımız çok daha zor doyonobilirdi. Tamamlayamadığı bir sürü görevle kuşatılmış olarak yaşamak, ve onları bir sonuca ulaştırmanın imkansızlığını düşünerek, Tontolus'un acılarına katlanmak onun için, kendi payına düşen sakın ölüme oranla bir kat daha acı olurdu.

«Ölüm ölen açısından değil, hayatta kalan açısından korkunçtur», Epikür'ün bu sözü hiç ağzından düşmezdi. Ve bu güç-

(*) F.A. Sorge, Birinci Enternasyonal merkezinin 1872'de New York'a aktarılmasından sonra örgütün sekreterliğini yaptı. 1906'da ölene dek Alman-Amerikan işçi hareketinde faal rol oynadı.

lü dehoyı, tıbbın daha büyük başarısı için sürüklenerek varolan fiziksel bir yıkıntı olarak görmek, ve gücünün doruğundoyken acımasızca eleştirdiği filistenlerin olaylarını işitmek —hayır, böylesi bin kat daha iyi, Öbürsü gün onu karısının sükunet içinde uyuduğu mezara taşıyocoğız.

Fikrimce, bütün çektiklerinden sonra, doktorlar bile benden daho iyi bilmemektedir, boşko olmaşık yoktu.

Olonlar oldu. İnsanlık bir beyni, zamanımızın en büyük beynini yitirdi.

Proletarya hareketi sürecek, oma merkez gitti, müşkil anlarda Fransızların, Rusların, Amerikolıların ve Almanlann yardım için başvurdukları, her zaman, ancak konusuna son derece hokim olon bir deha tarafından verilebilecek açık, çürütülmez bir akıl aldıkları merkezdi bu giden.»

Engels şimdi son derece yorucu sorunlarla tek başına karşı karşıya kalmıştı. Çok okumuş, parlak bir yazar ve Alman dilinin en iyi üslupçularından biri olon Engels, insan bilgisinin birçok olonında uzmondı; Marx yaşarken zorunlu olorak ikinci planda kalmıştı.

«Burada kişisel bir açıklamo yopmamo izin verilsin. Son zamonlarda birkoç kez bu teorinin hozırlonışındokı payım ima edildi, onun için bu noktayı oydınlotocak birkoç söz söylemekten kendimi olıkoyomıyorum. Marx ile kırk yıllık işbirliğim sırasında ve ondan önce teorinin hazırlanışında olduğu kadar özellikle geliştirilmesinde de benim belli bir kişisel payım olduğunu yodsıyomom. Ama özellikle iktisat ve tarih olonında yön verici temel düşüncelerin büyük çoğunluğu ve özellikle de bu düşüncelerin kesin ifodelendirilişleri Marx'ın işidir. Benim teoriye katkımı, olsa olsa birkoç özel bilgi dalı dışında, Marx bensiz de gerçekleştirebilirdi. Ama Marx'ın yaptığını ben yapamazdım. Marx bizim hepimizi aşıyordu; Marx hepimizden daha

uzağı, daha geniş ve daha çabuk görüyordu. Marx bir deha idi; biz ötekiler ise olsa olsa yetenekli kişiler. O olmasaydı, teori bugün bulunduğu yerden çok gerilerde olurdu. Dolayısıyla teori haklı olarak onun adını taşıyor.» (*)

Engels, kendi kelimeleriyle, artık birinci keman olarak çalmak zorundaydı, bütün hayatı boyunca ikinci keman olarak çalmış ve birinci kemanın olağanüstü bir ustalıkla Marx tarafından çalınmasından her zaman büyük sevinç duymuştu. İkisi de ancak kendilerinin bu kadar rahatça çözebileceği notalara bakarak çalıyorlardı. Engels'in üzerine ilkin, Marx'ın edebi mirasını toplama gibi ancak Herkül'ün yüklenebileceği bir görev düştü. Bir zamanlar Marx'a kendini taktim ederek, ona en bayağı türden methiyeler yağdıran, ama şimdi gazetelerde Marx'ın Kapital'in birinci cildinde ikinci ve üçüncü ciltlere yaptığı atıfların, yalnızca kamuoyunu kandırmak için ileri sürüldüğünü, aslında varolmadığını iddia eden bir İtalyan profesörünün aşağılık iddialarının tersine, Engels, Marx'ın kağıtları arasında ikinci üçüncü ve hatta dördüncü cildin el yazmalarını açığa çıkardı. Ne yazık ki, bütün bunlar karmakarışık bir halde bırakılmıştı, bu nedenle, bütün zamanını bu göreve hasredebilecek durumda olmayan Engels, onbir yıllık bir dönem boyunca bu elyazmaları üzerinde çalışmak zorunda kaldı. Marx'ın yazısı son derece okunaksızdı ve bazen kendi bulduğu steno harflerini kullanıyordu. Ölümünden kısa süre önce, sonunda eserini tamamlayamıyacağını anlayınca, Marx küçük kızına belki Engels'in bu elyazmalarıyla birşeyler yapabileceğini söylemişti.

Bereket versin Engels, bu eserin önemli kısmını tamamlamayı başardı. İkinci ve üçüncü ciltleri baskıya hazırladı. Engels dışında, bu büyük görevi yerine getirebilecek birinin çok zor bulunacağını da eklemeliyiz. Bu ciltlerde bazı yanlışlar

---

(*) MARX - ENGELS: «Din Üzerine» Sol Yayınlar, Ankara 1976, s. 246.

vardır, ancak bu ciltler bugün yayınlanırken Engels'in adı Marx'ın adının yanında yeralmayı kesinlikle hakketmiştir. Marx'ın orijinal elyazmalarını, Engels'e ulaştıkları haliyle bulabileceğimiz konusunda çok az umudumuz var. Birinci cilt dışında, Marx'ın **Kapital**'i bizlere ancak Engels'in çevirisiyle erişebilmektedir.

Özellikle Birinci Enternasyonal'in son bulmasından sonra, Marx ve Engels eski Genel Konsey'in rolünü birlikte yerine getirmeğe başlamışlardı. Şimdi bütün aracılık ve çeşitli sosyalist guruplar arasındaki ilişkileri sürdürme görevi yanısıra, akıl ve bilgi verme çabası da, gittikçe büyüyen bir yük halinde, tek başına Engels'in omuzlarına yıkılmıştı. Marx'ın ölümünden sonra, çok geçmeden uluslararası işçi hareketi yeniden güçlü hayat belirtileri göstermeğe başladı. 1886'da yeni bir Enternasyonal'in örgütlenmesinden sözedilmeğe başlandı. Ama 1889'dan sonra da, yani İkinci Enternasyonal'i örgütleyen ilk kongreden sonra da (ancak, 1900'e dek sürekli bir merkezi büro kurulamadı), Engels hemen hemen bütün Avrupa ülkelerindeki işçi hareketlerine öğütler veren, yayın organlarına yazılar yazan biri olarak çok faal bir rol oynadı. Birçok üyeden ve çeşitli ülkelerin sekreterlerinden oluşan eski Genel Konsey, şimdi Engels'in kişiliğinde ete kemiğe bürünüyordu. Bir ülkede yeni bir Marksist gurup doğar doğmaz, bunlar danışmak üzere Engels'e başvuruyordu; olağanüstü dil bilgisiyle Engels, bazen doğru, bazen yanlışlar yaparak, gelen guruba kendi diliyle cevap vermeğe girişirdi. Farklı ülkelerdeki işçi hareketlerini kendi dillerindeki yayınları okuyarak izliyordu. Bu, onun hayli zamanını alıyordu, ama böylece Marx'ın formüllerini her ülkenin özgül koşullarına hünerle uygulayarak, bu ülkelerdeki Marksizmin etkisini güçlendirebiliyordu. Engels'in yazarlık kapasitesiyle hizmet etmediği ülke hemen hemen hiç yoktu. Engels'in yalnız Alman ve Avusturya yayın organları, yalnız Fransızlar için makaleler yazmakla kalmadığını görüyoruz, onu **Komünist Manifesto**'nun Polonya diline çevirisi için yeni bir önsöz yazarken,

İspanyol, Danimarka, Bulgar ve Sırp Marksistlerine akıl verip, önerilerde bulunarak yardım ederken görüyoruz.

Engels'in genç Rus Marksistlerine yaptığı yardım özellikle zikretmeğe değer. Rusçayı bildiği için, Marksist Rus edebiyatıyla ilişkisini dolaysız ve gecikmesiz sürdürebiliyordu. Salt bu etkisinden dolayı, **Narodnaya Volya** gurubunun büyük prestijine karşın, **Emeğin Kurtuluşu** gurubu (*), Alman Marksizmi ile bu kadar çabucak bağlar kurabildi. Ancak Engels sayesinde, Batı Avrupa'nın, özellikle de Almanya'nın, Rusya gibi bir Asyatik ülkenin işçi hareketine ve Marksizmine karşı beslediği güvensizliği altedebildiler. 1889'da Plekhanov, Engels'i görmek ve Rus devrimci hareketindeki yeni eğilimleri ona aktarmak için Londra'ya özel bir yolculuk yaptı. Engels ilk Marksist Rus dergisi için Rus Çarlığının dış politikasına ilişkin özel bir makale bile yazdı.

Engels enerjik faaliyetlerinin meyvalarını çok çabuk devşirdi. İkinci Enternasyonal kurulurken, Engels kongrelerin çalışmalarında doğrudan bir rol almadı. Açık toplantılara katılmaktan kaçındı, artık çeşitli ülkelerdeki işçi hareketinin yönetiminde bulunan öğrencilerine öğütler vermekle yetindi; onlarda akıl vermesini ve otoritesini kullanmasını isteyerek bütün önemli olayları ona bildirdiler. Bazı partiler Enternasyonal'deki etkinliklerini, Engels'in desteği sayesinde kazandılar. Hayatının sonlarına doğru çeşitli ülkelerin öncü partilerinin başındakilerle sürdürdüğü bu devamlı ilişkide, bazı tutarsızlıklar da oldu. Örneğin Engels, Fransız Marksistlerinin köylü meselesine olan aşırı düşkünlüğüne derhal karşı çıkarken, sosyalistler aleyhindeki kanunların yeniden canlandırılmasından korkarak, Marx'ın **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri**'ne (bu kitap, uzlaşmasız sınıf

(*) Plekhanov, Zasuliç, Axelrod, Deutsch ve diğerleri tarafından 1883'te örgütlenen ve 1898'de oluşan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin öncüsü olan ilk önemli Marksist gurup.

mücadelesi ve proletarya diktatörlüğü düşüncelerinin parlak bir uygulamasıydı) yazdığı önsözü yumuşatması için kendisini ikna etmeğe çalışan Alman yoldaşlara şartlı olarak boyun eğdi.

Bir Mayıs'ın uluslararası ilk kutlanışı sırasında (1890) **Komünist Manifesto**'nun Almanca dördüncü baskısına yazdığı önsözde, Engels uluslararası işçi hareketindeki heyecan verici büyümeye işaret ettikten sonra, Marx'ın bunu kendi gözleriyle görmemesinden duyduğu üzüntüyü ifade etti. Marx işçi sınıfı hareketinin yalnızca ileri unsurlarınca tanınırken, tanıtmanın önemini bilen ve kapitalist basının Marx'ın **Kapital**'i üzerine atmağa çalıştığı ölü toprağına karşı direnen, ama arkadaşı gibi kendini övmenin her türlüsünden kaçınan Engels, hayatının sonlarına doğru uluslararası işçi hareketi içinde en sevilen kişilerden biri oldu. Arkadaşlarının ısrarlarına boyun eğerek, 1893'de Avrupa kıtasını ziyaret ettiğinde, buna kendisi de inanma fırsatı buldu. Lassalle'in bir zamanlar yalnızca propaganda için değil, kitleler arasından önderlerin sivrilmesi, yükselmesi ve ün salmasında araç olarak salık verdiği kitle gösterileri ve toplantıları, şimdi salt işçi hareketi dev boyutlar kazandığından dolayı, çok büyük niceliklere ulaşmıştı. Benzer bir gösteri, Engels'in sadece bir konuk olarak katılmak istediği Zürih Kongresi'nde düzenlendi; Engels ancak alkışların dinmesinden sonra, kısa bir konuşma yapmayı kabul etti.

Marx'ın tersine, Engels çalışma yeteneğini hemen hemen seksenbeş yaşına dek korudu. 1895 kadar geç bir tarihte, Victor Adler'e **Kapital**'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin nasıl okunması gerektiğine ilişkin önerileri içeren ilginç bir mektup yazdı. Yine yaklaşık aynı sıralar, üçüncü cilt için önemli bir ek hazırladı. Birinci Enternasyonal tarihini yazmağa hazırlanıyordu. Tam bu çalışmanın sıcağında, acımasız bir hastalığa yenik düştü ve bu, 5 Ağustos 1895'de ölümüne neden oldu.

Marx, Londra'da karısı ve torunuyla aynı mezara gömüldü. Üzerine basit bir taş dikildi. Bebel Engels'e Marx'ın mezarı

üzerine bir anıt yapılmasını önermeğe niyetlendiğini yazdığında, Engels, Marx'ın kızlarının buna kesinlikle karşı olduklarını yazmıştı. Engels öldüğünde ölülerin yakılması işlemi batıda yeni yeni uygulanmağa başlamıştı. Engels vasiyetinde bedeninin yakılmasını istedi. Ölümü üzerine, bu vasiyetin yerine getirilip getirilmemesi gerektiği sorunu doğdu. Alman yoldaşların çoğu, bir mezar ve büyük bir anıt yapılması düşüncesinden vazgeçmeğe pek niyetli değildi. Neyse ki, Engels'in vasiyetinin yerine getirilmesi konusunda kararlı yeterli sayıda yoldaş vardı. Engels'in bedeni yakıldı ve küllerinin konulduğu kap denize sovruldu.

İki arkadaş arkalarında granitten daha güçlü, bir mezar yazıtından daha özlü. dev bir anıt bıraktılar. Bize bilimsel bir araştırma yöntemi, devrimci strateji ve taktik kuralları bıraktılar. Çevremizdeki gerçekliğin incelenmesinde ve kavranmasında hala son derece derin bir kaynak görevi görmekte olan, tükenmek bilmez bir bilgi hazinesi bıraktılar.

———oOo———

(1) «Sanayi Devrimi» terimi, Fransa'da «Devrim» olarak bilinen 1789'a benzetilerek. 1820'ler kadar erken bir dönemde kullanılmıştır. Bu terimi 1844 ve 1845'de kullanan Friedrich Engels, ona muhtemelen Fransız yazınında rastlamış ve Alman dilinde ilk kez kullanmıştır. Tarihçi Arnold Toynbee 1884'de kullanana dek bu terime İngilizcede rastlanmaması gariptir. Terimi Almanca olarak kullanan Marx'ın Kapital'ini Toynbee biliyordu (Kapital'in İngilizce çevirisi 1886'da çıktı. Bk. A. Bezanson, Quarterly Journal of Economics, 36 (1922), pp. 343-349, G.N. Clark The Idea of the Industrial Revolution (Glasgow, 1953)).

(2) Napolyo'nun «ömrünün en son günlerine dek devrimci propaganda silahını asla küçümsemediği» yolundaki ifadeye karşı çıkılabilir. Rus tarihçisi E. Tarlé'nin sözleriyle, «Napolyon ordusunun yenilmezliği, yerine getirdiği tarihsel açıdan ileri misyonu terkedince, ortadan kalktı.» Bk. Napoleon in Russia, New York, 1943, p. 60.

(3) Aleksander Nikolaeviç Radişçev (1749-1802), yurt dışındayken Fransız felsefesine aşina olan bir Rus soylusuydu. 1790'da St. Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk adlı kitabını yayınladı, burada serfliğin kaldırılmasını ve çarlığın yıkılmasını savundu. Sibirya'ya sürüldü. Döndükten sonra yine kovuşturmaya uğradı, intihar etti.

(4) Yazar burada 1832 Reform Yasasından sözediyor.

(5) Karl Schapper ilkin hapsedildi, sonra Fransa'dan sürüldü.

(6) Marx 2 Mayıs 1818'de, Friedrich Engels 28 Kasım 1820'de doğmuştu.

(7) 1806'da ortadan kalkan eski Kutsal Roma İmparatorluğu, Almanca konuşan bir devletler yığınından oluşuyordu. Viyana Barış Antlaşmasıyla birçok küçük devlet ortadan kaldırıldı; önemli devletler olarak kuzeyde Prusya, güneyde Avusturya,

diğer yanda Saksonya ve Bavyera gibi devletlerden oluşan bir kalabalık kalmıştı.

(8) Wilhelm Liebknecht (1826-1900) Alman Sosyal Demokrat Partisinin (1869) kurucularındandır.

(9) Paris Doğrular Ligası, Blanqui'nin 1839'daki ayaklanma-denemesinden sonra dağıldı, ama yeniden kuruldu. 1840'larda Liga'nın Paris'te çeşitli kolları vardı; bunlar, diğer kentlerdeki kolların da katılmasıyla 1847'de kurulan Komünist Liga'nın parçası oldular.

(10) İşçi Eğitim Derneği (Arbeiterbildungsverein) Komünist bir örgüte «dönüştürülmedi», ancak Doğrular Ligasın'da örgütlenen Komünistler bu dernek içinde çalıştı. Bu örgüt çok kez Komünist Eğitim Derneği adıyla anılır. 1916'ya dek varlığını sürdürdü.

(11) Mehring hakkındaki hüküm pek insaflı değil. Marx biyografisinde, Mehring, Marx'ın «yeni baskılardan» sakınma arzusundan sözetmektedir.

(12) Burada Marx'ın hayatındaki kritik bir dönem atlanmıştır. Marx Bonn'da ancak bir yıl kaldı, sonra Berlin Üniversitesine geçti, orada Riazanov'un belirttiği gibi, «tutkuyla çalışmalarına kapandı.» Berlin'de Genç Hegelcilere katıldı. 1841'e dek orada kaldı, aynı yıl hocası Bruno Bauer'in yanına, Bonn'a döndü.

(13) Marx Jena'da hiç okumadı; doktora derecesini in absentia (gıyaben) Yunan materyalizmi üzerine hazırladığı tezi yolladıktan sonra aldı.

(14) Engels Marx'a Genç Hegelcilerin Berlin takımı içinde rastlamadı. Marx Berlin'den 1841 Nisan'ında ayrıldı, Engels oraya 1841 Eylülünde askerlik görevini yapmak üzere geldi.

(15) Marx'ın büyükbabası, Marx Levi (ölümü 1798) Treves'de hahamdı.

(16) Engels eleştirisini yazdığında Schelling Berlin'deydi; Engels 1841 Kasımında Schelling'in açılış nutkundan esinlendi.

(17) Hindu teolojisine yapılan bu değinme, muğlak kalmaktadır. 1897-1898 yıllarında X ışını ve radyoaktivite keşfolunmuştu. Herhalde Riazanov, W. Crookes ve Oliver Lodge gibi fizikçiler arasında yaygın olan spiritüalizmi kastetmektedir.

(18) Paris'te kaldığı 1844 yılında Marx, Hegel eleştirisine devam etti, Hegel mantığı üzerine çalıştı ve Hegel'in yabancılaş-

ma kavramını yeniden değerlendirdi. Bu eser, 1927'de Riazanov Rusça olarak yayınlayana dek elyazması halinde kaldı. Daha sonra bu elyazmasının Almanca orijinali MEGA içinde yayınlandı ve 1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları adıyla bilinegeldi. Kutsal Aile daha sonra, Engels'in 1844 Ağustosunda Marx'a katılmasından sonra yazıldı.

(19) Bu özetleme Engels'in 1885'de hatırladıklarına dayanarak yazdıklarına biraz ters düşmektedir. Engels'in Komünist Haberleşme Komitelerinin faaliyetini atladığı doğrudur; Riazanov buna dikkati çekmektedir. Ancak Engels kendisiyle Marx'ın «manastırlarında oturmakta olduklarına» benzer bir ifadede asla bulunmamıştır. Tersine «her ikisinin de her şeyleriyle siyasal faaliyete daldıklarını» yazmıştır.

(20) I.M. Steklov'un Karl Marx (1922 Rusça) adlı kitabından sözedilmektedir.

(21) Daha sonra günışığına çıkan belgelere göre Doğrular Ligası 1839'dan sonra da varlığını sürdürmüştür. Haziran 1847'de Komünist Liga adını aldığı Londra Kongresine dek çalışmağa devam etmiştir. O sıralarda Londra (merkez), Paris, Brüksel, Liége, Stockholm ve Hamburg ile Leipzig dahil birçok Alman kentinde üyeleri bulunuyordu.

(22) Hughes de Lamennais (1782-1854) daha çok Félicité de Lamennais adıyla tanınmaktadır; Auguste Blanqui (1805-1881), kapitalist sistemin ancak kendini devrime adamış bir komplocu gurup tarafından yıkılmasının mümkün olduğuna inanan profesyonel bir devrimciydi.

(23) Bu Londra Kongresinde Engels Doğrular Ligasının Paris'teki iki bölümünü temsil ediyordu.

(24) «Tüm ülkelerin işçileri, birleşin» sloganı daha önce Komünist Liga'nın (Bund der Kommunisten) tüzüğünde kullanılmıştı. Bu tüzük de Haziran kongresinde kabul edilmiştir.

(25) Engels 1847 Eylül'ünde çıkan gazete (Kommunistische Zeitung) üzerinde etkili olmakla birlikte, büyük ihtimalle bu organa herhangi bir makale vermemişti. Engels, biri Haziran 1847 de diğeri Ekim 1847'de olmak üzere iki tane «Komünizm İlkeleri» taslağı yazmıştır. Haziran taslağı ancak çok kısa bir süre önce günışığına çıkmıştır.

(26) Marx ve Engels'in, «gerçek» insanı bulmayı amaçlayan edebi sosyalizm türüne taktıkları ad.

(27) Friedrich Lessner (1825-1910) terziydi. Üç yıl hapis yattıktan sonra İngiltere'ye göçtü, orada Marx ve Engels'in sadık dostu oldu. Daha sonraları bazı hatırladıklarını kaleme aldı.

(28) Harvard Üniversitesinden mezun olan Charles Dana (1819-1897), Boston yakınlarındaki Brook Farm'daki ütopyacı denemeye katıldı. Avrupa'daki 1848 devrimlerini muhabir olarak yakından izledi, 1849-1862 arasında **New York Tribune** gazetesini yönetti, modern gazeteciliğin öncülerinden biri oldu.

(29) Prens Plon-Plon, tam adıyla Napoléon Joseph Charles Paul Bonaparte (1822-1891) III. Napolyon'un kardeşi değil kuzeniydi.

(30) III. Napolyon'un düşmesinden sonra Fransız hükümetinin yayınlanan belgeleri arasında, 1859'da Vogt'a ödenen 40 000 frankın makbuzu da vardı (Marx'ın 10 Nisan 1871'de Liebknecht'e yazdığı mektupta zikrolunmuştur).

(31) «Genel Alman İşçi Birliği» (**Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein**) Lassalle tarafından 1863 Mayıs'ında örgütlendi. Bu, Alman işçi sınıfının liberal burjuvazinin uzantısı olmaktan kurtulmasının başlangıcı oldu. «Açık Mektup» GAİB'in kurulması arifesinde yazılmıştı.

(32) «İşçi ile kapitalist arasındaki ünlü konuşma, **Kapital**'in birinci cildinin üçüncü kısmındaki «İş-Günü» bölümünde («İş-Gününün Sınırları») bulunmaktadır (Bk. M. Selik çevirisi, cilt I, kitap 2, sayfa 151, Sol Yayınlar 1968, Ankara). Londralı inşaat işçilerinin işgününün dokuz saate indirilmesi için yaptıkları grevden kaynaklanmaktadır. Grevin yöneticisi William Randall Cremer (1838-1908), 1864-1866 yılları arasında I. Enternasyonal'in sekreterliğini yaptı, daha sonra liberal parlamento üyelerinden oldu.

(33) Georges Clémenceau (1841-1928) siyasi hayata diğer birçok Fransız politikacısı gibi, radikal sosyalist olarak atıldı. Daha sonra burjuva radikalizmine yöneldi, ısırgan alaycılığından dolayı «kaplan» diye anılırdı, 1917'de savaş bakanı olarak, Fransızları zafere ulaştırdı. Savaştan sonraki Versay Konferansında son derece etkili oldu.

(34) Edward Spencer Beesly Londra Üniversitesinde Ekonomi Politik profesörüydü. Demokrat bir kişi olan Beesly, Comte'un pozitivizmine hayrandı, **Fortnightly Review**'nun yazarları arasındaydı.

(35) Giuseppe Mazzini (1805-1872)), İtalyan burjuva demokrat devrimcisi ve karmaşık kafalı bir sosyalist, İtalyan ulusal kurtuluş mücadelesinin önderlerindendi.

(36) Devrimci bir Rus demokratı olan Alexander Herzen, 1847'den sonra Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Kolokol (Çan) adlı etkin bir dergi yayınladı.

(37) Sergey Nieçayev (1847-1882) olayı Dostoyevski'ye Ecinniler'i yazma ilhamını verdi. Nieçayev ömrünün son yıllarını çarlık zindanlarında geçirdi.

(38) Eylül Kongresi 1872- Eylül'ünde Hollandadaki Hague kentinde toplandı.

(39) Birinci Enternasyonal'in Birleşik Devletlerde, 1872-1876 yılları arasındaki tarihi, Riazanov'un metninde görüldüğü kadar renksiz değildi. 1872'lerde Birleşik Devletler'in bir çok kentinde otuz kadar bölüm ve beşbin üyesi bulunmaktaydı; New York'da bir Fransız, bir Çek, dört Alman ve iki yerli Amerikan bölümü vardı. Uluslararası Emekçiler Birliği (IWMA) 1872 paniğinden sonraki işsizlerin verdiği mücadelelerde önemli bir rol oynadı; buna karşılık, hizip çekişmeleri örgütün serbestçe gelişmesini engelledi. 1876'da Philadelphia'da IWMA'nın ondokuz bölümünün delegeleri toplandı ve örgütü dağıttılar, militanca bir açıklamayla, Avrupa'daki işçi arkadaşlarının yaptıkları gibi mücadelelerini ulusal bir zemin üzerinde sürdürmeğe sözverdiler. IWMA toplantısından birkaç gün sonra yine Philadelphia'da birçok Enternasyonal üyesi «Birleşik Devletler Emekçiler Partisi»nin kurulmasına yardımcı oldu; kuruculardan biri de Marx ve Engels'in arkadaşı F.A. Sorge'ydi. Parti, adını bir hizip olarak varlığını hala sürdüren Sosyalist Emek Partisi olarak değiştirdi, bu parti gelişimi içinde birçok öncü sosyalisti barındırdı yada yetiştirdi, Bkz: Philip S. Foner, **History of the Labor Movement in the United States** (New York, 1947), I, ch. 20-24, özellikle pp. 450-453, ve C. Reeve, **The Life and Times of Daniel Deleon** (New York, 1972).

(40) Engels'i iyi tanıyanlar tamamen farklı bir görüntü çizmektedirler; örneğin Engels'i 1867'den beri tanıyan Paul Lafargue, güler yüzlü bir arkadaş, anlayışlı bir yoldaş olan Engels'in, genç insanlarla birarada olmaktan herzaman hoşlandığını, herzaman konuksever bir evsahibi olduğunu yazmaktaydı.

(41) Hyndman'ın Sosyal Demokrat Federasyonunun bir üyesi olan bu «mahut Smith»in tam adı, Adolphe Smith Headingley'-

di. Fransız sosyalist hareketi içindeki reformcu akım, «posibilistler» ile sıkı ilişki içindeydi.

(42) Burada Marx'ın Köln'de Komünistlerin yargılanması üzerine 1852'de yazdığı kitabın 1875 basımına hazırladığı «sonsöz» kastedilmektedir. 1873'ten sonraki dönemin önemli yazıları arasında **Gotha Programının Eleştirisi**'ni de anmalıyız; bu, **Komünist Manifestoyla** birlikte, Marx'ın kapitalizmden komünizme geçiş dönemine ilişkin programla ilgili en önemli eserlerinden biridir. **Gotha Programının Eleştirisi** 1875'de yazıldığı halde, ancak 1891'de Engels tarafından yayınlandı.

MARX VE ENGELS'İN ESERLERİNİN KRONOLOJİSİ (*)

Tarih	Yazar	Kitabın Adı	Türkçe Yayını (**)
1843	M	Hegelin Devlet Öğretisinin Eleştirisi	—
1843	M	Yahudi Sorunu Üzerine	Sol 1968
1843—4	M	Hegelin Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı· Giriş	Sol (Din Üzerine) 1976
1844	M	James Mill'in **Ekonomi Politiğin Unsurlarından** Parçalar	—
1844	E	Bir Ekonomi Politik Eleştirisi Taslağı	Sol (1844 Elyazmaları) 1976
1844	M	İktisadi ve Felsefi Elyazmaları	Payel 1969 — Sol 1976
1844	M	«Prusya Kralı ve Sosyal Reform» adlı Makale Üzerine Eleştirici Notlar	—
1844	M—E	Kutsal Aile	Sol 1976
1844—5	E	İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu	Gözlem 1974
1845	M	Feuerbach Üzerine Tezler	Sosyal 1962 - Sol 1975
1845—6	M—E	Alman İdeolojisi	Sosyal 1968 - Sol 1976 (Feuerbach Bölümü)
1846—7	M	Felsefenin Sefaleti	Sol 1966
1847	M—E	Polonya Üzerine Konuşmalar	—
1847	M	Ücretli Emek ve Sermaye	Sol 1968
1847—8	M—E	Komünist Partisi Manifestosu	Bilim Sosyalizm 1968 Öncü 1970 - Sol 1976
1848	M—E	Polonya Üzerine Konuşmalar	—
1848	M—E	Komünist Partisinin Almanya'daki Talepleri	Sol 1976
1848—9	M—E	Neue Rheinische Zeitung'daki Makaleler	—
1850Mart	M—E	Merkez Komitesinin Komünist Liga'ya Hitabı	Sol (Seçmeler) 1976
1850Haziran	M—E	Komünist Ligo'ya Hitap	Ana 1977
1850	M—E	**Neue Rheinische Zeitung Revue'**-dan Eleştiriler	—
1850	M	Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848 - 1850	Sol 1967 - May 1975
1850	E	Almanya'da Köylü Savaşı	Payel 1967 - Sol 1976
1851—2	E	Almanya'da Devrim, ve Karşı - Devrim	Birlik 1975 - Sol 1976
1852	M	Louis Bonaporte'in 10 Brumaire'i	İz em 1967 - Köz 1975 Sol 1976
1852	M	Köln'de Komünistlerin Yargılanması Üzerine İfşaat	Arja 1977
1856	M	People's Paper'ın Yıldönümünde Yapılan Konuşma	Sol (Seçmeler) 1976
1857—8	M	Grundrisse	Formen bölümü: Sol 1967 - May 1976
1859	M	Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı	Öncü 1970 - Sol 1970
1860	M	Herr Vogt	—

1852—61	M—E	**New York Daily Tribune**'da çıkan Makaleler	Şark Meselesi: Gerçek 1966 - Sol 1977
1861	M	**Die Presse**'de ABD'deki İçsavaş Üzerine Makaleler	—
1861—3	M	Artık Değer Teorileri	Malithus'a İlişkin parçalar: Sol 1978
1863	M	Polonya Üzerine Bildiri	—
1864	M	Enternasyonal Emekçiler Birliği Açılış Hitabı	Ser 1975 (Örgütlenme Meselesi)
1864	M	Enternasyonal Emekçiler Birliği Geçici Tüzüğü	Ser 1975, Sol (Seçmeler) 1977
1865	E	Prusya Militarizmi Sorunu ve Alman İşçi Partisi	—
1865	M	Ücret Fiat ve Kâr	Sol 1985 - Sosyal 1966
1866	E	Emekçi Sınıflar Polonya Konusunda Nasıl Davranmalı?	—
1867	M	Kapital, Cilt I	Sol (Odak 1974) 1966 ve 1975
1867	M	Cenevre Kongresi Delegelerine Talimatlar	Ser 1975, Sol (Seçmeler) 1977
1868	M	Brüksel Kongresine Rapor	Ser 1975
1869	M	Basel Kongresine Rapor	Ser 1975
1870	M	Genel Konseyin Fransa-Prusya Savaşı Üzerine Hitapları	Köz 1970
1871	M—E	Paris Komünü Üzerine	Sol 1977
1871	M	Fransa'da İç Savaş	Köz 1970
1871	M—E	Londra Konferansının İşçi Sınıfının Politik Eylemi Üzerine Kararı	Ser 1975 Sol (Seçmeler) 1977
1872	M—E	Enternasyonal'de Olduğu İddia Edilen Bölünmeler	Ser 1975 Sol (Seçmeler) 1977
1872	M	Hague Kongresine Rapor	Sol (Seçmeler) 1977
1872—3	E	Konut Sorunu	İstanbul 1970 (Odak 1974)
1874	M	Siyasal Tavırsızlık	—
1874	E	Otorite Üzerine	Sol (Seçmeler) 1977
1874—5	M	Bakunin'in Kitabı **Devletcilik ve Anarşi**'nin Özeti	Sol (Seçmeler) 1977
1862—74	M	Kugelman'a Mektuplar	Köz 1975
1875	M—E	Polonya İçin	—
1875	M	Gotha Programının Eleştirisi	Sol 1969
1876—8	E	Anti-Dühring	Sol 1986—7
1879	M—E	Bebel, Liebknecht, Blacke, v.b. ve Talimat	—
1879—80	M	Adolph Wagner'in **Lehrbuch der Politischen Ökonomie**'sine Kenar Notları	—
1880	M	İşçi Anketi	Genç Sinema, 1970
1880	E	Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm	Sosyal 1964 - Sol 1974
1880	M	Fransız İşçi Partisi Programına Giriş	—
1873—83	E	Doğanın Diyalektiği	Sol 1970

1884	E	Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni	Sol 1967
1885	M	Kapital, Cilt II	Sol 1976
1886	E	Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu	Sosyal 1982 - Sol 1974 Suda 1975
1887—8	E	Tarihte Zorun Rolü	Sol 1974
1894	M	Kapital, Cilt III	Birinci ve İkinci Kısımlar: Sol 1970 Kapitalist Rant Üzerine: Sol 1976

(*) Marx ve Engels'in eserlerinin kronolojisini, Penguin Books'un New Left Review ile birlikte hazırlodığı diziden aldık. Türkçe çevirilerin 1960'dan sonra çıkonlarını belirttik ve ilk basımları esas aldık: İkinci baskı tarihlerine ve aynı çevirinin başka yayınevlerince basımına yer vermedik. 1960'dan önceki çeviriler konusunda saptıyabildiklerimiz ise şunlardır: Manifesto ilk kez Şefik Hüsnü tarafından çevrilmiştir (1922) ve Aydınlık dergisi tarafından eski harflerle yayınlanmıştır. Manifesto 1930'larda Kerim Sadi tarafından «Siyasi Bir Vesika» adı altında çevrilmiş. K. Sadi'nin «Manifesto» adıyla yayınladığı ikinci baskı (1936) ise toplatılmıştı. Aynı dönemde Suphi Nuri İleri ve Kerim Sadi Kapital özetleri çevirmiştir. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kapital'i çevirme girişimi ise birkaç fasikülle yarım kalmıştır. Yine aynı dönemde Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Hayali ve İlmi Sosyalizm (H. Rifat, 1935); Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni ise Cemiyetin Asılları adıyla çevrilmiştir. (Çeviren Muhiddin, 1934).

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın 1930'larda kurduğu Marksizm Bibliyoteğinde ise şu çeviriler yayınlanmıştı: Gündelikçi İş ve Sermaye, Lüdvig Föyerbah ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Maymunun İnsanlaşmasında Emeğin Rolü, Sosyalizmin Prensipleri, Enternasyonal İşçiler Cemiyetini Açış Konuşması. Bütün bu saydıklarımızla, 1960 öncesinde Marx ve Engels'ten legal olarak yayınlanmış çevirilerin yaklaşık bir dökümünü yapmış oluyoruz...

(**) Türkçede Marx ve Engels'in eserlerinden yapılan birçok derleme de yayınlanmıştır:

- O Din Üzerine, Gerçek Y., 1966, Sol 1976.
- O Sömürgecilik Üzerine, Gerçek, 1968.
- O Türkiye Üzerine (Şark Meselesi), Gerçek 1966, Sol 1977.
- O Felsefe İncelemeleri, Sol 1968.
- O Kadın ve Komünizm (Lenin ve Stalin'in de yazıları var), Öncü 1970.
- O Politika ve Felsefe, Öncü 1971.
- O Sanat ve Edebiyat, De 1971.
- O Sendikalar Üzerine (Lenin'in de yazıları var), Bilim 1976.
- O İngiliz İşçi Hareketi—, Yücel 1975.
- O Marksist Felsefe Yazıları, (Lenin'in de yazıları var), Bilim 1976.
- O Marx'ın Toplum Kuramı, Doğan 1971 1975'de May Yayınları Sosyoloji ve Felsefe adıyla yayınlandı).
- O Nüfus Sorunu ve Malthus, Sol 1976.
- O Marx'ın Kapital'i Üzerine, Günce 1976.
- O Düşünceler, Aforizmalar, Yeni Dünya 1976.
- O Çin Üzerine, Günce 1977.
- O Devlet ve Hukuk Üzerine, May 1977.

KARL MARX'IN İŞÇİ ANKETİ (*)

Marx. 5 Kasım 1880 tarihinde Sorge'a yazdığı bir mektupta, Benoit Malon'un Revue Socialiste'i için bir «soru kâğıdı» hazırladığını ve bunun çok sayıda nüshasının Fransa'da dağıtıldığını bildiriyordu. «Kısa bir süre sonra Guesde Londra'ya geldi» diyordu «Amacı, bizlerle (ben, Engels ve Lafargue) işbirliği yaparak, işçiler için, yakınlaşan genel seçimlerde kullanılacak bir seçim programı hazırlamaktı.»

Soru kâğıdı, ilk kez, Revue Socialiste'in 20 Nisan 1880 tarihli sayısında yayınlandı. Buna ek olarak, «işçi kuruluşlarına, sosyalist ve demokratik grup ve çevrelere, Fransız gazetelerine ve isteyen herkese» dağıtılmak üzere, 25 bin soru kâğıdı da fazladan basıldı. Bu fazla basılara tarih konmadı.

Soru kâğıdının metni kısa bir önsözle tanıtılmakta ve işçi sınıfını çevreleyen şartların anlaşılması için İngiliz hükümetince yürütülen araştırmalara değinerek, benzeri bir yolun Fransız hükümetince de izlenmesi tavsiye edilmektedir. «Katlanmak zorunda oldukları sıkıntıları tam bir kavrayışla» dile getirebilmek ve «karşılaştıkları toplumsal hastalıkların tedavisini, herhangi bir 'ilahi kurtarıcı' değil de, yalnızca kendileri en enerjik bir şekilde uygulamak» durumunda bulundukları için, şehir ve köy proletaryasının soru kâğıdını mutlaka cevaplandırması istenmektedir. Benzeri bir çağrı, «toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini istemeleri sebebiyle, işçi sınıfının, yani geleceğin sahibi bulunan sınıfın, içinde yaşadığı ve çalıştığı şartlar hakkında da **kesin** ve **somut** bilgiler edinmeyi istemek durumunda olan her 'okul' dan sosyaliste» yöneltilmiştir.

Soru kâğıdı dört bölümden meydana gelmekte ve toplam 101 soru içermektedir. Birinci bölüm işin niteliği ve çalışma şartları hakkındadır; ikincisi, çalışma ve dinlenme saatleri üstünedir; üçüncüsü, istihdam şartlarını, ücretleri ve geçim masraflarını soruşturmaktadır; ve nihayet, dördüncüsü, şartların düzeltilmesi için yürütülen işçi sınıfı mücadelesini ilgilendirmektedir.

(*) Bu metin ilk kez Genç Sinema Dergisi tarafından yayınlanmıştır, 1970, İstanbul

1. Mesleğiniz ne?
2. Çalıştığınız işyeri bir kapitaliste mi, yoksa. bir anonim ortaklığa mı ait? Kapitalist işverenlerin veya ortaklık yöneticilerinin adlarını verin.
3. Çalışanların sayısını bildirin.
4. Çalışanların yoşlarını, erkek mi kadın mı olduklorını belirtin.
5. İşyerinizde en küçük koç yaşında çocuklar (erkek veya kız) çolıştırılmoktodır?
6. Vosıfsız işçilerin dışında kolon nezoretçi ve diğer çalışanların sayısını bildirin.
7. Çırak var mı? Koç kişiler?
8. Genellikle ve düzenli çalışonlar yanında belli dönemlerde istihdam edilen başka kimseler var mı?
9. İşvereninlzin sınaî faaliyeti yalnızca yoda öncelikle mahalli piyasa, milli piyasa veya ihracat için mldir?
10. İşyeriniz şehir içinde mi, şehir dışında mı? Bulunduğu yerin adını verin.
11. İşlnlz şehir dışındoysa, sanayi kesimindekl çalışmanız geçimlnize yetiyor mu, yetmiyorsa buna bir de tarım kesiminde bir çalışma katıyor musunuz?
12. İşiniz elle mi yapılır, makine yardımıyla mı?
13. Çalıştığınız sanayldeki iş bölümünü kısım kısım belirtin.
14. Çalıştığınız sanayide buhar enerjisi kullanılıyor mu?
15. Çalıştığınız sanayinin çeşitli dallarında faaliyet gösteren işyerlerinin sayısını bildirin. Çalıştığınız özel dalı, sadece teknik yanlarıyla değil, aynı zamanda, gerektirdiği kol ve sinir gücü ve işin, işçilerin sağlığı üzerindekl genel etkileri hakkında bilgi vererek onlatın.

16. İşyerinizdeki sağlık şartlarını, odaların büyüklüğü, işçi başına düşen alan, havalandırma durumu, duvarların badanası, helâlar, genel temizlik, makinelerin gürültüsü, metal tozu, rutubet, v.s. hakkında bilgi vererek anlatın.
17. İşyerindeki sağlık şartlarıyla ilgili olarak bir belediye veya hükümet kontrolü var mı?
18. Çalıştığınız işte, işçiler arasında özel hastalıklar yaratan zararlı dumanlar var mı?
19. İşyerinizde makineler fazla kalabalık ediyor mu?
20. Makineler, enerji nakleden mil sistemi, enerji istihsal eden makineler herhangi bir kazayı bertaraf edecek şekilde muhafazalı mı?
21. Bizzat başınızdan geçen kazaları sayın.
22. Madende çalışıyorsanız, işvereninizin, yeterli havalandırmayı sağlamak ve patlamaları ve diğer tehlikeli kazaları önlemek için aldığı önleyici tedbirleri sayın.
23. Bir kimya işinde, bir fabrikada, madenî eşya sanayiinde ve özellikle tehlikeli olan başka herhangi bir işte çalışıyorsanız işvereninizce alınmış bulunan güvenlik tedbirlerini sayın .
24. İşyeriniz nasıl ışınlandırılır?
25. Yangın halinde yeterli çıkış kapısı var mı?
26. Kaza hallerinde, işveren, işçiye veya ailesine tazminat ödemeye KANUNEN zorunlu mu?
27. Değil ise, kendisini zengin etmek için çalışırken kazaya uğramış kimselere hiç tazminat verdiği olmuş mudur?
28. İşyerinizde bir sağlık servisi var mı?
29. Evinizde çalışıyorsanız, çalışma koşullarınızı anlatın. Yalnızca el aletleri mi kullanırsınız, yoksa, ufak çapta makineler de kullanır mısınız? Çocuklarınız veya başka herhangi bir kimse (yetişkin veya çocuk, kadın veya erkek) size yardım eder mi? Tek tek müşterilere mi, yoksa, bir müteahhite mi çalışırsınız? Müteahhitle doğrudan doğruya mı iş görürsünüz, yoksa, arada bir aracı var mı?

30. Günde kaç saat, haftada kaç gün çalıştığınızı belirtin.
31. Yıl içindeki tatil günlerini bildirin.
32. İş günü içinde verilen aralar neler?
33. Yemek saatleri düzenli mi, düzensiz mi? Yemekler iş yerinde mi yenir, başka bir yerde mi?
34. Yemek aralarında çalışır mısınız?
35. İşyerinizde buhar enerjisi kullanılıyorsa, istim ne zaman verilir, ne zaman kesilir?
36. Hiç gece çalışması var mıdır?
37. Çocukların ve 16 yaşından küçük kimselerin kaç saat çalıştıklarını bildirin.
38. İş saatleri içinde, çocuklarla gençlerin yer değiştirdiği vardiyalar var mı?
39. Çocukların istihdamı ile ilgili kanunlar hükümetçe mi, yoksa, belediyece mi uygulanır? İşveren bu kanunlara uyar mı?
40. İş kolunuzda istihdam edilmiş çocuklar ve gençler için okullar var mı? Varsa, okul saatleri kaçtan kaça? Bu okullarda neler öğretilir?
41. İş geceli gündüzlü sürdüğü zaman vardiyalar nasıl ayarlanır?
42. İş hacminin hızla arttığı dönemlerde, iş saatlerindeki ortalama artış ne kadar olur?
43. Makineler, özel olarak bu iş için istihdam edilmiş işçiler tarafından mı temizlenir, yoksa, iş günü içinde, bu makinelerde çalışan işçiler tarafından ücretsiz olarak mı temizlenir?
44. İşe gecikme ile ilgili esaslar ve cezalar nelerdir? İş kaçta başlar, yemeklerden sonra kaçta işbaşı yapılır?
45. İşe gidiş ve dönüşte ne kadar zaman harcarsınız?

46. İşvereninizle aranızda ne çeşit bir sözleşme var? Gündelikçi misiniz haftalıkçı mısınız, aylıkçı mısınız, v.s.?

47. İşten çıkış ihbarı vermek veya çıkarılma ihbarı almak için konulmuş şartlar nelerdir?
48. Sözleşmenin ihlal edildiği durumda, kusur işverende ise, kendisine ne ceza uygulanır?
49. Kusur işçide ise ne ceza uygulanır?
50. Çıraklar varsa, onların sözleşmelerindeki şartlar neler?
51. İşiniz devamlı mı, devamsız mı?
52. İşinizde çalışma mevsimlik midir, yoksa, normal zamanlarda, bütün yıla aşağı yukarı aynı yoğunlukta mı dağılır? İşiniz mevsimlikse, oradaki zamanda nasıl geçinirsiniz?
53. Size parça başına mı ödeme yapılır, zaman hesabıyla mı?
54. Zaman hesabıyla ödeme yapılmaktaysa, çalıştığınız saat başına mı, gün başına mı para alırsınız?
55. Fazla mesai için ödeme yapılır mı? Ne kadar?
56. Parça başına ödeme yapılmaktaysa, ücret hadleri nasıl tesbit edilir? Yapılan çalışmanın, madenlerde olduğu gibi, parça adedi veya tartı ile ölçüldüğü bir işte çalışıyorsanız, işvereniniz veya temsilcisi hakkınızı yemek için hileye baş vurur mu?
57. Parça başına ödeme yapılmaktaysa, ürettiğiniz maddenin kalitesi ücretlerinizden hile - dolan kesinti yapmak için bahane edilir mi?
58. İster parça başına, ister zaman hesabı ödeme yapılıyor olsun, size ne vakit ödeme yapılır, yahut, başka bir deyişle yapılıp bitirilen işin karşılığını alana kadar patronunuza ne kadar süre tanırsınız? Hafta sonu mu, ay sonu mu, ne zaman ödeme yapılır?
59. Ücretlerinizin ödenmesindeki gecikmenin, sizi sık sık tefecilere avuç açtırıp, yüksek bir faiz ödemenize ve ihtiyaçlarınızdan mahrum kalmanıza sebep olduğunu; veya sizi dükkân sahiplerine borçlu düşürerek, onların elinde kurbanlık koyun haline getirdiğini fark ettiniz mi? İşve-

renin iflası yüzünden işçilerin ücretlerini alamadığı durumlar biliyor musunuz?

60. Ücretler doğrudan doğruya işveren tarafından mı, yoksa, (müteahhitler, v.s. gibi) aracılar eliyle mi ödenir?
61. Ücretler müteahhitler veya başka aracılar eliyle ödenmekteyse, sözleşmenizin şartları neler?
62. Nakit olarak, gündelik veya haftalık ücretiniz ne kadar?
63. Sizinle aynı işyerinde çalışan kadınlar ve çocukların ücretleri ne kadar?
64. Geçen ay işyerinizdeki en yüksek gündelik ücret ne kadardı?
65. En yüksek parça hesabı ücret ne kadardı?
66. Aynı ay içinde sizin ücretiniz ne kadardı ve eğer alleniz varsa, karınızın ve çocuklarınızın ücretleri ne kadardı?
67. Ücretler tamamen nakit olarak mı ödenir, yoksa, başka bir şekilde mi?
68. Oturduğunuz yeri işverenden kiralamışsanız, kira şartları neler? Kirayı ücretinizden mi keser?
69. Aşağıda sayılan ihtiyaçların fiatları neler:
    a — EV KİRASI; kira koşulları; oda sayısı, oturanların sayısı, onarım ve sigorta; mobilya, ısınma, elektrik, su alım ve bakım masrafı;
    b — GIDA MADDELERİ: Ekmek, et, sebzeler, patates, v.s., süt, yumurta, balık, tereyağ, zeytinyağı, yemek yağı, tuz, baharat, kahve, meyve suyu, sigara, v.s.
    c — Ana - baba ve çocukların giyim kuşamı, temizlik malzemeleri v.b.
    d — Çeşitli masraflar: Posta, borçlar ve tefeci faizleri, çocukların okul veya çıraklık masrafları, gazete ve kitaplar, yardım derneklerine veya grevlere, kooperatiflere ve İşçi haklarını koruyan örgütlere yardım, bağış veya adetlar;
    e — Varsa, işinizin neden olduğu masraflar;
    f — Vergiler.

70. Kendinizin ve ailenizin haftalık ve yıllık gelir ve gider bütçesini çıkarmaya çalışın.
71. Yiyecek ve konut gibi hayati ihtiyaçların fiatında ücretlerdekinden daha yüksek bir artış olduğunu fark ettiniz mi?
72. Bilebildiğiniz kadarıyla, ücret hadlerindeki dalgalanmaları belirtin.
73. İktisadi durgunluk ve sınai buhran dönemlerinde yapılan ücret indirimlerini belirtin.
74. Refah diye adlandırılan dönemlerdeki ücret artışlarını belirtin.
75. Ücretim tarzının değişmesinden, özel ve genel buhranlardan ötürü meydana gelen iş kesilmelerini belirtin. İstemiyerek işsiz kaldığınız durumları anlatın.
76. ÜRETTİĞİNİZ MADDENİN veya arzettiğiniz hizmetin FİATINI emeğinizin fiatı ile kıyaslayın.
77. Makinelerin girmesi veya başka gelişmeler sonucu işçilerin işten çıkarılmasıyla ilgili olarak bildiğiniz bir durumu anlatın.
78. Makinelerin gelişmesi ve emeğin verimliliğinin artmasıyla, çalışmanın yoğunluğu ve süresi artmış mıdır, azalmış mıdır?
79. Üretimin artması sonucu ücretlerin arttığı bir durum biliyor musunuz?
80. Hiç, elli yaşında emekli olup da, kendi ücretli çalışmasından edindikleriyle geçinen vasıfsız işçiler biliyor musunuz?
81. Sağlık durumu normal bir işçi, mesleğinizde kaç yıl çalışmaya devam edebilir?

DÖRT

82. İş kolunuzda, işçi haklarını koruyan örgütler var mı, bunlar nasıl yönetilirler? Tüzük ve yönetmeliklerini gönderin.

83. Çalışma hayatınız boyunca iş kolunuzda kaç grev olayı oldu?
84. Bu grevler ne kadar sürdü?
85. Bu grevler genel miydi, kısmî miydi?
86. Amaçları ücret artışı mıydı, yoksa, bir ücret indirimine karşı koymak için mi düzenlenmişti? Yoksa, çalışma gününün uzunluğu ile mi ilgiliydi, yahut da, başka faktörlerden mi doğmuştu?
87. Bu grevler sonucunda neler elde edildi?
88. Prudhommes*'ların kararları hakkında ne düşündüğünüzü söyleyin.
89. İş kolunuz başka iş kolunda çalışan işçilerin grevlerini desteklemiş midir?
90. Ücretlileri yönetmek için iş vereniniz tarafından konulan kural ve cezaları anlatın.
91. İşverenlerin, ücret indirimleri yapmak, çalışma saatlerini arttırmak veya grevleri önlemek yahut da, genel olarak, istediklerini elde etmek amacıyla birleştikleri olmuş mudur?
92. Hükümetin, işçilere karşı kullanılmak üzere, devletin güçlerini, işverenlerin tasarrufuna vermek amacıyla kötüye kullandığı durumlar biliyor musunuz?
93. Devletin, işçileri, işverenlerin cebrî tasarruflarına ve gayri meşru birleşmelerine karşı korumak üzere araya girdiği durumlar biliyor musunuz?
94. Hükümet, işverenlere karşı, mevcut iş kanunlarını uyguluyor mu? Müfettişleri görevlerini vicdanî olarak yapıyorlar mı?
95. İş yerinizde veya iş kolunuzda, kaza, hastalık, ölüm, geçici iş göremezlik, yaşlılık halleri, vesair haller için yar-

---

* Conseil des Prud'hommes işçilerle işverenler arasındaki anlaşmazlıklarda rol alan bir hakem kuruludur.

dım dernekleri var mı? Tüzük ve yönetmeliklerini gönderin.

96. Bu derneklere üyelik ihtiyarî mi, mecburi mi? Örgüt fonları yalnızca işçiler tarafından mı kontrol edilir?

97. Aidatlar mecburî ve işverenlerin kontrolu altında ise, ücretlerden mi kesilir? Bu aidatlara faiz ödenir mi? İşten çıktığı veya çıkarıldığı zaman işçiye geri verilir mi? Sermayesi işçilerin ücretlerinden gelip de işverenlerce kontrol edilen, emekli sandığı dedikleri fonlardan işçilerin fayda gördükleri bir durum biliyor musuunz?

98. İş kolunuzda kooperatif kurumları var mı? Nasıl işletilirler? Aynen kapitalistlerin yaptığı gibi, dışardan işçi mi istihdam ederler? Tüzük ve yönetmeliklerini gönderin.

99. İş kolunuzda, işçilerin emeklerinin karşılığının kısmen de kâra iştirak denilen yoldan ödendiği işyerleri var mı? Bu işçilerin toplam aldıklarıyla, kâra iştirak usulünün olmadığı yerlerdeki işçilerin aldıklarını karşılaştırın. Bu sistem altında çalışan işçilerin mükellefiyetlerini belirtin. Grev yapabilirler mi? Yoksa, ancak efendilerinin gözü tok uşakları olmalarına mı müsaade edilir?

100. İş kolunuzda çalışan kadın ve erkek işçilerin genel bedenî, zihnî ve ahlâki durumları nedir?

101. Genel düşünceler.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ Dirk J. STRUİK 5

BÖLÜM I

SANAYİ DEVRİMİ VE İNGİLTERE BÜYÜK FRANSIZ DEVRİMİ VE ALMANYA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 13

BÖLÜM II

ALMANYA'DA İLK DEVRİMCİ HAREKET. REN EYALETİ. MARX VE ENGELS'İN GENÇLİĞİ. ENGELS'İN İLK YAZILARI. MARX **Rheinische Zeitung'un** EDİTÖRÜ 27

BÖLÜM III

BİLİMSEL SOSYALİZM VE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ. MATERYALİZM. KANT. FICHTE. HEGEL. FEUERBACH. DİYALEKTİK MATERYALİZM. PROLETARYANIN TARİHSEL GÖREVİ 43

BÖLÜM IV

KOMÜNİST LİGA TARİHİ. BİR ÖRGÜTÇÜ OLARAK MARX. WEITLING'LE MÜCADELE. KOMÜNİST LİGA'NIN OLUŞMASI. KOMÜNST MANİFESTO. PROUDHON'LA TARTIŞMA 61

BÖLÜM V

1848 ALMAN DEVRİMİ. MARX VE ENGELS REN EYALETİNDE. **Die Neue Rheinische Zeitung'un** KURULUŞU. GOTSCHALK VE WILLICH. KÖLN İŞÇİ BİRLİĞİ. **Neue Rheinische Zeitung'un** YÜRÜTTÜĞÜ POLİTİKA VE TAKTİKLER. MARX'IN TAKTİK DEĞİŞTİRMESİ. DEVRİMİN YENİLGİYE UĞRAMASI VE KOMÜNİST LİGA İÇİNDEKİ FİKİR AYRILIKLARI. BÖLÜNME 83

BÖLÜM VI

1850 YILLARINDA GERİCİLİK. THE New York Tribune. KIRIM SAVAŞI. MARX ve ENGELS'İN GÖRÜŞLERİ. İTALYA SORUNU. MARX VE ENGELS LASSALLE'LE BOZUŞUYOR. VOGT'LA ANLAŞMAZLIK. MARX'IN LASSALLE KARŞISINDAKİ TAVRI 101

BÖLÜM VII

1857-58 BUNALIMI. İNGİLTERE, FRANSA VE ALMANYA'DA İŞÇİ HAREKETİNİN BÜYÜMESİ. 1867 ULUSLARARASI LONDRA SERGİSİ. AMERİKA'DA İÇ SAVAŞ. PAMUK KITLIĞI. POLONYA AYAKLANMASI. BİRİNCİ ENTERNASYONAL'İN KURULUŞU. MARX'IN ROLÜ. AÇILIŞ HİTABI. 125

BÖLÜM VIII

BİRİNCİ ENTERNASYONAL TÜZÜĞÜ. LONDRA KONFERANSI. CENEVRE KONGRESİ. MARX'IN RAPORU. LOZAN VE BRÜKSEL KONGRELERİ. BAKUNİN VE MARX. BASEL KONGRESİ. FRANSA-PRUSYA SAVAŞI. PARİS KOMÜNÜ. MARX İLE BAKUNİN ARASINDAKİ MÜCADELE. HAGUE KONGRESİ. 149

BÖLÜM IX

ENGELS LONDRA'YA GELİYOR. ENGELS'İN GENEL KONSEYE KATILMASI. MARX'IN HASTALIĞI. ENGELS MARX'IN YERİNİ ALIYOR. **Anti-Dühring.** MARX'IN SON YILLARI. MARX'IN EDEBİ MİRASININ EDİTÖRÜ OLARAK ENGELS. ENGELS'İN İKİNCİ ENTERNASYONALDEKİ ROLÜ. ENGELS'İN ÖLÜMÜ 192

NOTLAR 215

MARX VE ENGELS'İN ESERLERİNİN KRONOLOJİSİ 221

EK : MARX'IN İŞÇİ ANKETİ 224

İÇİNDEKİLER ... ...

İNDEKS ... ...

İNDEKS

Açılış Hitabı, 143-48, 152
Adler, V., 213
Aleksander I, 22, 27
Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim, 103
Almanya'da Köylü Savaşı, 201
Amerika'da İç Savaş, 135-36
Anarşistler, 154
Atmışlar Bildirisi, 139
Bakunin, M., 37, 64, 68, 84, 153, 175-180, 186-191,
Barmen, 12, 33, 35, 85
Bauer, B., 38
Bauer, H., 85
Bebel, A., 180, 185, 202, 213
Becker, J. P., 29-31
Beesly, E.S., 137, 183,
Bernstein, E., 203
Bismarck, Prens, 124, 161, 164, 181
Blanqui, A., 25, 64, 179
Blind, Karl, 115
Born, S., 69, 89, 91, 94
Börne, L., 28, 29, 31-32
Bourbon Hanedanı 22
Bracke, W., 202
Büchner, G., 30
Büchner, L., 201
Cabet, E., 73
Clémenceau, G., 133
Cremer, 130, 137, 140
Çartistler, 23, 77, 126-128, 142, 151
Çocuk emeği, 171
Dana, C.A., 102
Danton, J., 18
Dekambristler (Rus Aralıkçıları) 28
Deutsch-Französische Jahrbücher, 41, 44
d'Holbach, 48
Diyalektik, Hegelci, 52-54
Doğrular Ligası, 31, 62-64
Dühring, E., 202-204
Eccarius, J. G., 143, 185
Eisenachlılar, 185, 201
Ekonomi Politiğin Eleştirisi, 116
Enternasyonal, Birinci, 131, 135, 140-148; Kongreler, 185-191; Tüzük, 150-72, 188
Enternasyonal İkinci, 188, 211 - 212
Erfurt Programı, 151,
Felsefenin Sefaleti, 80, 123
Feuerbach, L., 54-58
Fichte, J., 44, 51-2
Flacon, F., 84
Fourier, C., 44, 59, 77
Fransa-Prusya Savaşı, 171, 181-83
Fransız Devrimi (Büyük), 14, 18-20, 80-81, 157
Freiligrath, F., 96
Garibaldi, G., 114
Genel Alman İşçi Birliği, 160 - 61
Gotschalk, 86, 89, 94
Göç (Avrupa'dan), 98, 127
Grün. K., 70
Guesde, J., 204
Haberleşme Derneği, 20, 21, 23
Haberleşme Komiteleri, 70-71
Haklar Bildirisi (1793), 158
Hardy, T., 20
Haziran Yenilgisi, 87, 88
Hegel, G., 37, 44, 52-55

Hegelciler, Genç, 37, 39-40
Heine, H., 32, 50, 66-67
Herr Vogt, 61, 114
Herzen, A., 175
Herwegh, G., 84
Hess, M., 39, 41
Hetherington, H.', 23
Holcroft, T., 20
Howell, G., 131
Hyndman, H., 197
Icaria, 73
İş saatleri, 146, 170
İşçi Eğitim Derneği, Londra, 25, 31, 62, 102, 135, 140-142
İşçi örgütlerine uygulanan sınırlamalar, 21-22
İşçilerin Kardeşliği 89
Jakobenler, 18, 19, 21, 90, 157
Kadın emeği, 170
Kant, I., 44, 49 51
Kapital, 107, 126, 131, 136, 144, 165, 173, 189, 199-203 205-207, 210-211, 213
Kautsky, K., 203
Koalisyon Yasaları. 22
Komünist Liga, 61, 64, 71-74, 76, 83, 84, 89, 96-99, 143
Komünist Manifesto, 61, 62, 72, 73-78, 80, 103, 120, 144 - 49, 153, 180, 171, 200, 213
Kooperatifler, 123, 128, 146-47, 175,
Köleliğin kaldırılması, 125, 126, 135
Köln Ayaklanması, 83
Kotzebue, A., 28
Kutsal Aile, 59, 78, 103
Kutsal İttifak, 27
Kuzey-Alman Konfederasyonu, 184
Lafargue, P., 133, 199, 205
Lamennais, H., 64
Lampe (Kant'ın uşağı), 50
Laplace, P., 51
Lassalciler, 185, 201
Lassalle, F., 31, 109, 111-113, 119-124
Lavrov, P., 206
Lessner, E., 99, 140, 143
Levi, A., 133
Liebknecht, W., 115, 161, 180, 185, 200
Locke, J., 32
Londra Emekçiler Derneği, 23
Londra Sergisi, 135
Longuet, C., 133
Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire'i, 101
Louis XVIII, 22
Lovett, W., 23
Ludditler, 17
Luxembourg Olayı, 174
Lyon ayaklanması, 21, 25
Macaristan, 112
Marat, P., 18, 19
Mart Devrimi, 78, 83, 92-94
Marx, H., 32-33 (
Materyalistler, Fransız, 46-18
Mazzini, G., 144, 157
Mehring, F., 33, 63, 79, 117
Metternich, 28
Moleschott, J., 200
Moll, J., 65, 70, 75, 86, 94, 98
Most, J., 203
Mutlak Fikir, 52, 54
Mutualistler, 132,
Mülkiyet Nedir? 78, 139
Napoleon I, 18-19
Napoleon III, 102, 105, 106, 108 - 114, 118, 174, 182
Napolyon Savaşları, 18-19, 22, 27

Narodnaya Volya, 206, 212
Neue Rheinische Zeitung, 87, 89-91, 96, 103
New York Tribune, 102-3, 107
Nicholas I, 104, 106
Nieçayev, 187-91
Odger, G., 131, 137, 138, 140,
On saat yasası, 146
Orléans Hanedanı, 24
Owen, R., 44, 59, 65, 77
Palmerston, 105, 110
Pamuk kıtlığı, 135-36
Paris Ayaklanması (1839), 25
Paris Komünü, 184-187
People's Paper, 107, 126
Perruchon, 138
Place, F., 20, 22
Plekhanov, G., 203, 212
Plon-Plon, Prens, 115, 133
Polonya 137
ayaklanmalar 137, 14
Proudhon, P., 66, 70, 78-80, 90, 132, 139, 165, 166, 168
Radişçev, 19
Ren eyaleti, 12, 19, 29, 33, 44, 56, 65
Rheinische Zeitung, 39, 41
Robespierre, M., 18, 19
Rusya, 27, 28, 90, 91, 104-106, 108, 112-114, 125, 136, 183
Saint Simon, C., 44, 59, 77
Sanayi Devrimi, 12-16, 20
Sand, K., 28
Savaş karşısında Tavır, (I. Enternasyonal) 173-174, 181-183
Schapper, K., 25, 30-31, 65, 70, 75 86, 94, 96, 98-99
Schelling, F., 37
Schuster, T., 31
Schweitzer, J., 161
Sendikalar, 123, 131, 166-169
Siyasal eylem, 151-154, 172, 190
Sorge, F. A., 208
Steklov, U., 63
Stephens, J., 127
Sürgünler Derneği, 31
Şubat Devrimi, 83, 87
Temmuz Devrimi, 14, 25, 29, 43
Tolain, H., 137, 141
Treves, 12, 33
Türkiye, 104-106
Uluslararası Sosyal Demokratik İttifak, 176, 178
Ücretlerin Tunç Yasası, 121
Ücretli Emek ve Sermaye, 93
Ütopik sosyalistler, 59, 77, 156
Viyana Kongresi, 27
Vogt, K., 114-118
Weidig, 30
Weitling, W., 63, 69, 71, 73, 80, 179
Willich, A., 84, 86, 89, 96, 98-99
Wolff, W., 62, 69, 71, 73, 96, 193

k.marx/f.engels
hayat ve eserlerine giriş

İki arkadaş arkalarında granitten daha güçlü, bir mezar yazıtından daha özlü, dev bir anıt bıraktılar. Bize bilimsel bir araştırma yöntemi, devrimci strateji ve taktik kuralları bıraktılar. Çevremizdeki gerçekliğin incelenmesinde ve kavranmasında hala son derece derin bir kaynak görevi görmekte olan, tükenmek bilmez bir bilgi hazinesi bıraktılar.

DAVİD RİAZANOV

"Marksizme başlangıç olarak bu kitabı, bütünlüğünden dolayı ders verdiğim sürece kullandım. Sonuç çok iyiydi: öğrenciler kitabı sevdi ve ondan yalnızca Marksizmin kurucularının hayat ve eserlerine ilişkin temel gerçekleri değil, tarih araştırmasına ve tarih yazımına Marksist yaklaşımın ne olduğu konusunda da birşeyler öğrendiler.

PAUL M. SWEEZY

belge yayınları